DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İMGE kitabevi

Can Dündar, 1961'de Ankara'da doğdu. AÜ SBF Basın Yayın Yüksek Okulu'nu bitirdi. ODTÜ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü'nde yüksek lisans yaptı. Aynı bölümde 1996'da doktorasını verdi. 1979-1988 yılları arasında çeşitli gazete ve dergilerde çalıştı. 1988'de TRT'de başlayan televizyonculuğunu "32. Gün" bünyesinde yaptığı program ve belgesellerle sürdürdü. Şu sıralar bağımsız olarak yürüttüğü belgesel çalışmalarının yanı sıra *Milliyet* gazetesinde köşe yazıları yazıyor ve NTV'de "Canlı Gaste" isimli programı hazırlayıp sunuyor.

Dündar'ın Eserleri:

- *Demirkırat: Bir Demokrasinin Doğuşu* (Mehmet Ali Birand ve Bülent Çaplı ile birlikte, Milliyet Yayınları, 1991; Doğan Kitap-15 baskı)
  Sarı Zeybek: Atatürk'ün Son 300 Günü (Milliyet Yayınları, 1994; Doğan Kitap-31 Baskı)
  12 Mart: İhtilalin Pençesinde Demokrasi (Mehmet Ali Birand ve Bülent Çaplı ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 1994-2 baskı, 1995, 1997, 2000, 2002, 2004, 2007, 2008-2 baskı)
  Gölgedekiler (İmge Kitabevi Yayınları, 1995, 1996-2 baskı, 1997-2 baskı, 1998, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005, 2006, 2007)
  Hayata ve Siyasete Dair (İmge Kitabevi Yayınları, 1995-2 baskı, 1996-2 baskı, 1997-2 baskı, 1998, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005, 2007)
  Yağmurdan Sonra (İmge Kitabevi Yayınları, 1996-4 baskı, 1997-4 baskı, 1998, 1999, 2000, 2001, 2002, 2003, 2004, 2005, 2007, 2008)
  Ergenekon: Devlet İçinde Devlet (Celal Kazdağlı ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 1997-5 baskı, 1998-2 baskı, 1999, 2001, 2002, 2003, 2005, 2006, 2008-3 baskı)
  Yarım Haziran (İmge Kitabevi Yayınları, 1998-4 baskı, 1999, 2000-2 baskı, 2001, 2002-2 baskı, 2003, 2004, 2005, 2006, 2007, 2008)
  Benim Gençliğim (İmge Kitabevi Yayınları, 1999, 2000-3 baskı, 2001-2 baskı, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2008)
  Köy Enstitüleri (İmge Kitabevi Yayınları, 2000, 2001, 2002, 2004, 2006, 2007, 2008)
  Nereye? (İmge Kitabevi Yayınları, 2001-2 baskı, 2002-4 baskı, 2003, 2004, 2005, 2007)
  Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor: Salih Bozok (Doğan Kitap, 2001-2004, 5 baskı)
  Uzaklar (İmge Kitabevi Yayınları, 2002-8 baskı, 2003-2 baskı, 2004, 2005, 2006, 2007, 2009)
  Yükselen Bir Deniz (İmge Kitabevi Yayınları, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2008)
  Savaşta Ne Yaptın Baba? (İmge Kitabevi Yayınları, 2003-7 baskı)
  Bir Yaşam İksiri: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2003)
  Mustafa Kemal Aramızda (Ülkem Özge Sevgilier ile birlikte, Doğan Kitap, 2003)
  Büyülü Fener (İmge Kitabevi Yayınları, 2003-4 baskı, 2004-2 baskı, 2006, 2009)

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yıldızlar (İmge Kitabevi Yayınları, 2004-8 baskı)
Sedat Alp: İlk Türk Hititoloğun Yaşam Öyküsü (Fatma Sevinç ile birlikte, TÜBA, 2004)
Kırmızı Bisiklet (İmge Kitabevi Yayınları, 2005-14 baskı, 2006-2 baskı, 2007, 2008)
Nâzım (İmge Kitabevi Yayınları, 2005-9 baskı, 2006, 2007, 2008, 2009)
İlk Durak (Nebil Özgentürk ile birlikte, Alfa Yayınları, 2005)
Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç (Doğan Kitap, 2006-4 baskı, 2007)
Yüzyılın Aşkları (İmge Kitabevi Yayınları, 2006-19 baskı, 2007-2 baskı, 2008-2 baskı)
Karaoğlan (Rıdvan Akar ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2006-8 baskı)
İsmet Paşa (Bülent Çaplı ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2006, 2007-3 baskı)
Yakamdaki Yüzler (İmge Kitabevi Yayınları, 2007-7 baskı)
Ecevit ve Gizli Arşivi (Rıdvan Akar ile birlikte, İmge Kitabevi Yayınları, 2008-2 baskı)
Ben Böyle Veda Etmeliyim: "İsmail Cem Kitabı" (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008-9 baskı)
Özel Arşivinden Belgeler ve Anılarıyla Vehbi Koç (1961-1976) (Yapı Kredi Yayınları, 2008)
Mustafa (NTV, 2009)
Anka Kuşu: Erdal İnönü Anlatıyor (İmge Kitabevi Yayınları, 2009-2 baskı)

İmge Kitabevi Yayınları

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 17
Tel: (312) 419 46 10-11
Faks: (312) 425 29 87
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Taksim
İstiklal Cad. Zambak Sok. No: 2/4
Tel: (212) 249 34 79
Faks: (212) 249 35 79
E-Posta: imge@imge.com.tr

İmge Dağıtım

Ankara / Kızılay
Konur Sokak No: 43/A
Tel: (312) 417 50 95-96 / 418 28 65
Faks: (312) 425 65 32
E-Posta: imge@imge.com.tr

İstanbul / Cağaloğlu
Ankara Caddesi No: 45/A
Tel: (212) 527 40 57
Faks: (212) 527 41 45
E-Posta: imge@imge.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Can Dündar

Anka Kuşu

Erdal İnönü Anlatıyor

2. Baskı

İMGE Kitabevi

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İmge Kitabevi Yayınları
Genel Yayın Yönetmeni
Şebnem Çiler Tabakçı

ISBN 978-975-533-645-9

© İmge Kitabevi Yayınları, Can Dündar, 2009

Tüm hakları saklıdır.
Yayıncı izni olmadan, kısmen de olsa
fotokopi, film vb. elektronik ve mekanik
yöntemlerle çoğaltılamaz.

1. Baskı: 31 Ekim 2009
2. Baskı: Kasım 2009

Düzelti
Ayten Koçal

Kapak
Duysal Yaşar

Dizgi
Yalçın Ateş

Baskı ve Cilt
Pelin Ofset Tipo Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Mithatpaşa Cad. No: 62/4 Kızılay-Ankara
Tel: (312) 418 70 93-94 • Faks: 418 10 46
www.pelinofset.com.tr

İmge Kitabevi
Yayıncılık Paz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Konur Sok. No: 3 Kızılay 06650 Ankara
Tel: (312) 419 46 10-11 • Faks: (312) 425 29 87
İnternet: www.imge.com.tr • E-Posta: imge@imge.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İçindekiler

Önsöz 9
Giriş 15
Teşekkür 17
Erkek Dal 19
Atatürk Efsanesi 24
Sürekli Okuyan Bir Çocuk 31
Babam Kaybetmeyi Hiç Sevmezdi 36
Aksi Tabiatlı Bir İnsandım 40
Annemi Ağlarken Gördüm 47
Gene mi O Sekreter Geldi? 52
Babadan İlk Azar 57
Pembe Köşk'te Din 62
Başbakanın Oğlu 67
Pembe Köşk'te Gündelik Hayat 76
Atatürk-İnönü Küslüğü 81
Paşa'nın İngilizce Dersleri 85
Bir Suikast İhbarı 90
Stadyum Olayı 95
Viyolonsel Dersleri 99
Vasiyet 103
Çankaya Köşkü'nde 105
Havuzda Patlama 109
Atatürk'ün Heykelini Neden Kaldırdı? 112

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Muhaliflerin Dönüşü 114
İnönü Antipatisi 119
Kulağımı Çeken Olmadı 122
Ödev Konusu: İnönü Savaşları 129
Babam Savaşta, Ben Sınavda 135
Savaş Yılları 138
Lise Yılları 144
Anka Kuşu 147
Bir Numaralı Öğrenci 151
Milli Şef 157
Demokrasinin İlk Kurbanı: Köy Enstitüleri 159
Varlık Vergisi 164
Türkeş'in Tırnakları 167
Halk İdaresi 170
"Savaşa Girmeyeceğiz!" 176
Muhalif Parti 181
"Psikopat" Bunalımı 186
Münazarada 188
Ömer'in Trafik Kazası 193
Din Meselesi 196
Amerika'ya Gidiş 198
"Very Good!" 203
Einstein İdolümdü 206
Vehbi Koç'tan Gelen Para 210
Amerikalı Kızla Evlilik Haberi 213
CHP Devriliyor 216
Başarıda Çalışmanın ve Şansın Rolü 220
Üniversitede Rekabet Yoktu 226
Babamın Yatırdığı Paralarla Ev Aldım 229
6-7 Eylül'de İstiklal'de 235
Askerlik Anıları 237
Feza Gürsey 241
Helikon Derneği ve Ecevit 243
Evlilik 249
Yeniden Amerika 256

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Babaannenin Ölümü ve Rekabet 264
Babaannem Dışında Kimse Babama "Sen" Demezdi 266
27 Mayıs Olmasa Daha İyiydi 268
Çocuğumuz Olmadı 273
ODTÜ Yılları 275
İdamlar Dönemi 281
Üniversitede Hakkımızı Savunduk 284
Turgut Özal'la Aramız İyiydi 287
22 Şubat'ta 290
Sovyetler Birliği'nde 294
Tam Bir Diplomat 297
Dekan Erdal İnönü 300
Yeniden Amerika'da 305
Soyadı, Rektörlüğüne Engel 309
Gene Vekil Olduk 315
Sürpriz Rektör 322
Deniz Gezmiş'le 325
Evi Bombalanıyor 327
12 Mart'a Doğru 330
Savcılığa Çağrıldım, Kırıldım 333
12 Mart Dönemi 335
İsmet Paşa'nın Son Sözü 337
Ankara'dan İstanbul'a 343
Boğaziçi'nde 346
12 Eylül 353
Yeni Rejime "Hayır!" 358
Siyasete Girme Kararı 362
"Erdal, Yapma!" 372
Üniversiteye Veda 376
Siyasetin Dengeleri 380
Evren'le Görüşme 384
Yeni Hayat 388
Yaş Gününde Kurulan Parti 391
Vetolar Geliyor 396

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bir Cesaret Yarışı 399
Evren'e "Güle Güle!" 404
Seçimde Paris'te 406
Hapsi Göze Almıştım 410
Yeniden Genel Başkan 412
Kürsüde Bir Acemi 416
Bilim ve Politika 421
Küçük Turgut 424
Espri Yeteneği 427
Hürriyet'in Kazığı 433
Seçim Gecesi 437
İlk Kurultay 441
HP-SODEP Birleşmesi 445
Partiyi İçten İçe Baykal Yönetiyordu 452
Meclis'te 457
Limonlu Kampanya 459
Baykal Güvenilmez Biriydi 463
Parti İçindeki Ur 466
Sosyalist Enternasyonal 469
Dindar mıyım, Bilmiyorum 472
Kürt Sorunu 478
Demirel'in Yardımcısı 490
Cumhurbaşkanlığını Düşündüm Ama 494
Ben Başbakan Olsam Sivas'ı Kontrol Ederdim 496
Sivas Katliamı, Hükümetin Ortak Sorumluluğuydu 500
Hükümetten Çekilme Kararı 503
Dışişleri Bakanlığı 506
Yeniden İstanbul'da 511
Yalı Hikâyesi 514
Ölüm ve Hastalık 519
Çabuk Ölmezsem 525
Ben Görmem Ama 529
Bana Verilen Görevleri Yaptım 533
Resim Dizini 537
Ad Dizini 543

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Önsöz

Bu kitabın 395. sayfasında bir fotoğraf var.

1983 yılında Erdal İnönü'nün Turgut Özal'la buluşmasında çekilmiş. Fotoğrafta görüşmeyi ayakta izleyip not alırken görünen gazetecilerden biri de (bıyıklı olan) benim...

O günden sonra Erdal İnönü'yü her daim saygı ve hayranlıkla izledim.

Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu birikim, olgunluk ve bilgeliğe sahip olduğunu düşündüm hep...

Onu zihnimde cumhurbaşkanlığına yakıştırdım.

O ilk fotoğraftan neredeyse çeyrek asır sonra yeniden buluşmak kısmet oldu.

Bu kez o, bir emekli siyasetçiydi; ben onun anılarını kaleme almak üzere kolları sıvamış bir yazar...

Benim gibi bir tarih meraklısı ve babasının belgeselini de yapmış bir belgeselci için eşsiz bir fırsattı.

O dönem, en yakın arkadaşlarından Feza Gürsey'in adını taşıyan enstitüde yeni kitabı üzerinde çalışıyordu:

Cumhuriyet döneminde temel bilimler alanında yapılan araştırmaların bibliyografyası... bir vefa belgesi...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İlk buluşmamız, bir sevgililer günüydü. Sonra her hafta Çarşamba sabahları düzenli olarak buluştuk.

Ben Sah günleri televizyonda bir tartışma programı yönetiyordum. Ertesi sabah kalkıp onunla söyleşiye gidiyordum.

Sohbete, geceki tartışmanın bir yorumuyla başlıyorduk.

Sonra onun uzun hayat yolunda adım adım yürüyorduk.

Teybe kaydettiğimiz görüşmeyi, NTV'den kameraman arkadaşım Oktay Taşkın da görüntülüyordu.

Erdal Bey, -kitapta okuyacağınız gibi- babadan miras bir disiplinle her seferinde tam vaktinde geliyor, kimi zaman yanında, konuşacağımız döneme ait notlarını, belgelerini, dosyalarını da getiriyor ve bütün sorularıma büyük samimiyetle cevap veriyordu.

O, neredeyse Cumhuriyet'le yaşıt yaşamını anlattıkça, biz birinci elden bir tarih dersi dinlemiş gibi hissediyorduk kendimizi...

Böyle bir tanık bulunca, sohbet kaçınılmaz olarak babasına ve İnönü döneminin merak konusu olaylarına uzandı.

Yani onun hayatı boyunca hep karşılaştığı şey, kaçınılmaz olarak son söyleşisinde de başına geldi:

Kendi ismi, babasınınkiyle birarada anıldı.

Ama bu, kitabın bir tarih tanıklığına dönüşmesini sağladı;

İnönü adının, hem tanığı, hem kahramanı olduğu bir tarih...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Dokuz hafta süren bu söyleşi maratonu boyunca Erdal Bey'den en çok aklımda yer eden özellikleri sıralayayım:

İlki kibarlık...

Karşısındakinin mevkii, yaşı, ünvanı ne olursa olsun herkese eşit ve bonkörce dağılan, samimi bir kibarlık...

İkincisi sadelik...

Oturduğu odadan bindiği arabaya, giydiği kıyafetten seçtiği sözcüklere değin uzanan, hayranlık uyandıran bir sadelik...

Üçüncüsü tevazu...

Dünya literatürüne girmiş akademik çalışması için bile, "Aslında yeni bir şey değildi" diyecek kadar özgüven yüklü bir tevazu...

Artı güleryüz, çalışkanlık ve nüktedanlık...

Kamuoyunun yakından bildiği bu özelliklere ilaveten, söyleşinin sonlarına doğru onun dünyaya, inanç sistemine, ölüme dair fikirleriyle tanışıp filozof yanını da keşfedeceksiniz.

12 Eylül siyaseti, işte böyle bir insanı veto etti.

Siyasetin bugünkü kısırlığından yakınırken, unutmamamız gereken bir ayrıntı bu...

"Çarşamba buluşmaları"nın sonuncusunu 5 Haziran 2007 günü yaptık.

O gün salıydı aslında...

Ama ertesi gün, yani 6 Haziran Çarşamba onun yaşgünüydü.

Sona yaklaşmıştık. Ertesi hafta onuncu ve sonuncu buluşma için sözleştik.

Ama buluşamadık.

Rahatsızdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Tedavi oluyordu.

Biraz ara verdik; ben o süre içinde söyleşiyi toparlayıp eksikleri belirleyecektim. Sonra bir gün buluşup tamamlayacak ve tümü üzerinden yeniden geçecektik.

O buluşma hiç gerçekleşemedi.

Erdal Bey'in hastalığı ilerledi. Amerika'ya tedaviye gitti. İyileşip dönmesini ümitle bekledik.

Tedavi uzayınca kızkardeşi Özden Toker -biraz da ona meşgale ve moral olur umuduyla- kitabın taslaklarını Amerika'ya götürdü.

İki kardeş, uzun bir aradan sonra, uzak bir coğrafyada birlikte geçirdikleri bir ömrün tutanaklarını dizdize okudular.

Daha doğrusu Özden Toker, abisi Erdal'ın kulağına okudu.

Erdal Bey, küçük düzeltmeler yaptı.

Eksikleri dönüşte tamamlayacaktık.

O da olmadı.

Erdal Bey'i, kitabını göremeden kaybettik.

Sonrası benim için zordu.

Büyük bir emanetle başbaşa kalmıştım.

Üstelik eksikleri vardı.

Kitabı, hemen vefatının ardından çıkarmak istemedim.

Demlenmesini bekledim.

O süreçte eksik kalan kimi yerleri, hatırlayamadığı olay ya da tarihleri daha önce yazdığı anılarından, aldığı notlardan, yaptığı açıklamalardan tamamladım.

Hafızanın yanıltma ihtimaline karşı, onun yol arkadaşlarından yardım rica ettim.

Önce kardeşi Özden Toker, sonra eşi Sevinç İnönü, siyasetteki yoldaşı Yiğit Gülöksüz ve onu adım adım iz-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

lemiş gazeteci arkadaşım Vedat Çuhadar kitabı titizlikle okuyarak büyük katkı yaptılar. Hepsine teşekkür borçluyum.

Nazan Gezer, İmge Kitabevi'yle birlikte kitabın ölüm yıldönümüne yetişmesi için canla başla çalıştı.

İnönü Vakfı, İnönü ailesi ve Milliyet'in usta foto muhabiri Mustafa İstemi arşivlerini açtı.

Ve fotoğraf sanatçısı dostum Murat C. Özcan, Erdal Bey'in çalıştığı Feza Gürsey Enstitüsü'nün önündeki korulukta, kitabın kapağında gördüğünüz fotoğrafı çekerek, "Anka kuşu"nun uzun yolculuğunu mükemmelen görselleştirdi.

Anka Kuşu, onun hayatta yazdığı tek şiirin kahramanıydı.

Çoğu yaşıtının aksine o, şiirini bir sevgiliye değil, uğruna ömrünü adayacağı fiziğe yazmıştı.

Tabii yazdığı şiirdeki efsanevi kuşun, bir gün kendisini anlatan bir kitaba başlık olacağını düşünemeden...

Titiz biriydi Erdal Bey,

"Bir kitaba baktığım zaman oradaki eksiği hemen görürüm" derdi.

Ne yazık ki, kendi kitabındaki eksiği göremeyecek.

Ama bu "son söyleşi"de anlattıklarıyla herkes onun, bilim ve siyaset dünyası için ne büyük bir değer olduğunu görecek.

Onun manevi mirasını geç de olsa sizlere ulaştırabilmenin gurur ve heyecanıyla...

Can Dündar
Ekim 2009

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Giriş

Ağustos 2009 Bodrum
Kitabın taslağı üzerinde yaz mesaisi...

Geçtiğimiz Ağustos ayında, Bodrum'da taslak üzerinde çalışırken, Can Dündar benden söyleşi için bir giriş yazısı istedi.

Boş bulunup "Pekiyi" demiş oldum bir kez... Şimdi önümde beyaz bir sayfa, bu işin altından nasıl kalkacağımı düşünürken, beni yönlendiren gene Erdal'ın birikimleri oldu ve aklıma eserin oluşumu konusunda biraz bilgi vermek geldi.

Elimde 2007 yılına ait kapakları ciltli, köşeleri sarı metal giydirmeli, sağ üst kısmında "Orta Doğu" logosu basılı, sağ alt tarafında ise Prof. Dr. Erdal İnönü adı yazılı, itina ile hazırlanmış bir ajanda var.

Eşimin günlük notlar tuttuğu, nerede ise her yıla ait bir tane olan çok sayıdaki ajandalardan birisi, en sonuncusu...

Yazılar 12 Ocak Cuma günü başlıyor.

Okuyorum:

"2007 için ajandam geldi, yazmaya başlıyorum. Akşam Özdem Sanberk ve Sumru Sanberk'in kızlarının düğününe gideceğiz, Liman Lokantası'na".

Sayfaları karıştırıyorum, 14 Şubat Çarşamba, şöyle bir not düşmüş:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

"Saat 13'te Can Dündar, hakkımda kitap yazmak için konuşmaya gelecek... Enstitüde. Konuştuk sözleşmeyi imzaladım. 7 Mart'ta Can Dündar gelecek ve görüşmeler başlayacak."

"7 Mart Çarşamba: Saat 13'te Can Dündar ile Enstitüde buluşacağız. Söyleşi için. Geldi, konuştuk, bir plan yaptık. 21 Mart'ta tekrar buluşacağız..."

Ajandadaki en son buluşma tarihi 5 Haziran Salı günü..."

Umarım bu güzel ve anlamlı eser okuyucular tarafından da beğenilir ve gelecek kuşaklara örnek bir belge olarak kalır.

Kendisinin de kitabın sonunda özetlediği gibi: "Sen güzel güzel yazarsın, ben de zevkle okurum."

Şimdi okuma zamanı... "Erdalizma"lı... kıraatler dilerim.

Erdal İnönü'yü ölümünün ikinci yılında sevgiyle, sonsuz özlemle, minnetle anıyoruz.

Ruhu şad olsun...

Saygılarımla.

Sevinç İnönü
18 Ekim 2009
İstanbul, Anadoluhisarı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Teşekkür

Bu kitabın oluşumunda katkısı olan herkese minnettarım.

En başta projeyi "çok gerçekçi bir zamanlama" ile hayata geçiren, emek veren Can Dündar ve ekibine, düzeltmelere yardımcı olan Özden Toker'e, Gülsün Bilgehan'a, bazı tarih ve olayları hatırlamak konusunda değerli yardımlarını esirgemeyen Yiğit Gülöksüz'e, her zaman destek olan Meral Serdaroğlu'na, Uğur Büke'ye, Güneş Gürseler'e, Mehmet Ural'a ve daha isimlerini buraya sığdıramayacağım birçok sevgili dost, arkadaş, akrabaya ve nihayet çok kısa bir sürede örnek bir davranışla kitabın baskısını gerçekleştiren İmge Kitabevi Yayınları'na en içten duygularla teşekkür ederim.

Özel olarak Houston'daki çok zor ve acılı günlerimizde sonsuz enerjisi, sıcak sevgisi ile bana güç veren Şule Bucak'ı sevgi ile kucaklıyorum. İyi ki varsın ve iyi ki seni tanıdık.

Sevinç İnönü

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İsmet-Erdal İnönü - "Erdal ismini babam yarattı"

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Pembe Köşk'ten başlayalım. Nasıl bir evde dünyaya geldiniz?

O bir bağ evi... Aslında adı "Pembe Köşk" değildi o zaman... O ismi Metin (Toker) koydu. Severdi böyle bir imaj uyandıran, basit isimlendirmeleri... Biz "Pembe Köşk" değil, "Babamın evi" derdik. Babam orayı savaşın sonunda Ankara'ya geldiğinde almış. Sonra evin üst katına bizim yatuğımız odayı yapmışlar; aşağıya da büyük camekânlı salonu ekleyip biraz büyütmüşler. Ben, o büyümüş halini biliyorum. Ankara'nın ilk balosu o salonda verilmiş. Kalabalık misafirler orada ağırlanırdı. Babamın yukarıda kütüphanesi vardı. Yatak odası ise ekleme yapılırken iyi hesaplanmadığından biraz yüksek olmuş; oraya çıkmak için 5 basamaklı bir merdiven koymuşlar. Babam yaşlandığında "Şu basamaklar olmasa daha iyi olurdu," diye söylenirdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Abinizle ikiniz aynı odada mı kalırdınız?

Evet. O oda da hâlâ duruyor. Büyücek bir odadır. Biz çocukken iki tarafında birer yatak vardı. Yatakların yanına da eski usul dolaplar konmuştu. O dolaplar da hâlâ duruyor.

Babanız ilk oğlandan sonra bir kız istiyormuş aslında... Bundan hiç bahsettiler mi?

Hayır, onu pek söylemediler, bilmiyorum. Tabii kız kardeşimi çok severdi. Resimlerde de büyük kurdelesiyle görmüşsünüzdür, çok sempatik görünürdü.

Erdal ismi nerden geliyor?

Babam severdi isim bulmayı... Ömer ismini kendisi bulmamış, o eskiden kalan bir isim... Ama ondan sonra benim ve kız kardeşimin isimlerimizi babam buldu yahut dâ yarattı. O zamana kadar "Erdal" ismi yoktu. "Erkek dal" anlamında onu kendisi uydurmuştu. "Özden"i de herhalde "öz"den gelen bir isim diye düşündü.

O dönemlerde aileden çocukları olanlar, "Bize bir isim ver" diye hep babama gelirlerdi. O da severdi isim koymayı; memnuniyetle isim verirdi. Mesela sonradan ünlü bir doktor olan, halamın torunu Kut'un, amcamın çocukları Ünal ve Mutlu'nun isimlerini de babam koymuştu.

Yani siz Türkiye'nin ilk "Erdal"ısınız?

Evet; ama o senelerde benden dolayı Erdal adı verilen başkaları da var. Mesela Ankara'da "Erdal" diye ünlü bir futbolcu vardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kaç kişi yaşıyordunuz evde?

Babaannem, babam, annem, abim, ben, kız kardeşimle toplam 6 kişiydik. Babamın annesi Cevriye Hanım yıllarca bizim yanımızda yaşadı. İlkokul, ortaokul, lise, üniversite yıllarımda büyükannem hep evdeydi. Sonra kız kardeşimin "Matmazel" dediğimiz, Marguerite Villaume adlı bir öğretmeni vardı. O da evin sakinleri arasına katıldı. Hem kız kardeşime bakar, hem de Fransızca dersi verirdi. Kız kardeşim gibi, ben ve abim de Fransızcayı ondan öğrendik. Misafir olarak da bazen akrabalar gelirdi; İstanbul'dan amcamlar gelirdi örneğin...

Çalışanların sayısı çok muydu?

Evde anneme yardım eden bir kadın vardı. O da evde kalırdı. Tabii bahçıvan, aşçıbaşı ve eve bakan müstahdem... Onlar, evin dışında, bahçe içindeki müstahdem binasında kalırlardı. Aşçının kaldığı yer, hemen evin bitişiğindeydi. Ötekiler hatırladığım kadarıyla evin yanındaki müştemilatta kalırlardı. Bir de Özel Kalem Müdürü Vedit Uzgören vardı. Babam yakında olmasını istediği için o da hemen bahçe içindeki ufak evde kalırdı.

Evin bahçesi o zaman daha mı genişti?

Evet, bahçe daha büyüktü. Şu anda binaların yapıldığı aşağıdaki bahçede büyük meyve ağaçları vardı. Ayrıca babam ata binmeye meraklı olduğu için, meyveliklerin yanma bir manej yaptırmıştı. Manejin yanında da 5 ahır vardı. Orada 2-3 at bulunurdu. Babam başbakanken, her sabah ata binerdi. Aslında ailede annem dahil herkes at binerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Başbakanın oğlu olduğunuzu ne zaman fark ettiniz?

Yavaş yavaş öğrendik. Ben 1926'da doğdum; babam başbakandı. 1937'de ayrıldı, yani 11 yıl... Kendimi bildiğim zamanlardan itibaren beraber yemek yemeye başladık. Aşağıda büyük bir yemek masası vardır, hâlâ durur, o masada öğleyin ve akşam yemek yenirdi. Abim ve ben, sabahleyin kahvaltıdan sonra okula giderdik. Öğle yemeğinde dönerdik. Kız kardeşimiz zaten evde olurdu. Babam da gelir, öğle yemeğini hep birlikte yerdik.

Nasıl bir oturma düzeni olurdu?

Babam tabii baş köşede olurdu. Büyükannem solunda, annem sağında otururdu. Abim büyükannemin yanında otururdu. Ben, annemin yanında otururdum. Benim yanımda kız kardeşim otururdu. Onun yanında da matmazeli otururdu. Özel Kalem Müdürü, babamın karşısında otururdu. Yaver de Özel Kalem'in yanında otururdu.

Normal yemek erkânı bunlardı, ama çoğu zaman bir misafir olurdu. Babam başbakanken herhalde misafirsiz bir soframız olmamıştır. Bir milletvekili, bir büyükelçi ya da bir bakan yemekte bulunurdu. Babam genellikle yemekten evvel misafirini yemek salonunun yanındaki odada kabul ederdi. Resmi işler orada konuşulduktan sonra yemeğe gelirlerdi. Biz okula yetişelim diye daha evvel başlamış olurduk, ama beraber devam ederdik. Yemekte de güncel konuşmalar sürerdi; oradaki konuklar babama yaptıklarını anlatırlardı. Kendilerini göstermek için bakanlıklarında veya büyükelçiliklerinde olan ilginç olayları anlatırlardı. Biz de zevkle dinlerdik.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sıkılmaz mıydınız?

Yok, sıkılmazdık. Hatta bazen sorardık "Bugün yemekte kim var" diye... İyi konuşan birisi varsa "Ooo iyi," derdik. Mesela Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver) böyle fiyakalı jestlerle, kendini beğenen bir tavırla ama güzel konuşurdu. Onun gibi iyi konuşanlar olduğunda biz de özellikle dinlerdik. O zaman farkında değildim ama sonradan fark ettim ki, o konuşmalardan çok şey öğrenmişim ben...

Kimleri hatırlıyorsunuz o sofradan?

En çok gelen Şükrü Saracoğlu'ydu. Daha önce Adalet Bakanı'ydı. Sonra Dışişleri Bakanı oldu. O dönem Maliye Bakanı Fuat Ağralı gelirdi. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya gelirdi. Zamanın ekonomi bakanları gelirdi.

Büyükelçilerden?

Berlin Büyükelçisi Hamdi Arpağ'ı, Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın'ı hatırlıyorum. Onlardan da çok güzel anılar dinledik.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Atatürk geldi mi sofraya?

Hayır. Atatürk'ü hiç sofrada görmedim. Atatürk geldiğinde zaten biz çocuklar, saygıdan çıkmazdık yanına.... Sadece kız kardeşim son dönemde Atatürk'ü daha çok gördü. Çünkü Atatürk, evlat edindiği Ülkü ile beraber gelirdi; o zaman "arkadaşlık etsin" diye kız kardeşimi de çağırırlardı; ama bizi çağırmazlardı. Ben Atatürk'ü bir kez gördüğümü hayal meyal hatırlıyorum. Onu da annem hatırlattı. İlkokulu bitirmek üzere olduğum dönemde, biz sünnet olduktan sonra gelmişti. Bahçede yataktaydık. Atatürk geldi, yanımıza oturdu. Ama ne söylediğini hatırlamıyorum.

Nasıl hatırlıyorsunuz Atatürk'ü? Babanızın bir arkadaşı gibi mi? Bir efsane olarak mı?

Efsane gibi tabii... Büyük bir saygı ve korku da vardı. Tabii çocuk olarak korkulacak herhangi bir hareketini görmedik, ama korkuyla saygı karışımı bir büyük hayranlık vardı tabii...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Erdal İnönü ve M. Kemal Atatürk

Bir de o zaman çocuk gözüyle bende öyle bir izlenim vardı ki, babamlar ne isterlerse yapabilirlermiş gibi gelirdi. Mesela bakanlar gelir, babamla konuşurlar, babam "Şöyle yapın, böyle yapın" der, ondan sonra o işler yapılır. Hiçbir güçlük görmeden yetiştiğimiz o olumlu havada, sanırdım ki Atatürk'le babam için hiçbir engel yoktu.

İlk defa 2. Dünya Savaşı başladıktan sonra ekonomik zorluklar çıkınca her istediklerini yapamadıklarını fark ettim. Çünkü gelen bakanlar oluru olmazı anlatmaya başlamışlardı.

Yazları ne yapardınız?

Yazın İstanbul'a dinlenmeye gidilirdi. O da açıkça söylenirdi; "Başbakan dinlenmeye gitti" diye... Öyle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"yaz dönemi çalışmaları için" filan denmezdi. Yalova'da Cumhurbaşkanlığı'nın bir köşkü var. Onun yanındaki evde kalırdık. Yamaçta yapıldığından aşağı doğru inerdi. Evin girişinde büyük bir salon ve 2-3 oda vardı. Biz oraya gidince annemin ve babamın akrabaları, amcamlar, yengem, çocukları ziyaretimize gelirlerdi. Yalova'daki yemeklerde bazen 20 kişi olurduk. Ve annem, hayranlık verecek şekilde, kışın Pembe Köşk'ü idare ettiği gibi yazın da Yalova'daki evi idare ederdi. Hiçbir zaman da şikâyet ettiğini duymadım. Şimdi bakıyorum, bizim evimize 2-3 kişi misafir gelince bir zorluk oluyor. Oysa Yalova'da ben, 10 kişi misafir geldiğinde bile hiçbir şikâyet duymadım annemden... Çok iyi yönetirdi evi... ve tabii biz çocuklar orada çok eğlenirdik.

Yaz gelip İstanbul'a gidilmesini özlemle beklerdik. İzmir'deki amcamın oğlu Reşit gelirdi. Annemin İstanbul'daki dayısının oğlu Cevdet Özgen'in bizim yaşımızda çocukları vardı. Onlar gelirdi. Özellikle İsmet, bizim yaşımıza yakındı. Bahçede beraber oynardık.

Erdal İnönü
"Çocukken hırsız polis oynar, birbirimize 'Eller yukarı' derdik"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ne tür oyuncaklarınız vardı?

Abim mekanik oyuncaklarla oynamayı severdi. Legolar falan yapardı. Ufak bir trenimiz vardı, onlarla hep abim oynardı; kız kardeşimin bebekleri vardı; ben pek oyuncakla oynamazdım; sevmezdim. Başlıca eğlencem kitap okumaktı.

Ne tür oyunlar oynardınız?

O zaman bilye oynanırdı. Bilyeleri vurarak, ufak deliklere sokma şeklinde bir oyun vardı. Onu oynardık. Sonra yürürdük. Yalova'da gezmek için çok güzel yerler vardı. Çoğu zaman "hırsız-polis" oynardık. O zaman galiba filmlerde izlediğimiz bir şey, birbirimize "Eller yukarı" derdik; hatta bunun Almancasını öğrenmiştik. Onu dediğimiz zaman karşıdaki yakalanmış olurdu. Yakalanmamak için evin bir yerinde saklanırdık. Ev ufaktı, ama gene de saklanacak yer bulurduk. Ötekiler, saklananları bulmaya çalışırdı. Bazen de saklambaç ya da körebe oynardık. Körebe, daha kalabalık oynanan bir oyundu, biz 3-4 kişi olduğumuzdan daha çok hırsız-polis oynardık.

Polislerin, hırsızların tabancası var mıydı?

Yok; tabanca oyuncaklar o zaman yoktu. Biz, filmlerden aldığımız eğitimle, elimizde tabanca varmış gibi yapardık. Yalova'da sinema azdı, ama İstanbul'dayken sinemaya da giderdik.

Ankara'da gitmez miydiniz sinemaya?

Giderdik tabii... O zaman Ankara'da gittiğimiz iki sinema vardı; ikisi de Ulus'taydı. Birisi Meclis'e doğru

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

inen yolun başındaydı ve ismi galiba Halk Sineması'ydı; daha sonra yandı orası... Orada daha çok vurdulu kırdılı macera filmleri oynardı. Sosyeteye yönelik daha güzel filmler ise Yeni Sinema'da oynardı. Yeni Sinema da Ulus meydanına yakındı; heykelin arkasından yukarıya doğru çıkan yolun ortasında güzel bir sinemaydı. Öbür sinemada iskemlede oturulurken bunun koltukları vardı.

O dönem hangi filmleri izlediğinizi hatırlıyor musunuz?

Metro Golden Mayer'in o zamanın meşhur olan filmleri... "Genç Çocuk Maceraları" diye dizi filmler, macera ve aşk filmleri vardı. Onları hep orada gördüm.

Ailece mi giderdiniz?

Halk Sineması'na biz çocuklar giderdik. Yeni Sinema'ya ise annemle giderdik. Abim, kız kardeşim, hatta bazen, onun matmazeli de gelirdi. Babam gitmezdi sinemaya...

Sevdiğiniz oyuncular var mıydı?

İlk tanıdığımız galiba Clark Gable oldu. Sonra Norma Shearer vardı. O zamanki artistler onlardı.

İlkokuldayken konserlere gider miydiniz?

İlkokuldayken gitmezdik. Babam başbakanken götürmezdi bizi... Cumhurbaşkanı olduğunda gittiğimizi hatırlıyorum. Çünkü müzik zevkimiz daha sonraları başladı. Abim İstanbul'a, Teknik Üniversite'ye gitti. Oradan plaklar getirdi; müzik ilgimiz ondan sonra başladı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Abinizle ilişkiniz nasıldı?

Aramızda 2 yıl, 4 ay fark vardı. Küçükken, yani ilkokuldayken sık sık kavga ederdik, ama sebeplerini pek hatırlamıyorum. Aklımız erdikten sonra hiç kavga etmedik; aramız gayet iyiydi. Okula erken gittiği için aramızda 3 sınıf fark vardı. Ben ortaokula başlarken, o liseye başladı. Ben liseye başlarken, o üniversiteye geçti. Tabii benim gittiğim yoldan o benden evvel gittiği için zaman zaman bir şey sorduğumda faydalı şeyler söylerdi. Çok sormazdım ama arada söylediği olurdu.

Erdal-Ömer İnönü - "Küçükken çok kavga ederdik"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Unutmadan bu konuda bir anımı anlatayım:

Bizim zamanımızda ilkokulu bitirirken sözlü sınavlar yapılırdı. Bir hafta, on gün kadar her dersten sınav olurduk. Sınavı öğretmen yapardı ama Milli Eğitim Bakanlığı'ndan "mümeyyiz" denilen bir müfettiş gelir, o da sınavda bulunurdu.

Matematik sınavı arifesinde -ki "hesap" derdik o zaman- akşam "ne yapayım, nasıl çalışayım" diye düşünürken abimin kitaplarına bakmak aklıma geldi. FGM diye Fransız okulları için hazırlanmış bir kitap vardı. Orada Fransızca, geometri, fizik, aritmetik problemleri vardı. Orada bir problem gördüm, dikkatlice okudum ve nasıl çözüldüğünü öğrendim. Başka kitaplara da baktım ama o, aklımda kaldı.

Ertesi gün sınava girdik, önce öğretmen, başöğretmen sorular sordular. Derste öğrendiğimiz şeylerdi; onlara cevap verdim. Sonra mümeyyize "İsterseniz siz sorun," dediler. Mümeyyiz başladı anlatmaya... Dedi ki: "Ankara'dan trene biniyorsunuz, tren şu kadar hızla gidiyor. Sizden 1 saat sonra İstanbul'dan birisi trene biniyor, yol şu kadar kilometre.... Ne zaman karşılaşırsınız?"

Benim okuduğum problem, tam da böyle bir problemdi. Onun için daha o anlatırken ben nasıl çözeceğimi kafamda tasarlamıştım. Sözünü bitirir bitirmez ben tahtaya gittim. Burada mesele, her saatte ne kadar ilerleme oluyor, aramızdaki fark her saatte ne kadar azalıyor, onu hesaplamaktır. Onu derhal hesapladım. Mümeyyiz şaşkınlıkla baktı. "Başka soru yok," dedi. Ben de çıktım. En başarılı uygulamam o oldu. Akşam o kitabı karıştırmasaydım belki yapamazdım. Abimin böyle büyük bir faydası oldu o zaman...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sürekli Okuyan Bir Çocuk

Abinizle mizaç farklılığınız var mıydı?

Evet vardı. Abim dışa dönük bir insandı. Daha küçük yaşta mühendis olma hevesini gösterdi. Aletlerle oynamasını severdi. Aletleri önce bozar, sonra tamir ederdi. Evde bir şey bozulduğunda annem ondan yardım isterdi. Bense kitap okumayı severdim. Abim bahçede arkadaşlarıyla oynarken ben hep evde kitap okurdum. Daha okuma yazma öğrenmeden abimin kitaplarını alıp karıştırmaktan hoşlanırdım. İlkokula başladığımda okuma yazma biliyordum ve bayağı okuyordum. Okumaya karşı büyük hevesim vardı.

Ne okurdunuz?

Ne bulursam okurdum. Babamın kütüphanesinde tabii çok güzel kitaplar vardı; Türkçe, Fransızca, İngilizce... Önce Türkçe okurdum, kız kardeşim için gelen Matmazel'den Fransızca öğrendikten sonra Fransızca da okumaya başladım. Sonra Hasan Âli Yücel zamanında klasiklerin tercümeleri çıktı. Onların bize gelenlerini okumaya çalıştım. O zaman çok tarih okumazdım, daha

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

çok edebiyat kitapları okurdum. Türk edebiyatı, Fransız edebiyatı, İngiliz edebiyatı... Çankaya'dayken ise daha çok tarih, felsefe kitapları okudum. Hep kitapçılara giderdim; hiç giyim eşyası almadım kendime; annem yapardı o işi bizim için... Abim daha meraklıydı kendine giysi almaya, ben hep kitap alırdım kendime...

Nereden alırdınız kitapları?

O zaman Ulus'ta büyük heykelden yukarı çıkarkenki kavşağı geçtikten sonra, kaleye giden yoldan evvel, solda güzel bir kitapçı vardı. Arif'ti galiba adı... İlkokuldayken oraya giderdik. Sonra Kızılay'da ünlü Tarhan Kitabevi açıldı. Yıllarca oraya gittim. Daha sonraları adı Piknik olan Yaylabaşı Kitapçısı vardı. Ayrıca Fransızca kitaplar satan Haşet vardı. Oralara giderdik.

Abiniz de, siz de spor yapıyordunuz...

Abim sporu çok severdi. Her sporu iyi yapardı; aletli jimnastik yapardı. İyi koşardı, iyi kayak yapardı. Voleybolda, futbolda iyiydi. Ata da binerdi. Biz küçükken Ankara'da bir manialı yarış olmuştu; abim daha öğrenciyken ona katılmıştı. Daha önce dediğim gibi, bizim evde herkes ata binerdi. Önce manejde on dakika kadar dolaşılır, ondan sonra dışarıya, kıra çıkılır, kırda bir saat kadar dolaşılırdı. Bazen de Ankara'da atların gelebileceği bir yere kadar gider, oradan otomobille dönerdik. Etrafta hiç ev yoktu o zaman... Babam Harp Okulu'nun oralara, hatta Keçiören'e atla gittiğini anlatırdı.

Siz niye spora özenmediniz?

Bilmiyorum. Çok sporcu bir çocuk değildim. Bir iki sabah annem babamla birlikte atla araziye çıkmışlığım vardır, o kadar...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İlkokulda futbol oynamadım hiç; Çankaya İlkokulu'nun arka bahçesindeki sahada voleybol oynardık. Sonraları biz küçükken evin yanındaki yol asfalt oldu; oraya ağ gerip voleybol oynamaya başladık. Ben çok beceremezdim; ama abimin yanında oynardım. Çankaya İlkokulu Başöğretmeni Rasim Akın çok iyi voleybol oynardı. Ben öyle zıplayıp çivi çakmayı filan ilk onda gördüm. Bazen o da gelirdi; yaverlerden, müstahdemden kimler varsa onlarla iki takım kurup voleybol oynardık bahçede...

Bir de kışın kayak yapardık. Kayağı da önce abim öğrendi. O zaman Yüksek Ziraat Ensititüsü'nde kayak yapan bir Alman beden terbiyesi hocası vardı. Çoğu Ankaralıya kayak yapmayı o öğretmişti.

O senelerde Ankara'ya çok kar yağardı. Pazar günleri Dikmen'de bir tepede kayak yapılırdı. Kayağı orada öğrendik. Başöğretmenimiz Rasim Akın gelirdi. Annem de gelirdi. Hep beraber çıkardık. Tabii o zaman kayak sporu fazla bilinmediği için üşümeyelim diye bizi iyice giyindirirlerdi. Kan ter içinde kalırdık. Öyle çok giyinerek kayak yapılmayacağını sonradan öğrendik.

Ama kayağa gidiş, bir piknik havasında olurdu. Otomobiller Dikmen yolunda park eder, yemek yenir; herkes acemidir; güç bela tırmanılır, biraz kayıp düşülür.

Sonradan biraz ilerletince Elmadağ'a gitmeyi öğrendik. Elmadağ'a gitmek daha büyük maceraydı. Çünkü orada kayak yapılan yere kadar otomobille gidilemezdi. Yaklaştıktan sonra otomobilleri bırakıp yürürdük. Bir kere hatırlıyorum, rüzgâra karşı yürüyorduk. Kendi kendime Sibirya'da yürüdüğümüzü düşünmüş, ama dayanmıştım.

Büyükelçilerden de oraya gelip kayak yapanlar olurdu. Mesela Von Papen'i hatırlıyorum, bir defa kayak yaparken karşılaşmıştık orada.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Tenis kortunda fotoğraflarınız var.

Tenise lise sonda başladım. İlk yaptığım spor odur. 19 Mayıs Stadı'nda, Ankara Tenis Kulübü'nde epey tenis oynadım. Maç yaptım. Tenise biraz yeteneğim vardı. Sanırım en çok da savaş döneminde oynadım. Naziler Balkanlar'a kadar gelmişti. Türkiye'nin savaşa girme olasılığı yüksekti. Onun için o yıl okullar erken tatil oldu. İşte o tatilde hep tenis oynadım.

Tenis Kulübü, 1940'larda Ankara'da spora meraklı aydınların gittiği bir yerdi. Dışişleri'nin ünlü Genel Sekreteri Numan Menemencioğlu kendisi oynamaz, ama gelirdi. Sonra Dışişleri'nin bazı genç diplomatları gelip tenis oynarlardı. Şefik Fenmen çok iyi oynardı. Sonra Dışişleri'ne girdi, büyükelçi oldu. Mahmut Dikerdem'le de o dönem orada tanışmıştım. O pek oynamazdı, arkadaşları oynardı. Orada buluşurduk. O zaman da Mahmut Dikerdem için "solcu" derlerdi. O konuda bilgim yoktu, ama sonradan, üniversiteye geldiğimde ahbaplığımız daha ilerledi. Birkaç defa görüştük, ama onunla da aramız hep iyi olmuştur. Sempati göstermişimdir düşüncelerine...

Bir de dağa çıktım askerlik yaparken... Yedek Subay Okulu'nda İsviçre'de okumuş iki arkadaşım vardı. Onlar İsviçre'de dağa çıkmışlardı. Özellikle birisi, Şükrü Ya-

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

nardağ, nispeten kısa boylu, ama dağcılığı çok seven biriydi. Onun önerisiyle bir hafta sonu üçümüz, benim otomobille Ankara'dan Kayseri'ye gittik. Erciyes'e tırmandık. Doruğa kadar çıktık. Çok hoşuma gitti tabii... Daha sonra bir iki küçük dağa çıktım.

Ben yürümeyi severim aslında. Babam da yürümeyi severdi. Çankaya'daki evden çıkıp Kızılay'a kadar yürürdük. Başbakanken de ihmal etmediği bu yürüyüşlerde bazen bizi de yanına alırdı; beraber yürürdük.

Erdal İnönü Erciyes'te "Doruğa kadar çıktım"

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Başbakanı yürürken görenler ne yapardı?

Selamlaşırlardı. O zaman Çankaya yolu çok kalabalık değildi, ama büyükelçilerden, bürokratlardan da yürüyenler olurdu. Babam hepsiyle selamlaşırdı. Bize de "Benim selam verdiğim insanlara siz de selam verin," derdi. Biz pek anlamazdık tanımadığımız insanlara niye selam vermemiz gerektiğini, ama yine de bunu yapardık. Sonra bunun iyi bir şey olduğunu öğrendim. Yine de zevkli bir yürüyüş olurdu ve oldukça hızlı yürürdük.

Korumalar?

Şimdiki gibi çok koruma yoktu o zaman... Babamın şoförlüğünü yapan bir genç vardı; o yürürdü babamla beraber; belki bir de arkadan bir polis gelirdi, o kadar... Bu yürüyüşlerde Dışişleri'nden gelen Özel Kalem Müdürü Vedit Uzgören mutlaka olurdu. Vedit Bey, çok çalışkan biriydi. Benim ilkokul, ortaokul, lise yıllarımda babamın özel kalem müdürü hep oydu. O biraz arkadan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

yürürdü. Babamın arkadaşlarıysa hemen yanında yürürlerdi. Bazen annem de gelirdi.

Siz de sonra Başbakan Yardımcısı'yken, yolda yürümeyi denediniz, ama kalabalıkla pek kolay olmadı değil mi?

Evet. Ben de severim yürümesini... Yolda tek başıma yürürdüm. Ama tabii gazeteciler varken başka türlü oluyordu, hep beraber yürürken bayağı kalabalık oluyorduk.

Askerlik dönüşü bütün sporlar bitti mi?

Tenise sonra biraz daha devam ettim, ama üniversitede bıraktım. Arada kayağa gittim, ama nadiren... Devam eden spor olarak bir tek yürüme ve yüzme kaldı.

Satranç?

Satranç oynamasını babamdan öğrendim, ama babam bizimle oynamazdı. Ben babama çok saygım olduğu için onunla oynarken öyle doğru dürüst düşünemezdim. O daha çok özel kalem müdürüyle, yaverlerle oynardı. Ben de yaverlerle ve Özel Kalem Müdürü Süreyya Anderiman'la oynardım. Onlarla eşit düzeydeydim. Çok severdim satrancı... Hâlâ da oynarım kendi kendime... Şimdi abimin torunu, şampiyon seviyesinde satranç oynuyor.

Gece annenizle babanız kâğıt oynarlar mıydı?

Bezik oynarlardı. Muhalefetteyken tabii daha yalnız kalmışlardı. Aşağı yukarı her akşam yemekten sonra bezik oynamayı âdet haline getirmişlerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Erdal-İsmet-Ömer İnönü satranç masasında
"Babam babasından öğrenmiş, iyi oynardı"

Bu vesileyle babamın bir karakteristiğinden söz edeyim; İki o bana geçmemiş, abimde daha çok vardı; kaybetmeyi hiç sevmezdi. Hırslı oynardı. Mesela Meclis'te Saracoğlu'yla satranç oynar ya da evde annemle bezik, briç, domino oynardı. Kiminle oynarsa oynasın hep yenmek isterdi. Anneme büyük sevgisi vardı, ama onunla oynarken kaybederse "Yahu bu akşam çok şanslısın, nasıl böyle kızları çekiyorsun," gibi şeyler söylerdi. Yenilmekten hoşlanmadığını bir şekilde belli ederdi. Satranç oynarken de eğer birisi kazara kendisini yenerse onu yeninceye kadar uğraşır, "Bir daha oynayalım, bir daha oynayalım," diye üstelerdi.

Ya bilardo?

Evet, evde bilardo oynanırdı. Pembe Köşk'teyken de vardı bilardo masası, Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde de...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Avrupa usulü, deliksiz, üç toplu... Bir işadamı onu ülkeye getirip, devlet büyüklerine satmış olmalı. Çünkü aynı masa hem bizde, hem Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde vardı.

Babam, kendi babasından öğrenmiş, iyi oynardı. Başbakanken öğle yemeğine geldiğinde beş dakika oynardı. Biz de öğrenmiştik oynamasını... Onu beklerken abimle oynardık. Abim benden daha iyiydi; babam bazen onunla oynardı. Hatta bir sefer, yemeğe babamın bir arkadaşı gelmişti; babamı beklerken, abimle oynadılar, abim onu yendi. Sonra benimle oynadı, ben de yendim. Ondan sonra gelince babam oynamak istedi; adam "Aman Paşam, büyük oğlunuz yendi, küçük oğlunuz yendi, bir de siz yeneceksiniz, oynamam," demişti, hiç unutmam.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Abinizle mizaç farklılığından söz ediyorduk. Galiba siz daha içe kapalıydınız.

Evet. Gerçi ben de başkalarıyla konuşurdum, arkadaşlarım vardı, ama onun kadar hareketli, enerjik değildim. Ben daha çok kitaplarla vakit geçirirdim.

"Mevhibe" ***kitabında "tok sözlü, açık, inatçı" bir çocuk olduğunuz yazılı...***

Evet. Küçükken iyi huylu değildim. İnatçıydım. Sık sık ağlardım. Hatta şöyle bir şey de rivayet edilir: Akşamları babamla annem davete giderlerdi. Biz çocuklar da gitmelerini hiç istemezdik, evde kalsınlar isterdik. Onlar çıkarken Pembe Köşk'ün birinci katına çıkan merdivenlerin sahanlığından aşağı sarkardık. Orada abim bana "Hadi ağla," dermiş. Hayal meyal hatırlıyorum; ben de ağlarmışım "gitmeyin" diye... Ama tabii giderlerdi.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Korkar mıydınız babanızdan?

Saygılıydık ona karşı... Mesela evde babam uyurken, onu uyandırmamaya çok dikkat ederdik. Bazen öğleden sonraları uyurdu. Gerçi kulağı ağır işitirdi ama gene de fazla ses olursa uyanırdı. Ev içinde babamı rahatsız etmemek önemli bir kaygı olarak hep devam etti. Eve geldiği zaman veya sabahları dikkatli olurduk.

Babasına sık sık sarılıp öpen çocuklardan mıydınız; yoksa mesafeli miydiniz?

Bizim koşup babamın yanağından öptüğümüz hiç olmadı, ama onun bizi öptüğü oldu. Büyüdükçe giderek azaldı tabii...

Siz niye yapmazdınız; korkudan mı, saygıdan mı?

Saygıdan... yani babam, ayrı bir insandı evde... Herkes saygı gösterirdi; ama ona öyle kolay yaklaşılmazdı. Otoritesi vardı. Hatıralarında "Çocuklarımla arkadaş gibi yaşadım," diyor ama, yani işte o kadar. O bizimle arkadaşlık yapmak isterse tabii cevap verirdik, ama bizim onunla arkadaşlık yapmak aklımızdan geçmezdi.

Annenizle daha yakındınız.

Tabii. Onu da gidip öptüğümüzü pek hatırlamıyorum, ama o bizi öperdi, yani büyüklere karşı böyle bir saygımız vardı hep...

Yani nazınız babanızdan daha çok annenize mi geçerdi?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Tabii tabii. Bir sıkıntımız olsa annemiz hemen anlardı. Tabii bir rahatsızlığımız olsa babam da anlar, "Bugün iyi görünmüyorsun, nen var?" diye sorardı.

Siz kime çekmişsiniz? Annenize mi, babanıza mı?

Buna cevap vermek kolay değil. Ben küçükken de aksi tabiatlı bir insandım; çabuk ağlardım, inatçılık yapardım. Abim daha yumuşak tabiatlı, daha uyumlu bir insandı, hareketliydi aynı zamanda... Ben o kadar hareketi sevmezdim.

Erdal-Ömer-Mevhibe-İsmet İnönü - Asık suratlı bir çocukluk anısı

Çocukluk fotoğraflarınızda hep asık suratlısınız.

Evet, resim çekilirken de genellikle gülmezdim ve zorluk çıkarırdım. O zorluklara rağmen çekilirdi resimlerimiz...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sanıyorum karakterimde annemden aldığım, başkalarına yardım etme isteği de var. Annemde o özellik son derece yüksekti. Bütün insanlara eşit davranır, yardım etmek isterdi. Hep "Onları da Allah yaratmış," derdi. Eve gelen, yatıya kalan konuklardan hiç şikâyet etmezdi. Misafirden de hiç yakındığını duymadım. Tabii başlangıçta evde hizmet eden insanlar vardı, ama muhalefete geçince onlar kalmadı; annem ona rağmen yine hepsine hizmete devam etti. Dolayısıyla başkalarına yardım etmek ve safiyane bir iyi niyetlilik, zannediyorum annemden aldığım bir özellik...

Pek şikâyet etmeyen bir tabiatınız var.

Evet. O, herhalde annemden gelen bir özellik. Tabii bunlar iyi taraflar... O kadar iyi olmayan taraflarım da var muhakkak... Onları kimden aldığımı bilmiyorum. Onları başkaları daha iyi değerlendirebilir.

Hırçın mizacınız ne zaman değişti?

Hırçın mizacım hâlâ biraz vardır, ama zamanla aklın yardımıyla, başkalarının tavırlarıyla değişti herhalde... Lisedeyken değişmeye başlamış olmalı. Üniversitede de artık zannederim iyice törpülendi.

Ya babanızdan aldığınız özellikler?

Babamdan aldığım özellikler içinde belki inatçılık var. Çalışma hevesi var, kararlılık var. Belki dikkatli olma özelliği var. Babam çok dikkatliydi. Eline bir kitabı aldığı zaman hataları hemen görürdü. "Bir aksi tabiatım vardır: Ne zaman bir yere gitsem bir eksik, kusur görürüm, onu hemen söylerim," diye anlatırdı. Ben de genellikle bir kitaba baktığım zaman oradaki eksiği hemen

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

görürüm. Babam bir yazıyı iyice okur ve her kelimesi üzerinde dururdu. Kitaplarını okurken lügat kullanırdı. İyi Fransızca bilir, ama gene de *Küçük Larousse*'u hep yanında bulunurdu. O özellikleri bende de var. Ben de dikkatli olmaya çalışıyorum. Bir kitap çıkarmanın ne kadar zor olduğunu görüyorum, eskiden çıkmış bir kitabı yeniden basarken bile dünya kadar uğraşmak gerekiyor, tashihlerin sonu gelmiyor. Dikkat etmek, titiz olmak, iyi yapmaya çalışmak da babamdan aldığım özellikler...

Dakiklik de babadan mı?

Evet, ona dikkat ediyorum. O da babamdan gelen bir huy olmalı. O konuda da çok dikkatliydi. Biliyorsunuz siyasetteyken toplantılara zamanında giderdim. Halbuki siyasette usul, herkesin gelmesini beklemek, ondan sonra toplantıya girmek... Onun için bir yarım saat geç gitmek gerekiyor. Ben onu yapmazdım, salona girdiğimde tenha olduğu zamanlar çok oldu. Orada beklerdim; bundan hiç gocunmadım.

Evde dakiklikle ilgili bir disiplin uygulaması var mıydı?

Evet, evde de zamanındaydı her şey... Babamın işinden ne zaman geleceği belli olmazdı, ama bizim, işleri zamanında yapmamız usulü vardı. Öyle başıboş yahut istediğimiz zaman gelip gittiğimiz bir yer değildi ev. Sabahleyin erken kalkardık. Annem ayakta olurdu. Alt kattaki oturma odasında kahvaltı ederdik. Okula giderken babamı görmezdik. Babam daha sonra kalkar ve aynı masada kahvaltı ederdi. Kahvaltıdan sonra işe gitmeden evvel, giyinik bir şekilde büyükannemin odasına uğrardı. Orada onunla beş dakika oturur, sonra aşağı

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

iner ve giderdi. Bunu her gün yapardı. Öğle yemeğinde babamla beraber olurduk.

Karşılama yapar mıydınız?

Evet. Babam geldiğinde kapıyı uzun uzun çalardı. Hepimiz koşardık. Tabii karşılamaya önce annem koşardı, evdeysek biz de olurduk. Yanında bir konuk varsa onu selamlardık. Ondan sonra içeri girerler ve konuğuyla aşağıdaki oturma odasında konuşurlardı. Sonra tekrar yemekte beraber olurduk.

Saç-sakal hassasiyeti?

Çok titiz olduğu konulardan bir tanesi de oydu. Tıraş olmamış insanlarla konuşmaktan hiç hoşlanmazdı. Karşısındaki insan kim olursa olsun, hangi rütbede olursa olsun hemen onu söylerdi: "Bu ne sakal? Bu ne hal, tıraş olmamışın." Tabii o dönemler pek babamın karşısına öyle çıkmazlardı, ama çıkan bir zavallı varsa o muhakkak paylanır, haşlanırdı. Kendisi de çok dikkatliydi, hiçbir zaman tıraşsız dolaştığını görmedim.

Askerlikten kalma bir alışkanlık mı?

Belki, bilmiyorum. Başlangıçta, yani başbakanken evdeki yardımcılardan birisi gelip tıraş ederdi babamı. Cumhurbaşkanı iken de berberi vardı. Ama sonra muhalefette kalmadı. O dönem kendisi tıraş olurdu. Jiletlerini dikkatle kullanır, bir jilet kaç gün kullanılıyor, onu söylerdi bize... Bunu doğal bir görev olarak yapardı; hesabını kontrol ederdi. Ben de aynı şeyi yapardım ve şimdi artık makineyle tıraş oluyorum, ama jilet kullandığım zaman, ben de bir jiletle birkaç defa tıraş olurdum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hadi o malum soruyu da sorayım: Annenizi mi daha çok severdiniz, babanızı mı?

Bunu babam da sorarmış hep.... Biz de küçükken, -babamın tabiriyle "gerçeği söylediğimiz" dönemlerde- "Annemizi severiz," dermişiz. Hatta "Babamızı seviyoruz," diyelim diye bize hediyeler getirirmiş; ben onun kucağında hediye paketiyle geldiğini gördüğüm anda "Yook. Annemi seviyorum," diye tepinirmişim.

Aklımız başımıza geldikten sonra "İkinizi de tabii," demeye başladık ve babam da bir daha sormadı zaten...

Babamla unutamadığım bir diyalog da şudur:

İlkokulda hesap yapmayı yeni öğrendiğim zaman babam kontrol etmek için dedi ki:

"Sen şimdi 8 yaşındasın. Ben 50 yaşındayım. 10 sene sonra sen kaç yaşında olacaksın, ben kaç yaşında olacağım?"

Hesapladım hemen: "Ben 18, siz 60 olacaksınız."

"Peki, 20 sene sonra?"

"Ben 28, siz 70."

"Peki sen 20 yaşına geldiğinde ben kaç yaşında olacağım?"

Onu da hesap ettim, söyledim. Sonra dedi ki:

"Peki sen 80 yaşına geldiğinde, ben kaç yaşında olacağım?"

"O zaman sen ölürsün" dedim.

Babam çok gülmüştü, ama annem çok kızdı; "Sus, ağzından yel alsın, böyle şey söylenir mi," dedi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Erdal-Mevhibe İnönü
"Annenin yeri başka"

Gerçekten annenizi mi daha çok severdiniz çocukken?

Tabii çocukken insan annesini daha çok seviyor. Onu daha yakın buluyor. Zaman geçtikçe babasına hayranlığı artıyor ve onun yaptıklarını takdir ediyor. Dolayısıyla babaya sevgi, biraz da hayranlıkla beraber artıyor. Baba, insanın gözünde bir model oluyor. Hele başarılı bir babaysa, tabii o çok iyi yer tutuyor. Annenin yeri başka... O her zaman yanımızda olan, güçlüklerimizi çözen, küçükken büyüten insan... Yani sevgiler, biraz farklı kategorilerde...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nasıl bir anneydi Mevhibe Hanım?

Çok iyi bir anneydi. Çok iyi bir ev kadınıydı. Ailesine çok bağlı bir insandı. İstanbul'da küçükken öğrendiği yaşamı Ankara'da da devam ettirdi. Evde çocuklara bakmak, eve bakanlara yardımcı olmak... Bunları gayet iyi yapardı. Babama çok büyük destek olurdu. Hatta yıllarca babamın insülin iğnelerini o yaptı. Cumhurbaşkanıyken doktor gelirdi, ama sonra mahallemize geçtiğimizde, iğnelerini her zaman annem yaptı. Tabii çocuklarına çok bağlıydı. Bizim bütün sıkıntılarımızda dayanak olurdu. Bazen sıkıntılarımızı babama söylememizde yardımcı olurdu. Yemeklerimize dikkat ederdi.

Disiplinli miydi, yumuşak mıydı?

Disiplinli demek doğru değil. İyi niyetli, müşfik bir anneydi. Gerçi disiplin kurma şansı vardı, ama biz disipline aykırı bir şey yapmadık. Dolayısıyla o bakımdan zorlanmadı.

Yaramaz değildiniz yani...

Belki evde koşma gibi şeyler yapardık ama, iyi okuduk daima... Annelerin de başlıca sıkıntısı odur; çocukları iyi okumazsa üzülürler. O açıdan da bir sıkıntısı olmadı. Onun dışında bahçede fazlaca koşmamıza, oynamamıza aldırmazdı.

Babanızın daha aktif, annenizin daha pasif bir karakteri vardı. Hangisi sizi daha çok etkisi altına aldı?

Annemin pasifliği tabii babamın karşısında... Yoksa bize karşı pasif değildi; ev içinde çok çalışırdı. Evi yürüten oydu; evin işlerini yapan, mutfak işlerini yapan,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

mutfak alışverişi için kontrolünü yapan, hizmetçilere talimat veren, temizlikle uğraşan, misafirlerle uğraşan hep annemdi. Ama siyasetle ilgisi yoktu. O bakımdan pasif görünürdü.

Bütün bu işlere isyan ettiği olmaz mıydı hiç?

Hayır hiç... Hiç şikâyet ettiğini görmedim...

Bir gün babam yokken, yatak odasına girdiğimde annemin ağladığını fark ettim. "Ne var?" dedim; bir şey söylemedi. Bütün beraberliğimiz süresince onu kendi başına ağlarken gördüğüm tek gün oydu. Nedenini de bilmiyorum. Belki evde bir şeyden şikâyeti vardı, belki başka bir şey; ama söylemedi.

Kayınvalidesi de evdeydi. Gelin-kaynana gerilimi yaşanır mıydı hiç?

Büyükannem, annemin saygı duyduğu bir insandı. O da dikkat eder, annemin ev idaresine karışmazdı. Dolayısıyla herhangi bir sürtüşme yaşandığını görmedim. Belki aralarında olmuştur, ama biz hiç fark etmedik.

Aile içinde kuşkusuz başka çekişmeler olurdu. İstanbul'daki akrabalarımız arasında bazı anlaşmazlıklar olurdu, ama bizde hiç olmadı hatırladığım kadar... Büyükannemin ayrı odası, ayrı bir hayatı vardı. Annemin misafirleri, hanımlar geldiğinde o da bulunurdu. Aralarında iyi bir dostluk ilişkisi vardı. Kayınvalide-gelin çekişmesini ben hiç görmedim.

Annenizin Doğulu bir karakteri var aslında, ama sonradan yeni giysiler, direksiyon kursları, dans kursları ile Batılı bir yaşam tarzının içine girdi. O süreç nasıl yaşandı?

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ben her aşamasını yaşamadım. Ben doğduğumda zaten, 10 yıldır beraberlermiş. Anladığım kadar babama sevgisi ve o dönemdeki Atatürk hayranlığı ve Cumhuriyet hayranlığı ile, iyi niyetle her yeniliğe kendini uydurmuş.

İstanbul'da Robert Kolej'de hocalık yapan Mihri Pektaş diye bir hanım vardı; o, iyi ahbabıydı; Ankara'ya geldiğinde onunla konuşurlardı. Ankara'daki bakanların hanımlarıyla, Kazım Özalp'ın eşiyle, Abdülhalik Renda'nın eşiyle, Şükrü Saracoğlu'nun eşiyle iyi ahbaplığı vardı.

Bir mide rahatsızlığı geçirmişti, onun tedavisi için Karlsbad'da kaldı bir süre... Oraya gittiğinde büyükelçimizin eşiyle ahbaplık etmiş. Zannederim büyükelçilerin eşlerinden birçok şey öğrendi. Onlar Avrupa'da yaşadıkları için geldiklerinde "Şöyle yapalım, böyle yapalım," diye anlatırlardı. Annem de onlardan örnek alırdı.

Mesela dans etmeyi ya da bir sofra düzenlemeyi nereden, nasıl öğrendi? Protokol desteği alıyor muydu?

Babamın başbakanlığı süresince, evde Özel Kalem Müdürü Vedit Uzgören vardı. Dışişleri'nden gelmişti, bütün protokolü o bilirdi; onun yardımı olmuş olabilir.

Araba kullanması?

Ona da herhalde Avrupa'da başlamış olmalı... Türkiye'de ilerletti. İktidardayken şoförümüz vardı, ama muhalefete geçince kendi başına şehir içinde veya dışında otomobil kullandığı olurdu.

Kıyafetleri dışardan mı gelirdi, kendisi mi diktirirdi?

Türkiye'de, özellikle İstanbul'da iyi terzilerle, iyi elbise satanlarla ilişkisi vardı. O hanımlar genellikle Paris'e giderler, oradan yeni kıyafetler getirirler ve Ankara'ya gelip tanınmış insanların eşlerine gösterirlerdi. Annem de elbiselerini daha çok onlardan alırdı sanıyorum; veya Ankara'da İsmet Paşa Kız Enstitüsü'ne diktirirdi.

Sizin kıyafetleriniz?

Bizimkiler İstanbul'da Terzi İzzet'te dikilirdi. Sonradan siyasette de ünlü oldu. Daha evvel yine İstanbul'da Kemal diye bir terzimiz vardı. Bir de Bursa'da bir terzi bize elbise dikerdi.

Abi-kardeş aynı mı giyinirdiniz?

Başlangıçta aynı giyinirdik, sonra ayrıldık. Abim iyi giyinirdi; meraklıydı da... Anlardı. Ben hiç anlamazdım. Annem ne diktirdiyse ya da aldıysa onu giyerdim. Sonradan, ancak üniversiteye geçtikten sonra, Amerika'da filan hazır elbise almaya başladım.

İnönüler - "Abi kardeş aynı giyinirdik"

Gene mi O Sekreter Geldi?

Çocukken bahriye üniforması içinde bir fotoğrafınız var...

Onun öyküsü ilginçtir:

UNESCO'da bir dönem Yürütme Kurulu'nda üye olarak çalıştım. O toplantılar senede iki defa Paris'te olurdu ve her seferinde 1 ay kadar sürerdi. Yürütme Kurulu'ndaki temsilcilerin çoğu büyükelçiydi. Almanya'yı temsil eden büyükelçi hoş sohbet bir insandı. Bir gün oradaki tanıdıklarına bir yemek verdi; biz de çağrılmıştık eşimle beraber... Yemeğin sonuna doğru cebinden bir resim çıkardı;

Bahriye üniforması içinde

"Size bir sürprizim var," dedi ve bana o üniformalı çocukluk resmimi gösterdi. Ben de şaştım:

Abimle beraber ikimiz bahriye kıyafetiyle çekilmiştik.

"Nerden çıktı bu?" dedim, onun üzerine anlattı:

"Ben küçükken Ankara'da bulundum. Babam büyükelçilikte müsteşardı. Sizinle arkadaşlık yaptık. Pembe Köşk'e gelir, orada sizinle oynardık," dedi.

Bir gün Pembe Köşk'e geldiğinde üzerinde bu bahriye kıyafeti varmış. Annem bunu görmüş, çok hoşuna gitmiş.

"Ne güzel kıyafet," demiş.

Annesi de "Bu Alman bahriye kıyafeti," diye izah etmiş. Onun üzerine annem, Almanya'dan bize aynı kıyafetten ısmarlamış.

Ben Türkiye'ye döndükten sonra bundan anneme bahsettim. Onun üzerine annem de hikâyenin devamını anlattı:

Kıyafetler gelir gelmez biz onları giymişiz. Bahçede babama göstermiş annem... Babam da "Aaa güzel olmuş," demiş. O esnada Atatürk gelmiş eve... Bahçeye almışlar. Babam bizi gösterip Atatürk'e "Çocuklara yeni kıyafet geldi, onlara bakıyoruz. Nasıl, beğendin mi?" diye sormuş. Onun üzerine Atatürk yaklaşmış bize; dikkatle bakmış kıyafetlerimize, sonra babama "İyi olmuş ama dikkat edin, bu düğmelerde Alman Kartalı'nın kabartması var, onları değiştirin," demiş.

Bunu dinleyince bir defa daha hayran oldum Atatürk'e "ne kadar dikkatli" diye...

Sonradan bir denizciyle konuşurken bu hikâye konu oldu. O dedi ki: "Bu bilinen bir şeydir. Denizci kıyafetlerinin düğmelerinde hep devletin arması bulunur."

Belki Atatürk onu biliyordu, belki de bilmeden dikkatini çekmişti.

Annenizin kıskançlığı var mıydı?

Pek görünür bir kıskançlığı yoktu ama zaman zaman böyle bir şey hissederdik. Bir sekreter hanım babamla uzun boylu çalışırsa, "Gene mi o geldi?" diye söylenirdi.

Rahmetli Metin Toker'den dinlemiştim: Gazetede Paşa'nın sekreterinin omzuna tutunurken bir fotoğrafı çıkmış; Mevhibe Hanım görmesin diye o sayfayı yırtmışlar evde...

Evet, annemin böyle hafif değindirmeleri olurdu. Normal olarak belki daha çok hassasiyet göstermesi gerekirdi, ama herhalde kendini kontrol ediyordu. Arada böyle şey oldu mu, bir dikkati, üzüntüsü oldu mu hissederdik.

Atatürk, annenizle babanız arasındaki ilişkiye özenir miydi?

Ben bunu fark edebilecek yaşta değildim; ama Atatürk'ün babama sevgisinden başka, aile hayatına saygısı, hayranlığı olduğunu da tahmin ediyorum. Anneme çok saygısı vardı. Resmi balolarda annemle dans edermiş, ama çok dikkatli olarak... Eve geldiğinde de hep saygı göstermiş. Kendisinin evliliğinin yürümemesi tabii yazık olmuş. O bakımdan annem de üzülürdü. Latife Hanım'ı da çok severdi. "Niye onların evliliği devam etmedi," diye üzüldüğünü biliyorum.

Annenizin sanat ve dile karşı yeteneği olduğu doğru mu?

Bir sanatçı tarafı vardı. Sanata eğilimi, merakı vardı. Üstelik ileri bir zevki de vardı. Kıyafetlerinde o görülür. O zaman da "iyi giyinen bir insan" diye tanınırdı; yani çok zevkli bir insandı. Müzik severdi. Küçükken alaturka müzik dinlemişler daha çok... Sonra da babamla beraber Batı müziğini öğrendi. Konserlerde güzel müziği çok zevk alarak, hoşlanarak dinler ve anlardı.

Fransızca öğrenmiş...

Evet, Fransızcaya merakı vardı. Yıllarca Fransızca ders aldı ve konuşacak hale gelmişti. Bazı sefirelerle konuşmayı denedi, ama çok ileri götürmedi.

Paşa oğullarıyla - "Bir kez ciddi azar işittik"

Hiç pataklama olur muydu?

Hayır, evde hiç pataklama görmedim ben... Dayak söz konusu olmadı. Hatta ciddi bir azar da olmadı. Bazen sofrada yemek yerken dikkat etmezsek babam "Dikkat edin yemek yerken," derdi. Sonra da biz örnek alalım diye Avrupa'da gördüğü sofralardaki insanları örnek verirdi. Yalnız bir kez abimi fena azarlamıştı.

Niye?

Babamın başbakanlıktan ayrıldığı yıldı. Bir safra kesesi rahatsızlığı geçiriyordu. Onun için yatıyordu. Daha okul başlamamıştı. Amcamın oğlu Reşit bizde kalıyordu. Bizim odada Reşit, abim, ben oturuyorduk. Yazın Heybeliada'da izlediğimiz ünlü tiyatrocu İsmail Dümbüllü'nün bazı sahnelerini hatırlayıp gülüşüyorduk.

Günlerden pazardı ve at koşusu vardı. Babam da her zaman koşulara giderdi; severdi koşuyu... O gün hasta olduğu için gidememişti. Ama biz gidelim diye sanırım, Cumhurbaşkanlığı'ndan bir otomobil gönder-

mişlerdi. Fakat biz oyuna dalınca çıkma saatini geçirdik. Babam da fark etmiş saatin geçtiğini... Çok yüksek bir sesle "Ömer" diye bağırdı. Ömer Abim babamın odasına gitti. Orada babam Ömer'i müthiş haşladı. Biz de duyuyoruz: "Nasıl gitmediniz? Nasıl geç kaldınız? Ben sizi böyle mi yetiştirdim!" diye hakaret eden sözler de söyledi. Açtı ağzını, yumdu gözünü... Ağzından çıkanı kulağı işitmiyordu. Tabii zavallı abim, ne yapacağını bilemedi. Güç bela oradan ayrıldı. Babam da çok yoruldu ve üzüldü. Kendini o kadar yorması, sinirlerini bozması, hastalığı için de iyi değildi, ama kendini tutamamıştı. Sonra biz süklüm püklüm gittik koşuya... Dönüşte, annem Reşit'le bana, "Siz de gidin, Paşa'yı görün," dedi sadece abim azarlanmış olmasın diye... Gittik. Bize de çıkıştı babam, ama artık biraz yatışmıştı:

"Bu nasıl şey! Altınızda araba var. Koşuya gitmiyorsunuz. Yarın büyüyüp iş sahibi olduğunuzda nasıl işinize zamanında gideceksiniz? Böyle şey olur mu?" diye bizi iyice payladı. "Hiç beklemiyordum sizden. Çok kırıldım. 'Bunu unutmayacağım," falan gibi şeyler söyledi, ama bize hakaret etmedi. İşittiğimiz en büyük azar buydu. Onun dışında hiç hatırlamıyorum..

Yazıyı, tam da eski yazıdan yeniye geçildiği dönemde öğrendiniz. Bu geçiş sorun oldu mu?

Ben eski yazıyı hiç öğrenmedim. Hiçbirimiz öğrenmedik. Okulda yeni yazıyı öğrendik. Babam kitabi eski yazıyı bilirdi ama kullanmazdı. Annem de çok iyi bilirdi; aslında yazıya büyük yeteneği vardı. Okulda öğrenmişti ve çok çabuk okurdu. Eski yazıyı okumak biraz zordur; annem en iyi okuyanlardan birisiydi, tabii annem de, büyükannem de sürekli Kuran okurlardı. Fakat eve eski yazı girmezdi. Babam o konuda çok hassastı. Mesela

cumhurbaşkanıyken gittiği yerlerde not tutanları sağdan sola yazarken görürse hemen fark eder, "N'apıyorsun, ne biçim yazıyorsun," diye hemen çıkışırdı.

Bir seferinde babamın Deniz Yaveri Ulvi Tekeş anlatmıştı:

Babam cumhurbaşkanıyken, Başbakan Şükrü Saracoğlu yavere telefonda Meclis'teki bir olayı anlatıyormuş. Yaver yazarken yavaş yazıyormuş. Başbakan telefonda sıkılmış, "Eski yazı bilmiyor musun? Şunu çabuk yaz," demiş. Onun üzerine o da eski yazıyla not almış. Sonra aldığı notu gidip babama okumuş. Okurken babam sağdan sola okuduğunu fark etmiş ve çok kızmış. Yaveri paylamış. "Maskaralar," demiş, (sevmediği bir şeye kızdığında çıkışırken hep bu sözü kullanırdı) "ben hâlâ size doğru dürüst yazı yazmasını öğretemedim mi?"

Ulvi Bey bunu anlatırken, "Başbakan sayesinde ikimiz de maskara olduk," derdi.

Bir öğretmeninize bu yüzden çıkıştığını anlatmıştınız bir yerde...

Evet, ilkokulda olmuştu. Ben ilkokulda iyi bir öğrenciydim. Severdim okuyup yazmayı... Öğretmen bir ödev verdiğinde babamın kütüphanesinde kitapları karıştırır, oradan bilgi almaya çalışırdım. Ertesi gün sorulduğunda anlatırdım; iyi not alırdım. İyi not aldığım için de başöğretmen bana, şurdan burdan bulduğu yazıları getirir, "Al bunu, kısalt yaz", "Şunu oku, bana anlat" diye ek ödevler verirdi. Gene bir sefer böyle bir ödev verdi: Bir yerden bir yazı almış, ama bu eski yazı; "Bunu birine okut. Ondan sonra bana yaz," dedi.

Akşam öbür ödevleri yaptıktan sonra onu yazmaya giriştim. Odamın yanında büyükannem yatardı son dönemde... O geldi geç vakit, masada bir şeyler yazmaya çalıştığımı gördü.

"N'apıyorsun bu saatte?" dedi.

"Bir ödevim var, bitireceğim," dedim.

"Bu saate kadar bitiremedin mi?" diye sordu.

"Ödevleri bitirdim, ama bunu başöğretmen ayrıca verdi," dedim.

"Olur mu? Bunlar, her ödevi sana yaptırıyorlar. Ben bunu Paşa'ya söyleyeceğim," dedi. Ben bir şey söyleyemedim.

Ertesi gün yemekte büyükannem babama şikâyet etti:

"Çocuğu istismar ediyorlar. Gereksiz ödevler veriyorlar, hocalarına bir şey söyle."

Babam "Getir bakayım, nedir o verdikleri şey," dedi. Ben de gittim, yukardan ödev dosyasını aldım getirdim. Babam dosyayı açar açmaz eski yazıyı gördü; görür görmez de patladı:

"Bu nasıl şey? Benim evime eski yazı giriyor, siz buna engel olmuyorsunuz. Böyle mi öğrettim ben size, hiçbiriniz adam olmazsınız," dedi.

Tabii "hiçbiriniz" dediği, orada büyükannem değil ama annem, Özel Kalem Müdürü, Yaver, hepimiz varız... Bayağı söylendi böyle... Tabii sesimizi çıkaramadık. Ondan sonra "Kim verdi bunu sana?" diye sordu.

"Başöğretmen verdi," dedim.

"Yarın çağırır, o başöğretmenin yuvasını yaparım" dedi.

Nitekim ertesi gün çağırdı kendisini; bayağı çıkıştı. Halbuki başöğretmen çok iyi bir öğretmendi, ama boş bulundu. Tabii babam kadar hassas değildi bu konuda... Üzüldü o da... Neyse sonra "O çok iyi öğretmendir, kusuruna bakmayın," diye söyledik kendisine... Babam da öğretmeni bu sefer yemeğe çağırdı, gönlünü aldı. Ama bu konuda son derece duyarlıydı ve Atatürk dışında kim olsa haşlardı.

Bu konuda Atatürk'ün bile ondan çekindiğine dair anılar var.

Evet, o da var; "İsmet Paşa gelir de eski Türkçe yazıldığını görürse kızar," diye o da çekinirmiş. Çünkü dil devriminden sonra kendisi gerçekten hiçbir yerde eski Türkçe yazmadı ve kimin yazdığını gördüyse çıkıştı. Bir devrimci olarak, devrimlerin nasıl yürüyeceği konusunda kesin kanısı vardı: "Ancak dikkatle ve herkesin uymasıyla yürür bu. Hiçbir zaman aksi bir şey yapmamalıdır," görüşündeydi.

Herkes benimsemiş miydi yani?

Benimsemişti. Eski yazı sadece çabukluk açısından kullanılırdı. Okulda pek kullanan görmedim ama okulun dışında, şurda burda "çabuk olsun" diye eski yazı kullananları gördüm.

Biraz da büyükanneden söz etseniz...

Çocukluğumda büyükannem merdivenleri çıkınca sağdaki küçük odada kalırdı. Şimdi orada televizyon seyrediliyor.

4 oğlu, 1 kızı olmuş, ama bizimle aynı evde kalırdı. Annemle ilişkileri iyiydi; tabii annem çok saygılıydı kendisine... Evin büyüğü olarak saygı görürdü; ama evin yönetimi annemdeydi. O konuda dikkatliydi, karışmazdı. Kendi odasında otururdu. Arada misafirleri gelirdi.

Babaanne ve torun

O dönem piknik modası vardı Ankara'da... Çevre şimdiki gibi evlerle dolmamıştı. Hafta sonlarında Kayaş'a, Mamak'a, Orman Çiftliği'ne pikniğe giderdik. Daha çok ağaçlık yerlerde kırda oturulur, evden getirilen dolmalar, köfteler yenirdi.

Babaannenin başı örtülüydü.

Evet, onun başı hep örtülüydü. Annem başını açmıştı, ama o açmadı. Boş vakitlerinde Kur'an okurlardı.

Namaz?

Büyükannem 5 vakit kılardı. Annem her zaman yapamaz, fırsat buldukça kendi odasında namaz kılardı.

Babanız?

Babam kılmazdı. Onu hiç görmedim.

Size öğrettiler mi?

Küçükken eve birkaç defa din hocası geldi. Bir ilmihal vermişti. Din ve öğrenme bilgisi verdi. Birtakım duaları öğrendik, ki onları hâlâ hatırlarım: Üç Kuluvallahü Bir Elham'ı annem bize öğretmişti; onu akşamları okurduk. Hâlâ da okuduğum olur. Bir iki defa da camiye gittik, ama sonradan uygulama yapmadığım için pek öğrendim sayılmaz. Siyasete girdiğimde bir iki defa namaz kıldım. O zaman hatırlamaya çalıştım.

Mecburiyetten...

Evet... Yani namaz kılan bir insan değilim.

Oruç tutulur muydu?

Öyle bir ay oruç tutmazdık; bir iki defa tutardık. Babam tutmazdı. Annem, büyükannemle tutardı; yaşlılığında tutmamaya başladı. Kız kardeşim de ortasında,

başında, sonunda birkaç defa tutardı. İftar yenilirdi, bir iki defa da ramazanda camiye gittiğimizi hatırlıyorum.

Babanızla mı?

Hayır. Babamla hiç gitmedim.

Kamusal alanda ibadetin görünmesini istemediğinden mi?

Evet.

Aslında çok inançlı bir insan olduğunu, ama göstermeyi sevmediğini söyleyenler var; doğru mudur?

Yatak odasının duvarında "Allah'ın dediği olur" yazısı vardır. Tabii babasından o eğitimi almıştı. Hatıratında da, çocukları olmadan evvel herhalde doğum kolay olsun diye namaz kıldığını yazıyor. O zamanlar camiye gidermiş, namaz kılarlarmış; onları anlatıyor. Ama asker olduktan sonra dinle ilgisi kalmamış. Evde de herhangi bir ibadetini görmedim.

Kız kardeşiniz doğduğunda siz kaç yaşındaydınız?

Özden 1930'da doğdu. 4 yaş fark var aramızda... Ona Fransa'dan genç bir mürebbiye getirtildi. Ama kısa süre sonra pek iyi bir mürebbiye olmadığı anlaşıldı. Özden'den çok başkalarıyla ilgileniyordu. Sonra onun yerine, yıllarca bizimle kalan matmazel bulundu. Marguerite Villaume diye bir Fransız hanım... Daha önce Nurullah Esat Sümer'in kızına bakmıştı, oradan bize geldi. Daha yaşlı, çok güzel, çok titiz ve çok iyi bir mürebbiyeydi, ama geçimi zor bir insandı; kız kardeşim epey ıstırap çekti ondan...

Ömer-Özden-Erdal babalarıyla

Niye?

Çok ciddiydi. Mesela Özden yemek istemese zorla yedirirdi. Kız kardeşimin yaşamını iyice kontrol altına almıştı. Annem de müdahale etmez, uzak dururdu.

Babanızın Fransızcası nasıldı?

Babamın 3 dili de gayet iyiydi. Önce Almancayı öğrenmiş, sonra Fransızcayı... Fransızcası çok iyiydi, diplomatik dili Fransızcaydı. Lozan'da Fransızca konuşmaya başlamış. En geç de İngilizceyi öğrendi. Öğrenmeye çok meraklı olduğu için yaşamı boyunca her şeyi okurdu. Mesela İngilizce lügatler okurdu.

Lozan müzakerelerinde Fransızca anlamasına rağmen konuşmazmış ama, değil mi?

Önce tercümanla başlamışlar, sonra Fransızlar bakmış ki biraz Fransızca biliyor; Sekreter Masigli gidip rica etmiş, "Siz tercüman aracılığıyla konuşmayın, kendiniz konuşun" diye... Babam da "Ben iyi Fransızca bilmiyorum, anlatamam" demiş.

Onların itirazı şuna olmuş: Babam tercüman aracılığıyla konuşuyor, fakat kendisi de Fransızca bildiği için, tercüman konuşurken tashih ediyormuş. Tercüman çevirince, "Yok ben onu söylemedim, ben başka bir şey söyledim" deyip bir daha tercüme ettiriyormuş. Karşısındaki diplomatlar bundan bizar olmuş, "Siz kendiniz konuşun daha iyi" demişler. Ondan sonra kendisi konuşmaya başlamış ve idare etmiş tabii.

Sonraları hatırladığım kadarıyla, gelen yabancı devlet adamları ve büyükelçilerle Fransızca konuşurdu. Dil bilgisi gayet iyiydi, ama iyice anlamadığı bir terimi önce lügatten bakardı.

Almanca da bilirdi, ama Almanca konuştuğunu pek bilmiyorum; Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlarla Almanca konuşmuş. Kütüphanesinde Almanca çok kitap vardır. Bunların arasında Hitler'in gönderdiği Goethe'nin bütün eserleri durur. Hitler, babamın Almanca bildiğini ve meraklı olduğunu duymuş, yollamış.

Kütüphanedeki İngilizce kitaplar sonradan alındı. Ayrıca "Fransızca kitaplar" diye güzel bir seri vardır. Ben bütün o romanları babamın kütüphanesinde bulup Fransızca okudum.

Başbakanın Oğlu

Siz Başbakanlık'a gider miydiniz çocukken?

Hayır, hiç hatırlamıyorum. Biz resmi işlere hiç karışmazdık.

Başbakanın oğlu olmak, nasıl etkiliyordu sizi?

Tabii çok etkiliyordu. Yolda bizi gördüklerinde genellikle "İşte İsmet Paşa'nın çocukları" diye fısıldaşırlardı. O sözü duya duya artık bende marazi bir şey haline gelmişti; iki kişi fısıldaşıyorsa "'İsmet Paşa'nın çocukları' diyorlar" diye içimden geçirirdim. Hatta Amerika'ya gittiğimde fısıldaşan insanları görünce "Kendine gel. Burada böyle bir şey söylemelerine imkân yok, muhakkak başka bir şey söylüyorlar" diye kendi kendimi uyarmıştım.

Tabii herkes bize karşı saygılıydı; onun için herhangi olumsuz bir olayla karşılaşmadık.

Başbakanın oğlu olmak hayatınızda avantaj mı oldu, dezavantaj mı?

Bir defa hep göz önünde hissediyorsunuz kendinizi... Kalabalık içindeyken dikkatli olmak, hoşa gitmeyecek bir şey yapmamak...

Ayrıca "İyi okumamız gerekir" diye bir kaygıya düşmüş olabiliriz.

Okulda öğretmenlerin size karşı tavırları nasıldı?

Dikkatli olurlardı. Yani bana ters bir şey söylememeye dikkat ederlerdi. Ben de onları kızdıracak bir şey yapmamaya dikkat ederdim; ama tabii gülmeyi severim; bazen çocuk olarak arkadaşlarımla güldüğüm olmuştur. Eğer bir arkadaşımla gülüyorsak, öğretmen onu paylardı, işin içinde ben de olduğum halde beni paylamazdı. Ama onun dışında okuldayken fazla yaramaz bir çocuk değildim ve iyi bir öğrenci olduğum için öğretmenler memnundu.

Bir sefer hatırlarım; yeni bir öğretmen gelmişti. Galiba derste yanımdaki arkadaşımla konuştum. O birdenbire beni payladı; "Niye konuşuyorsunuz, susun. Herkes rahatsız oluyor" falan gibi şeyler söyledi. Ben de çok üzülmüştüm. İlk defa böyle doğrudan doğruya beni paylayan bir hoca karşısında kalmıştım; ama tabii faydası oldu, yapmamam gereken bir şey olduğunu anladım. Ondan sonra müdür yardımcısı beni çağırdı; "Üzüldük. Seni paylamış. O daha yeni geldi" falan dedi. Hatta "Anlaşılan acul bir arkadaş o" dedi. Ben "acul"un ne olduğunu bilmiyordum; kendi kendime "Öğretmenim beni seviyor herhalde; beni kollayacak bir şey söyledi" diye düşündüm. Sonra lügate baktım "aceleci" demekmiş "acul"; yani benimle bir ilgisi yokmuş, onun yaptığı hareketi anlatan bir şeymiş. Doğruydu, yani "aceleci" olarak söylemiş-

ti ama, nihayetinde yaptığım hareketi mazur göstermez bu...

Nasıldı Çankaya İlkokulu?

İyi bir okuldu. Öğretmenleri iyiydi. Sınıfları güzeldi. Tabii bizim eve çok yakındı. Bizim bahçenin üst kısmı okulun bahçesiyle aynı hizadadır. Zil sesini evden duyar, öyle çıkardık. 5 dakikada varırdık. Çankaya'da oturan, o zamanki devlet erkânının çocukları da oraya giderdi. Sonra Maarif Koleji açıldı. Çoğu, çocuklarını oraya verdiler.

Okula ilk gidişinizi hatırlıyor musunuz?

Hatırlamıyorum. Siyah önlük giymiştim. Beyaz yakalı...

Hangi derslerden hoşlanırdınız?

Hepsinden zevk alırdım. Evde de kitaplarla olduğum için hiçbir dersten şikâyet ettiğim olmadı, hepsini zevkle dinlerdim. Hatırladığım, hesap dersi vardı, matematik vardı, Türkçe vardı. Tarih, coğrafya, yurt bilgisi vardı.

Tarih dersinde babanızı okuttular mı?

Sanmıyorum. Tarih, coğrafya, 4. sınıfta başladı. Kurtuluş Savaşı çok kısa anlatılıyordu. Yani işte "Cumhuriyet kuruldu" denir geçilirdi.

Elişi dersinde nasıldınız?

Elişi dersinde yemek pişirilmesi de öğretilirdi. Tabii teorik olarak... Hatta büyükannem, "Ne münasebet, ço-

cuklara yemek pişirme dersi veriyorlar" diye çok kızmıştı. "Milli Eğitim Bakanı'na söyleyin de bundan vazgeçsinler" diye babama söylemişti. Babam Milli Eğitim Bakanı'yla konuştu; ama o konuşmadan sonra herhalde "Ders faydalıymış" diye düşündü, sesini çıkarmadı.

Öğretmenlerinizin isimlerini hatırlıyor musunuz?

Maalesef hatırlamıyorum. Ama hatırladığım bir olay var:

Son sınıftayken bize yeni bir hanım öğretmen geldi. Başöğretmen sınıfa girip onu takdim etti: "Bundan sonra size bu öğretmen ders verecek" dedi. Ondan sonra sınıfta biraz daha kaldılar. Ben parmağımı kaldırıp bir-iki soru sordum. Ona başöğretmen cevap verdi.

Ertesi gün beni çağırdı başöğretmen:

"Sen ne yaptın?" dedi.

"Ne yaptım başöğretmenim?" dedim.

"Kalktın, yeni gelen öğretmene sorular sordun. Öğretmen de korktu. Bana geldi, 'Bu çocuklar böyle boyuna soru soruyorlarsa ben bunlara ders veremem' dedi ve size ders vermek istemedi. Onu güç razı ettim" dedi. Galiba "Başbakan oğlu bu" diye korkmuştu, ama sonradan bize ders verdi gene...

Torpil istemeye ya da bir konuda ricaya gelen olur muydu?

Yok, onu hatırlamıyorum, pek olmazdı. Yalnız bir kere, okulun temizlikçisiyle ilgili bir konu olmuştu. Ayşe'ydi galiba ismi... Kocası bir yerde çalışıyormuş, oradan çıkmış. Tekrar ona iş bulmak için babamın Özel Kalem Müdürü Vedit Uzgören'e söylememi istediler. Ben o tür konularda çok mahcuptum, ama çok ısrar et-

tiler. Cesaretimi toplayıp gittim Vedit Bey'e... Kapıdan girince merdivenin altındaki boşlukta telefon vardı. Telefonla konuşuyordu Vedit Bey... Gidip ona "Okuldakilerin sizden bir ricası var, Ayşe'nin kocası için" dedim. Daha derken "Aaa biliyorum, biliyorum, seni de mi ayarttılar? Sana da mı söyletiyorlar? Ne gerekirse yaparız, ama olmuyor böyle" diye bana çıkışmıştı. Bir daha da söylemedim.

Babanıza hiç söylemediniz mi böyle şeyler?

Söylemedim galiba... Babama ders veren bir fizik öğretmeni vardı. Onun için, bir iki defa bir şey söyledim galiba, ama olduğunu hatırlamıyorum. Böyle şeyleri olsa olsa anneme söylerdim. O, babama söyler miydi? Söyleyebilirse söylerdi, ama pek olmazdı öyle şeyler... Bizim söylemeyeceğimizi galiba bilirlerdi.

Babanız "Böyle şeyleri bana getirmeyin" diye kızar mıydı?

Kızmazdı, ama biz söylemeye çekinirdik.

Siz yardımcı olur muydunuz insanlara?

Ben başka çocuklara yardım etmesini severdim. Nedense o zaman da öğretmenliğe hevesim vardı. Hele ortaokulda günüm başka arkadaşlara yardım etmekle geçerdi. O gün anlatılan dersi veya bir gün evvelkini sorarlardı, ben de aklımda kaldığı kadar cevap verirdim.

Sınıf arkadaşlarınızdan hatırladıklarınız var mı?

İlkokuldan pek kimseyi hatırlamıyorum.

Müsamerelere çıkar mıydınız? Yani en başta bayrak taşıyan, törenlerde şiir okuyan öğrencilerden miydiniz?

5. sınıfta, okulu bitirirken müsamereye çıktım. İlk konuşmamı orada yaptım. Öğrenciler ve veliler vardı; babam yoktu gerçi; iyi duymadığı için öyle törenlere gelmezdi, ama annem gelmişti. Orada öğretim sistemi hakkında bazı fikirler söylediler bana, o konuda konuştum. Hatta tahtaya bir şeyler yazdım ama yazarken iyi olmadı, onu silip tekrar yazdım. Sonra eleştirdiler "Onu silmeye gerek yoktu" diye...

Karneleriniz hep pekiyi miydi?

Herhalde iyiydi. Hiç kırık not almadım.

Babanız karnenizi ödüllendirir miydi? Bisiklet filan...

Hayır. "İyi" derdi, başka bir şey demezdi. Belki eğer fena notla gelseydik o zaman kızardı. Örneğin halamın oğlu Hüsamettin bizden büyüktü. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde yatılıydı. Arada bize gelirdi. O pek iyi okumazdı; sevmezdi okumasını ve notları kırık gelirdi. Ona kızardı babam... Arada bağırırdı, "Bu nasıl şey!" filan diye...

Harçlık verir miydi babanız?

Harçlığı annem verirdi. Öyle muntazam vermezdi de, gerekince verirdi. Ben çok az para harcardım. Lisedeyken pek para kullanmazdım. Çünkü okula otomobille gidip gelirdik. Giyim alışverişini de annem yapardı. Evde yemek yerdik. Lokantaya falan da gitmezdik. Babamla bir ilk defa Karpiç'e gittik, parayı o verdi. Yalnız kitap almada para kullanırdım. Para harcamayı ancak üniversiteye gittiğimde öğrendim.

Babanız sizin adınıza hesap açtırmıştı, değil mi?

Evet. O önemli tabii... Babam buna bizim küçüklüğümüzden itibaren başladı. Kendi maaşından bir miktar yatırdı o zaman... Bize de "Bu parayı size yatırıyorum" diye gösterdi. Sonradan o birikim çok faydalı oldu. Ben o biriken parayla üniversiteye girdiğimde ve artık bağımsız yaşamaya başladığımda Ankara'da Mebusevleri'nde bir ev aldım. Dolayısıyla, benim bağımsızlığıma önemli bir yol açtı o para. Abime de İstanbul'da yardımcı olmuştur herhalde.

İnönü ailesi Erdal-Ömer kardeşlerin sünnetinde - (soldan) Mevhibe İnönü (önünde) Özden İnönü, İsmet İnönü (yanında) Hayri Temelli, (en sağda) Rıza Temelli, (en önde) Cevriye Temelli

Sünnetinizi hatırlıyor musunuz?

Evet, abimle beraber olduk. Üst katta... Sonra aşağıda, şimdiki kanepenin olduğu yere yatak koydular; orada ikimiz yattık. Misafirler ziyaretimize geldi. Atatürk

de gelmiş ve yanımızda birkaç dakika oturmuştu. Bize kol saati armağan getirmişti. Galiba hâlâ duruyor o saat... Ayrıca eğlenceler olmuştu; hokkabaz filan geldi.

Evdeki diğer davetlere, danslı balolara da katılır mıydınız?

Hayır, biz onlara katılmazdık. Dans ettiğimi hiç hatırlamıyorum.

Çocuklara ayrı balo düzenlenir miydi?

Evet, Halkevi'nde olurdu. Onlara katılırdık. Çocuklar kendi aralarında eğlenir, dans ederlerdi. Sonra çocuk bayramlarında müzikli bir gösteri veya bir piyes olurdu Halkevi'nin sahnesinde...

Bu tür yerlere babanızın makam arabasıyla mı giderdiniz, özel arabayla mı?

Tabii babamın arabasıyla gitmezdik, ama bizi başka bir resmi araç getirip götürürdü. Okula giderken de otomobil bizi sabah alır götürürdü, sonra yemek zamanı getirirdi.

İran Şahı Ankara'ya geldiğinde Atatürk, Adnan Saygun'a bir opera ısmarlamıştı. Özsoy'*un, Şah'ın huzurunda yapılan ilk temsilinde siz de varmışsınız. Hatırlıyor musunuz?*

Evet, ilkokuldaydım.

O zaman Halkevi'nde temsiller verilirdi, biz de giderdik. Orada ilk loca Atatürk'ündür, onun hemen yanındaki loca da babamındı, başbakanındı. Biz orada

oturur seyrederdik. Atatürk'ü de görürdük o zaman ama tabii iyi hatırlamıyorum. Şah'ın geldiğini öğrendik. Şah şerefine bir opera oynandı Halkevi'nde ve Türkiye'de yazılmış ilk operaydı o.... Konusu Orta Asya'dan alınan bir hikâyeydi. İran'la böyle bir dostluk havası içinde... Onu oynamışlardı ve biz de seyretmiştik.

Kralın kızının ismi Krizantem'di. Onun etrafında geçen bir aşk macerasıydı. O kayboluyor, belki sevgilisiyle kaçıyor ve onu arayanlar *Dağlar aştık, bağlar aştık/ yok Krizantem yok* diye şarkı söylüyorlar. Bu, aklımda kalmış hâlâ... Herhalde hoşuma gitti ki bu mısrayı hatırlıyorum.

Gözlüğü ilk ne zaman taktınız?

İlkokuldayken... Daha çocukken fark ettim iyi göremediğimi... Önce pek söylemek istemedim. Gözümü kısarak okumaya çalıştım. Ama herhalde sonra iyi göremediğimi fark ettiler. İlkokul 3'te veya 4'te taktım. O zamandan beri hep takıyorum.

1937 - Kültürpark'tan bir aile hatırası

Atatürk'e suikast davasının ve kurucu kadro içindeki iç hesaplaşmaların yaşandığı bir dönemde doğdunuz. O dönem daha sonra hiç konuşuldu mu evde? Ya da babanız anlattı mı?

Hayır, hiç öyle şeyler anlatmadı babam. Bu konulara hiç girmezdi. Kurtuluş Savaşı'na dair birkaç anısı vardı; onun dışında Atatürk'le ilişkilerini falan hiç konuşmazdı.

Gündelik konuları sofrada annenizle paylaşmaz mıydı?

Hayır, hiç söz etmezdi bunlardan... Hiç öyle bir âdeti yoktu. Resmi işleri sofraya getirmezdi. Sadece gelenler

kendi yaptıklarını anlatırdı; babam onlara soru sorardı. Ama kendisi "Bugün bunu yaptım, şunu yaptım" gibi bir şey söylemezdi.

Anneniz fikir beyan eder miydi?

Hayır. Annem de hiç o konulara karışmaz, sesini çıkarmazdı. Büyükannemle annem dinlerlerdi sadece...

Yalnız annemle babamın izledikleri bir taktik vardı:

Bir bakan istifa etti ya da görevden alındıysa, babam derdi ki:

"Aman sen onun eşine telefon et, gönüllerini al, üzülmesinler. Siyaset, devlet hayatı böyledir; ilerde gene bir hizmet imkânı bulur. Onun için fazla üzülmesinler, meyus olmasınlar."

Annem bunu hep yapardı. Her bakan düşmesinde, eşini arar bunları söylerdi.

Bir seferinde Milli Savunma Bakanlığı'nda silah alımında bir yolsuzluk havası ortaya çıkmıştı. Savunma Bakanı Kazım Özalp'ti o zaman... Bakanı da suçlamışlardı. Özalp de istifa etmişti. O zaman annem gene aramış onları... Ya Kazım Özalp'in oğlundan ya da hanımından duydum; "Üzülmeyelim, İsmet Paşa daha sonra gene bizi bakan yapar bir yerde, bir şekilde" diye bir söz geçmiş.

Çok çalışır mıydı babanız?

Tabii çalışırdı. Özellikle başbakanken... Atatürk'e gittiği zaman da çok geç dönerdi. Sabah erken kalkmazdı; uyumayı severdi. 9 gibi kalkardı; Başbakanlık'a gitmesi 10'u bulurdu.

Ama her öğlen eve yemeğe gelirdi, değil mi?

Evet, resmi davetler dışında, her gün öğlen gelir ve tekrar giderdi. Geldiğinde yemekten evvel, şimdi camlı

mekân içinde kalan o zamanki bilardo salonunda 5 dakika kadar kendi başına bilardo oynardı; biri kırmızı, ikisi beyaz 3 topla...

Yemekten sonra evde şekerleme yapar mıydı?

Evet, yapardı. İlk zamanlar değil, ama başbakanlığının son zamanlarından başlayarak bu kestirmelere başladı. Cumhurbaşkanı olduktan sonra hep yapar oldu. Yemekten sonra, misafir olsa bile, yukarı odasına çıkar, orada yarım saat yatıp tekrar gelir, misafirle konuşmaya devam ederdi.

Akşam geç vakte kadar çalışır mıydı?

Evet, ama genellikle tam yemek vakti evde olurdu. Yemekten sonra pek çalışmazdı. Okur ya da satranç oynar, 12 gibi yatardı.

Nè yenirdi yemek olarak evde?

Babam başbakanken evde aşçımız Galip Usta vardı. Muntazam yemek yapardı. Çankaya Köşkü'nde de büyük bir mutfağımız ve aşçılar vardı. Sonra babam muhalefete düştüğünde yemekleri annemin yaptığı oldu.

Sofrada mutlaka çorba olurdu; tarhana, mercimek, patates veya sebze çorbası... Ondan sonra muhakkak bir et yemeği olurdu; köfte veyahut pirzola... Sonra hep bir sebze yemeği olurdu; patlıcan, kabak, fasulye vs... Pilav ayrı bir yemek olarak gelirdi. Ondan sonra da tatlı ve meyve... Babam meyveyi de çok severdi, ama şeker hastalığı olduğu için fazla yiyemez, soyar, bir iki lokma aldıktan sonra dağıtırdı.

Bahçenizin meyvesi mi?

Bahçenin meyvesi veya çarşıdan ya da civar bahçelerden... Mesela Meclis Başkanı Abdülhalik Renda da meyveye meraklıydı. İyi bir meyve bahçesi vardı; birinci sınıf armut ve elma yetiştirir, bazen bize de gönderirdi. Babam ona hayran olur, "Biz yapamıyoruz, o nasıl yapıyor?" diye söylenirdi.

Alışverişi anneniz mi yapardı?

Babam başbakanken başkaları yapardı, ama muhalefetteyken tabii yardımcı azalınca annem de alışverişe gider oldu.

Akşam evde nasıl vakit geçirirdiniz?.

Yemek uzun sürerdi zaten... Yemekten sonra ben çalışırdım, abim kitap okurdu. Bizim odamızda radyo yoktu; aşağıda, yemek odasında radyo dinlenirdi. Babam okurdu. Misafir varsa, onunla sohbet eder; yoksa ya kendisi biraz satranç oynar yahut bir şeyler okuyup yatağa girerdi.

Sabah gazete okur muydu?

Tabii. Türkçe gazeteleri sabahleyin yarım saatte, süratle gözden geçirirdi. Kendisine ayrıca bir Basın Bülteni getirirlerdi, havadisleri oradan da izlerdi. Yabancı gazete olarak *Die Zeit* diye Alman gazetesi gelirdi. Fransızca *Le Monde* gelirdi. Onu ayrıntılı okurdu. İngiltere'den de *Illustrated London News* diye resimli bir haftalık mecmua gelirdi. Bunlara aboneydi. Sonradan, cumhurbaşkanıyken *Foreign Affairs* dergisini keşfetti, onu okumaya çalışırdı.

Sizi Meclis'e götürür müydü?

Hayır. Ben o başbakanken ne Meclis'e ne de Başbakanlık'a gittim.

Evde ailenin özel doktoru var mıydı?

Vardı, evet. Özel doktorumuz yıllarca Zeki Hakkı Pamir'di. Mesela iğne yapmak için gelirdi. Anneme ve bize de o bakardı.

Babanız şeker hastasıydı; anneniz safra kesesinden dertliydi. Sizlerin hiç sağlık sorununuz var mıydı?

Hayır, yoktu. Sadece zayıftım küçükken, az yemek yerdim. Sonradan daha çok yemek yemeyi öğrendim ve hoşuma gitmeye başladı.

Kız kardeşinizin doğumu hayatınızda bir şey değiştirdi mi?

Hayır. Onun ayrı odası vardı. Hiç aramızda bir sürtüşme hatırlamıyorum. Ben abimle kavga ederdim sık sık... Ama kız kardeşimle hiç kavga etmedik. Abim İstanbul'a Teknik Üniversite'ye gidince kız kardeşimle arkadaşlığım daha da ilerledi.

Atatürk-İnönü Küslüğü

Atatürk-İnönü
"'Niye kavga ettiler' diye değil, 'Nasıl bu kadar uzun zaman beraber çalışabildiler' diye sormak gerek"

1937, babanızın Atatürk'le küstüğü yıl... O yıla kadar aralarında iyi bir işbölümü vardı. İsmet Paşa, bunun bozulmasına Atatürk'ün hastalığını gerekçe gösteriyor. Siz bir çocuk gözüyle o ilişkiyi ne kadar değerlendirebiliyordunuz?

Babamla Atatürk arasında bir anlaşmazlık olduğu evde hiç konuşulmadı. Babamın başbakanlıktan ayrılışında da "Sağlık nedeniyle bırakıyor. Dinlenmeye ihtiyacı var" dediler. Biz de inanmıştık ona çocuklar olarak... Bunun başbakanlıktan tam ayrılmak anlamına geldiğini başlangıçta hiç düşünmedik.

Babanız anılarında Atatürk'ün devlet çalışmalarına sofradan müdahale etmesinden şikâyet ediyor. Evde bu konu gündeme gelir miydi hiç?

Babamın bize anlattığı şuydu:

"Biz Atatürk'le tartışırdık. Örneğin aklına bir fikir gelirdi, onu ya sofrada ortaya söylerdi veya daha evvel bana söylerdi. Ben 'Olabilir mi' diye düşünürdüm, akşam yemekten sonra giderdim kendisine; oturup konuşur, sabaha kadar tartışırdık. Sonunda ya o beni ikna ederdi ya ben onu ikna ederdim ve anlaşarak ayrılırdık. Ama son zamanlarında rahatsızlandığı için sinirleri zayıflamıştı. Pek böyle uzun tartışmalara giremiyorduk, ayrılığa o sebep oldu" derdi.

Sofrada hoşuna gitmeyen başka bir olay, bakanlarının kendisine söylenmeden eleştirilmesi, kendisine söylenmeden onlara talimat verilmesi... Bunlardan rahatsız oluyormuş. Gene sofrada böyle bir şeyler olmuş anladığım kadar, babam da sinirlenmiş ve "Sofradaki talimatlarla yürümez bu işler" anlamına gelen şeyler söylemiş. Atatürk de kızmış ve ayrılmaları böyle başlamış. Anlatılan hikâye bu ve herhalde doğrusu da bu... Babam o kadar ayrıntıya girmedi. O akşam sofrada ne olduğunu bize söylemedi, ama başkalarına söyledi; biz onlardan duyduk.

Ömer-Erdal İnönü - Bir düğün töreninde Atatürk'ün dizi dibinde...

İsmet Paşa, Atatürk'ün sofrasının sürekli konuklarından değildi sanırım.

Değildi, ama tabii gittiği olurdu.

Aslında Atatürk ve İnönü aynı mücadeleye baş koymuş, farklı karakterde iki insan, öyle değil mi? Ama bu farklı karakterler birbirini tamamlıyor.

Evet, ikisinin farklı karakterde olması, Türkiye için bir kazanç olmuş. Atatürk başından beri babama güvenmiş. Cephede tanımış onu... Babam için yazdığı çok güzel bir sicili vardır, görmüşsündür; onları inanarak yazdığını düşünüyorum. İyi dikkat etmiş ve tabii denemiş maiyetindeyken; cephede nasıl davrandığını görmüş, her şeyi ne kadar dikkatle izlediğini fark etmiş; cesaretini, karakterini takdir etmiş ve öyle bir dostluk başlamış.

Babam o dostluğu bozacak bir şey yapmadı hiçbir zaman... Bilakis, bu dostluktan çok yararlandığını kendisi de biliyordu. Onun için aralarında çok iyi bir çalışma düzeni kurulmuş.

Atatürk atak bir insan, cüretkâr; yeni fikirler aklına geliyor, onları uygulamak için de dikkatli bir uygulayıcıya ihtiyacı var. Babamı uygun bir insan olarak bulmuş ve bu dostluk, bu işbirliği, bu şekilde devam etmiş. Bu, büyük bir kazanç...

Bu konu sık sık açılır; "Niye kavga ettiler?" diye sorarlar. Ben de derim ki: "Asıl nasıl bu kadar uzun zaman beraber çalıştıklarını sormak daha iyi bir soru olur. Çünkü bunun örneği çok az dünyada... Böyle devrim yapan, yeni devlet kuran bir başbuğ, bir başkan, yanındaki insanları sürekli değiştirir. Böyle bir liderin, yıllarca değişmeyen birisi ile çalışması çok az görülen bir şey, ama Türkiye'de bu olmuş."

Dediğin gibi bu, ikisinin karakterinin birbirini tamamlamasıyla ve karşılıklı saygıyla olmuş. Bu dostluğu koruyarak tartışmışlar, bunu da başarmışlar.

Atatürk'ün hastalığına dair bilginiz var mıydı?

Fazla bilgim yoktu. Hasta olduğu söylenirdi, ama ciddi rahatsız olduğunu bilmiyorduk.

O günlerden aklımda kalan başka bir şey var:

Babam başbakanlıktan ayrıldıktan sonra öğle yemeklerine eski arkadaşları gelirdi. Bazı milletvekilleri, büyükelçiler, vs... O yıl onlarla konuşurken hep dile getirdiği bir tema vardı. Derdi ki:

"Bakın, Türkiye Cumhuriyeti çok iyi kurulmuştur ve iyi işlemektedir. Tek bir eksiği vardır: O da Meclis'te meşru bir muhalefet partisinin olmaması..."

"Meşru muhalefet partisi"nden kastı şu:

Devlet düzeninde, Meclis'te yeri olacak, seçimle gelecek ve istediğini söyleyecek; kimse de söyledikleri nedeniyle onları Meclis'ten çıkarmayacak.

Babam hep İngiltere'yi örnek gösterirdi.

Paşa'nın İngilizce Dersleri

İncelemiş miydi İngiliz modelini?

İncelemişti. 1937'nin kışı ve 1938 baharı, babamın İngilizce dersleriyle geçti. Evde başlıca yaptığı şey, İngilizce derslerine devam etmekti. İngilizce öğrenmeye mütarekede İstanbul'da biraz başlamış, ama ilerletmeye vakit olmamış. Şimdi fırsat bulmuştu.

İki hocası vardı. Biri, Mr. Baker diye bir İngiliz hocaydı. Sabah gelirdi. Kütüphanede saatlerce çalışırlardı. Babam zor duyduğu için yüksek sesle konuşurlardı. Biz de kütüphanenin önünden geçerken Baker'ın ve babamın yüksek seslerini duyardık. Baker gramer öğretirdi; babam onun dediklerini tekrar ederdi.

Öğlen yemekten önce biraz bilardo oynar, sonra sofraya otururdu. Öğleden sonra da Şekip Engineri diye, Robert Kolej mezunu, bürokraside çalışan değerli bir insan gelirdi. Onunla da İngilizce kitaplardan İngiliz tarihi okurlardı; özellikle parlamento tarihi... Şekip Bey, babamın anlamadığı noktaları anlatırdı.

Kendini emekli gibi hissetmiyordu, değil mi?

Tersine... Bir gün büyükannem onun bu kadar çalışmasına üzülüp;

"Niye böyle çocuk gibi kendini yoruyorsun oğlum?" dedi.

Babam da "Olur mu anne. Benim daha istikbalim var," diye cevap vermişti.

Bunu söylediğinde 54 yaşındaydı.

Evet. Ve bu dersler sonunda İngilizce okuduğunu gayet iyi anlayacak hale gelmişti. Yalnız, kulağı iyi duymadığı için telaffuzundan emin değildi pek... Mesela hocasının öğrettiği şekilde "the"yı söylemek için uğraşırdı. Sonraki yıllarda İngilizce kitaplar, romanlar, ajans haberleri okudu. İngilizcesi, Fransızcası kadar olmuştu sonunda...

Hangi romanları okudu mesela; sizinle paylaşır mıydı?

Daha sonra ben Amerika'ya gittiğimde gönderdiği mektuplarda yazardı neler okuduğunu... Tolstoy okuduğunu hatırlıyorum mesela... Galiba *Harp ve Sulh*'ten bahsediyordu: "Bizim vaktiyle Harbiye'de okuduğumuz Napolyon'un Rusya seferindeki muharebeleri bir de Tolstoy'un dilinden okumak çok hoşuma gitti" diyen bir pasaj hatırlıyorum.

Demokraside muhalefetin yerini de, o kitaplar sayesinde daha yakından tanıdı demek ki...

Kitapta okuduğu İngiliz parlamentosu onu çok etkilemişti. Anlaşılan eskiden de meraklıydı demokratik ya-

şama... Tartışmayı, hücumlara cevap vermeyi severdi babam. Böyle bir karakteri vardı. Başbakanken de kendisine yapılan eleştirilere cevap vermekten hoşlanırdı.

Sofrada derdi ki:

"Bizim bir eksiğimiz meşru muhalefet partisi olmamasıdır. Bunu okuyorum kitapta; parlamentoda çıkıyorlar, başbakanın sözlerine karşı fikirlerini çatır çatır söylüyorlar. Hiçbir şey de olmuyor, herkes dinliyor. Bu çok güzel bir şey."

Partiden örnek verirdi:

"Bizim partiden bir milletvekilinin adı yolsuzluğa karıştığı zaman kendisine parti grubunda soruyoruz; o da çıkıp 'Yok öyle bir şey,' diyor. İnanmak zorunda kalıyoruz. Öyle kalıyor. Halbuki bir muhalefet partisi olsa, bunu Meclis'te dile getirse, durum başka olur. Gazeteler yazar ve bu, daha iyi bir kontrol görevi yapar."

Sanıyorum onun güçlü bir muhalefet partisi istemesindeki temel nedenlerden birisi yolsuzluklarla mücadele kaygısı ve arzusuydu. Yemeklerde bunu sık sık duyardık ondan... Çünkü kendisi çok titiz bir insandı; hiçbir yolsuzluk olmasın diye uğraşırdı; "Ama aynı parti içinde olunca önleyemiyoruz," diye anlatırdı.

Gerçi çok partili rejime geçtikten sonra da yolsuzluklar devam etti. Bunun başka bir nedeni olduğu veya önlemenin o kadar kolay olmadığı anlaşıldı.

1946'da gündeme getirdiği sistemin zihni hazırlığı, 10 yıl öncesinden başlamıştı yani...

Evet. Bazıları "Amerikalılar istedi diye çok partili sisteme geçiyor," diye düşünürken, biz hiç öyle bir hisse kapılmadık, çünkü daha 1937'de ve o yıl boyunca sofrada arkadaşlarına hep bunu söylemişti. Dolayısıyla içi-

mizde öyle bir his vardı ki, eğer babamın eline fırsat geçerse, Türkiye'de bir gün muhakkak bir meşru muhalefet partisi olması için uğraşacak. Dünya savaşından sonra bu yolda uğraşırken, biz "Eskiden söylediği bir şeyi yapıyor," diye görürdük evde... Çünkü daha o zaman "Biz bunu yapmak istedik, yapamadık," diyordu.

Serbest Fırka'yı kastediyordu...

Evet, Serbest Fırka... Babam Serbest Fırka'nın kurulduğu günlerde İzmir'e gittiğinde, aleyhinde büyük nümayiş olmuş. Muhalefetin süratle ilerlediği anlaşılmış. "O hücumlar sonra Atatürk'e de yönelecek," diye çekinmiş olabilir diye aklımdan geçiyor. Babam "Atatürk rahatsız olunca 'Devam etmeyelim buna,' diye karar verdik, Serbest Fırka'yı kapattık, ama yanlış oldu. Devam etseydik alışırdık; demokratik yaşam yıllarca evvel başlamış olurdu ve bugün çok daha iyi bir durumda olurduk," derdi yemekte... Ama Atatürk bunu göze alamamış anladığım kadar; belki gerek de görmedi.

Babanızın anılarından da böyle bir sonuç çıkıyor. Niye göze alamamış sizce?

Bunda Atatürk'ün ve babamın farklı aile hayatları da rol oynamış olmalı... Atatürk'ün o zaman kendisi aleyhinde söyleneceklerden çekindiği gibi bir intibam var benim.... "Sadece devlet yönetimi meselesi değil, aile hayatıyla da ilgili dedikoduları dile getirecekler ve o tatsız olacak," diye düşünmüş olduğunu sanıyorum. Babamda böyle bir endişe yoktu. O, "Ne derlerse desinler, cevap veririm," havasındaydı. Atatürk ondan çekinmiş olabilir.

1930 - Serbest Fırka'nın kurulduğu günlerde İsmet Paşa, oğullarıyla kendi büstünü inceliyor

Babanız Atatürk'e göre daha mı tahammüllüydü?

Evet, sanıyorum bir ölçüde... Tabii Atatürk kadar gücü de yok. Atatürk istediğini yapan bir insan... Babam öyle değil. O, daha meşruiyet içinde çalışan bir insan, ama daha tahammüllü olduğu anlaşılıyor sonuçlara bakarak...

Bir Suikast İhbarı

İsmet Paşa başbakanlıktan ayrıldıktan sonra eve gelip giden azalmış mıydı?

Azalmıştı ama devamlılar vardı. Örneğin Nevzat Tandoğan... Babam başbakanken Ankara'ya vali olmuştu ve babamı çok severdi. Ailece tanışırdık. Hanımı annemin iyi arkadaşıydı; Ahmet ve Haldun diye iki çocukları vardı. Abime daha yakın yaştaydılar. Vali Tandoğan, o yıl boyunca her cumartesi öğleyin yemeğe geldi; hiç şaşmadı.

Babamın özel kalem müdürü Vedit Uzgören, babamla birlikte başbakanlıktan ayrılmıştı, ama o da çok sık gelirdi.

Sonra babamın eski özel kalem müdürlerinden Necmettin Sahir Sılan vardı; o gelirdi. Bazı tanıdık milletvekilleri gelirdi. Eskisi kadar çok olmamakla beraber öğle yemeklerinde muhakkak misafir olurdu. Akşam daha rahattı.

Babamın eski yaverleri de sık sık gelirlerdi. Onlardan Fikret Yüzatlı İstanbul'da otururdu, Atıf Esenbel de Ankara'da...

Her ikisi de babam Kurtuluş Savaşı'ndayken yanında yaverlik yapmışlar. Her ikisi de süvari zabitiydi.

Fikret Yüzatlı atçılıkla ilgilenirdi. Yeşilköy yolunda çiftliği vardı. Orada at yetiştirirdi. Yarış atları vardı. Onlarla müsabakalara girerlerdi. Hatta babam da başbakanlık dönemlerinde yarış atına heves etmiş; bir at almışlar, "Olga" galiba... Yarışmış ama kazanamamış bir şey.

Fikret Yüzatlı önemli bir işadamı oldu sonra. "Ömür Yoğurdu" diye bir yoğurt var; onu çıkarmıştı. Çiftlik arazisini parça parça sattı ve orada bir site kuruldu. Sonra İstanbul milletvekilliği de yaptı.

Atıf Esenbel de çok kültürlü bir insandı, Fransızcayı çok iyi bilirdi. Batı'da bulunmuş. Ailesi zengin bir aileymiş vaktiyle... O da sonra milletvekili olarak görev yaptı. Hoş sohbet bir insandı.

Biz onları dinlemekten çok zevk alırdık. Geldiklerinde biz okuldan dönmüşsek, aşağıda girişteki odada bizimle konuşurlardı. Sonra da yemekte babamla beraber olurlar ve eski muharebe anıları anlatırlar, bazen bizi güldüren hoş şeyler söylerlerdi.

İnönü, başbakanmış gibi olup bitenler hakkında bilgi almaya devam ediyordu galiba, değil mi?

Evet, yakından izliyordu. Ankara Valisi'nden, gelen milletvekillerinden sürekli bilgi alıyordu.

Ben o zaman fark etmedim, sonradan öğrendim: O zamanki Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, babama bir öneri getirmiş; "Siz eskiden beri 'Amerika'yı bilmiyorum,' derdiniz. Sizi Washington'a büyükelçi olarak önermeyi düşünüyoruz, ne dersiniz?" demiş. Ona çok kızmış babam... Bize söylemedi, ama sonradan öğrendim;

"Öyle bir şey yaparsan, sana yapmadığımı bırakmam, burnundan getiririm; sakın böyle bir şeye girişme!" diye çıkışmış.

Sonradan anlıyorum ki Atatürk'ün durumunun kötüleştiğini fark ediyordu ve öyle bir durumda Türki-

ye'den ayrılmak istemiyordu. Dolayısıyla, yakından izliyordu her şeyi... Gelenler anlatıyorlardı.

Tevfik Rüştü'nün Washington önerisi Paşa'yı Ankara'dan, dolayısıyla muhtemel bir iktidar ihtimalinden uzaklaştırmak için mi?

Herhalde... Tevfik Rüştü Aras, babamın başbakanlığı döneminde dışişleri bakanlığı yaptı. İyi bir dışişleri bakanıydı. O zaman şimdiki Birleşmiş Milletler gibi bir Milletler Cemiyeti vardı. Cenevre'de toplanırdı. Oraya sık sık giderdi. Dışarıda iyi tanınan birisi olmuştu. Hatta gazeteler "Biraz da Türkiye'de bulunsa iyi olur," diye takılırlardı. Ama altan alta babamın aleyhinde bir siyaset peşinde olduğu gibi bir intiba da vardı. Babamda da vardı, başkalarında da vardı. Onun için böyle bir öneri yaptığı, yani fikrin ondan geldiği düşünülebilir.

Atatürk'ün bilgisi dahilinde değil midir?

Herhalde ona da söylemiştir. Ama Atatürk'le babamın arası iyi olmaya devam etti.

Ama görüşmüyorlardı.

Görüşmüyorlardı, ama bir ara görüştüler. Atatürk babamı Ege manevralarına götürdü. Orada beraber resimleri vardır.

İsmet Paşa, neden hastalığı döneminde Atatürk'ü görmeye gitmedi?

Son günlerinde babam gitmek istedi. Ama o dönem, babamın yakınları korkuyorlardı. Örneğin o zamanki Sağlık Bakanı Refik Saydam babamın iyi arkadaşıydı;

severdi babamı... Kütüphaneye gelip babamla uzun boylu konuştuğunu hatırlıyorum. Yüksek sesle konuşuyorlardı ve babamı İstanbul'a gitmemeye razı etti. Hatta rivayete göre "Trenin önüne yatarım, sizi bırakmam Paşam" demiş. Anlaşılan babam İstanbul'a giderse bir suikasta kurban gideceği kanaatindeydi. Onun için göndermedi.

Siz de inanıyor muydunuz buna? Sonradan araştırdınız mı?

Araştırmadım, hayır. Tabii suikast olacak mıydı gerçekten, bilmiyorum. Araştırmadım, ama inandım biraz... En azından Refik Saydam'ın öyle bir duyumla babama "Gitmeyin" diye çok ısrar ettiğini biliyorum.

İsmet Paşa'ya karşı bir tertipten söz edilir. Onun içinde kimler vardı?

Dışişleri Bakanı Şükrü Kaya... O da babamın sevdiği insandı. Annem, hanımının iyi arkadaşıydı. Biz de bir iki defa evlerine gittik.

Rivayet oydu ki, babamın Atatürk'ten sonra cumhurbaşkanı olmasını o da istemiyor; onun için öyle bir tertip yapabilir. Tabii suikast hazırlığı yapar mıydı bilemiyorum, suçlama yapacak herhangi bir delilim yok, ona girmeyeyim; ama o zaman babamın yakınlarının böyle bir korkusu vardı, "İstanbul'a giderse ne olacağı belli olmaz, onun için gitmesin," diyorlardı.

Annenizin tavrı neydi?

Annem sesini çıkarmadı hiç... Ama aslında gitmesini istiyordu sanıyorum. "Görüşseniz iyi olur," düşüncesindeydi. Eski arkadaşların birbirlerini görmesini isti-

yordu. İyi niyetle, kötü bir şey olacağını tahmin etmiyordu herhalde...

İsmet Paşa trene binecekken vazgeçmiş derler?

Yok, o kadar değil; evden çıkmadı babam... Refik Saydam'la konuşmasından sonra gitmekten vazgeçti diye hatırlıyorum.

Salih Bozok'la telefonlaşırlarmış. Atatürk'ten öyle haber alırmış. Onu hatırlıyor musunuz?

Salih Bozok babamı seven bir insandı. Atatürk'ün yakınları içinde babamın en çok güvendiği oydu. Herhalde konuşuyorlardı.

Stadyum Olayı

İsmet İnönü oğullarıyla stadyum girişinde
Küslük döneminde bir Pazar günü..

Bir de meşhur stadyumda tezahürat olayı var: Küslükten sonra İsmet Paşa'ya stadyumda sevgi gösterisi yapıyorlar. Bu da rahatsızlık yaratıyor. O nasıl oldu? Siz orada mıydınız?

Evet, stadyumda babamla beraberdim. Cumartesiydi galiba... Babam abimle beni de aldı, yürüyüşe çıktık. Bir müddet yürüdükten sonra "Hadi stadyuma gidelim, maç varmış," dedi. Babam pek maça gitmezdi, ama o gün aklına geldi, bizi de götürmek istedi. Gittik maça... Oturduk. Stattakiler babamı fark ettiler ve biraz alkışladılar. Sonra kesildi. Babam rahatsız oldu galiba, maç bitmeden bizi çağırdı; "Hadi gidelim," dedi. Biz biraz uzakta oturuyorduk. Beraber çıktık kapıdan... Tam çıkarken baktık bir kalabalık var. Çıkar çıkmaz bizi alkışlamaya ve bağırmaya başladılar.

Ne diye bağırıyorlardı?

İşte "Yaşa İsmet Paşa!", "Bizi bırakma, nereye gidiyorsun?" falan gibi bağırışlar... Babam rahatsız oldu. Hemen oradan ayrılmak istedi. Bir otomobil buldu. Bizi yanına alamadı. Biz Kazım Özalp'ın oğlu Teoman'la beraber çıktık. Fakat babamın otomobili biraz zor hareket etti. Kalabalık otomobili kaldırdı böyle... Sonradan siyasette bunları çok gördük, ama o zaman ilk defa yapılıyordu. Otomobil güç bela devam etti.

Siz orada kaldınız...

Biz orada kaldık, bekledik. Sonra otomobil geri geldi ve bizi de aldı. Çankaya'ya, eve gittik. Babam rahatsız oldu.

Herhalde ondan sonraki cumartesi, Nevzat Tandoğan gelmişti yemeğe... Ben de yemek odasında babamla beraberdim. Tandoğan gelince selam verdim, ayrıldım. Tam ben kapıdan çıkarken babam Tandoğan'a "Nasıl? Araştırdın mı, bir terslik var mıymış?" diye sordu. O da "Evet Paşam, anlatayım," dedi. Ondan sonra ne anlattığını bilmiyorum, ama bir terslik olduğunu kabul etti Tandoğan...

Ne anlamda terslik?

Yani "O, kendiliğinden bir nümayiş miydi, yoksa babamı alkışlayanları birileri mi organize etmişti?" diye araştırıyorlardı.

Sonradan Meclis'te gündeme geldi olay...

Çünkü Atatürk de bundan rahatsız olmuş. Kısa süre sonra bir gün babam yemeğe geldiğinde dedi ki:

"Bana bugün Meclis grubunda stadyum konusunu sordular. Ben de cevap verdim. Iyi oldu."

Ayrıntısını anlatmadı, ama sonradan gazetelerde çıktı. Salih Bozok kürsüye çıkıp "Stadyumda böyle bir olay oldu. Paşa bu konuda ne düşünüyor, bize anlatsın," demiş. Babam da çıkıp uzun bir konuşma yapmış. Önce Atatürk'e bağlılığını tekrar etmiş:

"Atatürk benim velinimetimdir. Bana her zaman yardım etmiştir, hatta maddi yardımda bulunmuştur. Ben başbakanken elime geçen para geçinmeme yetmiyordu, Atatürk bana yardım ederdi. Sonra her güçlüğümde beraber konuşurduk. Onun güzel sözlerini duyardım. Sorunlarımızı beraber çözerdik. Ona şükran borçluyum," demiş.

Ondan sonra da stadyumdaki olaya gelmiş:

"Hiç haberim olmadan böyle bir tezahüratla karşılaştım, ama önemli bir şey değildi. Ben de süratle oradan uzaklaştım. Herhangi bir sorumluluğum olamaz. Bu doğal bir gösteriydi," diye anlatmış.

Salih Bozok bundan memnun olmuş. Sonra Atatürk'e anlatmışlar; o da memnun olmuş, rahatlamış:

"Tabii, İsmet Paşa bu ülkeye o kadar yıl hizmet etti. Büyük uluslar, kendilerine hizmet edenleri unutmazlar. Bu, onların özelliğidir. Siz de bu olayı unutun ve her gördüğünüz yerde İsmet Paşa'ya saygı gösterin," demiş. Böylece bitmiş olay, ama o esnada biz de "Ne oluyor?" diye anlamamış, korkmuştuk.

Paşa, halkın önüne çıkıp güven tazelemek istemiş olabilir mi? Yani aniden maça gitmek istemesi?..

Bilmiyorum. Belki Şükrü Saracoğlu söylemiş olabilir. O, maç severdi, her zaman giderdi. Ben babamın böyle bir gösteri olacağını daha evvelden bildiğini sanmıyorum. Şaşırmıştı o da, gördüğüm kadar...

Küslük döneminde Pembe Köşk'ten çıkar mıydı? Yoksa hep evde kapalı mı kaldı?

Yok yok, kapalı kalmazdı, dersi yoksa çıkar yürürdü.

Siz de yanında yürür müydünüz?

Bizi de alırdı, beraber yürürdük.

Yolda tezahürat olur muydu?

Hayır olmazdı. Çankaya tenhaydı o zaman... Görenlere selam verirdi. Büyükelçiliklerin önünden giderdik. Arkadaşlarına giderdi.

İsmet Paşa "Başbakanken elime geçen para yetmiyordu" demiş ya, siz öyle bir sıkıntı hisseder miydiniz evde?..

Hissetmedik. Tabii ev büyüktü, kalabalıktık. Gelen giden, akrabalar çoktu. Her yemekte misafir vardı. Babamın seyahatleri vardı. Biz fark etmedik hiç, ama o konuşmadan öğrendik ki, Atatürk geçim zorluğu çekmesin diye babama belirli bir yardım yaparmış.

İş Bankası arşivine girdiğimde Atatürk'ün hesap cüzdanlarını ve yaptığı ödemelerin dökümlerini incelemiştim. Her ay İsmet Paşa'ya düzenli yardım yaptığı görülüyor orada...

Ben onları sonradan, dolaylı olarak duydum, miktarını da, zamanını da o kadar iyi bilmiyorum.

Viyolonsel Dersleri

Paşa o dönem viyolonsel dersleri de almış galiba, değil mi?

Orada bir anlaşmazlık var: Kız kardeşim o zaman viyolonsel dersi aldığını söylüyor; ben sanki daha evvel aldı diye hatırlıyorum; ama o haklı olabilir. Sanırım bir yıl kadar ders aldı.

Kimden ders aldı?

Konservatuvarda iyi bir viyolonsel sanatçısı vardı, bir süre ondan aldı. Kendi çalmaya uğraştı, ama ortaya çıkıp da bize hiçbir zaman çalmadı.

Niye viyolonsel?

Bilmiyorum. Viyolonsel oturularak çalman bir alet; ileri yaşlarda ayakta keman çalmak daha zor. Belki de viyolonselin sesini seviyordu. Niye olduğunu bize söylemedi, ama kendisi müziği çok severdi ve konsere gittiğinde de dikkatle, anlayarak dinlerdi.

Evde viyolonsel var mıydı, yoksa merak salınca mı alındı?

Kendisi merak edince alındı ve o, evde kaldı sonra.

Oysa evde piyano vardı, değil mi? Piyanoyla ilgilenmedi mi?

Piyano vardı, ama onunla ilgilenmedi. Piyanoyu annem genç kızken çalarmış. Sonradan arada eğlence için biraz çalardı ama onun da kimseye konser verdiğini görmedim.

Siz babanızı viyolonsel çalarken hatırlıyor musunuz?

Bir defa görmüştüm, hayal meyal hatırlıyorum. Aşağı katta, orta oda dediğimiz misafir odasında çalışırlardı. Onun önünden geçerken sesini duyduğumu hatırlıyorum.

Sonra hiç ilgilenmedi, değil mi?

Hayır, ondan sonra bir daha çalmadı. O viyolonsel duruyordu. Konservatuvardan gelip tekrar akort ettiler, iyi bir alet olduğuna karar verdiler. Babamın anısına verilen konserlerde genellikle onu alıp çalıyorlar.

Sizi yönlendirmedi mi hiç, "Gel şunu öğren" diye?

Hayır. Kız kardeşime piyano dersi verilmesini istedi. Özden iki sene kadar piyano dersi aldı ama hevesi yoktu, onun için sonunda bıraktı.

Annenizin sosyal faaliyetleri?

O zamanki hanımların önemli toplantı yeri mevlütlerdi. Tek başına Kuran okunmazdı, ama genellikle mevlüt olurdu. Mevlüte çağırırlardı. Tabii çaylar, günler olurdu, onlara giderdi annem.

Atatürk'ten ayrıldıktan sonra Latife Hanım'la da görüşürmüş anneniz... Latife Hanım'ın mektuplarında sizin adınız da çok geçiyor.

Latife Hanım'ı çok severdi annem; babam da çok severdi, takdir ederdi. Gerçi ben o zaman çok küçüktüm, ama anladığım kadarıyla annem de, babam da Latife Hanım'la Atatürk'ün ayrılmalarına çok üzülmüşlerdi.

Siz hiç görüştünüz mü Latife Hanım'la?..

Tabii görüştüm. İstanbul'a gittiğimizde onu ziyaret ederdi annem... 1940'larda zannediyorun, bir sefer abimle beni de götürdü. Latife Hanım'ın evi Ayazpaşa'daydı. Güzel döşeli bir evdi. Atatürk'ün o odada ne kadar yaşatıldığı dikkatimi çekmişti. Resimleri, anıları her taraftaydı. Latife Hanım hâlâ Atatürk'le beraber yaşıyordu. Hâlâ cumhurbaşkanı hanımı havasındaydı. O yerden hiç aşağıya inmedi. Kendisini öyle gördü. Annem, babam da, hâlâ cumhurbaşkanı eşiymiş gibi davranırlardı kendisine...

Bize ne yaptığımızı, ne yapacağımızı sormuştu. Okumamızla ilgilenmişti. Bize aile dostu olarak davranırdı. Annem de ona, saygı gösterilen bir aile dostu gibi bakardı.

Nasıl hatırlıyorsunuz Latife Hanım'ı?..

Kibar, ince, zarif, hâlâ güzelliğini koruyan bir hanımefendi... Batı Avrupa modasını daha genç kızken takip etmiş, bu işleri gayet iyi bilen bir hanım havasındaydı. Annem o bakımdan ona biraz gıptayla bakardı. Çünkü annem Süleymaniye'de yetişmiş; eski bir evden geliyor. Batı Avrupa âdetlerini sonradan, babamın yanında öğrenmiş. O bakımdan Latife Hanım'ın görünüşüne, giyimine dikkatle bakardı. Bir sefer de babam cumhurbaşkanıyken Dolmabahçe'de yemeğe geldiğini hatırlıyorum Latife Hanım'ın... Hepimizin bulunduğu büyük bir sofrada babamın yanında oturmuştu. Babama saygılıydı.

Vasiyet

Atatürk'ün vasiyetinde, sizin eğitiminizle ilgilenmesi sizi şaşırtmış mıydı? Neden böyle bir şey yaptı sizce?

Şaşırtmadı, babamı sevdiğini biliyorduk. Onu, babama olan sevgisini gösteren bir iyi niyet jesti diye gördük. Söylendiğine göre, babamın da hasta olduğunu biliyormuş. Babam o günlerde gerçekten de bir safra kesesi rahatsızlığı geçiriyordu. Atatürk'e babamın fazla yaşamayacağını, öldükten sonra da çocuklarının zor durumda kalacağını söylemiş olabilirler. Bunu düşünerek koymuş olabilir. Zaten hiç kullanmadık o parayı; gerek kalmadı. Babam cumhurbaşkanıyken biz yükseköğrenimimizi tamamladık, dolayısıyla böyle bir ihtiyaç olmadı. O da bir iyi niyet jesti olarak kaldı. Tabii müteşekkiriz, bizi düşünmüş olduğu için...

Atatürk'ün ölümü öncesi Ankara-İstanbul arasında bir iktidar kavgası başlıyor. İsmet Paşa'yı isteyenler ve karşı çıkanlar içten içe çekişiyorlar. O döneme ilişkin aklınızda kalan anılar var mı?

Yok. Bütün bu dedikodulu siyasi olaylar bizim dışımızda olup biterdi. Babam belki annemle konuşurdu, ama bizim önümüzde konuşmazlardı; onun için biz bunu hiç fark etmedik. Belki merakım da yoktu benim... kendi derslerimle ilgilenirdim, böyle meselelerle ilgilenmezdim.

Atatürk'ten sonra babanızın cumhurbaşkanı olması doğal bir şey gibi kabul ediliyor muydu?

Evet. O zaman bizdeki intiba, "Doğal olarak babam başa geçecek," şeklindeydi. Eve, babama gelen misafirlerin, yaverlerin konuşmalarından bu izlenimi alırdık ve bizim beklentimiz oydu; yani sürpriz olmadı. Tersi sürpriz olurdu bizim için... "Nasıl oldu?" diye de düşünmedik, çünkü "doğal bir gelişme" diye görüyorduk.

10 Kasım 1938 günü?

O, tabii çok üzüldüğümüz bir gün oldu. Ben ortaokuldaydım. Bizi teneffüse çıkardılar ve orada radyodan duyduk Atatürk'ün ölüm haberini... Sonra ders yaptık mı hatırlamıyorum, belki eve gittik. Evde de herkes çok kederliydi. Babam evdeydi. Annem çok üzüntülüydü. Biz de saygılı olarak sessiz durduk. O akşam, annem bizim yatak odasına geldi, sonra büyükannem ve babam da geldi. Orada konuşurlarken büyükannem, "Ne yapacaksın? Cumhurbaşkanı olunca şimdiki insanları değiştirecek misin?" gibi bir şey sordu anladığım kadarıyla... Babam da "Kimseyi değiştirmeyeceğim, Atatürk'ün arkadaşlarıyla devam edeceğim, gibi bir şey söyledi. Büyükannem de, "İyi yaparsın oğlum," demişti. Ben herhalde uyuyordum; uyuma taklidi yapıyordum daha doğrusu... O akşamdan hatırladığım sahne bu.

Cumhurbaşkanı ve çocukları
"Çankaya Köşkü, büyük bir devlet dairesi gibiydi"

11 Kasım 1938'e gelirsek... Babanızın cumhurbaşkanı olduğu günden ne hatırlıyorsunuz? Özel bir uğurlama yaptınız mı o gün?

Hayır, her zamanki gibi giyinip Meclis'e gittiğini hatırlıyorum. Abdülhalik Renda gelip almıştı kendisini... Sonra biz hem seçim sonucunu, hem babamın yemin edişini yemek odasında radyodan dinledik. Kısa bir konuşma yapmıştı; birkaç kelimesini hatırlıyorum:

"Anarşiden uzak, uyumlu bir yönetimimiz olacak, demişti.

Sonra bekledik, geldi. Tabii karşıladık, öyle büyük bir coşku yaşandığını hatırlamıyorum. Başbakanken geldiğinde karşıladığımız gibiydi aşağı yukarı; ama ye-

mekte misafirler vardı. Atıf Esenbel, yaverler, akrabalardan bir iki kişi vardı. Ankara'da oturan "Hasan Abi" dediğimiz babamın dayısının torunu Hasan Topçuoğlu vardı. Hatırladıklarım bunlar...

Frakla mı oturdu sofraya?

Hayır, geldikten sonra değiştirdi kıyafetini... Hatırladığım bir şey de şu: Yemin töreninde yaptığı konuşmadan söz edilirken herkes "İyi oldu," dedi; ama misafirlerden bir milletvekilli "Yalnız kürsüye çok çabuk çıktınız Paşam; yavaş yavaş çıkmanız daha iyi olurdu," dedi. Babam da gülmüştü buna...

Atatürk'ün arkasından yaptığı konuşmayı zayıf bulur Demokrat Partililer...

O konuşma çok uzun değildi, ama sonra uzun bir bildiri yayınladı biliyorsunuz. O, tarihe geçen bir başyapıt olarak hatırlanır ve her yerde hep okunur.

Kendisi mi yazardı konuşmalarını?

Evet, kendisi yazardı.

Nasıl yazardı? Yazarken gözlediniz mi hiç?

Genellikle uzun boylu düşünürdü, ondan sonra daha çabuk yazardı. El yazısıyla kâğıda dökerdi, sonra onu daktilo ederlerdi. O büyük kâğıdı alır okurdu.

Metinlerine yardım eden birileri yok muydu?

Yoktu, ama kendisi yazarken yanındakilere sorardı. Onun ötesinde danışman olarak bazı milletvekillerine

veya herhalde başbakanken özel kalem müdürüne gösterirdi. İtimat ettiği arkadaşlarına da okurdu.

Evde size veya yüksek sesle kendi kendine okur muydu yapacağı önemli konuşmaları?

Hayır, bize danıştığını hatırlamıyorum. Ama sonraları Metin Toker eve geldikten sonra ona okurdu.

Çankaya Köşkü'ne ne zaman taşındınız?

O, hemen olmadı. Çankaya Köşkü'nü ilk gördüğümüzde orayı çok büyük bir daireye benzetmiştik. Devlet dairesi gibi... Onun için abimle "Buraya yerleşmeyiz herhalde," diye konuşmuştuk başlangıçta...

Anneniz de sevmedi mi?

15 gün kadar sesini çıkarmadı... Babam bir süre evde idare etmeye çalıştı. Sonra baktı ki olmuyor, o zaman geçtik Çankaya Köşkü'ne mecburen...

Biraz isteksiz geçtiniz herhalde...

Evet, başka çare olmadığından geçtik. Tabii önce yadırgadık biraz; büyük bir yerdi burası... Büyük salonun bir tarafında cumhurbaşkanının eşinin oturduğu yer, öbür tarafta da aileden bazılarının oturduğu yer... Babamın dairesi üst katta ayrı yerdeydi, biz ayrı yerdeydik. Arada salon vardı. Salonun bu tarafında büyükannemin oturduğu büyük bir oda vardı. Onun yanında, vaktiyle Afet Hanım'm kullandığı bir kütüphane vardı, Bizim yatak odalarımız alt tarafta yan yanaydı. Çalışmak için büyükannemin odasının yanındaki bir odaya girerdik. Okuldan döndüğümde yukarı kütüphaneye çıkar-

dım. Öğle yemeklerini yukarıdaki salonda, gene babamla beraber yerdik.

Siz Çankaya'ya çıkınca Pembe Köşk ne oldu?

Boştu. Kimse oturmuyordu, fakat bazı pazar günleri gider, öğle yemeğini Pembe Köşk'te yerdik.

Çankaya'da Atatürk'ten izler var mıydı hâlâ?

Atatürk'ten izler tabii kütüphanede vardı. Atatürk zamanında çalışanlar, Köşk'teki hizmetliler, sofraya bakanların hepsi göreve devam ettiler. Köşk personelinde bir değişiklik olmadı. Babam, seçilmesinden bir önceki akşam yatak odasında "Kimseyi değiştirmeyeceğim," demişti; onu uyguladı. Atatürk'ün özel kalem müdürü Süreyya Anderiman uzun süre babama yardımcı olmaya devam etti. Sonra Dışişleri'nde büyükelçi olarak görev yaptı.

Atatürk'ün başyaveri Celal Üner babamın da başyaveri oldu. Emekli olunca yerine Cevdet Tolgay başyaverliğe geldi ve babamın cumhurbaşkanlığının sonuna kadar başyaverlikte kaldı. Bir de Şükrü Bey vardı; Atatürk'ün yaveri; o, babamın yanındayken hastalandı, erken öldü. Başbakanken babamın yaveri olan Cahit Apayık da Cumhurbaşkanlığı'na geçti sonra... Denizci Yaveri Ulvi Tekeş de sonradan geldi.

Havuzda Patlama

Köşk'te değişiklik yapıldı mı?

Hayır. Babamın döneminde Çankaya Köşkü'nün yapısında hiçbir değişiklik olmadı. Örneğin evin içinde alt katta bir havuz vardı, hatta biz içine girerdik. Havuzun çevresinde heykeller, etrafındaki duvarda nişler vardı. O tertip hep devam etti. O havuzu sonradan kapattılar.

O havuzun ilginç bir anısı vardır:

Babam daha çocukluktan fen derslerine meraklıymış. Matematiğe, fiziğe, kimyaya çok ilgisi vardı. İleri Batı teknolojisinin, esasında fen buluşları olduğuna inanmış bir insandı. Cumhurbaşkanlığı döneminde lisedeki fizik ve kimya derslerinde yapılan deneyleri merak etmişti. Bu vesileyle lise derslerini tekrar hatırlamaya çalıştı.

Fizik profesörü Hayri Dener, kimya profesörü Avni Refik Bekman asistanlarıyla beraber haftada 2 gün gelip babama fizik ve kimya anlatıp deneyler yapmaya başladılar. Bunun için havuzun kenarındaki küçük odaların birisi laboratuvar haline getirildi. O odada deneyler yaparlardı, babam da onları izlerdi. Sonra da yemekte, "Bu-

gün şu deneyi yaptık, çok hoşuma gitti. Deneyi görmek insanın bilgisini pekiştiriyor, çok ayrı bir değeri var," diye anlatırdı.

1939'da bir Heybeliada hatırası...

Bir gün sofraya geldiğinde "İnsan bin yıl yaşasa akıllanmıyor," dedi.

"Ne oldu?" dedik.

"Bugün bir hata yaptım. Hiç yapmamam gereken bir şey. Akıllanmamışım hâlâ," dedi.

Tam kimya hocası deney yaparken Başbakan Şükrü Saracoğlu bir konu anlatmaya gelmiş. Anlatmış. Tam gidecekken, babam "Bak bana eğlenceli bir deney yapıyorlar, kal sen de izle" demiş. Onun üzerine havuzun kenarına çıkmışlar. Avni Refik Bey galiba bir potasyum parçasını suya atmış, "Bakın şimdi ne olacak," demiş. Suya atar atmaz "gümm" diye büyük bir infilak olmuş ve tabii sular her tarafa sıçramış. Avni Refik Bey, "İşte bu potasyum suyla birleşince böyle patlama yapar. Bu, çabuk bir reaksiyondur," diye izah etmiş, ama Başbakan bundan çok huylanmış. Babama hiçbir şey söylemeden Avni Refik Bey'in yanına gitmiş;

"Siz aklınızı mı kaçırdınız? Cumhurbaşkanı'nın yanında böyle tehlikeli deney yapılır mı? Bundan sonra kesin olarak, böyle bir şey yapmayacaksınız. Yasak!" demiş.

Sonra da Avni Refik Bey gelip durumu babama anlatmış. Babam işte bunun için "Bir hata ettim. Artık deneyleri yapamayacağız," dedi.

Bir de motora çok değer verirdi babam. "20. yüzyıl uygarlığı motora dayanır," derdi. Otomobil motorunu, uçak motorunu, evlerde kullanılan motorları, fabrikalardaki motorları incelerdi. "Motoru öğrenin. Nasıl çalıştığını iyice bilin," derdi.

Hatta bir gün bizi yanma aldı. Aşağıya, otomobilin yanına indik. Şoförü çağırdı. "Anlat bakalım, bu motor nasıl çalışıyor," dedi. Şoför kaportayı kaldırdı, bujileri gösterdi, benzin nereye geliyor, motor nasıl çalışıyor, uzun boylu anlattı. Yani böyle bir tutkusu vardı.

Babanız araba kullanır mıydı?

Galiba askerdeyken kullanmış bir iki defa, ama başbakanken, cumhurbaşkanıyken kullandığını hiç görmedim.

Laboratuvarı size açık mıydı?

Laboratuvarı kullandığım oldu ama fazla bir şey de yapmadım.

Atatürk'ün Heykelini Neden Kaldırdı?

Babanızın cumhurbaşkanlığı döneminde Çankaya Köşkü'ndeki bir Atatürk heykelinin kaldırılması sonradan tartışma konusu oldu.

Ben onun kaldırıldığını tam hatırlamıyorum, ama şöyle olabilir: Orada Atatürk'ün büyük ayaklı bir heykeli vardı; tam girişe koymuşlardı. Aslında çirkin ve nispetsiz bir heykeldi. Köşk'te o zaman babamın idare müdürlüğünü yapan Vecih Bereketoğlu vardı. O, tanınmış bir ressamdır; Hikmet Onat ekolü empresyonistlerinden... Zannederim o, "Bu çok çirkin bir heykel... Bunu kaldırsak, daha güzel bir heykel koysak," demiş... Sanırım heykel, o yüzden kaldırıldı.

Ya paralardan Atatürk'ün resminin çıkarılması... O nedendi?

Oradaki amaç başka. Orada estetik değil, devlet anlayışı söz konusu... Babamın anlayışı şuydu:

Devletin parasında cumhurbaşkanının resmi olur. Atatürk'e saygı başka mesele, ama vatandaşlar devletin

başında kim olduğunu bilmeli... Bunun görüneceği yer neresiyse orada görünmeli...

Bu, bir devlet yönetimi anlayışıydı. Babam çok meşruiyetçiydi. Bütün hareketlerinde buna çok dikkat ederdi. Cunta kurmak, birtakım tertipler yapmak gibi işlere hiç girmezdi. Yönetimini de hep meşru usullere dayandırırdı. Paralara, pullara zamanın cumhurbaşkanının resminin basılması o yüzden oldu. Bunun yanlış anlaşılacağını da düşünmedi o zaman... Tabii demokrasiye geçince her şey istismar edilebiliyor; onu düşünmedi; normal bir davranış diye gördü.

Atatürk'e saygısını her zaman ifade ederdi, ama bu devlet yönetimi anlayışı da gene çok saygı duyduğu, dikkat ettiği bir konuydu.

Size tuhaf geldi mi o yaşta alışveriş yaptığınız parada babanızın resminin olması?

Yok. Biz çocukluğumuzdan itibaren babamı başbakan olarak gördüğümüz için cumhurbaşkanı olmasını da "gayet normal bir aşama" diye aldık. Ne şaşırdık, ne övündük bundan dolayı...

Çankaya'da gündelik hayatınız değişti mi?

Değişmedi. Gene sabahleyin erken kalkıp okula giderdik. Bir otomobil bizi götürür getirirdi, ama ben otobüse binmesini de öğrenmiştim. Evde yemek yer, yemekten sonra tekrar okula giderdik. Babamı öğle yemeğinde görürdük genellikle... Akşam yemeklerinde görmezdik o zaman...

Muhaliflerin Dönüşü

Akşam yemeğe gelenler kimlerdi? O dönem babanız, Atatürk'ün eski muhaliflerini yeniden kazanma, onlarla tekrar dostluk kurma çabası içindeydi.

Evet. O, cumhurbaşkamyken oldu. Biz de onlarla o zaman tanıştık. Hepsi Atatürk'ün ve babamın eski arkadaşlarıydı, ama her zaman olduğu gibi, baştaki insanlarla arkadaşları arasında hemen anlaşmazlık çıkıyor. Ayrılık, Atatürk cumhurbaşkanı olurken başlamış, olduktan sonra da devam etmiş. Mesela bunlardan biri Kazım Karabekir'di. Babamın Harp Okulu'ndan arkadaşı... Çok akıllı, zeki, çalışkan, iddialı bir insan... Kurtuluş Savaşı esnasında Doğu Cephesi'nin kumandanı... Muhalif duruma düştükten sonra İstanbul'da kendi başına yaşıyordu. Kitap yazıyordu, kimseyle teması yoktu, siyasi olaylara karışmıyordu.

Babam başka yerlerde söylerken duydum; Atatürk öldükten sonra ona demiş ki: "Size görev vereceğim; eski arkadaşımızsın, beraber çalışacağız ama bir şartım var: Atatürk aleyhinde bulunmayacaksınız."

Hatta o zaman galiba Refet Paşa, "Ama Paşam, Atatürk bize çok haksızlık etti," demiş.

"Siz onu bırakın," demiş babam. "Siz Cumhuriyet'e inanmıyor musunuz, inanıyor musunuz?"

"İnanıyoruz Paşam," demişler.

"Cumhuriyet demek Atatürk demektir. O zaman Atatürk'ün aleyhinde bulunmayacaksınız," demiş.

Hakikaten bulunmadılar! Karabekir ilk ortaya çıktığında gazetecilere, "Bize görev vermediler," gibi sitemkâr bir laf etti. Sonra kesti o konuşmaları ve bir daha da yapmadı. Babamın sözünü tuttular ve hepsi milletvekili oldu.

Kazım Karabekir Meclis Başkanı oldu. Hatta babam harp esnasında cumhurbaşkanlığına vekalet ettiği için rahatsız olmuştu.

Eskilerden bir başkası, Refet Belen Paşa... O da Kurtuluş Savaşı kumandanlarından... Babam ona da görev verdi; o da büyükelçilik yaptı.

Sonra Rauf Orbay... O da önce Londra Büyükelçisi, sonra milletvekili oldu.

Biz onlarla hep yemekte tanıştık. Ayrı ayrı, tabii eşleriyle beraber geldiler. Eski ahbaplıkları vardı. Buluştular, güzel konuşmalar oldu; onları dinledik.

Babanızın onları yeniden kazanmaktaki amacı neydi?

Amacı açık: "Atatürk öldü. Bir büyük savaş karşısındayız. Acaba devrimleri yaşayabilecek mi?"

Şimdi eskiye dönülecek, şeriat gelecek korkuları var. Batı'da da böyle bir beklenti var. Eskiye dönmek isteyen, birikmiş, bastırılmış bir muhalefet var. Onlar çeşitli entrikalar yapabilirler. Onlara karşı durmak için birlik gerekir. Bunlar tanınmış insanlar... Onları kazanma-

sı, bu gerici muhalefete karşı onlarla birlikte karşı durabilmesi önemliydi. Ben de olsam öyle yapardım.

Atatürk'ün büyük gücü ortadan kalkınca iş başına geçen insan güçlenmek ister. Maksadı oydu sanıyorum ve onda başarı sağladı. Hepsi beraber çalıştılar, Atatürk ilkelerine karşı bir şey söylemediler ve devrimlerin yaşamasına yardımcı oldular.

Sizde hangisi iz bırakmıştı?

Hepsi gösterişli insanlardı... Kazım Karabekir'i görünce anlıyordunuz ki "Bu insan lider olmak, kendi fikirlerini uygulamak ister" Kendine çok güvenen bir görünüşü vardı.

Rauf Orbay da öyle... O da gösterişli, kendine güvenli, sözünü söylerken doğru söylediğine inanan tavırda bir insandı.

Refet Belen Paşa pek öyle değildi; o daha kısa boylu, çelimsiz, hoşsohbet bir insandı.

Fethi Okyar da gösterişli bir insandı, ama Kazım Karabekir'de, Rauf Orbay'da olan o azamet onda yoktu.

Nasıl oldu da Atatürk'ün bütün arkadaşlarıyla arası açılırken İsmet Paşa'yla son ana kadar küsmediler?

Tabii bu, üzerinde durulması gereken bir konu... Babamın Atatürk'e, Atatürk'ün becerisine saygısı sonsuzdu. Atatürk'ün zor zamanlarda doğru kararlar verdiğine ve onu iyi uyguladığına inanırdı.

Atatürk ve babamın kuşağı, imparatorluğun son döneminde, askerlikte yetişmiş insanlar... O zaman Türkiye'de Harp Okulu en iyi okulmuş. En yetenekli insanlar asker olmayı tercih etmişler. Bu yetenekli insanlar sonra muharebede düşmanla karşı karşıya kalmışlar. Tarihle-

rini okumuşlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun eski gücünü biliyorlar. O gücün hayalleriyle yetişmişler, ama Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı Batı karşısında ne kadar güçsüz olduğunu görmüşler.

Yalnız savaşta değil, bütün yaşamda Batı'ya karşı bu zayıflığı görüyorlar. Başlıca amaçları, bundan kurtulmak... Batı'ya eşit düzeyde bir devlet haline gelebilmek, yani güçlenmek! Bunun için ne gerekiyorsa yapmak...

Bunu da en iyi yapanın Atatürk olduğunu görmüş babam... Önce cephede görmüş. Cephede birlikte zor zamanlar geçirmişler. Atatürk Doğu Cephesi'nde bir defa babama yardımcı olmuş. Ondan sonra Suriye'de çekilirken gene Atatürk ordu kumandanı oldu. Tabii orada insanlar birbirlerini çok iyi tanıyorlar. Babamın Atatürk'e hayranlığı, saygısı, güveni devam etmiş hep... O bakımdan Atatürk'ün yanında olmaktan her zaman güç almış, ama uygulamada kendi fikirlerini de söylemekten çekinmemiş. Çünkü kendisi de uygulamaya Atatürk'ten daha çok önem veren titiz bir insan...

Atatürk de daha başlangıçta onu anlamış ve ona saygı göstermiş. Babamın, kendi fikirleri için en iyi uygulayıcı olduğunu hemen fark etmiş. Böylece bu birlik devam etmiş. Birbirlerine ihtiyaçları olduğunu anlamışlar. Tabii ihtiyaç diyorsam; Atatürk'ün yeri başka... O, büyük önder, ama o da bir çeşit ihtiyaç karşılamış. Babam, onun fikirlerini uygulayacak insan olmuş.

Ama tartışmışlar da çok...

Tabii hep tartışmışlar. Babam söylerdi:

"Bir yeni fikir ortaya çıktığı zaman ben Köşk'e giderdim, Atatürk'le buluşurduk. Sabaha kadar tartışırdık, ama sonunda ya o beni ikna ederdi ya ben onu ikna ederdim; anlaşarak ayrılırdık."

Çünkü ikisinin de amacı Türkiye'nin güçlü olması... Bunun için de her türlü fedakârlığı yapmışlar.

"Yalnız sonradan hasta olduğu dönemde artık buna imkân kalmadı ve anlaşamadık," derdi.

O ayrılık döneminde Atatürk'ün muhaliflerine hak verdiği olur muydu babanızın?

Hayır. Anlaşmazlık olduğunda Atatürk'e hak verirdi babam, ama bu anlaşmazlıkların, fazla vakit olmadığı için ortaya çıktığı havasındaydı. Zaman olsa onların da Atatürk'ün dediğini kabul edeceklerine inanıyordu.

İnönü Antipatisi

Atatürk'ün yakın çevresindeki İnönü antipatisi nerden kaynaklanıyor?

Babam, farklı karakterde bir insandı. Titiz ve intizamlı yaşayan bir insan...

Atatürk öyle değil; o daha serbest bir insandı. Üstelik evli değil; aile hayatı yok; o bakımdan daha serbestti. Eğlenceyi daha çok seviyordu. Herkese takılıyordu. Babam da severdi takılmayı, ama başkalarının yaşamına pek girmezdi. Daha saygılıydı insanlara karşı...

Atatürk'ün yanındaki insanlar, onun gençliğinden beri arkadaşları oldukları için daha serbest davranıyorlardı. Atatürk'ün yanında olmak, onlara ister istemez büyük bir prestij, büyük bir güç veriyordu. Bu gücü kullanarak birtakım usulsüz işler de yaptıkları olurdu veya görünüşte öyle olurdu. Birtakım sataşmalar, birtakım laubalilikler yapmışlarsa, babam da bundan hoşlanmazdı. Bunu onlara da söylemiş olabilir. Dolayısıyla öteki insanlar, babamdan biraz çekinmeye başlamışlardır herhalde... Babam bir gün başa geçerse onlara zorluk çıkaracağını düşünmüş olabilirler. O yüzden, çok

dikkatli, intizamlı, laubaliliği hoş görmeyen bir insanın yanında olmaktan rahatsız olduklarını tahmin ediyorum. "Bunun başka bir nedeni olamaz," diye düşünüyorum. Yoksa onlar da babamın ne kadar faydalı olduğunu, Atatürk'e yardımcı olduğunu görüyorlardı mutlaka, ama bu tarafları itibariyle "kendilerinin birtakım aşırılıklarını kabul etmeyecek" diye ondan çekinmiş olabilirler.

Kindar bir yanı var mıydı İsmet Paşa'nın?

"Kincidir," derler. Ben sanmıyorum. Ama babamın iyi bir belleği vardı. Olayları hatırlardı; "Hata yaparım, ama aynı hatayı bir daha yapmam," derdi. Yani "Her insan hata yapar, ama onu tekrar etmemeli," görüşündeydi. Bir insanın uygunsuz davranışını gördüyse, ona tekrar hata fırsatı vermemeye çalışırdı. Zannediyorum "kincilik" iddiası buradan kaynaklanıyor. Yoksa, insanlardan öç alma gibi bir huyu yoktu.

Cumhurbaşkanı olduktan sonra Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'yı kabineye istememesi o yüzden mi?

Onların, "Atatürk'ten sonra İnönü başa geçmesin," diye uğraşmış olabileceklerini herhalde tahmin ediyordu; o yüzden olabilir.

Aslında başbakanken o bakanlarla iyi çalıştılar. Biz hem Şükrü Kaya'nın, hem Tevfik Rüştü Bey'in ailesini tanırdık. Hatta Şükrü Kaya'nın çocuklarıyla ahbaptık.

Kabineye almayınca ilişki kesildi herhalde değil mi?

Evet, sonra kesildi. Tevfik Rüştü Bey babama iyice muhalif oldu. Yine de sonraları büyükelçiliği döneminde görüşmüş olabilirler.

Babanız cumhurbaşkanı olunca siz akşam sofralarına katılmaz mı oldunuz?

Öyle oldu. Daha geç yemeye başladı. Yemek uzun sürerdi ve misafirleri olurdu daha çok...

İçki olur muydu sofrada?

Öğleyin değil, ama akşamları olurdu. Babam bir kadeh içmeyi severdi. Bir kadeh rakı, şarap ya da votka içerdi. İçki içmeyi severdi, ama sarhoş olmazdı.

Size dönersek... Bütün bunlar olurken siz ortaokuldaydınız.

Ben ortaokula 1937 yılında Gazi Lisesi'nde başladım. Hergele Meydanı denen İtfaiye Meydam'nın yanında bir binaydı. Yeni yapılmıştı o zaman... Önce abim orada okumaya başladı. Sonra ben başladım.

Kolej yoktu henüz değil mi?

Kolej ondan sonra açıldı. Ama olsa bile babamın kanaati, bir resmi okulda okumamız doğrultusundaydı.

Özel okullara gitmemizi istemedi. Bizi devlet yaşamında büyütmek istiyordu sanıyorum, çünkü kendisi hep öyle yapmış. Onun için devlet yaşamı, doğal yaşamdı; bizim de orada büyümemizi istiyordu. İlkokulu da öyle okuduk. Babam, "Çocuklarım devlet eğitim kurumlarında okudular," diye söylerdi hep... Bu, kendisi için de iyi oluyordu, devlet liselerinin nasıl eğitim verdiğini kontrol etmiş oluyordu.

Ortaokulda ilk gününüzü hatırlıyor musunuz?

Evet, aşağı yukarı hatırlıyorum. 6. sınıfa girdim. Matematik dersine okulun müdürü Necati Aksu geliyordu. Sınıfa girdi, bize bir baktı. Ben önde oturuyordum, yanımda da Erdoğan Bigat diye bir arkadaşım oturuyordu. Öğretmen, "Gel bakalım Erdal," dedi, beni tahtaya çağırdı. Bana tahtaya bazı yatay ve dikey çizgiler çizdirdi. Sonra hem dikey hem yatay çizgilerin başına 1'den 20'ye kadar sayıları yazdırdı. Ondan sonra o çizgilerin birleştiği karelere de çarpımlarını yazdık:

10 kere 11=110,
10 kere 12=120,
11 kere 11=121...

Bunların hepsini yazdık. Bittikten sonra bize "Bunları ezberleyin, sonra size soracağım," dedi.

O çok faydalı bir şey oldu aslında; 1 ile 10 arasındaki rakamların çarpım sonuçlarını zaten biliyorduk; ama 11 ile 20 arasındaki sayıların birbirleriyle çarpım sonuçlarını o gün ezberledim ve hâlâ hatırlarım. Çok yararlandım. O bakımdan Necati Aksoy'a teşekkür borçluyum.

Her gelen hocanın sizi tahtaya kaldırması âdet miydi?

Hayır, onu Necati Aksoy yapmıştı. Öbür hocalar normal öğrenci gibi bakardı bana... Necati Aksoy bazen

yemeğe de gelir, babama bilgi verirdi. Babam da kendisini severdi.

Sonra bir aksilik oldu. Hasan Âli Yücel milli eğitim bakanı olduğunda, bir gün sofrada yanımda otururken benim de duyacağım şekilde Necati Aksoy için "O beni sevmez," dedi. Niye sevmediğini söylemedi, ama sonradan okulda biz yokken bir olay çıktı ve Müdür okuldan ayrıldı. O zamana kadar aynı yolun yolcularının birbirleriyle kavgalı olacaklarını hiç düşünmüyordum. İlk defa orada gördüm: ikisi de eğitimciydi, araları açıldı ve birisi, ötekini işinden ayırdı.

Sonra bunu siyasette çok gördünüz...

Tabii siyasette çok gördüm bunu... Aynı yolun yolcusu olmak, birbirleriyle iyi geçinecek anlamına gelmiyor. Geçinseler iyi olur, ama çok defa geçinemiyorlar. Ona rağmen aynı yolda devam ediyorlar. Yaşam, onları buna zorluyor.

Kalabalık mıydı sınıfınız?

Evet, 40 kişi kadardık.

Sınıf arkadaşlarınız içinde unutamadıklarınız var mı?

Evet, hâlâ konuştuğum arkadaşlarım var. Bir tanesi Halim Ağaoğlu... O çok iyi bir öğrenciydi; çalışkan, zeki... Onunla hem derslerde arkadaştık, hem yaşam konusunda...

Derslerde o kadar iyi olmayan, ama çok sevdiğim ve çok candan başka bir arkadaşım Reha Tarman vardı. Gülmeyi, sohbeti seven, zeki, delişmen bir çocuktu, ama o kadar çalışmazdı. Sporu severdi. Sonradan Hu-

kuk Fakültesi'ni bitirdi ve önemli devlet görevlerinde bulundu. En son cumhurbaşkanına danışmanlık yaptı. Şimdi emekli.

(Sağdan) Ömer İnönü, Erdal İnönü ve amcaoğulları Reşit Temelli...

Orhan Yazıcı diye bir arkadaşım vardı. O da iyi bir öğrenciydi. Sonra işadamı oldu. Sigortacılık yaptı. Ankara'da otururdu. Uzun süredir görmedim onu... Hayatta mı bilmiyorum.

Erdoğan Bigat vardı. Bigat Ailesi büyük bir aileydi. Babaları milletvekiliydi, sonra çekildi galiba... Kardeşi Armağan Bigat da bizim okuldaydı. Onlarla iyi arkadaştık. Armağan daha iyi öğrenciydi. Erdoğan o kadar çalışmazdı, ama zekiydi. Sonra Erdoğan, Hukuk'tan mezun oldu, Armağan da Teknik Üniversite'yi bitirdi. O yıllarda biraz daha görüştük. İstanbul'da da Erdoğan'la biraz görüştüğümüz oldu ama epeydir görmedim.

Sonra Kenan Artun diye bir arkadaşım vardı, uzun boylu, yakışıklı bir gençti. Çok iyi bir öğrenci değildi, ama çalışırdı, iyi niyetliydi, beni severdi. O mimar oldu; ama bir fırsatla sinema oyunculuğu yaptı, aktörlüğe girdi, güzel filmler çevirdi. Sonra bıraktı, hasta oldu. Şimdi galiba huzurevinde yaşıyor.

Bir de Orhan isminde bir arkadaşım vardı, "Çavuş" derdik, yine iyi arkadaşım; ama onu çok görmedim.

Bunlar aklıma gelen iyi arkadaşlarım.

Aklınızda kalan hocalarınız?

Fransızca öğretmeni ve müdür yardımcısı Muhtar Ataman vardı. Derste benimle epey konuşurdu, çünkü benim Fransızcam iyiydi. Evde kız kardeşime gelen matmazel Marguerite Villaume, abimle bana da haftada birkaç defa, 1 saat kadar ders verirdi. Onunla Fransızca roman okurduk. Dolayısıyla benim Fransızcam, derste öğretilen Fransızcadan daha iyi durumdaydı. Muhtar Bey bana bazen Fransızca kitaplardan tercümeler verirdi.

Edip Öymen iyi bir coğrafya hocasıydı.

Sonra matematik hocalarını hatırlıyorum: İbrahim Bey vardı, son sene Süleyman Sencer Bey gelmişti. Onların derslerinden yararlandım.

Talat Bey'in fizik derslerinden yararlandım.

Kimya hocamız Mazhar Tomur isminde, kendine göre üslûbu olan, fiyakalı konuşmayı seven, ünlü bir hocaydı. Sert tabiatlıydı, bazen çocukların kulağını çekerdi. Öğrenciler korkardı kendisinden... Benimle Halim Ağaoğlu'nu kimya laboratuvarına çıkarırdı. Bizi kendisine asistan yapmıştı. İkimize gömlekler giydirirdi. Kendisi de gömleğini giyerdi. O ders verirken biz de asistanları olarak kürsüde otururduk.

Sizin kulağınızı çeken oldu mu hiç?

Hayır, bana öyle bir şey olmadı, ama arkadaşım (şimdi Adalet Ağaoğlu'nun eşi olan) Halim Ağaoğlu'nun başına geldi. Onu anlatayım:

Bir dersimizin hocası gelmemişti. Sınıfta gürültü yapıyorduk. Onun üzerine müdür muavini geldi; "Hadi

siz bahçeye çıkın, orada oturun," dedi. Bahçeye çıktık, orada otururken bakık, başka bir sınıf askerlik dersi yapıyor. Askerlik öğretmeni de bir yüzbaşıydı. O, çocukları bahçeye çıkarmış, "Hazır ol", "rahat", "sağa dön", "sola dön", "marş marş yürü" diye talim yaptırıyor. Tabii o zaman askerlikte öğretilenler, bizim öbür derslerin yanında incir çekirdeğini doldurmayacak bilgilerdi. "Bunların üzerinde niye duruluyor?" diye hiç anlamazdık o zaman... Tabii anlamayınca da insan ister istemez gönülsüz oluyor. Bizimkiler de sıkılıyordu. Arkadaşım Halim birdenbire kalktı ve "Biz de sıraya girelim," dedi, sıraya girip öbür talim yapanların arkasına düştüler. "Hazır ol", "rahat", "marş marş" diye onlarla askerlik dersi yapmaya başladılar. Tabii bahçe o kadar büyük değil. Bir tarafta askerlik hocası talim yaptırıyor, öbür tarafında da Halim böyle talim yaptırıyor. Askerlik hocası bunu görünce çok kızdı. Çağırdı Halim'i "Ne yapıyorsun, yakışır mı sana!" dedi ve ona hakaret etti. Bağırdı, çağırdı ve kişisel hakarete döktü işi... Tabii Halim çok üzüldü; biz de üzüldük. Ondan sonra dersten çıktı. Öğlenden sonra Halim'i çağırıp teselli ettiler, ama Halim çok üzülmüştü. Adalet Ağaoğlu, bir kitabında o sahneyi biraz değiştirerek anlatıyor.

Bir asker çocuğu olarak evde, bu talimlerin önemini öğrenerek yetişmiş olmalısınız.

Evet, babam, "Bunları küçümseme! Bunların maksadı toplu hareketi öğretmektir," demişti. "Beraber hareket etmek askerlikte çok önemli," diye bana anlatmıştı. Sonradan anladım ki hakikaten askerlikte toplu hareket önemli... Yani savaş alanında düşünmek o kadar önemli değil; orada, verilen emir üzerine hücum etmek veya savunmaya geçmek, çarpışmak önemli...

"Orada kendi fikirlerinize dayanmak, tabii kendini savunmak için yararlı, ama bunu normal problem çözer gibi düşünme. Daha çok düşünmeden bunu yapmak ve beraber hareket etmek önemli... İşte onu alıştırmak için bunları yapıyorlar," dedi. O bakımdan haklı, ama tabii çocuklar ne yaptıklarını bilmeden onları yapıyorlar, bir şey anlamıyorlar. Onu sonradan askerlikte öğreniyorlar.

Ödev Konusu: İnönü Savaşları

Tarih dersi?

Tarihçimiz tanınmış bir öğretmendi: Enver Behnan Şapolyo... Çok kitabı olan bir yazardı. Kendisi ders anlatmazdı. O da beni yardımcı olarak tutmuştu. Açardı kitabı: "Şu sayfaya kadar oku bakalım" derdi. Ben kitabı okurdum. O şekilde ders verilmiş olurdu. O zaman biz kendisini biraz küçümserdik; "Ders anlatmıyor, daha çok bizi çalıştırıyor," diye... Ama sonradan fark ettim ki o iyi bir yazardı ve araştırıcı bir öğretmendi. Benimle iyi diyaloğu olmuştu.

Bir sefer derste konu İnönü Savaşları'ydı. Bana "Bunu sen bize hazırla," dedi. Ben de "Peki," dedim. Eve gittim, kütüphaneyi karıştırdım, orada Atatürk'ün *Nu-*

tuk'unu buldum; ondan yararlandım. Sonra başka askeri kitapları okudum ve 20 sayfa kadar bir şey yazdım. Derste "Oku bakalım," dedi. Okudum. Ben zannettim ki çok hoşuna gidecek. Bittikten sonra;

"Ha iyi olmuş, ama benim beklediğim bu değildi," dedi.

"Neydi?" dedim.

"Ben sandım ki, babana gideceksin, ona 'Anlat bakalım baba, nasıl oldu bu savaşlar?' diyeceksin, o anlatacak, sen de gelip bize onları söyleyeceksin. Ben bu senin yazdıklarının hepsini biliyorum, kütüphanede var," dedi.

Oysa ben babamı rahatsız etmeyeyim diye kendim hazırlamıştım. O, makbule geçmedi; ama ben kendim öğrendim, o ayrı mesele...

Niye babanıza sormayı düşünmediniz?

Öyle bir tarzımız vardı bizim; babama gidip de kendi işimiz için ondan yardım istemek, onu rahatsız etmek aklımızdan geçmezdi hiç...

Okuduğunuz ders kitabında babanızın kazandığı bir savaş anlatılıyor. Ne hissediyordunuz?

Hiçbir şey hissederek bakmıyordum. Bunu görev diye almıştım ve ödev olarak yaptım.

Dediğim gibi başka bir duygumuz vardı bizim... Babamın, Atatürk'ün yanında büyümüştük. "Bunlar farklı insanlardır. Ne isterlerse yaparlar. Büyük işler yapmışlar. Biz onlar gibi değiliz, ama olmaya başladık," gibi bir hava vardı. Dolayısıyla ödevim için ondan yardım istemek aklından geçmiyordu.

Tarih derslerinin içeriği nasıldı? Abartılı bir övünme mi vardı, tarihi gerçekler mi?

Biz o zaman çok fark etmiyorduk, ama "Türkler niye savaşı kaybetti?" diye bir şey yoktu ders kitaplarında... İlginç bir şey anlatayım:

Lise 2. sınıftayken yaz tatilinde Florya'ya gitmiştik. Abim İstanbul'daydı. Teknik Üniversite'de okuyordu. İstanbul'da, milli eğitim bakanının tavsiyesiyle Galatasaray'a gelmiş olan bir Fransız öğretmenden Fransızca konuşma dersleri alıyordu. Öğretmenin adı Camille Bergio idi. Edebiyatçı, kültürlü bir adamdı. Daha sonra Galatasaray'da müdür muavini oldu galiba.... Yazın ben de ondan 2 ay kadar ders aldım. Haftada 3 gün 2 saat onunla konuştuk. O da benden memnun kaldı.

Bir defasında İstanbul'un fethi ile ilgili bir konudan söz ederken "Sen ne düşünüyorsun?" diye sormuştu. Ben de "O fetih esnasında İstanbul'daki bilim insanları Batı'ya kaçtılar ve Batı Avrupa'da Rönesans'ın başlamasında çok etkili oldular," demiştim. O da gülmüştü, "Yok, hiç öyle bir şey olmadı," demişti. Orada öğrendim ki bazı öğrendiğimiz şeyler Türkiye açısından söylenmiş; tam doğru olmayabilir.

Osmanlı nasıl öğretiliyordu?

Öyle deli padişahlardan falan bahsederlerdi, ama ben lisedeyken küçümser bir tavır yoktu. Hatırladığım, daha çok onların fetihler yaptıkları, parlak dönemler yaşadıkları, bir ölçüde Avrupa'ya egemen oldukları anlatılırdı. Mesela bilimle çok az uğraştıklarını, hatta uğraşmadıklarını ben bilmiyordum.

Tanıl Bora'nın bir araştırması var: "Cumhuriyet'in ilk döneminde yazılan tarih kitaplarında şimdiki kadar Yunan düşmanlığı yoktu" diyor. Ne dersiniz?

Doğru. Ben Yunanlıları düşman diye öğrenmedim lisedeyken... Tabii İnönü Savaşları'nı falan öğrendim, ama "Sanki o işgal olmuş, bitmiş, bir yanlışlıkmış" diyebileceğim bir yaklaşımımız vardı. Öyle bir düşmanlık yaklaşımı görmedim; çok insancıl bir yaklaşım vardı.

Abartılı yaklaşımlar var mıydı?

Milli Eğitim'de yoktu ama tabii umumi havada vardı. "Her şeyi yapabilirler, her şeye muktedirler" havası vardı ama yapay bir saygı yönlendirmesi yoktu. Kurtuluş Savaşı biz doğduğumuzda yapılmış ve Kurtuluş Savaşı'nda tabii Yunanistan'a karşı savaşmışlar ama arkada, onu destekleyen İngiliz İmparatorluğu var, Fransız İmparatorluğu var; bunlara karşı kazanmışlar. Bu yönden bir üstünlük havası olmuştu. Ayrıca onu derslerde pompalamaya gerek yoktu.

Ortaokulda ilgi alanlarınız biraz belirginleşmiş miydi?

Ortaokulda bütün derslerime çalışırdım. O, tabii çok faydalı olmuyor. Her konuyla ilgilenince bir konuda uzmanlaşamıyorsunuz. Bu, öğretmenlerin hoşuna gidiyor, ama sizin açınızdan iyi bir şey olmuyor.

O zamanlar benim Dışişleri'ne gireceğim söylenirdi. Eve yemeğe gelenler arasında Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu ile müsteşarı Numan Menemencioğlu vardı. Özellikle Numan Bey, gençlerin hayran olduğu bir bürokrattı; çok kültürlüydü. Hep Fransa'dan örnekler verirdi. Fransız edebiyatına hâkimdi, ama Türkçesi de çok iyiydi. Çok edebi konuşurdu. Sonradan öğrendim ki Namık Kemal'in torunuymuş. Aileden gelen bir edebiyatçılığı vardı. Çok zevkle dinlerdik kendisini... "Dışişleri'nde yapamayacağı bir şey yoktur," havası vardı. Ba-

bamla "Şunu böyle yapalım, şöyle yapalım," diye konuşurlardı. Bunları dinlerken bende de "Dışişleri'ne gireyim," diye bir heves oluşmuştu. Abim ise aletlerle oynamasını sevdiği, tamirata becerisi olduğu için mühendis olmak istiyordu.

İkinizde de askerliğe heves olmadı galiba?

Olmadı, hayır olmadı. Aslında babam küçükken istemiş, ama ikimiz de gözlük taktık. Gözlük de askerlikte o zaman hoş karşılanan bir şey değildi. Kesin engel miydi bilmiyorum ama sakıncalı görülürdü. Bu yüzden o hevesten vazgeçti babam...

Erdal ile Ömer - "İkimiz de gözlük taktığımız için babam asker olmamız hevesinden vazgeçti"

Bir de derste Orhun Yazıtları'*nı ezberlemişsiniz.*

Evet. Edebiyat öğretmenimiz Şükrü Kurgan'dı. Bize derste *Orhun Yazıtları*'ndan bahsetmişti. O derste ezberlemiştim birkaç mısraını...

Hatırlıyor musunuz hâlâ?

Nasıldı?
"Yukarıda gök çökmese/ Yerde yer yarılmasa/
Ey Türk ulusu/ Senin ülkeni kim bozar"
gibi bir şeydi.

Moğolistan'a yaptığınız gezide okumuşsunuz bunları...

Evet, Moğolistan'da *Orhun Yazıtları*'na gittiğimizde kullandım. Orada Türkoloji uzmanı bir profesör vardı, ona söyledim, hoşuna gitti. Tabii okulda öğrenilen şeyler akılda kalıyor.

Okulda kopya çeker miydiniz?

Hayır, hiç kopya çekmedim. Ama çeken çocuklar vardı. Ben akıllarına şaşıyorum; o kadar gayret sarf edip o kopya notlarını hazırlıyorlar. Aynı gayreti dersi öğrenmekte sarf etseler, daha yararlı olur.

İyi bir öğrenciydim, ama tabii zor durumda kaldığım da oldu derslerde; her zaman her sorulanı bilmediğim anlar oldu. Matematik sınavında bir gün, İbrahim Bey diye bir matematik öğretmenimiz vardı, çok değerli bir öğretmendi. Sınav yapıyordu, 2-3 soru sormuştu. Ben 2. soruyu nasıl çözeceğimi düşünüyordum. O gün de Churchill, Adana'ya babamla konuşmaya gelmişti. Savaş yıllarıydı. Babam cumhurbaşkanı olarak Adana'ya gitmişti. Onun zor bir konuşma olacağı inti-

Churchill-İnönü - Adana buluşması

bai vardı bizde; çünkü "Savaşa girin," diye baskı yapıyorlar, biz de girmek istemiyoruz. "Babam nasıl içinden çıkacak bunun?" diye endişe içinde olduğumuzu hatırlıyorum. Soruları çözerken aklıma geldi; "Şimdi babam orada uğraşıyor, ama çaresini bulacak. Ben de uğraşayım bakayım, belki bulurum," diye aklımdan geçirdiğimi hatırlıyorum. Biraz sonra bir çare bulup o soruyu yapmıştım.

Ortaokul karnenizde bütün dersleriniz 10'muş. Diğer çocuklar çok yardım ister miydi sınavlarda sizden?

Sınavlarda istemezlerdi, ama sınav dışında, derslerde, aralarda yardımcı olurdum. Bir de ben sabahları okula gitmeden evvel çalışırdım. Akşam çalışması yetmezdi, onun için sabah erken kalkardım. Mesela 8'de gideceksek 6'da kalkardım ve daha kimse kalkmamışken 2 saat evde çalışırdım. Görenler şaşırır, anneme falan söylerlerdi. Bunu sık sık yapardım ve tabii çok faydası olurdu bana... Erkenden sınava hazırlanmak, taze bilgiyle okula gitmek daha iyi olurdu; iyi sonuç alırdım.

Bazı akşamlar da film gösterirlerdi Çankaya Köşkü'nde, ertesi gün eğer sınav varsa ben filmi seyretmez, dersime çalışırdım.

Yani özel film gösterimi mi yapılırdı?

Özel gösterim değil. Ayda bir Ankara'ya gelen, sinemada gösterilen filmleri, sinemacılar istersek eve gönderirlerdi. Çankaya Köşkü'nde bir sinema makinesi vardı. Yemek salonunun bir ucuna sinema makinesi, öbür ucuna perde konurdu. Bazı akşamlar onu seyrederdik. Babam nadiren seyrederdi. Daha çok hanımlar, annem, büyükannem, varsa annemin misafirleri ve bizler seyrederdik.

Yurtdışındaki yayınları izliyor muydunuz? Bilim dergilerine abone miydiniz?

Yurtdışından izlediğim Fransızca resimli dergiler vardı. Fransızcamı ilerletmek için alırdık. Onlar resimli olduğu için kolay okunurdu. *Robenson* diye bir dergi vardı, bir de *Micky* diye bir dergi vardı. Abimle ben onlara aboneydik. *Robenson*'un hem resimli hikâyelerini, hem de içindeki heyecan verici macera romanlarını okurdum.

5 Temmuz 1939
Erdal İnönü, annesi ve babasıyla Gazi Lisesi kamp ziyaretinde...

"Adana Buluşması"ndan söz etmişken, savaşa da değinelim biraz... İsmet Paşa Avrupa'da savaş çıkacağını tahmin etmiş miydi?

Evet. Zaten Türkiye'nin savunma ihtiyacı nedeniyle İngiltere ve Fransa'yla üçlü ittifak yapıldı. O günleri hatırlıyorum; babam konuyla ciddi olarak uğraştı o zaman...

Kaygılı mıydı? Evde bir savaş gerilimi hissediyor muydunuz?

Yok. Babamın bütün yaşamı devlet işleriyle uğraşarak geçtiği için özel bir gerilimi yoktu, ama tabii yemeklerde savaş mevzuu konuşulurdu. Savaşın başından itibaren de sofranın gedikli konukları Dışişleri Bakanı

Numan Menemencioğlu, Genel Sekreteri Cevat Açıkalın ile Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel oldular.

Hitler hakkında "Tehdit geliyor" gibi bir endişesi var mıydı?

Vardı. Önce babamın savaşla ilgili hep söylediği bir sözünü nakledeyim:

Hitler, özellikle başlangıçta Avrupa'nın en güçlü ülkesinin başındaki insandı; her istediğini yapabilecek gibi görünen bir insan... "Onun karşısında durulamaz," gibi bir izlenim vardı bazı yerlerde... Babam onu hissettiği için, gelen büyükelçilerimize veya milletvekillerinden bazılarına şunu söylerdi:

"Hitler bizden önce hazırlanmaya başladı. Yıllarca çalıştı, ordusunu hazırladı, insanlarını hazırladı. En büyük güç olarak ortaya çıktı. Ondan sonra etrafa saldırmaya başladı. Etraftakiler önce şaşırdılar, ama eninde sonunda toparlanacaklar, bir araya gelecekler, yükselecekler ve ondan sonra Hitler'in önüne geçecekler."

Dediği gibi de oldu ama uzun zaman aldı. O, bunun daha çabuk olacağını tahmin ediyordu.

O zamanki dışişleri bakanı, büyükelçilerden gelen telgrafları babama okurdu. Babam da büyükelçilerle yakın temasta olurdu. Almanya'daki büyükelçimiz Hüsrev Gerede'ydi. Kurtuluş Savaşı'nda hizmeti olan, Atatürk'ün arkadaşlarından, değerli bir insan... Ama babam, hissettiğim kadarıyla, onun "Hitler hayranı" olduğu kanısındaydı. Onun yolladığı raporları "Hitler'in etkisi altına girmiş," diye değerlendirirdi. Görüşlerine bu yorum içinde bakardı.

Dolayısıyla babam, Hitler'in bütün istediklerini yapacak bir insan olduğuna inanmıyordu, ama "Ona karşı hazırlanmak gerekir," diye düşünüyordu.

Hitler Balkanlar'a geldiğinde Türkiye için tehdit tam manasıyla ortaya çıktı. O zamanki beklenti Türkiye'ye hücum edeceği şeklindeydi. 1941 baharında Yunanistan'a hücum etti. Trakya kısmen boşaltıldı. Okullar Mayıs başında tatil edildi. Biz de serbest kaldık.

Ne yaptınız?

Ailemizden bazıları Malatya'ya gittiler veya gitmeye hazırlandılar. Herkeste bir telaş başlamıştı. Ben o bahar hep tenis oynadım. En çok tenis oynadığım bahardı o...

Erdal-Ömer İnönü - Tenis kortunda

Kimlerle oynadınız?

Abim ve kız arkadaşlarla oynardık. Bu vesileyle aklıma gelen bir anıyı anlatayım:

Bir gün abimle ben iki kız kardeşle tenis oynuyorduk. Kızların büyüğü, bizden de büyüktü. Çok talihsiz bir evlilik yapmış, 1 sene sonra ayrılmıştı. O ara Lacoste

diye ünlü bir Fransız tenisçinin yazdığı bir kitap, tenis muhitlerinde moda olmuştu. Meşhur Davis Kupası vardır teniste... O turnuvada Fransızlarla Amerikalılar arasında bir çekişme olmuştu. Bu kitabı yazan Lacoste da, Amerikalı tenisçiyi anlatırken "Zincirinden boşanmış gibi bir hırsla oynadı ve kazandı," diyordu.

"Savaşta okullar tatil edilince hep tenis oynadım"

O kitabı abim de okumuştu. Biz o gün kızlara yenildik. Abim de kitaptan esinlenerek, "Zincirden boşanmış bir şekilde yendiniz bizi," dedi. Karşımızdaki boşanmış hanım, bundan çok alındı; "Ne demek yani? Bunu neden söylüyorsun?" dedi. Ben de, "Yani abim demek istiyor ki 'Tarihin kayıtlarından sıyrılmış gibi oynadınız,' dedim. Bu lafı çok beğenmişti kızlar...

Savaşa dair ne hatırlıyorsunuz?

Akşamları karartma yapılırdı.

Çankaya'da da olur muydu?

Tabii... Pencereler galiba siyah kâğıtlarla kapatılırdı.

Siz korkar mıydınız savaş çıkacak diye?

Yoo, korkmazdık. Korkuyu pek bilmiyordu o zaman insanlar... Kendimize güvenimiz vardı. Ama daha başından itibaren "Bir gün savaşa gireceğiz," endişesi de vardı Türkiye'de... Daha doğrusu "Acaba savaşa girmeden kurtulabilecek miyiz?" diye düşünülüyordu.

Babamın Lozan'dan gelen becerikli imajına rağmen "Bu yönetim bizi savaşa sokmadan kurtarabilecek mi?" diye bir kaygı da hep devam etti.

"Girsek iyi olur," diyenler de yok muydu?

Bir aralık vardı. Alman orduları Rusya'da ilerlerken, Kafkasya'ya gelmiş, Moskova'ya yaklaşmışken gazetelerde "Alman zaferleri" yazılırdı. Rus ordularının şurada burada teslim olduğu haberleri yazılırdı ve "Artık Almanların bütün Rusya'ya egemen olacağı" söylenirdi. "Biz de Almanların safında savaşa girsek kendimizi daha güçlendiririz. Belki şurada burada elimize bir şeyler geçer," diye, açıkça yazılmasa bile bu izlenimi uyandıran yazılar veya konuşmalar olurdu o zaman... Herhalde babama da söyleyen olurdu: "Fırsat bulursak biz de girelim. Daha güçlü çıkarız savaştan... İşte Adalar'dı, şunlar bunlar da elimize geçer," diye...

Tabii onlara hiç yüz vermedi babam... Daha sonra müttefiklerin kendi baskıları başladı. Churchill'in Adana'ya gelmesi, sonra Kahire'deki toplantıda yapılan baskılar... Bizi de savaşa sokmak için uğraştılar, ama babamın politikası savaşa girmek değildi. "Bizi savaşa sokmak istiyorlar, ama biz hepsinden daha fazla savaştık. Onlar 1. Dünya Savaşı'nda 4 yıl savaştılar, ama biz 1911'den başlayarak 12 sene savaştık. Onun için bizim savaşa girmemiz artık gereksiz," derdi. Nitekim de girmedik.

Savaş yılları gündelik yaşamınızı nasıl etkiledi? Mesela tasarruf önlemleri... sofradaki yemek vs.

Yemek dikkatli yenirdi, çünkü ekmek azalıyordu. Bunu fark ediyorduk. Biz de Çankaya Köşkü'nde vesika kullanıyorduk. "Türkiye'de başka ailelerde olmayan şeyler, bizde de olmasın," diye bir dikkat vardı. Hatta bir sefer hatırlıyorum, eve özel bir ekmek yapılıp getirilmişti. Bizim hoşumuza gitti. Babama da verdiler. O, "Nerden çıktı bu!" dedi. Anlattılar. "Bu özel bir şey; olmaz öyle şey," dedi ve biz kullanmadık.

Bu dikkati hep gösterirdi. Onun dışında bir sıkıntımız olmadı bizim...

Hatırımda kalmış bir şey var:

Babamın amcaoğullarından Malatya Milletvekili Tevfik Temelli ve kardeşi Abdullah Temelli vardı. O ikisinden biri sofradayken ekmek sıkıntısından bahsediyorlardı. Babama "Siz bilmiyorsunuz Paşam, ama halk çok sıkıntı çekiyor. Ekmek bulamıyorlar," filan diyorlardı. Babam da dinliyordu. Sonra bir aralık "Patates yeseniz olmaz mı?" dedi babam... O da "Paşam, patatesi neyle yiyelim?" dedi. Her yemeğin ekmekle yeneceğini düşünüyordu.

Yani sıkıntılar bu şekilde babama yansıtılıyordu. Özellikle milletvekilleri daha rahat söylüyorlardı; o sıkıntıları birlikte yaşadık.

Okulda milli güvenlik, savunma gibi dersler artmış mıydı?

Yok, öyle bir şey hatırlamıyorum. "Sonunda biz de savaşa katılacağız. Bizi de askere alırlar," diye aklımızdan geçiyordu herhalde, ama ayrı bir hazırlığımız olmadı. Daha küçüktük. Savaş bittiğinde 19 yaşındaydım ben...

Erdal İnönü-Reşit Temelli-Ömer İnönü...

19 yaşınıza geçmeden önce, Gazi Lisesi'ndeki arkadaşlarınızdan bahseder misiniz biraz?

Sevdiğim arkadaşlarım vardı:

Mesela, Reha Tarman, Halim Ağaoğlu, hâlâ görüştüğüm insanlar...

Doğan Kuban; çalışkan, hırslı, iddialı bir öğrenciydi; sonra ünlü bir sanat tarihçisi, mimar oldu. Güzel yazıları ve kitapları var.

Şükrü Balantekin diye bir arkadaşım vardı, sonra doktor oldu. Çok iyi niyetli bir çocuktu. "Altın Çocuk" dedim ben ona... Onunla da mektuplaştım daha sonra...

Bazı öğretmenlerimiz ona takılmayı severdi. O da çok iyi niyetli olduğu için, zor durumda kalsa da hiç sesini çıkarmaz, dayanırdı bu şakalara...

Erdoğan Konuk, milletvekili Sadi Konuk'un oğluydu. O, doktor oldu.

Lise yıllarında flörtünüz oldu mu hiç?

Hayır olmadı. O zamanlar olmadı. Olmadı.

Sizde iz bırakan bir ilk aşk yaşanmadı mı?

Pek olmadı. Yani liseyi bitirdiğim sene İstanbul'da yazın daha çok arkadaşlık ettiğim bir kız vardı, tanıdıklarımızdandı. Eve gelen birisiydi, ama ismini söylemeyeyim şimdi...

Kız arkadaşınız yok muydu?

Yazları İstanbul'da kız arkadaşlarımız olurdu. Birlikte denize girerdik.

Kuşkusuz Ankara'da da birçok kız arkadaşım oldu, ama öyle ciddi bir şey olmadı.

Örneğin Başbakanlık'ta babamın müsteşarı olan Kemal Gedeleç'in kızları vardı; onlarla briç oynardık zaman zaman...

Sonra kızlarla beraber tenis oynadığımız oldu.

Hiç flört anılarınız yok mu o gençlik yıllarından?

Aklıma bir iki şey geliyor bu konuda; bir sefer bizim evde erkek-kız arkadaşlarla oturuyorduk, bir erkek arkadaşım, "Bir yerde okudum. Erkekler flört ettikleri kızla evlenmezlermiş," dedi. Bunu söyleyince baktım, oradaki kızların hoşlarına gitmedi, durgunlaştılar bi-

raz... Ben de, "...ama başkalarının flört ettikleriyle evlenirler," dedim. Çok hoşlarına gitti bu ve çok güldüler.

Benzer bir sözü, yıllar sonra Meclis Dışişleri Komisyonu'nda söylemiştim. Bizim bürokraside "bilgi ve görgü artırmak için yurtdışına gitmek" diye bir âdet vardır. Onu milletvekillerine de uygulamak istiyorlardı. Birisi eleştirdi: "Adam milletvekili olmuş, bilgisini, görgüsünü artırmak için yurtdışına mı göndereceğiz!" diye... Ben de "Gittikleri yerdeki insanların bilgilerini, görgülerini artırıyorlar," demiştim.

Siz zekânız ve esprilerinizle çevrenizde etki yaratıyordunuz herhalde?

Ben yakışıklı bir genç değildim. Abim yakışıklıydı. O, kızlar nezdinde daha itibarlıydı. Ben daha çok sözlerimle etki yaratırdım zannediyorum. Yani bilmiyorum, aslında ben espri yapmıyorum, gördüklerimi söylüyorum genellikle; ama insanlar gördüklerini söylemiyorlar. Birisi şöylerse espri yapmış gibi oluyor.

O yıllarda bir askerlik kampına gitmişsiniz. O ne içindi?

O zaman lisede mecburi kamp yapılırdı. Lisedeki 3 yıl da yaz tatilinde 1 aylığına asker üniforması giyilir, Ankara'nın kırlık bir yerine gidilip orada çadırda yaşanırdı. Abimin Keçiören dere boyunda öyle bir kamp yaptığını hatırlıyorum. Hatta yağmur yağınca dere taşmış, kampı su basmış, çadırdakiler zor durumda kalmıştı; ama ben yaparken artık çadırdan vazgeçilmişti.

Ben bir defa Harp Okulu'nun arkasında bir yerde çadırlı kamp yaptım. Bir de Sarıkışla'ya gittim. Üçüncüsünü yapmadım. Çünkü o yaz uçmayı öğrendim ve bir turizm brövesi aldım; o, kamp yerine geçerdi.

Anka Kuşu

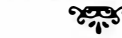

Fiziğe ilginiz nasıl başladı?

Aslında bahsettiğim gibi, lisenin son sınıfına kadar aile içindeki yaklaşım, abimin mühendis olacağı, benim de eninde sonunda memur olarak Dışişleri'ne gireceğim şeklindeydi.

Ancak lise son sınıftaki fizik hocamız iyi bir öğretmendi. İyi ders anlatırdı. Ondan ve okuduklarımdan fiziğin o dönem çok önemli gelişmeler yaşadığını öğrendim.

O yıllarda fizik, çok hızlı gelişen ve gelişmesini kamuoyuna da yansıtan bir bilim halindeydi. Aslında fiziğin hızlı gelişmesi, 1920'lerde başlamıştı. Benim ortaokul-lise yıllarımda yani 1940'ların başında bu gelişme büyük ölçüde sağlanmıştı, ama Türkiye'ye yeni yansıyordu. Kitaplar tercüme edilmişti. Fransa'dan Nobel ödülü almış olan bir fizikçi olan Louis De Broglie'nin, halkın okuyacağı şekilde yazdığı popüler kitapları vardı. Ben de onları Fransızcasından okurdum.

Sonra Teknik Üniversiteli hocaların çıkardığı *Fen ve Teknik* diye bir dergi vardı. Abim alırdı, ben de okurdum. Orada fizikteki gelişmeler hakkında popüler yazı-

lar çıkardı. O dergiden kuantum fiziğinde, atom fiziğinde, rölativize fiziğinde yeni yaklaşımlar ortaya çıktığını ve özellikle felsefenin kullandığı, zaman gibi, uzay gibi, nedensellik ilkesi gibi bazı temel kavramların fizikte de ele alındığını öğrendim.

Felsefeciler bunlarla uğraşınca sonuç alamamışlardı, "Belki fizikteki ilerlemeler bu yolda bir ışık tutar. Bu felsefi kavramların asıl yapısı fizikten öğrenilebilir," diye düşünüyordum.

Fizik notlarım iyiydi. Felsefeye merakım da daha eskiden başlamıştı. "O halde fizikçi olayım da felsefeyi daha iyi anlayayım," diye bir heves, son yılda ortaya çıktı. "Bu yoldan felsefede de birtakım gelişmeler sağlayabilirim," diye düşündüm. Fizikçi olmaya heves ettim.

Tabii Einstein o zaman fizikteki en önemli, en tanınmış bilim insanıydı; onun da teorik fizikçi olduğunu öğrenmiştim. "Matematiği de seviyorum. Teorik fizikçi olayım," diye lisenin son sınıfında kendi kendime karar verdim.

Rakamlarla aranız iyiydi. Ya harflerle nasıldı? Edebiyatı sever miydiniz?

Severdim. Pembe Köşk'te babamın çok güzel bir kütüphanesi vardı. Kendisi okumaya meraklıydı. Herhalde bizim de okumamızı isteyerek Türkçe, Fransızca, Almanca, İngilizce pek çok kitap almıştı. Evdeki matmazel sayesinde daha lisedeyken Fransızca kitapları okuyacak hale gelmiştik. O bakımdan orada da çok kitap karıştırırdım.

Sonra ben lisedeyken, Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde klasiklerin tercümeleri çıktı. Hasan Âli Bey, onlar ilk çıktığında eve getirir, kütüphaneye koyardı. Ben de oradan alır okurdum. Yazmaya da merakım vardı. O zamanlar bir şey yazmadım ama...

Dışişleri Bakanı olarak Tahran'a gittiğinizde İran Dışişleri Bakanı'na bir mersiye okumuşsunuz. Onu hatırlıyor musunuz?

Şimdi hâlâ hatırladığım;

"Beni candan usandırdı/ Cefadan yar usanmaz mı...

Galiba oydu söylediğim mersiye... Bunu lisedeki edebiyat dersinde Nurullah Ataç'ın bir yazısında okumuştuk ve aklımda kalmıştı.

Onu hatırlıyorum. Baki'nin Kanuni mersiyesi... O çok daha ağdalı bir Osmanlıca ile yazılmıştır, Hemen hemen hiç Türkçe kelime yok. Farsça çoğu, Arapça...

"Ey pây-bend-i dâm-geh-i kayd-ı nâm ü neng, Tâ key hevâ/yi meşgale-i dehr-i bî-direng"

Böyle bir şeydi evet, söyleyince hatırladım.

Orada, *"Ey herkesin ayağını öptüğü Büyük Sultan/ Bu işler böyle devam eder mi?"* gibi bir şeyler söylüyor.

Ben bunu Dışişleri Bakanı iken İran Dışişleri Bakanı'na söylemiştim. "Bundan başka da Farsça bilmiyorum, hepsi bu kadar!" demiştim. Çok hoşuna gitmişti.

Siz şiir yazmaz mıydınız?

Hayır yazmazdım. Bir tane Amerika'dayken ufak bir şiir yazmıştım. O da gazetelerin birinde çıkmıştı zannediyorum. "Anka Kuşu" diye bir şiirdi.

Hatırlıyor musunuz?

Şöyle bir şeydi:

Güzelsin biliyorum/ yerde gökte yoktur eşin... Ama benim de gençliğim var/ o da bir defa gitti mi geri gelmez/ Söyle bana Anka kuşu / bir ömrü adamaya değer misin?"

"Acaba bütün ömür fizikle geçer mi?" diye aklımdan geçirirken bunu yazmıştım. Oradaki "Anka kuşu"yla bilimi kastediyordum. "Bir ömür bilimle uğraşmaya değer mi?" şeklinde bir soruydu.

Fizik için şiir yazdınız yani... Üniversitedeyken bir de fizik kitabı yazdınız.

Babam bir defa "Ben de kitap yazmak istemiştim, ama yazamadım. Umarım siz yazarsınız," demişti bize... Fizik hocamız Hayri Dener, bir Fransız fizikçinin liseler için yazdığı ders kitabını vermişti. Onu tercüme ettim üniversitenin ilk yılında...

Sonra üniversiteye doçent olarak geldiğimde kimya doçenti Bahattin Baysal'la beraber bir kimya kitabını Türkçeye çevirdik.

Yazma denemelerim onlarla sınırlı kaldı. Ondan sonra siyasette konuşma yazdım. Ayrıldıktan sonra da anılarımı yazdım.

Daha üniversitede öğrenciyken çeviri kitabınız çıktı. Heyecan verici olsa gerek...

Tabii hoşuma gitti, ama doğru dürüst zevkini çıkaramadım. Çünkü biz onu çevirdik, ama fakülte epey sonra bastı. Hatta ben gördüğümü bile hatırlamıyorum onu... Onun için yazarlık zevkini tatmamda yardımcı olmadı o kitap... Asıl, anılarımı yazdıktan sonra tattım o zevki...

Bir gemi hatırası-Erdal, İsmet, Özden, Mevhibe, Ömer İnönü...

Meslek seçimi konusunda babanızın telkini neydi?

Daha önce babamla yaptığım konuşmalarda "Ya fizikçi yahut felsefeci olabilirim" demiştim, ama babam galiba daha başlangıçta fizikçi olmaya heves ettiğimi fark etmişti. O zaman fizikçi olmak için yapılacak şey, İstanbul'daki Fen Fakültesi'ne gitmekti. Yükseköğretim düzeyinde fizik öğretimi yalnız orada vardı. Ama daha önce, 1940'ta, benim ortaokuldan mezun olduğum sene, abim Teknik Üniversite'ye girmişti ve İstanbul'da okuyordu. Abimin İstanbul'da okumasından annem çok rahatsız oldu. Çünkü çok seviyordu çocuklarını... Bunu

fark ediyorduk biz de... Abim Ankara'ya geldiğinde çok rahatlıyor, çok seviniyor, memnun oluyordu; bunu her tavrından anlıyorduk. Giderken de çok üzülüyordu. Ben de üzülüyordum, ama annem kadar değil tabii...

1942 Ekiminden bir Zonguldak maden hatırası...

Hiç unutmam, bir seferinde Ankara garına abimi geçirmeye gittik. Hepimize veda etti, trene bindi. Annem ağlamaklı bir durumda onu izliyordu. Tren yola çıktı, biz selamladık. Derken nedense durdu tren... Annem hemen yürüyüp abimin penceresine kadar geldi. Tren tekrar hareketlendi, sonra tekrar durdu; böyle yola çıkıncaya kadar biz bir süre trenle beraber gittik ve annem o arada çok üzüldü. Eve döndüğünde bayağı ağlamaklı haldeydi.

Dolayısıyla benim de İstanbul'a gitmem söz konusu olunca annem buna çok üzüldü. Onu da belli etmeye başladı. Babam da üzüldü. Bir gün gene "Ne karar verdin?" diye sorduğunda, "Fizikçi olabilirim, ama İstanbul'a gidersem rahatsız olacaksınız. O yüzden felsefeci de olabilirim" dedim. Felsefe, Ankara'da okunabiliyordu çünkü... O zaman babam "Felsefeye ömür verilmez, sen gene fizikçi ol" demişti.

Veee sizin için bir okul açma fikri gündeme geldi.

Galiba önce annemin aklına geldi, "Acaba Ankara'da fen fakültesi açılamaz mı?" diye... Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'e söylediler. O "Bakalım..." dedi. Çünkü öyle bir proje zaten vardı; yani sırf benim için ortaya çıkmadı. Ankara'da bir tıp fakültesi kurulması söz konusuydu epeydir... Tıp fakültesi olunca da fen fakültesine gerek doğuyordu. Çünkü tıp fakültesinin ilk sınıfındaki fizik, kimya, biyoloji dersleri fen fakültesinde okunuyordu. O açıdan tıptan önce fen fakültesi açılması gerekiyordu, ama hâlâ açılmamıştı. Benim durumum, işte buna yardımcı oldu. O zaman Hasan Âli Bey "Öyleyse önce fen fakültesi açalım," diye düşündü.

Gazi Eğitim Enstitüsü o zaman büyük bir okuldu; oradaki hocalardan yararlanmayı düşündü önce...

Babamın fizik hocası fizik profesörü Hayri Dener ile kimya hocası Avni Refik Bekman da orada ders verirlerdi.

Her ikisi de Batı'da fizik, kimya okumuş profesörlerdi. Hasan Âli Bey, onlardan yararlanmayı düşündü; zaten onlar Milli Eğitim Bakanlığı'na hep yardımcı olan insanlardı. Talim Terbiye Heyeti üyesi olmuşlardı. Hayri Dener, "Fizikçi Hayri" diye tanınırdı; ortaöğretim düzeyinde kitapları okunuyordu.

Ama herhalde onlar "Biz kendi başımıza yapamayız. İstanbul'dan da gelmeleri gerekir" dedi. Hasan Âli Bey, İstanbul Üniversitesi'ndeki fizik, matematik profesörleri ile konuştu ve kısa bir süre sonra konuyu olgunlaştırdı.

Bir gün hatırlarım bize yemeğe geldiğinde babam "Ne oldu?" diye sordu. Hasan Âli Bey de "Çok heyecanlıyım Paşam, biraz izin verin de kendime geleyim, sonra anlatayım size," dedi. Yemeğin başında "Bugün Bakanlar Kurulu'nda konuştuk ve karar verildi. Ankara'da bir fen fakültesi açılacak," diye müjdeyi verdi. Babam se-

vindi, ama tabii annem daha çok sevindi. Bu eylülde oldu, yani tam da artık benim karar verme zamanım gelmişken... Tabii okul eylülde açılmadı. Açılması ekim, kasımı buldu. Benim numaram "1"di. Cumhurbaşkanı, Başbakan, Milli Eğitim Bakanı, milletvekillerinin de katılımıyla Gazi Eğitim Enstitüsü'nde büyük bir tören yapıldı. Biz de yeni öğrenciler olarak orada bulunduk. İstanbul'dan gelen ünlü matematik profesörü Kerim Erim, Fakülte'nin Dekanı Hayri Dener ve Hasan Âli Bey birer konuşma yaptılar.

Konuşmaları hatırlıyor musunuz?

Evet. Nedense o konuşmalara çok dikkat ettim ve ilk defa orada fark ettim ki, tören nutku oldukça kalıplaşmış bir konuşma şekli olsa da konuşmacıların her biri farklı şekillerde konuştular; kendi yaklaşımlarını konuşmalarına yansıttılar.

İlk konuşan, ünlü matematik profesörü Kerim Erim'di; İstanbul Üniversitesi'nden geliyordu. "Kutlarım, hayırlı olsun," dedi; "Ayrıca onur duyuyoruz. Çünkü bu okulu esas olarak bizim arkadaşlarımız kuruyorlar; bizim hocalarımız ders verecekler. Biz yıllardır İstanbul Fen Fakültesi'nde Türkiye'ye bilimsel çalışma gelsin diye uğraşıyoruz, ama hâlâ istediğimizi yapamadık. Ankara'daki yeni kuruluşa başarılar diliyoruz," dedi.

Yani "Biz hâlâ yapamadık, siz kim oluyorsunuz da bu işe girişiyorsunuz," gibi bir hava sezdim ben... Tam öyle söylemedi, ama ben o intibaı aldım.

Ondan sonra Hayri Dener, Fakülte Dekanı olarak konuştu.

"Bilim hem güzeldir, hem korkunçtur," dedi: "Güzeldir, çünkü bilimsel kuralları Türkiye'de öğrenseniz de, bunlar bütün dünyada geçerlidir. Ama korkunçtur,

çünkü insafsızdır; bilim kuralları hiçbir şekilde taraf tutmazlar, o kurallara uyan insanlara kolaylık gösterirler, uymayan insanları da ezip geçerler. Biz yeni başlıyoruz, evimizi yeni yapacağız burada... Bildiğimiz bilgileri size vereceğiz ve bakalım ne kadar başarı sağlayacağız?"

Belki "bakalım" demedi, ama ben o intibaı aldım. Yani: "Biz elimizden geleni yapacağız, ama bizim yapabileceğimiz işte bu kadar!"

Ondan sonra Hasan Âli Bey konuştu. O, tam tersi bir konuşma yaptı:

"Burada yeni bir fakülte kuruyoruz," dedi: "İstiyoruz ki bu fakülteden dünyanın bilimine katkı yapacak insanlar çıksın. Sizin, öğrencilerimizin yeni Farabi'ler, yeni İbni Sina'lar olmasını bekliyoruz. Bunu yapacak gücümüz var, size başarılar diliyorum, yolunuz açık olsun."

Bu meyanda bir konuşma yaptı. Tamamıyla farklı bir yaklaşımdı.

Sonradan 2. katta bize verilen sınıflara çıktık. 20-30 kişiydik. Orada Teknik Üniversite'den gelen ünlü fizik profesörü Salih Murat Uzdilek, bize "Türk Müziğinin Fiziksel Yapısı" başlıklı açılış dersini verdi. Rakamlarla oynamayı severdi, bize birtakım sayılar yazdı, onlarla güzel sonuçlar elde etti.

Derken Hasan Âli Bey bu kez sınıfa geldi ve aynı konuşmayı tekrarladı. Bu sefer daha açıkça söyledi:

"Çocuklar," dedi, "...bakın burada birkaç küçük odada fakülteyi açıyoruz, ama buna bakarak sanmayın ki derme çatma bir yerde okuyorsunuz ve edindiğiniz bilgiler yetersiz olacak. Hiç öyle değil. Siz burada dünyanın herhangi bir yerindeki fen fakültesinde öğretilen bilgileri alacaksınız. Kendinize güveniniz. Yetenekli insanlarsınız. Bu bilgilerle dünyadaki en önemli buluşları yapabilecek insanlarsınız. Kendinize güvenip çalışın ve o buluşları yapın. Sizden bunu bekliyorum."

Ben de kendi kendime dedim ki: "Milli Eğitim Bakanı herhalde böyle konuşur. 'Kusura bakmayın, burada size bu kadar bilgi verebildik. Hocalar da İstanbul'dan geldi, ne öğretirlerse kârdır' diyecek değil ya; bize bunu söylüyor," diye düşündüm ve inanmadım dediklerine... Oysa o dinlediğimiz üç konuşma içinde en doğru konuşma, Hasan Âli Bey'in konuşmasıydı. Çünkü gerçek oydu. Yani bilgi her yerde öğretilebilir; mesele onu hazmederek, kendine inanarak, yeni buluşlar yapacağına güvenerek çalışmak, uğraşmak, didinmek ve onu yapmak... Nitekim onu yapanlar oldu. Ben de küçük ölçüde yaptım ama inanıyorum ki eğer Hasan Âli Bey'in tavsiyesine daha çok inansaydım, daha çok şeyler yapabilirdim. Biraz bir şey yapınca "Artık yeter," deyip Türkiye'ye döndüm ve burada başka işler yapmaya giriştim.

Aslında resmen sizin için bir okul kurulmuş oldu ya da kurulacaktı, sizin sayenizde erkene alındı. Çok gurur verici bir şey olmalı.

Evet. Tabii sonra eleştirenler oldu; "Yahu bu despotizmdir. Paşa oğlu için okul açmış. Devlet adamlarının akrabaları için ayrıcalıklar yapması hoş karşılanmaz," diye... Ama pek öyle değildi. Çünkü bana özel bir kolaylık gösterilmedi. Açtırdığı okul, tüm vatandaşlara hitap eden, çok önemli bir okul oldu. Fen Fakültesi Türkiye'de ve dünyada önemli buluşlar yapan insanlar yetiştirdi. Bugün de hizmete devam ediyor. Ayrıca o fakülte başka yerlerde de fakülte kurulmasına öncülük etti. Ankara'daki Tıp Fakültesi'nin başlangıcı oldu. Benim orada bulunmam, benim övüneceğim bir şey aslında... O bakımdan söylemekten çekinmiyorum.

Millî Şef teftişte, oğulları çekimde
"Önceden haber verilerek teftiş olur mu?"

Babanız o dönem "Millî Şef" unvanını aldı. Evin içinde ismiyle müsemma, otoriter bir kudret hisseder miydiniz?

Yok, bizim için bir fark olmadı. Biz zaten küçükten itibaren babamı "başbakan" diye bildiğimiz ve ona herkesin saygı göstermesine alıştığımız için bizde hiçbir değişiklik olmadı. Cumhurbaşkanı olmasından yeni bir övünç kaynağı edinmedik. Biz "gayet doğal bir gelişme" diye görünce onun tavrı da değişmedi. O da aynı ilişkiyi devam ettirdi. Ona gösterilen saygı, kendisi başbakan değilken de devam etmişti. Evde otururken veya dolaşırken de gene ona herkes saygı gösteriyordu.

Teftişlere gidiyordunuz babanızla birlikte... Orada ona bir "Şef" muamelesi yapılıyor muydu?

Dediğiniz gibi teftişlere, gezmelere bizi de götürdüğü oldu babamın... Başbakanken, cumhurbaşkanıyken tabii daha çok oldu. Çünkü artık büyümüştük. O gezilerde babamın maksadı, durumu anlamaktı. "Cumhuriyet yönetimi ne ölçüde başarı sağlıyor? Halka ne kadar hizmet ediyor," diye sorardı. Ben o zaman kendi kendime derdim ki: "Böyle daha önceden haber verilerek teftiş olur mu? Cumhurbaşkanı gelecek diye 1 hafta, 10 gün evvelden duyuruluyor, herkes tertibini alıyor, düzenini kuruyor, babam gelip sorduğunda herkes uygun cevaplar veriyor. Böyle bir teftişten ne fayda umulur?" diye kendi kendime düşünürdüm. "Herhalde pek bir şey çıkmaz, herkes hazırlanmış cevabı veriyor" derdim; ama babam, çok şey öğrenirdi.

Sonradan ben de bunu öğrendim. Ben de parti başkanı olarak bir yere gittiğimde gördüm ki ne kadar haber verseniz de, insan pekâlâ anlıyor orada durumun ne olduğunu... Çünkü alışkanlıklar öyle kolay kolay maskelenemiyor; yapılan işler kolay kolay değiştirilemiyor. Oraya gelen deneyimli bir insan, dolaşırken, konuşurken orada nasıl bir durum olduğunu pekâlâ görebiliyor. İşler iyi gidiyor mu gitmiyor mu, anlıyor. O açıdan babama hak verdim sonradan... O gezilerde çok şey öğreniyordu. Dolayısıyla çok faydalı oluyordu.

Demokrasinin İlk Kurbanı: Köy Enstitüleri

1941 yazı-Milli Şef sofrada, oğulları yanında.

Köy Enstitüleri'ne gelmek istiyorum. Köy Enstitülüler babanıza biraz kırgındır. Çok heyecan yaratmış bir projeyi sonunda kapattığı için... Neden böyle bir karar almıştı?

Köy Enstitüleri projesi babamın çok önem verdiği, üzerinde durduğu, güvendiği, değer verdiği bir girişimdi. Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı zamanında başladı. Daha önceden Atatürk döneminde Saffet Arıkan Milli Eğitim Bakam'yken "eğitmenlik" diye bir girişim başlatmışlar. O da benzer bir yaklaşımmış: Evlerde insanları eğitmen yaparak onları çalıştırmak... Fakat o devam etmemiş ve çok ileri gitmemiş. Sonra Hasan Âli Bey zamanında İsmail Hakkı Tonguç bunu başlattı; Hasan Âli Bey de geliştirdi ve bir proje olarak ortaya çıktı. Babam da daha başından itibaren destekledi.

Hatırlarım, projeyi incelerken ben de yanındaydım. Yukarıdaki salonda bir şey okuyordu, oradan geçerken bana gösterdi. Benden yardım istedi. Bir iki rakam topladık, çıkardık; ne olduğunu bana söylemedi, ama hesap bittikten sonra dedi ki:

"Bu iş bu şekilde yürürse 10 sene sonra Türkiye'de okuma yazma bilmeyen köylü kalmayacak. Her köyde bir öğretmen olacak."

Bu da gösteriyor ki amaç, bütün köylerde okul yapmaktı.

Biz çocukken hatırlarım, büyükler aralarında konuşurlardı:

"Türkiye'de ilerleme nasıl olacak? Hâlâ okuma yazma bilmeyen çok insanımız var."

"Hiç kolay bir iş değil! Türkiye'de 40 bin köy var, 40 bin köye okul yapmanın parasını hesap ettiniz mi? Bu, Türkiye'nin bütçesinin kaç misli? Bu ne zaman olacak bilmem."

O zamanki hava buydu ve hakikaten köy okulları çok yavaş yapılırdı. Ama Köy Enstitüleri projesi bunu çözmeye başlamıştı. O zaman *Ulus*'ta bir yazı çıkmıştı mesela:

"Köy Enstitüleri mezun verdikten sonra her yıl okullarda, köylerde çalışmaya başladılar; her yıl okullar yapılmaya başlandı," diye...

Babam da "Velilerimiz dikkat etsin, daha çok yapılsın," diye yazı yazmıştı. Bunları yakından takip ederdi, her yurt gezisinde oradaki Köy Enstitüsü'ne giderdi.

Siz de gitmiştiniz Hasanoğlan'a...

Evet, onu hatırlıyorum. Orada Köy Enstitüsü öğrencileri bize bir gösteri yaptılar. Bir ufak amfi vardı, orada mandolinlerle bir klasik eser çaldılar. Dolaştık, herkes çok memnundu. İyi bir iş yapıldığı aşikârdı.

Ama şunu da söyleyeyim; daha yasa çıkarken Meclis'te eleştiriler vardı. Eğitim konusu, herkesin bildiğini sandığı bir konudur. Dolayısıyla eleştiri çok kolaydır; kıskançlık çok vardır. Tabii Hasan Âli Yücel'i de kıskanan çok insan vardı o zaman partide... Çünkü kendisi, babamın çok sevdiği bir insandı. Konuşkan, iş yapmayı seven bir insan... İnsan iş yaptıkça kendisini kıskananlar ortaya çıkıyor; "Artık bundan kurtulalım," havası doğuyor. Dolayısıyla bu tasarı da daha ilk ortaya çıktığında "Bu yapılamaz," diyenler oldu.

İki açıdan çok eleştiri yapıldı:

Bir tanesi mezunlar köylerine döndükten sonra, okulların yapılması biraz zorla oluyordu. Köylüleri çalıştırarak okulları yaptırıyorlardı. Babama "Paşam yapamıyorlar," filan diye söylediklerinde "Canım" derdi, "...her köyde bir cami yok mu?"

"Var paşam," derlerdi.

"Öyleyse bir de okul olacak," derdi.

Ama bu zorla yapılıyordu. Çünkü devletin gücü yetmiyor, köylüler çalışıyordu.

İkinci eleştiri ise şuydu:

"Kız-erkek köy çocukları bir yerde okuyorlar. Bu, hoş bir şey değildir. Başka tehlikeler ortaya çıkar."

Tabii bir de komünistlik suçlaması... Onun da hiç bir dayanağı yoktu, ama Hasan Âli Yücel'e bu tür suçlamalar yapıldı.

"O, solcuları, komünistleri himaye ediyor. Dolayısıyla bu okuldan komünistler yetişiyor," dediler. Bu suçlamalar, çok partili rejime geçilip de muhalefet partisi ortaya çıktığında büyük hız kazandı. Muhalefet partisi bir an evvel seçimi kazanmak istiyordu. Onun için de en kolay suçlama yolu, halkın da farkında olduğu ve eleştiri yönelttiği bir konuydu:

"Köylüler zorla çalıştırılıyor. Köy Enstitülerinde kız erkek çocuklar bir arada kalıyor. Ve burada onlara komünistlik aşılanıyor."

Bu propagandalar hep yapıldı ve çok etkili oldu. 1946 seçiminde bunun ilk etkisi görüldü. Muhalefet partisi daha yeniydi; çoğunluğu kazanamadı, ama görüldü ki bu eleştiriler çok etkili oluyor. Sonra da Hasan Âli Bey ayrılmak zorunda kaldı.

"Hasan Âli Yücel'in ayrılmasına izin verdi" diye babanız çok eleştirildi.

Evet, ama anlamak gerekir ki, çok partili rejimde halkın eleştirilerine karşı kayıtsız kalmak bir derecede mümkün... Sonunda mecburen "Eh pekâlâ, biraz o doğrultuda bir şey yapalım," diyorsunuz. Her demokraside bu yapılıyor; her lider bunu yapıyor. Babamın yaptığı da buydu. Buna "Evet" demekti.

Sonra gelen Milli Eğitim Bakanı, Hasan Âli Bey gibi değildi. O daha ılımlı bir yaklaşım gösterdi ve Köy Enstitüleri önce Öğretmen Okulu oldu, yavaş yavaş da etkileri azaldı. Bu yüzden babamı eleştiriyorlar, ama orada bence bir haksızlık yapılıyor. O da şu:

Köy Enstitülerinin çok parlak, çok önemli kuruluşlar olması, onlardan boylarını aşan hizmetler bekleme hevesini doğuruyor. "Köy Enstitüleri kapanmasaydı, bugün çektiğimiz sıkıntılar olmazdı," diye bir izlenim var. Bu da gerçekçi değil. Bugün çektiklerimiz, geçmişten gelen birtakım yanlış alışkanlıkların devam etmesiyle ortaya çıkan sıkıntılar... Bunları tek başına Köy Enstitüsü mezunları ortadan kaldıramazdı. Ama devam etseydi kuşkusuz daha iyi bir eğitim görecekti öğrencilerimiz... Bunun da faydası olurdu, ama unutmamalı ki, bizim haksız gördüğümüz eleştirileri yapan pek çok insan, çok iyi eğitim görmüş insanlar... Bunların eksiği

eğitimde değil... Başka başka siyasi endişelerle böyle şeyler yapılıyor. Dolayısıyla orada haksızlık yapılmamalı... Köy Enstitülerine saygı devam etmeli, "Kapanmasalar çok iyi olurdu," denmeli ama "Kapanmasaydı bugünkü sıkıntılar olmazdı," demek doğru değil.

Babanız bu konuda hiç pişmanlık dile getirmiş miydi?

Babam konulara gerçekçi yaklaşırdı; "Köy Enstitülerine yazık oldu," diye söylediğini hatırlamıyorum. Düşünmüş olabilir, fakat gerçekçiydi babam... Demokrasi içinde ilerlerken birtakım kurbanlar vermek gerekir. Köy Enstitüleri de ilk kurban oldu. Bunu söylemedi açıkça, ama böyle bir değerlendirme yapmış olduğunu tahmin ederim. Tabii amaç, demokrasiyle ilerlemektir. Demokrasiye geçme günlerinde şunu söylerdi:

"Tek partili rejimde istediğinizi yaparsınız. Gelişiyorum sanırsınız, fakat bir gün duvara çarparsınız. Çünkü ne yaptığınızı tam manasıyla göremezsiniz. Demokraside ilerleme yavaş oluyor, ama sağlam oluyor."

Varlık Vergisi

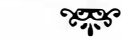

Çok eleştirildiği bir başka konu da Varlık Vergisi oldu. Onu yaratan koşullar nelerdi?

O, savaş esnasında olan bir gelişme... Onu ortaya atan, o zamanki Başbakan Şükrü Saracoğlu... Bunu büyük bir iyi niyetle ortaya çıkardığına kuşkum yok. Savaş esnasında, savaşa girmiş veya girmemiş her ülkede bir takım sıkıntılar yaşanıyordu. En önce yemek sıkıntısı... Ekmek karneyle veriliyordu. Üreticiler, çiftçiler askere alınıyordu.

Türkiye savaşa girmedi ama köylüler askere alındı. Çiftçilik yapamadılar, mahsul üretemediler; bu, bir kıtlık yarattı. Sonunda ekmek, vesikayla verilmeye başlandı. Başka gıdalar sıkıntıyla elde edilir oldu.

Bu arada tabii gelir de azaldı, mali sıkıntılar arttı ve bu sıkıntıyı önlemek için yeni vergi koymak gerekti. Varlık Vergisi böylece ortaya çıktı. Mevcut varlıktan vergi almak... Bu tabii normal bir yaklaşım değil; genellikle kazançtan vergi alınır; ama insanlar kazanmayınca ne yapacaksınız? Varlıktan vergi almaya girişiyorsunuz.

Buna girişti̇ler. Bu vergi öyle geldi. Yani harp esnasındaki ekonomik sıkıntıyı ortadan kaldırmak için başvurulan bir yoldu. Bu yol, istendiği kadar olmasa da başarılı oldu; önemli ölçüde bir gelir sağladı.

Fakat bu yapılırken ayrı bir yaklaşım da ortaya çıktı; tarihimizden gelen bir yaklaşım:

Türkiye'deki varlıklı insanların çoğu, gayrimüslimlerdi. Musevi, Hıristiyan vatandaşlar, ticareti iyi bildikleri için ve Batı'daki ticaret çevreleriyle ilişkileri çok iyi olduğu için daha çabuk zengin olabilen insanlardı. Varlık Vergisi çıkınca, vergileri değerlendirenler, onlardan daha çok vergi almaya girişti. Dolayısıyla "Türkiye'de gayrimüslimlere baskı yapılıyor," diye bir söylenti çıktı. Tabii bu, savaş esnasında pek söylenmedi. Çünkü Musevilere, Yahudilere Almanya'da, Avrupa'da daha çok baskı yapılıyor, hayatlarına kastediliyordu. O bakımdan savaş esnasında sadece varlıktan fedakârlık yapmak, o kadar önemsenmedi. Ama savaş bittikten sonra bu çok öne çıkarıldı. Muhalefetin önemli kozu oldu. CHP'ye, Rüştü Saracoğlu'na, tabii dolaylı olarak da babama yöneltilen bir eleştiri konusu oldu.

Bu arada sizin ailenizde de ticaret yapanlar vardı. Babanız onlara nasıl bakardı?

Kendisi ticareti bilmezdi; ticaret yapanlara karşı biraz kuşkusu vardı. "Ticaret erbabı hep devletten yardım istiyor; ancak devletin parasıyla ticaret yapılıp zengin olunabiliyor," diye bir kuşkusu vardı. Bunu önlemeye çalışırdı.

Amcam ticarete meraklı bir tüccardı. Bizim çocukluğumuzda kömür ticareti yapardı. Zonguldak'ta bir madeni vardı. Sonra o maden devletleştirildi. O zaman çok sıkıntı çekti. Engellemeye çalıştı, ama başarı sağlayamadı. Babam yardım etmedi.

İnönüler - "Babam ticareti bilmezdi,
ticaret yapanlara karşı da biraz kuşku duyardı"

Yardım istemeye geldi mi babanıza?

Eve geldi. Onun perişan olduğunu görünce büyükannem çok üzüldü. "Bir oğlu, diğerine yardım etmiyor," diye de ayrıca üzüldü. Madenini devlet aldıktan sonra amcamın ne yapacağı belli değildi. Babam o zaman cumhurbaşkanıydı. Amcamın bizde bir süre kaldığını hatırlıyorum, ama babama ne söylediğini bilmiyorum. Herhalde konuştu babamla, ama herhangi bir yardım alamadı. Hatta babamın Deniz Yaveri Ulvi Bey'in hatıralarında gördüm; o dönem bir gün babam Ticaret Bakanı'nı çağırmış; ona demiş ki: "Benim kardeşim burada; devletleştirme işini engellemeye uğraşıyor, aman ona özel bir kolaylık göstermeyin."

Böylece kolaylık göstermediler, maden devletleşti. Ondan sonra amcam pamuk işine girdi. Pamuk fabrikası kurdu ve öylece devam etti.

Bir de Turancılık akımını soracağım.

O da gene savaş esnasında ortaya çıkan bir akım... Orada da babamın yaklaşımı, I. Dünya Savaşı'ndan gelen bir izlenim ve birikim... Bu Turancılık hikâyesi çıktığı zaman babamın söylediği şuydu:

"İmparatorluk döneminde bizim ileri gelenlerimiz Turancılık yapmadı, ama 'Yapacağız,' dediler. Yapacakları şeklinde bir izlenim doğurdular. Batı ülkeleri de 'Aman yapmasınlar,' diye üzerimize geldi ve İmparatorluğun küçülmesinde bu yanlış izlenimin etkisi oldu."

Böyle bir yaklaşımı vardı.

Hasan Âli Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı zamanında Ankara'da bir dava oldu. Nihal Atsız, o akımın başındaki insandı. Turancılıkla ilgili yazılar yazardı. Hasan Âli Bey, onun aleyhinde bir dava açtı galiba... Dil Fakültesi'nde nümayişler oldu. Öğrenciler rektörü istifaya zorladılar. Onun üzerine Nihal Atsız ve çevresi, fakültedeki Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran gibi bazı hocaları "komünistlik propagandası yapmakla" suçladılar. Fakülte Kurulu "Onlar derslerini veriyorlar. Doğru dürüst bilim yapıyorlar. Suçlu değiller," diye karar verdi. Fakat haklarında yazılanlar o kadar aleyhle-

rinde bir intiba yarattı ki Meclis onların kadrosunu kaldırdı. Onlar da bunun üzerine Avrupa'ya gittiler. Tabii onların gidip Fransa'da yaşamak zorunda kalması büyük kayıp oldu.

Babanız müdahale etmedi mi?

Hayır. O karışmadı, karışmazdı hükümetin işlerine... Yalnız dış politikayla ilgilenirdi. Ama Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun o zaman babama bir mektup gösterdiğini hatırlıyorum: O fakültedekilerden birine, Columbia Üniversitesi'nden gelen davet mektubuydu bu... "Bakın Paşam, komünist olsa Columbia Üniversitesi onu çağırır mı?" diyordu.

Ben o zaman Fen Fakültesi'nde öğrenciydim, ama merakım dolayısıyla Dil Fakültesi'nde felsefe derslerini dinlemeye giderdim. Nusret Hızır'ın bir iki dersine girmiştim. Bir gün derse çok üzüntülü bir şekilde gelmişti. Hükümeti eleştirmedi, ama "Bugün çok üzüntülü bir günüm," dedi. Büyük kayıp oldu o... Dedikodularla iş yapmak tabii yanlış bir işti.

Türkeş'i İsmet Paşa'nın hapsettirdiği söylenir.

Turancılık işi tabii devam etti. Hasan Âli Bey o konuyu çok ciddiye aldı haklı olarak; bazı tutuklamalar da oldu. Nihal Atsız'ı ve o zaman "ülkücü" denen bazı yazarları tutukladılar; bir süre gözaltında tuttular. Onların mektuplarını okudular. "Bunlar bir gün bir hükümet darbesi yapıp iktidarı ele geçirmek istiyorlar ve geçirirlerse yapacakları ilk şey, işte bu Turancılık hikâyesidir. Bu da dış politikada çok aleyhimize olacak bir tutum. Onun için bu akımı bastırmak gerekir" gibi bir intiba doğdu. O yüzden babam da buna çok dikkat etti. Bunun bir tehlike olacağını başbakana ve öteki bakanlara söy-

ledi. Onlar da bunu kabul ettiler. Turancılar bir süre gözaltında kaldı. Sonra da galiba beraat ettiler.

İşkencede Türkeş'in tırnaklarının söküldüğü iddiası vardır?

Onlar dedikodu... Öyle bir şey olmadığını, zannediyorum sonradan Türkeş de bir yazısında söyledi. Ama gözaltında kaldılar. Tabii sorguya çekildiler, ama nasıl çekildiler, bilmiyorum. Belki baskı yaptılar. Öyle bir dönem yaşandı. Ve babam, bu akıma çok dikkat etti.

"Bu akım için 'Turancılık' sözcüğünü kullanmayalım, 'ırkçılık' diyelim" demiş galiba...

Evet, bunu da söyledi. Meclis'te böyle bir akım öne çıkmasın diye çok dikkat etti. Arkadaşlarına bunun tehlikelerini anlattı "'Turancılık' yerine 'ırkçılık' deyin," dedi. Çünkü Türkiye'de Turancılık sempatik bulunuyordu.

Sizin okulda öğrenciler arasında böyle bir ırkçı hareketlenme var mıydı?

Üniversitede bir iki kişide böyle bir heves vardı. Bir arkadaşımla konuştuğumu hatırlıyorum: "O kadar çok güvenme bu söylemlere... Arkasında ne olabilir diye biraz düşün" demiştim ona... Demek ki bazı eğilimler vardı. Dergileri satılıyordu. Nitekim o davalar sırasında Dil Fakültesi'nde büyük bir gösteri yaptılar, yürüyüşler oldu. Babam "Bu akım ilerlerse, başımıza iş açar. Onun için bunu başından durduralım," diye arkadaşlarına söyledi ve onları ikna etti.

Halk İdaresi

İsmet Paşa daha savaştan önce demokrasiden bahsediyor, ama "halk idaresi" tabirini kullanıyor.

Öyle derdi evet... Biz daha 1937 yılında babamın sofrada yaptığı konuşmalara dayanarak, daha demokratik bir yönetime geçeceğini tahmin ediyor, bekliyorduk. Bu bakımdan o sözlerini doğal karşılamıştık. Dediğin gibi "halk idaresi" derdi o zaman; "demokrasi" tabiri yoktu. Demokrasiyi, "halkın yönetimi" olarak algılıyordu. O yönde fırsat buldukça bazı açılımlar yapmışlardı. Örneğin, savaş esnasında, sanıyorum İstanbul'da CHP seçimde 1'den fazla aday gösterdi. O zamana kadar tek aday gösteriyorlardı, o seçiliyordu. 1'den fazla aday olunca tabii bir çeşit seçim oldu ve milletvekilini halk seçmiş oldu.

Savaş biter bitmez babam bu yolda girişimlere başladı. Meclis açış nutkunda "Bir muhalefet partisinin kurulması mümkündür. Buna engel bir yasa yoktur," gibi bir şey söylemişti. Bu şekilde yolu açmış oldu.

İlk defa Nuri Demirağ'ın başkanlığında Milli Kalkınma Partisi kuruldu. O, basın tarafından pek ciddiye

alınmadı. "Kuzu partisi" diye eğlenceli bir isim takmışlardı. Çünkü sokaklarda kuzu pişirerek halka ikram ediyordu. Siyasal söylemi de yeteri kadar doyurucu bulunmadı.

Bir süre sonra Celal Bayar ve arkadaşları Demokrat Parti'yi kurdular.

İsmet Paşa'nın demokrasinin devrimlere zarar verebileceği gibi bir endişesi var mıydı?

Hayır! "Artık zamanı geldi. Biz demokratik bir yönetime geçmeliyiz," diye düşünüyordu. Çünkü tek parti yönetimini mükemmel bir yönetim diye görmüyordu. İnanıyordu ki bir meşru muhalefet partisi olmadıkça, bu yönetim tamamlanmış sayılmaz. Bunu yapmak gerekir.

Hatta şöyle bir şey söylemişti:

"Tek parti döneminde her şey elinizdedir. Her şeyi iyi yaptığınızı zannedersiniz. Sonra bir gün başınızı duvara çarparsınız ve neyi yanlış yaptığınızı fark edemezsiniz bile..."

"Bu sistem devam ederse sonunda daha zor durumlara düşebiliriz, tekrar baştan başlamak zorunda kalırız," gibi kaygıları vardı sanıyorum... Bunu açıkça söylemedi ama sistemin demokrasiyle tamamlanması gerektiğine inanıyordu. Bunun için de her türlü zorluğu yenmeye hazırdı. Nitekim sonraki olaylar da bunu gösterdi. Yani onun, bu yolu seçerken önünde gördüğü tehlikeler, doğrudan doğruya bu sistem içinde kendisine yöneltilecek suçlamalardı. Ama babam, kendisine, hatta ailesine yöneltilen suçlamalara sabırla dayandı. Görevdeyken de hep derdi ki:

"Biz, bu yolu bilerek seçtik. Bütün bu suçlamalara aldırmayacağız. Çünkü bizim korkacak bir tarafımız

yok. İstedikleri suçlamayı yaparlar. Olmadığı meydana çıkar, ama bu suretle yeni rejime alışmış oluruz."

Aile içinde hiç tartışıldı mı konu?

Aile içinde babamın otoritesi tamdı; bir itiraz gelmedi. Zaten yaptığı şeyin doğru olduğuna biz de inanıyorduk. Ama babamın amcasının oğlu, Malatya milletvekili olan Tevfik Temelli, bir gün sofrada itiraz etmişti. Temelli, çok pratik zekâsı olan, olayları iyi değerlendiren ve kendisi de halk yararına çalışan bir siyasetçiydi. Belediye başkanlığından milletvekili olmuştu. Bir gün sofrada "Paşam, siz ne yaptığınızın farkında mısınız?" dedi:

"Muhalefeti serbest bırakıyorsunuz. Bundan sonra ne olacak biliyor musunuz?"

Babam da "Ne olacak?" dedi.

"Seçim zamanı gelince muhalifler bütün Türkiye'yi dolaşacaklar, köy-kasaba gezecekler ve 'Bakın bu Milli Şef denilen adam, savaş zamanında sizi aç bıraktı. Dünya kadar sıkıntı çektiniz, istediğinizi alamadınız, bulamadınız. Bu adam şimdi sizden oy istiyor. Ona oy verecek misiniz?' diyecekler. Buna karşı nasıl kendinizi savunacaksınız?"

Babam da demişti ki:

"Zarar yok söylesinler. Ben de kıyı kasaba dolaşırım ve ne yaptığımızı anlatırım. Savaşa girmedik, onu söylerim. Girmemenin bedeli olarak bu sıkıntıları yaşadık, ama sonunda herkes ailesiyle yaşamaya devam etti. Ben, kendimi böyle savunurum. Ondan sonra seçmenler ne karar verirlerse makbulümdür. İster seçerler, istemezlerse seçmezler; ben iki seçeneğe de hazırım."

Bir defasında da şöyle bir şey söylemişti:

"Ben yaşamımda bütün devlet makamlarına eriştim. Bakan oldum, başbakan oldum, cumhurbaşkanı oldum.

Bir yapamadığım görev, muhalefet başkanlığı kaldı. Belki bundan sonra da onu yapacağım."

Dinleyenler "Aman Paşam, öyle şey söylemeyin," diye çok itiraz ederlerdi, ama sonunda bunu yaptı ve büyük bir zevkle yaptı. Hiçbir şekilde bu durumdan tedirginlik de duymadı.

Bugün hâlâ "Demokrasiye erken geçtik, toplum hazır değildi" diyen bir görüş de var.

Var kuşkusuz. Aydınlarımızın bir kısmı öyle düşünüyor, ama bence yanlış. Ben babam gibi düşünüyorum. O da "Erken değil, geç bile kaldık," derdi. Çünkü demokrasi düzeni içinde herkes serbest; düşüncesini söylüyor, istediğini dile getiriyor, ama bir sorumluluk da var. Bu devletin yönetimine herkes katılıyor. Dolayısıyla belli bir noktaya gelindiğinde bir uzlaşıma bulmak ve devlet yönetiminin başsız kalmamasını, anarşiye dönmemesini hep birlikte sağlamak gerekiyor. Bu, ancak uygulanarak öğrenilecek bir yöntem, bir davranış şekli... Onu yapmadan, o düzene girmeden, tek parti yönetiminde kalarak demokrasi yaşamını öğrenemezsiniz; karada yüzmeyi öğrenemediğiniz gibi... Ne zaman girseniz erken olacaktır. Çünkü bilmediğiniz bir düzene geçeceksiniz ve onun acemiliklerini çekeceksiniz. Bunu da ne kadar erken çekerseniz, o kadar iyi olur. Çünkü sonunda varmak istediğiniz nokta, demokratik yönetimdir. Olgun bir demokratik yönetime geçmenin yolu da erken başlamak ve zaman içinde bu eğitimi almaktır. O bakımdan bence "Erken geçtik," sözü yanlış... Dikkat edilmeyen nokta, babamın söylediği şeydir: "Ne zaman geçilse bu acemilikler yaşanacaktır." Dolayısıyla bizim şimdi yaşadığımız zorluklar, henüz demokrasimizin olgunlaşmamış olmasından kaynaklanıyor, ama iyi bir yolda olduğumuza şüphe yok. Biz bu zorlukları çeker-

ken demokrasimiz olgunlaşıyor. O bakımdan ben de aynı fikirdeyim: Erken değil, belki geç bile kalındı. "Atatürk zamanında geçseydik daha iyi olurdu," derdi babam; "Atatürk olsaydı onun otoritesi, onun inandırıcılığı ile biz bu güçlükleri daha kolay geçerdik."

Bir de "Demokrasiye geçmemizde asıl dış etken rol oynadı," dendi hep... "Dünyaya uymak için mecburen geçtik," anlamında...

Hiç ilgisi yok... O tamamen yakıştırma... Olaylar onu gösteriyor. Savaştan sonra bizimle hiç ilgilenmiyordu müttefikler... Hatta Sovyetler Birliği savaşın sonunda bizden birtakım isteklerde bulunduğunda İngiltere ve Amerika bizi yalnız bırakmıştı. Bizim teslim olmayacağımızı, kendi başımıza bile olsa uğraşacağımızı, savaşacağımızı gördükten sonra bizimle ilgilenmeye başladılar. Türkiye'deki rejimle ilgili değillerdi; onların müttefiki olmamız yeterliydi onlar için... Babama inanıyorlardı, hükümete inanıyorlardı. Rejimi değiştirmek gibi bir niyetleri yoktu. O zamanlar "Her yerde demokrasi olsun," diye bir istekleri de yoktu. O, sonradan çıktı.

Dolayısıyla bu tamamıyla bir yakıştırma... Türkiye, Birleşmiş Milletler'e girmek için San Francisco Konferansı'na gitti. Ama bunlar, bizim demokrasiye geçmemizin dışındaki olaylardı. Hatta onlar, belki de şaştılar böyle bir şey yapmamıza... O zamanki Batı gazetelerinde övücü sözler çıkmıştı. Tabii CHP'nin iktidarı seçimle kaybetmesi, büyük bir örnek, büyük bir ders oldu. O zaman demokrasiye geçtiğimize gerçekten inandılar. Ama bütün bunlarda Batı'nın herhangi bir baskısı, etkisi olmadı. Tabii demokrasinin en iyi yönetim biçimi olduğunu göstermesi açısından Batı devletleri örnek oldu, ama bu örnek göz önüne alınarak bize baskı yapılmış

değildi. Hedef belliydi ve biz, kendi irademizle demokrasiye geçmeye karar verdik.

Kaldı ki biliyorsunuz, Türkiye'de Osmanlılardan beri gelen bir demokratikleşme, çok partili sisteme geçme isteği vardı. Babam da onları yaşamıştı. Yaşadığı dönemde siyasetin iyi yürümediğini, ülke aleyhine kararlar verdiğini de görmüştü. O zamanki kimi partilerin, Türkiye'nin yararına olmayan işler yaptıklarını değerlendirmişlerdi. Akıllarında öyle fena örnekler vardı. O bakımdan "Siyasetin yanlış yollarına, zararlı kavgalarına düşmeden yeni rejime geçiyoruz," gibi şeyler söylerdi. Yani demokrasiyi istiyordu, ama Osmanlıların son dönemindeki siyaset havasını tekrar yaşamak istemiyordu.

"Savaşa Girmeyeceğiz!"

Biraz Sovyet tehdidinden de bahsedelim. O günlerde Molotof'la görüşmesi var.

Savaş bittikten sonra sofrada bir arkadaşı babama "Savaşa girmeden bunu bitirdik. Şimdi biraz rahat edeceksiniz umarım," demişti. Babam da böyle gözünü açarak çok kızmıştı, "Sen ne söylüyorsun! Farkında değil misin? Asıl şimdi büyük tehlikeyle karşı karşıyayız," demişti. Kastettiği tehlike, Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin doğusundaki toprak talepleriydi. Bilmiyorum o sürpriz oldu mu, olmadı mı, ama savaş sonunda bizi önemli bir darboğazla karşı karşıya getirdi. Babamın o zamanki gayreti sanıyorum yalnızlıktan kurtulmaktı. Çünkü savaşın sonunda yalnız durumdaydık. Müttefikler kendi zaferlerini kutluyorlardı. Biz savaşa son anda girmiştik ama savaşta ortak değildik. O bakımdan bizimle pek ilgilenmiyorlardı.

Tam bu aralık Molotof, Sovyetler Birliği Büyükelçimiz Selim Serper'den olmayacak isteklerde bulundu. Aslında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Saldırmazlık Paktı vardı ve bu, savaş esnasında işledi, çok önemli

işlev gördü, ama onun süresi bittikten sonra yenilenmesi söz konusuydu. Yenilenmesi için Dışişleri Bakanı Şükrü Saracoğlu Moskova'ya gitti. Günlerce orada kaldı, hiçbir şey elde edemedi. Anlaşıldı ki Ruslar bunu istemiyorlar yahut başka bir şey istiyorlar. Sanıyorum Saracoğlu döndükten sonra Molotof, büyükelçimize şöyle bir öneride bulundu:

"Doğu'da sınır, vaktiyle bizim zayıf olduğumuz zamanda çizildi. Ermenistan, Gürcistan bundan rahatsız oldular. Dostluğumuzun devam etmesini istiyorsanız, orada bir sınır düzeltmesi gerekir. Doğu'daki sınırı düzeltelim. Boğazlar bizim de güvenliğimizde rol oynayan bir yer. Onu korumayı sadece size bırakamayız. Onu beraber korumalıyız."

Molotof bu iki teklifi yapınca Selim Sarper derhal "Asla kabul etmeyiz, bunları bir tarafa bırakın," demiş. Molotof da "Siz kendiniz karar vermeyin, hükümetinize söyleyin, demiş. O, hükümete söyledi. Hükümet de "Böyle şey olmaz," diye tavır koydu. Ondan sonra Batılıları, bizi yalnız bırakmamaları için ikna etmeye çalıştılar. Bu da kolay olmadı. Yalta Konferansı'nda Stalin'i, Doğu'daki hareketlerinde az çok serbest bırakmışlardı; o bakımdan bizim meselemizle uğraşmak istemiyorlardı. Ama zamanla gördüler; önce İngiltere, sonra Amerika "bunun olamayacağını" söylemeye başladılar. Ondan sonra bu tehdit yavaş yavaş kayboldu. Çünkü Sovyetler Birliği, savaşı güçlü bir şekilde bitirmişti. Savaştan sonra da, Doğu Avrupa'daki küçük ülkelerin hepsine hâkim oldu. Kimisinde komünistler iktidarı ele aldı, kimisinde Sovyet askerleri müdahale yaptı; ve Sovyetler Birliği Balkanlar'a egemen oldu.

Nitekim bizden böyle bir istekte bulunulunca, o zaman Moskova'da bulunan Amerikan büyükelçisi orada arkadaşlarına "Eyvah!" demiş, "Bir ülke daha demir perde arkasına geçiyor."

Ömer-Erdal İnönü Güverteden bir tatbikatı izliyorlar

Ama geçmedik. Kesin olarak "Hayır" dedik ve hazırlıklarımıza devam ettik. Ordu gene seferber halde tutuldu. Babam ülkeyi gezmeye devam etti. Doğuya, batıya, her yere gitti. Bir iki gezisinde ben de bulundum. Her gittiği yerde, genellikle Halkevi'nde oranın ileri gelenlerini, halktan insanları, bürokratları topluyorlardı. Orada babam, 2. Dünya Savaşı esnasındaki politikasını, sıkıntıların nereden kaynaklandığını anlatıyordu:

"Üretim durduğu için sıkıntılar yaşadık ama çaremiz yoktu, askerimizi hazır tutmak zorundaydık," diyordu. "Savaş bittikten sonra Sovyetler Birliği yeni taleplerle ortaya çıktı, biz bunu kesinlikle reddettik. 'Bir karış toprağımızı vermeyiz, egemenliğimize aykırıdır,' dedik ve bu sözümüzde ısrar ediyoruz. Biz böyle sağlam durursak, bundan sağ salim çıkacağımıza inanıyoruz. Ama sağlam durmamız önemlidir. Bizim böyle kesin 'Hayır' dediğimizi gören müttefikler de yavaş yavaş durumu anlıyorlar ve Sovyetler'e karşı bizim tarafımızda olmaya yöneldiler. O bakımdan birliğimizi, cesaretimizi koruyalım, biz bundan sağlam çıkarız," diye 1-2 saat anlatıyordu. Herkes de memnun oluyordu.

Nasıldı Anadolu'daki hava?.. Çok şikâyet gelir miydi babanıza?

Babama şikâyet etmezlerdi pek... Ama sağdan soldan şikâyetler olduğunu, civarda sıkıntı çekildiğini, insanlardan az çok duyuyorduk.

Ekmeksizlikten yakınan bir çocuğa, "Sizi belki ekmeksiz bıraktım, ama babasız bırakmadım," dediği söylenir.

Evet, o doğrultuda konuşmalar yapıyordu. Çünkü bütün amacı bizi savaşa sokmamaktı. "Biz çok savaştık, artık savaşa girmeyeceğiz, diye kesin bir kararı ve amacı vardı.

O esnada tabii Milli Eğitim seferberliği de sürüyordu. Milli Eğitim Bakanlığı büyük atılım içindeydi, babam buna çok değer veriyordu.

Ne yapılıyordu?

Dünya savaştayken Türkiye'deki barış ortamı, Milli Eğitim'in gelişmesi için büyük fırsat yaratmıştı. Köy Enstitüleri o zaman kuruldu, gelişti. Yeni üniversiteler kuruldu. Bir anda 3 üniversitemiz oldu. Üniversite özerkliği büyük ölçüde verildi. Bunlar hep, etrafımızdaki savaş ve bizdeki barış ortamının getirdiği fırsatlar sayesinde oldu. Milli Eğitim'e büyük ağırlık veriliyordu. Devlet Konservatuvarı ilk mezunlarını verdi. Opera faaliyete geçti. Ankara'da Devlet Konservatuvarı'nın ilk piyeslerini o zaman seyrettik. *Anasının Kuzusu* diye bir komediydi yanılmıyorsam, çok iyi oynadılar. Babamın çok hoşuna gitti, kutladı sanatçıları... Sonra ilk operaları izledik. Babam hepsine giderdi biliyorsunuz, biz de arada giderdik.

Severek mi giderdiniz? Biraz zoraki mi?

Severek giderdik. Cumartesi günleri hep babamla birlikte giderdik. Babamın evinde yaşadığım sürece bunu hep yaptım. Biliyorsunuz müzik, dinledikçe insanın hoşuna gider. Biz de dinlerdik, ama babam herkesten çok sever, dikkatle izlerdi. Annem de iyice öğrenmişti, severdi.

Muhalif Parti

Bayar'ın bir parti kuracak olmasını babanız nasıl karşıladı?

İyi karşıladı. Bayar ve arkadaşları CHP içinde muhalefete başlamışlardı. Babam onları yakından izlerdi. Saracoğlu gelir anlatırdı; biz de duyardık evde... Özellikle Toprak Reformu'nun birkaç maddesi üzerinde büyük tartışmalar oldu. Sonunda tam istedikleri gibi değilse de bir şekilde çıktı. Büyük muhalefet Meclis'te o zaman ortaya çıkmıştı.

Toprak ağaları mı direniyordu Toprak Reformu'na?

Evet evet... Büyük çiftlik sahipleri... Yasada topraksızlara da toprak verme havası vardı; onlar yasanın bu şekilde oluşmasından rahatsız oluyorlardı ve buna karşı çıkıyorlardı. Yine de o zaman hükümet bir ölçüde başarı sağladı bunu yasalaştırmakta... Celal Bayar'ın o tartışmalarda pek adı geçmezdi hatırladığım kadarıyla... Bayar, bir muhalif olarak belki izliyordu, ama pek tartışmalara karışmıyordu. Dörtlü Takrir'den sonra Celal Ba-

yar'ın istifa ettiği duyuldu. O zaman esas muhalefet olarak ortaya çıkacağı anlaşıldı.

Babam bundan rahatsızlık duymadı, bilakis memnun oldu.

"Parti içinde muhalefet de zararlı bir şey değil ama, aslında partinin yaptıklarını beğenmeyenler, bunu açıkça söyleseler ve başka bir partiye geçip bize karşı mücadele etseler daha doğru olur. Normal yolu budur. Hem partimizin yaptığını beğenmeyip, hem de partide kalarak bizi eleştirmek yanlış bir iş," diye düşünüyordu. Dolayısıyla Celal Bayar'ın ayrı bir parti kurma yolunda olduğu anlaşılınca ondan memnun oldu.

Buluşup yemek yemişlerdi.

Evet, çok dostane bir yemekti. Herhalde parti kuracağını ilan ettikten sonraydı. Ben de vardım yemekte... Güzel, dostça konuştular. Tabii daha evvel de konuşmuşlardı, aralarında kırgınlık gibi bir şey yoktu. Zaten öyle bir şey olsa ben olmazdım.

Öbür arkadaşlarına kıyasla Bayar'la ilişkileri nasıldı?

Bayar'a saygısı vardı sanıyorum. Ona ayrıca dikkat ediyordu. Başbakanlık yapmış bir insan...

Atatürk döneminde halef-seleftiler...

Evet, tabii... Onun da etkisi var. Bayar'a saygılı davranıyordu. Bayar da hem saygılı davranıyor, hem de bir muhalefet olarak kendini göstermeye çalışıyordu. Hatırladığım bir şey; o yemekten sonra Celal Bayar veda ederken beraber indik aşağıya, kapıya çıktık, orada yaver "Otomobil verelim," dedi. Bayar, "Yok, ben gide-

rim," dedi. Köşk'ün arabasına binmedi. Ya kendi arabası ya da galiba gelen bir taksiye bindi, gitti. Yani böyle bir gösteri yaptı bize...

1946 seçiminin hileli olduğu çok yazılıp söylendi. Sizin gözleminiz var mı?

Evet, muhalifler bazı usulsüzlükler olduğunu söylediler çok... Babam o eleştirilere de üzülüyordu gördüğüm kadar... Aslında görünen bir usulsüzlük yoktu, ama daha seçim biter bitmez Celal Bayar bir demeç verdi ve "İstanbul'dan başlayarak çok önemli usulsüzlükler, hileler yapıldığını" söyledi. Ondan sonra bu suçlamalar hep devam etti. Oysa söylenen usulsüzlüklerin hepsi gerçek bile olsa, seçimi kazanmalarına yetmiyordu, çünkü zaten o kadar çok adayları yoktu. Belki birkaç tane daha fazla milletvekili çıkarabilirlerdi, ama iktidar olmalarına olanak yoktu. Yani seçimin sonunu etkileyen bir usulsüzlük değildi bu... Ama tabii seçimde dürüst olmak gerekir. Bir tane olsa bile usulsüzlük olmamalı. O bakımdan eleştirilerin bir kısmı herhalde doğruydu.

Kim yaptı usulsüzlükleri? İktidarı kaptırmak istemeyen CHP örgütü mü? Oradaki bürokratlar mı?

Bilemiyorum. İkisi de olabilir. Ama örgütlerin fazla bir şey yapmasına pek imkân yoktu. Çünkü karşı partilerin örgütleri birbirini kontrol eder. Kimseyi suçlamak istemem, ama bazı bürokratların rahatsız olabilecekleri ihtimali akla yatkın geliyor. Çünkü ilk defa bir seçimle, yıllardır iktidarda olan parti yerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. Bu olmasın diye işgüzarlık yapmış olabilir bazı illerdeki yöneticiler... Yeni bir rejime ge-

çerken buna alışmak kolay değildi. Daha önce "devleti, partiyi kollama" alışkanlığı kazanmış insanlar, birdenbire kolladıkları partinin zor durumda kaldığını görüyorlar ve bir şey yapmak istiyorlar. Ben bunu normal karşılıyorum. Mesele bunun doğru olmadığını söylemeye devam etmekti. Ondan sonraki seçimlerde de zaten olmadı.

Siz üniversitedeydiniz o sıra... Türkiye'nin ilk seçimi üniversitede nasıl yankılandı?

O zaman pek siyaset havası olmadı Fen Fakültesi'nde... Tartışılmadı hatırladığım kadarıyla... Arkadaşlarımdan da bir suçlama duymadım.

O dönem babanızla katıldığınız bir Güney gezisi var. Orada kamplaşmaya dair kaygılarını dile getiriyor. Endişe verici bir kamplaşma mı vardı?

Evet, o gezi 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra oldu. O bildiride babam "Cumhurbaşkanının partilere karşı bitaraf olması gerektiğini ve kendisinin de olacağını" açıkça söylüyordu. "Muhalefet partisine tarafsız davranın, gereksiz güçlükler çıkarmayın," şeklinde uyarıları olan bir bildiriydi. O, önemli etki yaptı. Ondan sonra muhalefet partisi daha rahat çalışmaya başladı. Hatırlıyorum babamla beraber Hatay gezisine gitmiştim. Gittiği yerlerde, Adana'da, Mersin'de yaptığı toplantılara muhalefet partisini de çağırırdı. Orada yeni rejimi anlatırdı. Akşam verdiği yemeğe hem iktidar partisinin hem de muhalefet partisinin il başkanlarını çağırıyordu, beraber yemek yiyorlardı. Hatta galiba Hatay'da DP'nin il başkanı gelmemişti de, ısrarla getirmişlerdi. Babam o yemeklerde bu fikirlerini tekrar söylüyordu. Fikir ayrı-

lığı yüzünden düşman kamplar olmaması gerektiğini anlatıyordu. Benim bulunduğum o yemekte bunları anlatırken ve "Yeni bir hayata, yeni bir düzene geçtik. Herkesin eski alışkanlıkları yüzünden hatalar olabilir ama birbirinize karşı insaflı olun, sabırlı olun. Eninde sonunda herkes bu yeni rejime alışacak, müsamaha gösterecek," diye konuşurken oradaki Demokrat Parti İl Başkanı, "Biz çok sabırlıyız Paşam, çok tahammüllüyüz, ama bize karşı olmayacak şeyler yapıyorlar. Onları size anlatmaya çalışıyoruz," gibi şeyler söylemişti.

"Psikopat" Bunalımı

Seçimi CHP'nin kaybedebileceği hissediliyor muydu?

Babamın ne kadar sezdiğini bilmiyorum. Gerçi arada arkadaşlarına "Kaybedebiliriz; mesele yok, muhalefete geçeriz," diye söylüyordu, ama tabii kendisi buna ne kadar inanıyordu, onu bilmeme imkân yok. Kendisi de bilemezdi zaten; manzaranın seçimi kaybedeceği şeklinde olduğunu sanmıyorum. Her gittiği yerde yine büyük kalabalıklar oluyordu. İstanbul'da biliyorsunuz büyük bir miting olmuştu. Fahrettin Kerim "İşte İstanbul Paşam" diye ünlü sözünü söylemişti. O bakımdan kaybedeceğini sezdirecek bir manzarayla karşılaşmadı, ama sonra ben de gördüm ki, böyle durumlarda kalabalık, fazla bir şey ifade etmiyor. Çünkü şehrin nüfusu ve seçmen sayısı, o toplanan kalabalıktan çok daha fazla....

Meclis'te durum nasıldı? Demokrasinin çocukluk hastalıkları, hakaretler, suçlamalar, ihbarlar baş göstermiş miydi?

Evet. Meşhur bir "psikopat bunalımı" yaşandı o yıllarda mesela... Meclis'te Başbakan Recep Peker'in bir sö-

züne, Demokrat Partililerin tepkisiyle ortaya çıkan bir bunalımdı. Recep Peker CHP'de Atatürk döneminden kalan anlayışta bir insandı. Fazla müsamahası olmayan sert bir karakteri vardı. Aslında pekâlâ demokrasiye kendini uydurmuş, muhalefeti kabul etmişti, ama dayanamadığı zamanlarda muhalefete çattığı çok oluyordu. İşte o Meclis konuşmasında çok eleştirdiler kendisini... Bunlara cevap verirken "Bütün bunlar aslı olmayan sözlerdir. Psikopat bir ruhun işaretleridir," dedi. Şimdi kim olduğunu hatırlamadığım biri ayağa kalktı; "Ne demektir bu? Çıkalım arkadaşlar," dedi ve hepsi çıktılar. Sonra bir süre Meclis'e gelmediler. Hatta o zaman CHP'liler takılıyorlardı; "Bunlar 'psikopat'tan ne anlar? Herhalde 'pis köpek' anladılar, onun için çıktılar," diye...

Sonra babam uğraştı, onları tekrar Meclis'e döndürmek için... 12 Temmuz Beyannamesi de ondan sonra oldu. Celal Bayar'la 1-2 defa görüştü. Sonra Recep Peker'le de konuştu: "Bu, bu şekilde olmaz. Birbirinizi eleştireceksiniz ama beraber yaşamak zorundayız. Meclis'e gelin ve yeniden beraber olun," diye ikna etti. Sonunda kabul ettiler. Tekrar Meclis'e döndüler.

Bunları babanız size anlatır mıydı?

Hayır, biz sofrada söylenenlerden bu sonuçları çıkarıyorduk ve söz, orada kalıyordu. Bir sefer babam bize "Burada duyduklarınızı dışarıda anlatmıyorsunuz, değil mi?" demişti. Biz de "Yok anlatmıyoruz," demiştik. Hakikaten de anlatmıyorduk, ama kendi kendimize sonuçlar çıkarıyorduk.

Münazarada

"O dönem üniversitede kamplaşma yoktu" dediniz ama münazara modası vardı galiba...

Evet, öyle bir moda çıkmıştı, ama o münazaralarda siyaset yoktu, daha toplumsal konular ağırlıktaydı. Ankara'daki fakültelerle İstanbul'dakiler, Dil Tarih Fakültesi'nde münazara yapardı. İki taraftan üçer kişi oluyordu, bir konuyu ele alıp tartışıyorlardı. Bir jüri, kimin kazandığına karar veriyordu. Hatırlarım, bize de "Bilimin ilerlemesi insanlığın yararına mı olmuştur, zararına mı?" şeklinde bir konu vermişlerdi tartışmamız için...

Özdemir Yarar diye bir arkadaşım "Böyle bir münazara var, sen de gel," diye haber verdi. Önce istemedim, ama sonra "Peki" dedim. Bir de Kıymet Burian diye bir kız arkadaşımız vardı; ünlü tiyatro tarihçimiz Orhan Burian'ın kardeşi; üçümüz, bilimin, insanlığın yararına olduğunu savunduk.

Karşı tarafta İstanbul Edebiyat Fakültesi'nden bir felsefeci, bir kız arkadaş ve edebiyat okuyan Ali İhsan Göğüş vardı. Dil Tarih'te kalabalık bir salonda öğrenciler önünde tartıştık.

Kim kazandı?

Onlar kazandılar. Bizden daha iyi hazırlanmışlardı. Ben "aşikâr bir konudur" diye fazla hazırlanmadım. Aklıma geleni söyledim, ama onlar daha edebi konuştular galiba, sonunda jüri onları seçti.

Yani bilimin ilerlemesi insanlığın zararına mı çıktı?

Evet... Rousseau da bir yazısında aynı konuyu ele almış ve zararlı olduğunu göstermiştir ve Akademi, ona ödül vermiştir. Rousseau ilk defa o şekilde meşhur olmuştur yanılmıyorsam... Onun kullandığı argümanları kullandılar. İşte "Bilim, insanları mağrur yapmıştır, birbirleriyle ilişkilerini bozmuştur, ahlaksızlığı artırmıştır," falan gibi güzel sözler söylediler. Ben "Gerçeği bulmaya çalışmak, insanların ahlakını yükseltir," görüşünü savundum. "Gerçek eninde sonunda egemen olur ve ahlak da o doğrultuda düzenlenir. Bu şekilde bilimle uğraşan insanlar ahlaklı olur," filan diye anlattım, ama yeterli olmadı.

O zaman jüride, dönemin popüler hukuk profesörü Bülent Nuri Esen vardı. O, bana kaybettiğimizi söylerken, "Galip sayılır bu yolda mağlup," dedi. Yani "Savunduğunuz şey doğruydu, ama kaybettiniz," demek istedi. Ertesi gün de *Ulus* gazetesinde ufak bir resimli haber çıktı bununla ilgili olarak... Hatta haberde benim söylediklerim çok iyi özetlenmemişti. Babamla, Hasan Âli Yücel haberi okurken beni de çağırdılar. Ben de "Tam yansıtılmamış benim söylediklerim... Doğrusu şudur," dedim. "Onu gazeteye söyle" dediler. Gazeteye söyledim. Ertesi gün bir düzeltme çıktı, "doğrusu budur" diye...

Bu münazaranın ertesi günü tenis oynamaya gittiğimde, benden yaşlı bir arkadaşım olan Mahmut Dikerdem, "Gazetede resminizi gördüm. Tıpkı parlamentoda konuşan bir hatip gibi çıkmışsınız," diye iltifat etmişti.

O dönem babanız bir kalp rahatsızlığı geçirmiş. Daha önce böyle bir sıkıntısı var mıydı?

Galiba 1940'ların başındaydı o... Harp Okulu'na yaptığı bir ziyaret esnasında rahatsız olmuş. Sonra eve geldiğinde yattı. Doktoru Hakkı Pamir basına "mide rahatsızlığı" dedi, ama aslında bir kalp spazmıydı. Nedense cumhurbaşkanlarının rahatsızlığı tam söylenmiyordu o zaman... Günlerce yattı. Şimdi değişti sanıyorum, ama o dönem kalp rahatsızlığının ilk tedavisi yatırmaktı. Babam da 15 gün kadar kımıldamadan yattı.

Nedeni anlaşıldı mı?

Onu bilemediler. Sigara içerdi, zaman zaman bırakırdı. Ama spazm, ilk defa olmuştu. Ondan sonra da ölünceye kadar kalbinden sıkıntı çekti. Ölüm sebebi de "kalp durması" oldu.

Abinizin yurtdışına gitmesi onları çok etkiledi mi?

Hayır. Daha çok İstanbul'a gitmesi etkilemişti annemi... Yurtdışına gitmesini normal karşıladılar. O zaman evde büyük bir üzüntü olduğunu hatırlamıyorum. İstanbul'da yaşamasından dolayı az çok alışmışlardı.

Babam, çocuklarının, gençlerin bütün öğrenimini olduğu gibi üniversite öğrenimini de Türkiye'de yapmalarını isterdi. Yurtdışına, yüksek lisans, doktora, staj için gitmelerinden yanaydı. Liseyi bitiren bir gencin yurtdışına gitmesini sakıncalı bulurdu.

İnönü ailesi
"Babam çocuklarının üniversite öğrenimini Türkiye'de yapmasını isterdi. Yurtdışına gidip Türkiye'yi unutmalarından çekinirdi"

Neden?

Açık açık söylemese bile çeşitli tehlikeler olduğunu ima ederdi. Bu tehlikelerden bir tanesi, "bir yabancıyla evlenmek"tir. Bir başkası, "oraya fazla alışmak" veya "Türkiye'yi unutmak"

"Bunlara düşmemek için üniversiteyi okuduktan sonra gitmeniz doğrudur," derdi. Hepimiz de öyle yaptık. Ben de, abim de, kız kardeşim de üniversiteyi bitirdikten sonra yurtdışına gittik. Arkadaşlarına da öyle tavsiye ederdi. Bu tavsiyeyi tutan da azdı. Genellikle babalar, anneler, çocukları liseyi bitirince "Artık adam olmuştur. Kendisini göstersin. Yurtdışına gitmek de güzel bir şey," der ve gönderirlerdi; ama babam bu görüşünde kararlıydı. O bakımdan abimin üniversiteyi bitirdikten sonra yurtdışına gitmesinden rahatsızlık duymadılar.

Babam mektup konusuna dikkat ederdi, mektup yazılmasını isterdi. Benden de, abimden de sık sık mektup beklerdi. Amerika'ya gittikten sonra bizi böyle takip ederdi. Abim de düzenli mektup yazardı. Babam parasız kalacak korkusuyla abimin elindeki para miktarını sorardı hep... Ama abim onu pek söylemezdi.

Sizin de Amerika'ya gitme hedefiniz var mıydı? Abinize özenmiş miydiniz o zamanlar?

Abimin mühendisliğe doğuştan gelen bir yeteneği vardı. El becerisi yüksek bir insandı. Amerika'ya, Teknik Üniversite'den mezun olduktan sonra, 1945 sonunda gitti. California Teknoloji Enstitüsü'nde 2,5 sene okudu. "Professional degree" dedikleri bir derece aldı. 1948 yazında döndü. Üniversitede kalmak gibi bir amacı yoktu.

Benim doktora yapmam daha normaldi, çünkü ben üniversitede kalmak istiyordum. O yüzden üniversiteyi bitirdikten sonra Amerika'ya yüksek lisans ve doktora yapmaya gittim.

Ömer'in Trafik Kazası

Erdal-Ömer İnönü
"Abim haberlere çok üzüldü, zayıfladı, ama dayandı"

Hazır laf abinizden açılmışken şu kaza meselesini de sorayım. Demokrat Partililerin abinizi cinayetle suçladığı kazanın aslı neydi?

Bir gece, Muzaffer Kayalıbay adındaki genci otomobil ezmiş. Sonra bir dedikodu ortaya çıktı:

"Abim gece arkadaşlarıyla birlikte arabadayken bir şekilde önlerine çıkmış bu genç... Otomobili abim kullanıyormuş. Genç ezilmiş, sonra onu orada bırakarak kaçmışlar."

Ben de duymuştum bu dedikoduyu... Abim "aslı olmadığını" söyledi, aldırmadım.

Evde de gündeme geldi mi?

Konunun gündeme gelmesi, Demokratların iktidarı kazanmasından sonra, Meclis'teki bir tartışma sırasında oldu.

Ahmet Gürkan isimli bir milletvekili bunu Meclis'te gündeme getirdi ve dedi ki:

"İktidarda olduğu dönemde Milli Şef'in oğlu, Teknik Üniversite'de öğrenciyken, arabasıyla birine çarptı ve kaçtı. Bu, cezasız kaldı."

Bu konuşmadan sonra konu gündeme geldi ve dava konusu oldu.

Tabii evde de çok konuşuldu. Babam, Ömer Abime sordu. Abim "Öyle bir şey olmadı. Hiç alakası yok. Kesin olarak yalan," dedi. Babam da o an abimin söylediğine inandı. Ondan sonra arkadaşlarına söyledi ve savunmaya başladılar. Dava konusu olunca, avukat da tutuldu. O avukatlardan birisi, CHP senatörü Zihni Betil'di. Abim tutuklanmadı, ama mahkemeye çıktı 2-3 defa... Tabii bundan çok rahatsız oldu. Mahkeme sürerken karşı taraf bir tanık buldu; o güya görmüştü: "Ben oradan geçiyordum, gördüm. Otomobili kullanan Ömer İnönü'ydü," dedi. Sonra savunma avukatları, sordukları sorularla adamın yalan söylediğini ortaya çıkardılar. "Hava açık" demişti, halbuki o gün hava yağmurluymuş. Bunun gibi ifadesindeki birçok noktanın kesin olarak yanlış olduğunu ispat ettiler. O zaman tabii ifadesi de düştü ve birkaç ay süren dava sonunda abim beraat etti.

Bu, bir anlamda, Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra CHP'ye ve babama karşı suçlayıcı bir tavır takınacağını gösteren bir olay oldu. İki parti arasında iyi ilişki bekleyenlere de, ilişkilerin iyileşmek bir tarafa, böyle suçlamalarla süreceğini gösteren bir olay oldu. O

bakımdan bence muhalefet bakımından da yanlış oldu. İki parti arasındaki ilişkileri bozdu.

Abiniz üzüldü mü çok?

Tabii çok üzüldü. Zayıfladı hatta, ama dayandı, sonra da atlattı.

Evdekilerin tavrı ne oldu?

Tabii evde herkes üzüldü, ama suçlamanın doğru olmadığını bilerek, gerçeğin meydana çıkacağına inanarak dayandılar. Evde büyük bir kriz olmadı.

"Bu demokrasi böyle mi gelişecek?" gibi bir kaygı oldu mu?

Hayır. Hatta babam bunu normal karşıladı. Tabii üzüldü, ama o yüzden demokrasiyi suçlamadı; yapan adamı suçladı.

Din Meselesi

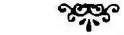

Seçime giderken CHP, din eğitimi konusunda önemli adımlar attı. Bunların bir kısmı "taviz" olarak yorumlandı. İlahiyat fakülteleri, okullara din dersleri, Kuran kursları gibi konularda İsmet Paşa'nın tabandan ya da çevreden gelen baskılara boyun eğdiği söylendi. Doğru mudur bu?

Ben de geçenlerde çıkan bir kitaptan öğrendim. Babamın son döneminde imam hatipler açılmamış; imam olacaklar için 10 aylık bir kurs açılmış ve o ara, CHP dönemi bitmiş. İmam hatip liselerinin açılması Demokrat Parti zamanında oldu.

Kuşkusuz, dediğin gibi demokrasinin bir etkisi oldu bunların açılmasında... İyi niyetle bunu söyleyenleri hatırlıyorum; sofrada "Paşam" diyorlardı, "...halka dinin, ibadetin esaslarını öğretmek lazım. Bunu öğretecek kimse yok şimdi... Bu bir eksiklik oldu."

Çünkü başlangıçta varmış imam hatip okulları... Cumhuriyet'in ilk yıllarında kapanmış. Bir süre böyle devam etmiş, ama bir süre sonra Hasan Âli Bey'e, "Bu, öğretim açısından bir eksikliktir. Devlet olarak bir şe-

kilde bunu öğretmek bizim görevimiz," demişler. Onu inandırmışlar. O da kabul etmiş. Ondan sonra böyle kurslar yapmaya başlamışlar. Bu, "taviz" diye yorumlanabilir, ama tabii ki demokraside her fikir ortaya çıkıyor ve nihayet seçime giderken de gereksiz suçlamaları ortadan kaldırmak gibi bir endişe oluyor. Ama yine belirtmekte yarar var ki, yapılan şey kurs açmak... Okul haline gelmesi daha sonra... Tabii okul haline gelirken de gene "imam ve hatip yetiştirecek bir okul" diye ele alınmıştı. Ama sonradan sayıları arttı, kızlar da geldi. İkinci bir eğitim kanalına dönüştü.

Babanıza "Meydanlarda biraz Allah'tan bahsedin" derlermiş o dönem...

O, çok partili döneme, demokrasiye geçtikten sonra olan bir hikâye... Babam çok titizdi bu konuda... Sofrada söyledi gene; "Ben din konusunu hepinizden iyi bilirim. Biz gençliğimizde böyle yetiştik, ama biliyorum ki ben de bu konuya girersem, vatandaşlara bunu anlatmaya kalkarsam artık kimse durmaz, kimse hiçbir sınır tanımaz ve sonunda laiklik elimizden çıkar. Onun için ben, tutumumu değiştirmeyeceğim," derdi.

Tabii o dönem ona, "Siz de Allah'tan bahsedin konuşmalarınızda" diyorlar. Nihayet bir gün bir mitingden sonra "Paşam gene Allah'tan bahsetmediniz," demişler. "Nasıl bahsetmedim" demiş, "Ayrılırken 'Allahaısmarladık' dedim, duymadınız mı?"

Din konusunda ödün vermemekte kesin kararlıydı. Sonuna kadar da dayandı. Seçimi kaybetme pahasına dayandı o konuda... "Allahaısmarladık"tan başka bir şey söylemedi.

Amerika'ya Gidiş

Üniversitede notlarınız nasıldı? İyi bir öğrenci miydiniz?

Notlarım iyiydi, iyi bir öğrenciydim, epey bilgi de öğrendik. Şunu söyleyeyim: Oradan mezun olup Amerika'ya, California Teknoloji Enstitüsü'ne yüksek lisans öğrencisi olarak gittiğimde herhangi bir hazırlık dönemi geçirmedim. Ankara'da aldığım diplomayı kabul ettiler ve 1 sene sonra da oradan yüksek lisans diploması aldım. Yani Türkiye'de aldığım öğrenimin orada geçerli olduğunu onlar da kabul etti. Ben de aldığım yeni diplomayla bunu ispatlamış oldum.

Hocalarınız kimlerdi?

Genellikle İstanbul Üniversitesi'nden gelen insanlardı: Fizikte Nusret Kürkçüoğlu, Celal Saraç vardı; matematikte Orhan Alisbah, Tevfik Okyay Kabakçıoğlu... Bazıları geri döndü, bazıları kaldı bizim okulda...

Milli Eğitim Bakanlığı, Hindistan'dan Profesör Strang diye bir İskoç profesörü buldu getirdi. Uygulamalı ma-

tematik hocasıydı. Ondan çok yararlandım. Amerika'ya gittiğimde özellikle onun verdiği dersler sayesinde yüksek lisans sınıfını kalmadan geçtim.

Amerika ile nasıl bağlantı kurdunuz?

Abimin daha evvel oraya gitmiş olması kolaylık sağladı. Abim benden 3 sene ilerdeydi. 1940'ta gitti, 6 sene okudu. Ben 1943'te üniversiteye gittim. 1946'da henüz Fen Fakültesi'nin 3. sınıfındaydım. 1947'de mezun oldum. Abim de Amerika'da Teknik Üniversite'deki diplomadan sonra bir öğrenim yapmak istiyordu. Doktora değilse bile ona yakın bir şey... Mühendisler için Amerika'da o zaman ilk akla gelen üniversitelerden birisi, "MIT" denilen Massachusetts Institute of Technology idi. Onun ismi daha çok bilinirdi Türkiye'de... Fakat kim söyledi bilmiyorum, abime dediler ki: "MIT gibi bir okul da California'daki CALTECH'tir; California Institute of Technology... O da MIT'ye özenilerek yapılmış bir üniversite, ama son zamanlarda daha ileri geçti. Çok değerli bilim insanları var. Üstelik California'nın iklimi İstanbul'a benzeyen bir iklimdir. Onu tercih et." Abim de orayı tercih etti. Okula yazdılar, kabul geldi. Tabii kabul etmesi de önemli bir şey, çünkü kolay kolay kabul etmezler. Teknik Üniversite'nin itibarı iyiydi sanırım, belki de babamın itibarıydı, bilmiyorum, ama kabul ettiler ve abim gidip oranın Mühendislik Fakültesi'nde lisans sonrası eğitime başladı. 1 sene orada kaldı, 2. sene sıra bana geldi.

Abim orada olduğu için bana da oraya gitmek normal göründü. Abim oradaki fizikçilerin önemli bilim insanları olduğunu da öğrenmişti. Mesela o zaman CALTECH'in Milikan diye Nobel ödülü almış bir fizikçisi vardı. Fizikte "yağ damlası deneyi" diye meşhur bir deney vardır. O deneyle atomların büyüklükleri hakkında

ilk defa fikir edinilmiştir. O deneyi yapan ve Nobel ödülü alan insan oradaydı. Onun için abim "Buraya gelirsen iyi olur," demişti. Kendisinin de orada olması tabii işi kolaylaştırdı. Muhabere ettik. Beni de kabul ettiler. 1947 Eylül'ünde gittim.

Missouri Zırhlısı gelmişti ve Türkiye'de Avrupa'nın yerini Amerika almaya başlamıştı o dönem; değil mi?

Evet, Missouri'den sonra Amerika popüler olmuştu. Herkes Amerika'ya gitmeye çalışıyordu o dönemde... İlk giden ben değilim, benden önce başkaları da gitmişti o zaman...

Hayranlık mı vardı?

Hayranlıktan öte, bir moda başlamıştı. Türkiye'de biliyorsunuz Batı'ya karşı genel bir hayranlık vardı. "Yeni şeyler, yeni bilgiler Batı'dan gelir," anlayışı vardı. O dönem, yeni bilgi edinilecek, öğrenim yapılacak yer, Fransa ve Almanya yerine Amerika olmuştu. Onun için oraya gitmemi herkes normal karşıladı.

Anneniz ne dedi?

Annem de alışmıştı. Ben giderken büyük bir üzüntü gösterdiğini hatırlamıyorum. Belki benden sonra göstermiştir. Tabii abimin de orada olması onlara büyük rahatlık sağladı.

Babanız üniversiteden mezun olunca ödüllendirdi mi sizi?

Babamın verdiği ödül, bana rahat bir gezi sağlamak oldu. Ankara'dan uçakla Londra'ya gittim. Londra'da

birkaç gün büyükelçilikte kaldım. Oradan Southampton'dan vapurla New York'a gittim. Vapur yolculuğu 5 gün sürdü. Bunlar lüks sayılabilecek olanaklardı.

İlk yurtdışı seyahatinizdi. Londra'yı nasıl buldunuz?

Tabii o kadar çok şey öğrenmiştik ki Londra hakkında... Gözüme çarpan ilk şey neydi? Belki metrolar, tramvaylar ilginçti. Büyükelçilik binası güzel bir binaydı; onu hatırlıyorum...

Nereleri gezdiğinizi hatırlıyor musunuz?

Pek hatırlamıyorum. O zamanki büyükelçi Cevat Açıkalın'dı. Beni bir yardımcısına emanet etmişti. Onunla şehri biraz dolaştık sanıyorum. Herhalde Londra Kulesi'ni gezmiştik. Southampton'a onun otomobiliyle gittik. Oradan vapura bindik.

Tabii gemide acemiliklerim oldu. Örneğin ilk akşam, çan çalarak yemeğe çağırdılar bizi... Kamaradan çıkıp gittim. Büyük bir yemek salonu vardı. Bir sofraya oturdum. Başka birisi geldi; onunla beraber yemek yedik. Sonra ertesi akşam gittiğimde birisi beni kapıda karşıladı ve "Dün akşam sizi aradık, neredeydiniz?" dedi. "Buradaydım," dedim. "Biz size yer ayırtmıştık," dedi. Meğer "Cumhurbaşkanının oğlu vapurda," diye duymuşlar, onun için kaptanın bulunduğu baş masada yer ayırtmışlar. 2. akşam oraya götürdü beni; orada oturdum. Kaptan kıdemli bir denizciydi. Sofrada da ilginç insanlar vardı. İki aristokrat leydi vardı mesela... Amerika'ya giden iki değerli fizikçi vardı. Savaş esnasında İngiliz ve Amerikalı bilim insanları, atom bombası yapılmasında ve başka konularda beraber çalıştılar. Sofra-

da daha çok konuşmaları dinliyordum, arada ben de karışıyordum.

İngilizceniz yeterli geliyor muydu?

Yeterliydi. Sıkıntı çekmedim. Konuşulanları anlıyordum. Tabii rahat konuşmuyordum belki, ama zaten fazla konuşkan bir insan değilim.

Atom bombasından sonra fizik, korkutucu bir bilime dönüşmemiş miydi?

Korkutucu olmaktan çok, itibarlı olmuştu. Devletin savunmasıyla ilgili bir icat yapmış oldukları için fizikçiler önemli insanlar olmuşlardı. İtibar görüyorlardı. O belliydi. Sofraya iki fizikçiyi almaları da bunun göstergesiydi.

Atomun savaşta kullanılması tartışılmıyor muydu?

Yok. O zamanki hava, "Bu bomba, savaşın bitirilmesine yardım etti," şeklindeydi. "Savaş amacıyla kullanılmamalıdır," hikâyesi sonradan çıktı.

"Very Good!"

Nasıl karşılandınız?

Vapur New York'a yanaştığında Amerikalı gazeteciler gelmişlerdi. "Cumhurbaşkanının oğlu gelecek," diye haber almışlar. O zaman "Truman Doktrini" denen bir yaklaşım ortaya çıkmıştı. Bana onu sordular. Ben de "Very good" dedim; başka bir şey söylemedim. Uzun boylu tartışacak halim yoktu.

Abim beni karşılamaya gelmişti. Ayrıca o zaman Birleşmiş Milletler'deki temsilcimiz, eski Moskova büyükelçisi, Basın Yayın Umum Müdürlüğü de yapmış olan Selim Sarper yahut bir temsilcisi gelmişti. Sarper, babamın sevdiği bir insandı. Sofrada birkaç defa bulunmuştuk beraber... Bizi tanırdı.

Abim New York'ta Times Square'deki ufak bir otelde yer ayırtmıştı. Gece meydanda tamirat vardı. Delik açan aletlerin büyük gürültüsünü duyduğumuzu hatırlıyorum. Yani New York'ta ilk hatırladığım şey o gürültü... Sonra abimle beraber New York'u dolaştık birkaç gün... Büyük binaları gördük. Hatta ben o binalara hayretle bakarken abim "Öyle başını kaldırıp bakma, ayıp

oluyor, yüksek binaları ilk defa gördüğün meydana çıkıyor," demişti.

Abi kardeş İnönüler Amerika'da...

Çok etkilendiniz mi Amerika'dan?

Evet, büyük binalardan etkilenmiştim. Manhattan'dan etkilenmiştim. Londra'dan daha çok etkilendiğimi şimdi hatırlıyorum düşününce...

Abim Amerika'da epey uğraştıktan sonra kendisine üstü açık bir "Ford convertible" almıştı. Onunla New York'tan yola çıktık. Bir de arkadaşı vardı, Lemi İpekçi... İpekçilerin akrabası... Mühendis olup döndükten sonra İpekçilerin firmasının başına geçmişti. Değerli bir arkadaştı. Birkaç yıl evvel kaybettik. Lemi, abim ve ben, otomobille 4-5 gün yol yaparak New York'tan Pasadena'ya California'ya geldik. O seyahat esnasında da tabii çok yer gördük. Mesela Yellowstone Park diye çok ünlü bir

Milli Park vardır; oradan geçtik. Geceleri otellerde konakladık. İlginç bir yolculuk olmuştu.

Pasadena'da abim kaldığı evde benim için de bir oda tutmuştu. Gelir gelmez o odaya yerleştim. Okula kaydoldum hemen... Kaldığımız yer okula yakındı, ama abimin otomobiliyle gidip geliyorduk.

Hemen babama mektup yazmaya başladım. Haftada 2 gün yazıyordum, o da en az haftada iki gün cevap yazıyordu. Kısa mektuplardı bunlar... Bazen Türkiye'deki siyasal durumdan bahseden, çok defa yalnız sağlık konusunu anlatan mektuplardı. Amerika'da olduğum sürece yazışmaya devam ettik.

Cumhurbaşkanı oğlu olmanız nedeniyle özel bir muamele gördünüz mü üniversitede?

Hayır. Orada hiç öyle bir şey görmedim.

Rahatladınız yani...

Rahatladım tabii. Özel muamele New York'ta bitti. Hayat normalleşti.

Einstein İdolümdü

Türkiye'deki eğitimle oradaki eğitimi kıyasladığınızda durum nasıldı?

Tabii orada araştırma var; mesele o... Araştırmaya ağırlık veren bir yükseköğretim kuruluşu... Onlar, üniversitenin hem öğretim, hem araştırma yapması gerektiğini biliyorlar. İnsan yetiştirmek de önemli tabii ama bilime katkı yapmak, onları daha çok ilgilendiren konu; onu hemen görüyorsunuz. Hocalarımız sabahleyin ders veriyorlar ama öğleden sonra araştırma yaptıklarını duyuyoruz. Her hafta seminerler oluyor; o seminerlerde kendi yaptıkları bir araştırmayı ya da başka üniversitede yapılan bir araştırmayı gelip anlatıyorlar.

Ders verilen sınıflar var, ama ayrıca bir binada laboratuvarlar var. Orada öğretim üyeleri sürekli araştırma yapıyorlar. Sonra orada büyük buluşlar yapıldığını öğreniyorsunuz. Üniversitenin temel görevlerinden birinin araştırma olduğunu hemen anlıyorsunuz.

Hocalar arasında bilime ciddi katkı yapmış insanlar vardı; Milikan onlardan biriydi mesela... Anderson diye

başka bir fizikçi vardı; o da ben oradayken kozmik ışınlarda yeni bir parçacık keşfetti; Nobel ödülü aldı. O bakımdan tamamıyla farklı bir ortamda, iyi bir üniversite havası vardı.

Öğrenciler nasıldı?

Benim gibi doktora yapan arkadaşlarım vardı. Sınıfta problemler sorarlar. Biz onları çözmeye çalışırız. İçlerinden bir tanesi Carl Helstrom adında İsveç asıllı bir Amerikalıydı. Hem çok sevimli, iyi niyetli, hem de çok yetenekli, zeki, parlak bir öğrenciydi. Bizim yapamadığımız en zor problemleri o yapabiliyordu. Biz diğer öğrenciler ise bazen yapıyor, bazen yapamıyorduk. Mesela Sandage diye bir arkadaşım vardı; o da benim gibi, her problemi yapamıyor, ama samimiyetle uğraşıyordu.

Sonradan ben bekledim ki bu Carl Helstrom bilimde büyük buluşlar yapsın. Fakat hiçbir şey yaptığını duymadım. Sanırım hiç araştırma yapmadı veya yalnız öğretimle ilgili şeyler yaptı. Buna karşılık biraz evvel adını andığım Sandage, astrofizik alanında bayağı ünlü bir bilim insanı oldu. Doktoradan sonra araştırmalarıyla kendini gösterdi.

Buradan şu dersi çıkardım:

Tabiî yetenek iyi bir şey ve bir ölçüde gerekli... Zekâ da öyle... Ama buluş yapmak için başka şey gerekiyor:

Gerçekten bir şeyi bulmak istemek, o işle sürekli, inatla uğraşmak, başka bir işle uğraşmadan onu sonuca götürmek...

Fizikte hangi yöne doğru gidiyordunuz?

Teorik fizik yapmak istiyordum. O zaman dünyada ünlü olan fizikçi Einstein'dı. Einstein'ın buluşlarını her-

kes öğrenmişti. Einstein gibi olmam söz konusu değildi, ama ben de "Bilimin doğrultusunu en iyi şekilde anlamak için teorik fizikçi olmak gerekir," diye düşünüyordum.

İdol müydü sizin için Einstein?

Evet tabii... O zaman bilim yapan herkes için öyleydi.

Teorik fizikçi olmak için matematik de öğrenmek gerektiğini öğrenmiştim. Matematiği de severdim üniversitede; fizik gibi zevk aldığım bir konuydu. Onun için ikisini bir arada götürebileceğimi düşünüyordum. Tabii bunun yanlış olduğunu sonradan öğrendim: Teorik fizik, matematiği kullanıyor ama fizik yapıyor; matematikçilik başka bir şey... Ben o dönemde her ikisini de öğrenmeye çalışıyordum. Matematikte de, fizikte de iyi notlar aldım. Teorik fizik bana rahat bir alan olarak göründü.

Tabii doktora için bir de araştırma yapmak gerekiyordu. Araştırma yaptım, bir tez yazdım. O araştırmam kozmik ışınlarla ilgiliydi, ama o kadar önemli değildi aslında... Buna rağmen o öğrenim sırasında çok şey öğrendim. Fiziğin çeşitli konularında yüksek seviyede dersler aldım. Bunlar faydalı oldu. Sonra kendi dalımda ün kazanmama neden olan asıl araştırmayı Princeton'da yaptım.

Türkiye'nin imajı nasıldı?

Türkiye hakkında fazla bir şey bilmiyorlardı. Oradaki tarih hocası Türkiye'yle ilgileniyordu. 2. Dünya Savaşı'nda ve sonrasındaki soğuk savaş döneminde Türkiye'nin politikasını ve Sovyetler Birliği'nin bize karşı tavrını anlatan bir konuşma yapmıştı. Orada bana da bir iki

şey söyletmişlerdi. 2-3 dakika konuştum, tarih hocasının söylediklerinin doğru olduğunu anlattım; onayladım. "Zor bir dönemdi ama kendimize güvenerek geçirdik," gibi sözler söyledim. Ondan başka "Türkiye temsilciliği" gibi bir rolüm olmadı orada... Daha çok kendi dertlerimle ilgileniyordum, ama tabii arkadaşlarım vardı. Çoğu, fizik üzerine doktora yapan Amerikalılardı.

Abiniz ne zaman döndü?

Ben 1947'nin Eylül'ünde gittim; o 1948'in Haziran'ında döndü. 10 ay kadar beraberdik. Aynı evde kaldık, ama o kadar fazla beraber olmuyorduk. Onun kendi arkadaşları vardı.

Lisedeki içe kapanıklığınızı aşabildiniz mi orada?

Bir ölçüde tabii... Tek başımaydım, dolayısıyla herkesle temasım daha çok oluyordu.

"Paşa'nın oğlu" elbisesini çıkarmak sizde nasıl bir etki yaptı?

İyi etki yaptı. Rahatlattı. Hatta Türkiye'ye döndüğümde Fen Fakültesi'ndeki hocalarım epey değişmiş bulduklarını söylediler. Davranışlarımda daha bağımsız olmuştum. Orda tek başıma yaşamıştım. İnsan ister istemez ayrı bir havaya giriyor. Ve o hava dışardan bakınca da anlaşılıyordu demek ki...

Vehbi Koç'tan Gelen Para

Nasıl geçiniyordunuz orada?

Bursun yoktu, babamın parasıyla gitmiştim. Babam aylık 140 dolar civarında bir para yolluyordu. O para yeterli oluyordu. Arada gelip gidenlerle ilave para da yolluyordu. Hatta bir kez Vehbi Koç aracılığıyla bana biraz para göndermişti.

Nasıl oldu?

Herhalde babam söylemiş, "Erdal'ın paraya ihtiyacı var," diye... Vehbi Bey'in de herhalde Amerika'yla ilişkileri ya da Amerika'da adamları vardı o arada... Para transferi zordu o zamanlar; 200-300 dolar kadar bir parayı onlar yatırmışlardı. Sonra ben Türkiye'ye döndüğümde o parayı babamdan aldım; Vehbi Koç'tan randevu isteyip götürdüm, kendisine verdim. Beni odasında kabul etti. "Teşekkür ederim, bu parayı size geri getirdim, dedim. Aldı, dikkatle saydı, teşekkür edip cebine koydu. O zaman benim dikkatimi çekmişti bu...

Yıllar sonra Koç Ailesi'nden Vehbi Bey'le anımız olup olmadığını sorduklarında bunu anlattım. Dedim

ki: "Dostluk başka, alışveriş başka... Vehbi Bey orada bunu gayet çarpıcı bir şekilde gösterdi bana..."

Yurtdışında iki evlat okutmak aile bütçesini zorlamıyor muydu?

Yok, babam dikkatli, tutumlu bir insandı. Aldığı maaş yetiyordu. Zorlanmıyordu. Zaten büyük bir para değildi bize gönderdiği...

Gelen parayla ne yapabiliyordunuz orada? Bir araba alabilmiş miydiniz?

Abim almıştı. Onu kullanıyorduk. Başka da bir lüksümüz yoktu. Zaten orada öğrenci olmak, insanın hemen tüm zamanını alan bir uğraştır. Bütün gün okuldaydık. Çıktıktan sonra da akşam ben evde çalışırdım. Arada yemeğe çıkardık, yemekten sonra eve döner gene çalışırdım. Böyle geçti yani...

Erdal İnönü'nün 1940'ların sonunda Amerika'da kaldığı ev

Hiç sosyal hayatınız yok muydu?

Yoktu, hayır. Arada bir sinemaya giderdik, ama öyle büyük partilere filan gittiğimiz olmadı. Zaten ben mahcup bir insandım. Öyle partilere gitmekten hoşlanmazdım; korkar, çekinirdim. Abim daha cesurdu, ama onun da orada öyle bir eğlence hayatı olmadı. Pasadena'dan Los Angeles 1 saatlik mesafe... Hollywood biliyorsunuz Los Angeles'ta... Orada, sinema muhitlerinde dostluğu olan bir iki arkadaşım vardı. En büyük lüksümüz otomobille Los Angeles'a gitmek, orada bir sinemaya girmek, belki bir iki artisti görmekti. Abim gördü birkaçını, ben hiç görmedim gerçi... Orada bazen Türkiye'den gelen öğrenciler olurdu. Bir iki defa onlarla buluştuğumuzu hatırlıyorum. Mesela bir tanesi sonradan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde Mühendislik Fakültesi dekanı olan Mustafa Parlar'dı. Onunla bir defa görüşmüştük.

Erdal İnönü (en sağda) Amerika'da arkadaşlarıyla...

Amerikalı Kızla Evlilik Haberi

"Babam çok üzüldü evlilik haberine, böyle bir şey olmadığını söyle!"

Anne babanızın sizlere yazdığı mektuplarda, eve yabancı gelin gelecek kaygısı hissediliyor.

Benimle ilgili öyle bir şey olmuştu bir defa... O da bir işgüzarlık yüzünden... NBC'de Walter Winchell diye çok popüler bir yorumcu vardı. Akşamları yarım saatlik bir radyo programı yapardı. Makineli tüfek gibi konuşan bir insandı. Konuşma şekliyle söylediğinin doğru olduğu intibaı uyandırırdı. Bir programda "Türkiye Cumhurbaşkanı'nın CALTECH'te okuyan oğlu, bir Amerikalı kızla evlenmek üzere," diye bir cümle söylemiş. Ben duymadım, ama bu Türkiye'de duyulmuş ve *Cumhuriyet*'e haber olmuş. Metin Toker sonradan "Ben koydum o haberi gazeteye," demişti bana...

Var mıydı öyle bir ilişkiniz?

Hayır yok. Tamamen uydurulmuş. Hiç bilmiyorum nerden çıktığını... Ben kimseye âşık olmadım. Winchell uydurmuş ya da "Orada yaşıyor; muhakkak bir kızı sevmiştir," filan diye yakıştırmış olabilir.

Duyulunca ne oldu?

Abim o zaman Türkiye'deydi. O yazdı bana; fazla ayrıntıya girmedi, "Böyle bir şey var mı, yok mu?" diye sormadı. O daha pratiktir; "Babam çok üzüldü, öyle bir şey olmadığını söyle," dedi. Ben de babama telgraf çektim "Aslı olmayan, uydurma bir haberdir bu," diye... Sonra mektup da yazdım: "Böyle bir haber çıktığını duydum. Bu, tamamıyla asılsız bir haber. Bunu yazan ya bizi tanımayan iyi niyetli bir insan veya bizi tanıyan kötü bir insan. Bunu uydurmuş," dedim. Babam da hoşlanmış bu ifadeden... Inandı bana. Üzüntüsü kalmadı.

Telefonlaşma imkânı yoktu değil mi?

Yoktu herhalde, hiç telefonla konuşmadık; mektuplaşırdık hep.

Televizyonu ilk defa orada mı gördünüz?

Hatırlayamıyorum. O zaman odamda radyo vardı, çalışırken radyo dinlerdim. Kaldığımız ev, yaşlı bir hanımındı. Bir de ona bakan İrlandalı bir hanım vardı. Evi o idare ederdi. Bize de o kahvaltı verirdi. Pansiyon gibi kullanılan o evde abimle benden başka kalan 2 kişi daha vardı.

İlk defa annenizden, ailenizden uzakta kalıyordunuz. Zorlandınız mı?

Hayır. Benim için yeni bir dünyaydı. Meşguldüm. Öyle bir zorluk çektiğimi hatırlamıyorum. Tabii ki ailemi özlüyordum, ama Türkiye'yi özleyerek, ne yapacağımı bilemez hale geldiğimi hiç hatırlamıyorum.

Siyaset dolu bir dünyadan gelmiştiniz. Orada hiç siyaset yoktu etrafınızda...

Bunların hepsi bana normal görünmüştü. Kendi ilgilendiğim konuyla meşguldüm. Gelişmeleri gazeteden takip ediyordum. Babam, Türkiye'deki olayları takip etmemiz için bize *Ulus* gazetesi gönderirdi. Ama onlar muntazam gelmezdi pek... 1 ay sonra birikerek gelirdi. O suretle 1 ay gecikmeyle de olsa Türkiye'deki olaylardan haberdar olurdum.

Amerika'nın gündemini izliyor muydunuz?

Onu da bir ölçüde izlerdim. Okulda öğrencilerin yemek yediği ayrı bir yer vardı; orada gazeteler olurdu, gündemi onlardan izlerdik. Her gün gazete almazdım orada... Abim *Time* dergisi alırdı, ben de okurdum. Başlıca bilgi kanalımız *Time* ve *Newsweek* gibi haftalık mecmualardı. Ayrıca öğle yemeklerinde Amerikalı arkadaşlarla da güncel gelişmeleri konuşurduk.

Ne zaman döndünüz?

1947'de gittim. 1948 yazı tatile Türkiye'ye geldim. Eylül'de tekrar gittim. Sonra hiç gelmeden 1 sene okudum. 1950'de yüksek lisans diplomamı alıp döndüm. Döndüğümde seçimler yapılmıştı.

CHP Devriliyor

1950 seçimiyle Cumhuriyet Halk Partisi iktidarı devrildi. Siz Amerika'dan gelişmeleri izliyor muydunuz?

Evet, yakından izliyordum. Babamın gönderdiği *Ulus* gazetelerinden 15 gün, 1 ay farkla izliyordum. Tabii seçim sonucunu heyecanla bekliyorduk. Babam da bekliyordu. Bana yazdığı mektuplarda da "Sonuç neyse makbulümdür. Biz bu makamda zorla oturmuyoruz. Halk istediği için buradayız, istemezse gideriz," diyordu. Nitekim seçimi kaybedince de hemen anneme "Otobüse binmeye, eve gitmeye hazır mısın?" diye sormuştu. O da "Hazırız, hemen gideriz," demişti. Hakikaten de hemen ayrıldılar. Kendi evimize döndük. Annem eski evine kavuştuğu için çok mutlu oldu. Babam da rahat etti, ama tabii muhalefeti de bırakmadı.

Hatırlarsanız Churchill'in o zaman babama yazdığı meşhur bir mektubu vardır:

"Şimdi önemli bir dönemi kapattığınız zaman... Size beraber olduğumuz zamanlardaki iyi hatıralarımı söylemek istiyorum. Başarılarınızı kutluyorum. 2. Dünya Savaşı'ndan Türkiye'yi nasıl çıkardığınızı hep hayranlıkla hatırlıyorum," gibi bir şeyler söylemişti.

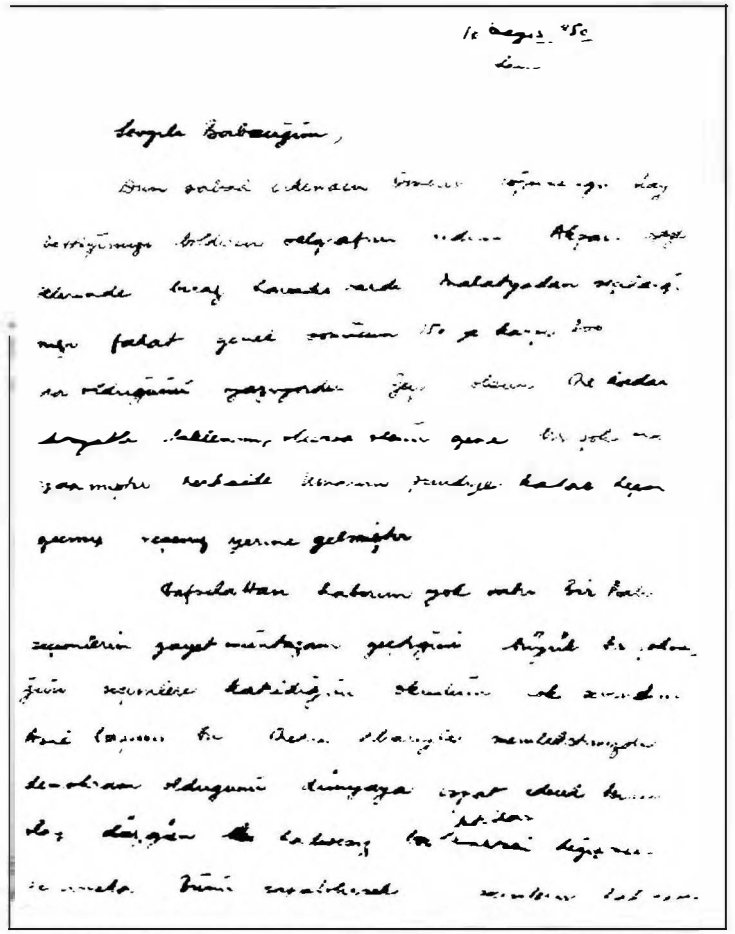

Erdal İnönü'nün Amerika'dan babasına yolladığı 16 Mayıs 1950 tarihli mektubu:

"Sevgili Babacığım,

Dün sabah erkenden Ömer'in çoğunluğu kaybettiğimizi bildiren telgrafını aldım. Akşam gazetelerinde biraz havadis vardı. Malatya'dan seçildiğinizi, fakat genel sonucun 150'ye karşı 300 civarında olduğunu yazıyordu. Geçmiş olsun! Ne kadar ihtiyatlı beklenmiş olursa olsun genç bir şok tesiri yapmıştır herhalde. Umarım şimdiye kadar hepsi geçmiş, neşeniz yerine gelmiştir.

Tafsilattan haberim yok tabii. Bir haber de seçimlerin gayet muntazam geçtiğini, büyük bir çokluğun seçimlere katıldığını okudum, çok sevindim. Asıl başarı bu netice itibariyle, memleketimizde demokrasi olduğunu dünyada ispat edecek kesin olay düzgün, hadisesiz bir iktidar partisi değişmesi geçirmekti. Bunu yapabilirsek, bu seçimlerin hakikatte en büyük zaferimizi ilan ettiği anlaşılacak. Gerisinin ne ehemmiyeti var, canınız sağ olsun."

Babam da "Bu durumu siz daha iyi bilirsiniz, ama sizden geçmiştir. Ben şimdi muhalefette onu görmeye devam edeceğim," gibi bir cevap vermişti. Yani "Churchill'in ima ettiği gibi "Siyaseti bırakmıyorum, çalışmaya devam edeceğim," demek istiyordu.

Hakikaten o da hemen başladı muhalefet görevine... Arkadaşlarına hep "Siz beni istemediğiniz zaman bırakırım, ama ben kendiliğimden bırakmam," derdi. Buna, sonuna kadar devam etti.

1950 yenilgisini babanızla nasıl yazıştınız?

Seçimi kaybedince ben bir mektupla "Geçmiş olsun," dedim.

Mektubunuzda babanızı teselli etmiştiniz.

Evet. "Üzülmeyin, 1950 seçimini kimin kazandığını ilerde unuturlar, ama ilk defa tam manasıyla dürüst bir seçimle demokrasiye yol açan partinin ve insanın kim olduğunu unutmayacaklar. O, sizin en büyük başarınız olarak hatırlanacak," diye yazmıştım. Babam da sonradan bana "Seçim sonucunu ne kadar filozofik bir tavırla ele almışsın. Bundan çok kıvanç duydum, arkadaşlarıma da söyledim," demişti. Meğer seçimi kaybeden bakan arkadaşlarıyla otururlarken gelmiş benim mektubum; "Bakın oğlum ne diyor," demiş, "Siz de üzülmeyin," diye onları teselli etmiş.

Üzülmediniz mi babanız için?

Üzülmedim, pek öyle şeyler olmazdı bizim yaşamımızda... Babamın her zaman saygın bir yeri olduğunu biliyorduk. Sürpriz oldu bir anlamda, ama üzüldüğümü hatırlamıyorum.

Evdekiler üzülmüş müydü?

Ben seçimden sonraki yaz geldim Türkiye'ye... Daha doktoram bitmemişti, ama 2-3 ay gelip Türkiye'de kaldım. Evde üzülenler vardı. Mesela büyükannem çok üzgündü, onu hatırlıyorum. Hatta bir sefer kahvaltıdan sonra oturuyorduk; kimse konuşmuyordu, ben "Niye bu kadar üzgün duruyorsunuz? Ne olacak? Bırakın bunları, artık geçti, yaşamımıza bakalım. Gelin dolaşalım biraz," dedim; onu hatırlıyorum şimdi... Tabii büyük bir değişiklik olmuştu evde...

Ne gibi?

Yani Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nden normal evimize ve daha sakin bir hayata dönmüştük tekrar... Öte yandan babam gene kütüphanede çalışmasına devam ediyordu. Gelen giden vardı gene... Muhalefet lideri olunca ev daha da kalabalık olmaya başladı.

Siz bu seçim yenilgisini neye bağlıyorsunuz?

Değişiklik isteği... Babamın bana yazdığı cevap mektubunda da vardı:

"Birçok neden söyleniyor, 'Şu yüzden, bu yüzden kaybettik,' diye, ama bence bu toplumun normal değişim isteğidir. O yüzden kaybettik. Bundan sonra görevimize devam edeceğiz," diyordu. Bence de mesele oydu. Değişim isteği normal bir istektir. Yoksa 2. Dünya Savaşı'na girmemek, aslında inanılmaz bir başarıydı. O zaman için kimsenin inanmadığı bir başarıydı. Onu yapmış bir devlet başkanının tekrar seçilmesi beklenirdi, ama olmadı. Toplumlar geçmişi düşünmüyorlar. Churchill de savaşı kazandı, seçimi kaybetti biliyorsunuz; bundan büyük örnek olmaz.

Doktoranızı ne zaman aldınız?

Doktora çalışmam 1951 sonbaharında bitti. Sonra o eylülden itibaren Princeton'da çalıştım.

Doktora konunuzu bizim anlayabileceğimiz şekilde özetlemenizi istesem?

Doktorada lisans programında verilmeyen ileri dersler veriliyor, bir de hocanızın verdiği bir konuda araştırma yaptırılıyordu. Bana da kozmik ışınlarla ilgili bir tez vermişlerdi.

O zaman kozmik ışınlar, üzerinde çok çalışılan bir alandı. Uzaydan gelen ışınlar var; o zamanlar onları önce balonlar uçurarak inceliyorlardı ve CALTECH'de bunu yapan insanlar vardı. Onların elde ettiği birtakım ölçümlerle, ışınların analizi yapılıyordu. Oradan yeni parçacıklar bulunabiliyordu. O konuda bana bir çalışma vermişti. Aslında basit tahminler, hesaplar böyle bir şey olduğunu gösteriyordu, ama hocam, onu benim daha ayrıntılı bir şekilde yapmamı istedi. Gelen kozmik ışın

parçacıkları, X ışınları, radyasyonlar, havadaki parçacıklara çarpıyorlar ve bir sağanak meydana getiriyorlar. O sağanaklara bakarak, içinde neler olduğunu araştırmak, oradan da yeni bir partikül olduğunu görmek mümkün oluyordu. Hocam bana öyle bir çalışma yaptırdı. Buna "shower theory" denir, yani "sağanak teorisi"

O çalışmayı yaptım ve bitti. Gerçekten öyle bir partikül olduğunu tekrar göstermiş olduk, ama ilk gösteren ben değildim; onu da söyleyeyim.

Tezimi sözlü sınavda savundum. Sınavlar eylülde bitti ve orada benim işim kalmadı artık... Diplomayı haziranda törenle vereceklerdi, ama ben bekleyemedim; bir mezuniyet belgesi alıp Princeton'a gittim.

Niye Princeton?

Aslında ilk düşüncem doktoramı alır almaz Türkiye'ye dönmekti. Mezun olduğum Fen Fakültesi'ne dönüp üniversite kariyerine devam edecektim. Evde de bunu herkes kabul etmişti, uygun görüyorlardı.

Fakat orada gördüm ki, doktora yapan Amerikalı arkadaşlarım doktorayı aldıktan sonra hemen bir üniversitede hoca olmayı düşünmüyorlar, 1-2 sene daha başka bir üniversiteye girip orada araştırma yapıyorlardı. California Teknik Üniversitesi'ni bitirdikten sonra başka bir üniversitede araştırma yapmak için temaslar kurmuşlardı. O zaman dedim ki: "Demek araştırma yaşamına girmek için bir doktora yetmiyor. Başka araştırmalar yapmak da gerekiyor. Öyleyse ben de aynı şeyi yapayım."

O yaz, "Kimle çalışabilirim?" diye düşünürken Princeton Üniversitesi'nde Macar asıllı Eugen Wigner'in adını duydum. Alman üniversitelerinde çalışmış, orada kendini göstermiş, sonra Hitler gelince Amerika'ya gitmişti.

Matematik fizikçi olarak çok şöhretliydi. Benim tezim de matematik fizik konusundaydı. O yaz kendisini aradım. Wisconsin Üniversitesi'ndeydi. Otomobille oraya gittim.

Princeton Üniversitesi'nde - En ön sırada soldan üçüncü Erdal İnönü... Hemen yanında oturan (soldan ikinci) hocası Wigner...

Epey uzun bir yol gitmiş olmalısınız.

2 günde gidiliyordu. Orada konuştum kendisiyle, "Sizinle çalışmak istiyorum," dedim. Hemen "Olur," demedi, "Hocana soracağım," dedi. Sonra benim doktora hocama yazmış, o da cevap vermiş. Herhalde iyi bir şey söyledi ki "Gelin, çalışalım," diye mektup yazdı.

İnönü ismini biliyor muydu?

Macar olduğu için Avrupa politikasını yakından izliyordu. Bana da arada babam hakkında bir şeyler so-

rardı. Beni kabul etmesinde bunun da etkisi olmuştur sanıyorum. Ve eylülde ben Princeton'a gittim.

İlk gün fizik binasına gittim. Wigner'le buluştuk. Önce "Hoşgeldiniz," dedi, CALTECH'te ne yaptığımı sordu. Kozmik ışınlar üzerinde çalıştığımı anlattım. Ben bekledim ki hemen bir problem versin. Şunu araştır, beraber çalışalım, desin. Ama hiç bahsetmedi bundan... Biraz konuştuk, sonra "Hadi yemeğe gidelim," dedi. Beni aldı, kafeteryaya yemeğe götürdü. Sıraya girdik. Beklerken Wigner'in tanıdığı bir başka hoca geldi. Onunla konuşmaya başladılar, sonra Wigner ona beni tanıştırdı; "Mr. İnönü yeni geldi, doktora yapmış, beraber çalışacağız," dedi.

Wigner'in arkadaşı "Ne yaptınız daha önce?" diye sordu. Ben de ona hiç düşünmeden "Profesör Christy ile çalıştım. Christy bana kozmik ışınlarla ilgili bir problem verme nezaketini gösterdi," dedim. Ben öyle söyleyince Wigner'in gözleri açıldı. Çünkü "O nezaketi sizden görmedim," anlamına gelmiş gibi oldu. Oysa öyle bir niyetim yoktu, gayri ihtiyari öyle söyleyivermiştim.

Yemekten döndüğümüzde bana bir problem verdi. "Şunu incele, bu konuda çalışalım," dedi. Belki zaten niyeti vardı, belki de öyle konuşmam etkili oldu, bilmiyorum.

Bilmediğim bir konuydu. Grup teorisinin fizikteki uygulamalarıyla ilgiliydi. Kütüphaneye gittik beraber, kitaplar gösterdi, onları aldım. Orada 2-3 ay çalıştım önce; konuyu öğrendim. Sonra beraber araştırma yaptık. Bana çok yardım etti. İncelediğimiz fizik konusunu sonuçlandırdık, ama sonuç tatmin edici değildi. Niye tatmin edici sonuç çıkmadı diye bakarken farkında olmadan yeni bir matematiksel yöntem bulduk. Basit bir yöntemdi, ama yeniydi. Önce yeni olduğuna inanmadık. Geçmişteki çalışmaları araştırdım. Baktım, bu, grup teo-

risiyle ilgili yapılmamış bir şey... Başta bu matematiksel yöntemi, bizim makalenin sonuna bir ek olarak "apendix" diye yazacaktık. Wigner "Bu önemli bir şey, bunu ayrıca yazalım," dedi. Biz de ayrıca yazdık.

Ben o arada Türkiye'ye döndüm ama mektuplaşarak bu yazıyı bitirdik. Sonra o yazı bayağı ünlü oldu. "İnönü-Wigner kontraksiyon (büzülme) metodu" diye yeni bir yöntem olarak hâlâ bilinir bugün; kitaplara geçmiştir. Genellikle yeni bir yöntem ortaya çıkınca o yöntemi bulanların ismiyle anılmaz, yöntemin adı söylenir. Bu yöntemin de "büzülme yöntemi" diye anılması gerekirdi, ama başka bir şey oldu:

Ben Türkiye'ye döndükten sonra gene Princeton Üniversitesi'nde Wigner'in arkadaşı Bargman diye bir başka matematik profesörü vardı. O, bizim makalemizi okumuştu ve bir yerini eleştirdi:

"Siz başlarken 'En genel şekil budur' diye başlıyorsunuz. Halbuki en genel şekil o değildir. Daha genel bir şekil vardır," diye iddia etti ve bu doğruydu. Kendi doktora öğrencisine onu araştırttı. O konuda bir makale yazdılar. Kendi yöntemlerini bizimkinden ayırmak için bizimkine "İnönü-Wigner kontraksiyon yöntemi" dediler. Bu suretle bize bir paye vermiş oldular. O yöntem, bugün hâlâ bu isimle anılıyor.

Benim için verimli bir dönem oldu. 2 makale yazdık Wigner'le beraber... Benim, bilim dünyasındaki ismim, o 2. makaleyle anılıyor.

Hatta çalışmamızı bitirdikten sonra ben makaleyi yazıp götürdüm; beraber imzalayacağız; okudu, "İyi olmuş. İngilizceniz ortalama Amerikan öğrencilerinden daha iyi," dedi. Arkasından da "Tabii bu da fazla büyük not sayılmaz," diye ekledi.

Sonradan Türkiye'de kendi çabamla başka araştırmalar da yaptım, onların da kariyerime etkisi oldu, ama

ismimin geçtiği asıl araştırma odur; o bakımdan çok şanslı oldum. Şans tabii faydalıdır her zaman, yani yeteri kadar çalışırsanız şansın da faydası oluyor.

Wigner sonradan Türkiye'de yaptığımız bir yaz okuluna da geldi. Ve sonuna kadar aramız iyi kaldı; hep mektuplaştık.

Hatta hiç unutmam, Türkiye'ye döneceğim zaman kendisine vedaya gittiğimde demişti ki: "Aman dikkat et, Türkiye gibi, Macaristan gibi ülkelerde bir insan bir alanda sivrildi mi, artık her alanda ondan hizmet beklerler."

Çok haklı olduğunu sonradan öğrendim.

1952 Haziran'ında Türkiye'ye döndüm ve Ankara Fen Fakültesi'ne asistan olarak girdim.

Fen Fakültesi'nde asistan olduğu dönemde

Üniversitede Rekabet Yoktu

Nasıl buldunuz Amerika'dan sonra Fen Fakültesi'ni?

Ben öğrenciyken Gazi Eğitim Enstitüsü'nde okumuştuk. Döndüğümde ise yeni bir binaya geçmiştik. O zaman "bölüm" denmez, "enstitü" denirdi. Ben, Genel Fizik Enstitüsü'nde asistan oldum. Enstitü'nün müdürü Profesör Hayri Dener idi. Prof. Fischer diye gayet gayretli, çalışkan bir Alman fizik hocası da vardı; deneysel alanda doktora yaptırıyordu. Ben mekanik dersi vermeye başladım.

Amerika'dan sonra Fen Fakültesi zayıf geldi mi size?

Tabii büyük bir fark vardı. Amerika'da gördüğüm araştırma anlayışı Türkiye'de yoktu. Fakültede hocalar kendi derslerini veriyorlardı. Araştırma yapmak isteyen gençler için yeterli araştırma ortamı yoktu.

Ben hevesle Amerika'da gördüğüm yenilikler fakültemizde de olsun diye uğraşmaya başladım. Örneğin bir

teorik fizik sertifikası, teorik fizik programı olsun istedim. Onun için ilave dersler koymak gerekiyordu. Önerilerimizi Profesör Hayri Dener kabul etti, fakat Fakülte Kurulu kabul etmedi. Hatta orada bir hocanın "Ben yıllardır dersimi veriyorum, yeni derse ne ihtiyaç var?" dediğini bana naklettiler ve ben çok üzüldüm. "Bu nasıl bir anlayıştır?" diye kızdım, ama böyle bir anlayış vardı. Sonradan öğrendim ki o hoca da vaktiyle araştırma yapmış, ama sonradan bırakmış, dersini vermekle yetiniyormuş. Rekabetçi bir ortam yoktu, onun için insanlar araştırmayla uğraşmadan derslerini vermeye devam ediyordu.

Türkiye üniversitelerinde rekabet sevilmez mi?

Üniversitede rekabet şöyle olur:

Birisi bir araştırma yapar, ünlenir; başka birisi "Ben de onun kadar ünlü olmak isterim," der, araştırmaya koyulur. Bilimde ileri ülkelerde, Batı Avrupa'da, Amerika'da, Japonya'da insanları daha çok araştırma yapmaya sevk eden bir rekabet ortamı var. Oralarda bilim, böyle bir rekabet havası içinde ilerliyor. Tıpkı özel sektördeki para kazanma rekabeti gibi, bilimde de yeni bir şey bulmak için kıyasıya bir rekabet var.

Türkiye'de bu yoktu. Fen Fakültesi'nde hiç yoktu. Ben, Bahattin Baysal, Besim Tanyel gibi yurtdışında bulunmuş gençler yenilikler yapmaya çalışıyorduk. Mesela o ara ilk defa 5 yıllık "Fizik Mühendisliği" ortaya çıkmıştı. Bizim bölümden Profesör Fischer bunu önerdi ve kabul edildi. O da bir yenilikti.

Ama Profesörler Kurulu hiç bu yeniliklerden yana değildi.

Buna rağmen ben çalışmalarımdan memnundum. Bir taraftan mekanik kitabı yazmaya başlamıştım, bir ta-

raftan da araştırmaya devam ediyordum. Bu arada mekanik dersi veriyordum.

İlk defa ders veriyordunuz. Sevdiniz mi ders vermeyi?

Öğrenci azdı aslında, ama ben zevkle ders veriyordum. Bir şikâyetim yoktu. Derken askerlik zamanı geldi ve 1954'te yedek subay olarak askere gittim.

Babamın Yatırdığı Paralarla Ev Aldım

Askerlik anılarınıza geçmeden önce ülkeye ilişkin izlenimlerinizi sorayım: Geldiğinizde çok farklı buldunuz mu Türkiye'yi? 1950'lerin başındaki kalkınma hamlesinden izler gördünüz mü? Siyasal ortam değişmiş miydi?

Ben siyasetle ilgilenmiyordum, daha çok üniversiteyle ilgileniyordum. Ama Türkiye'de yeni bir hamle havası vardı; o doğru... Yeni bir parti gelmişti. Yeni parti, yeni milletvekilleri getirmişti. Hepsi çok heyecanlıydı.

Muhalefet çok ufak bir gruba dönüşmüştü. O da kendini korumaya çalışıyordu.

İktidar partisi bir taraftan muhalefete çatarken bir yandan da bir şeyler yapmaya çalışıyordu.

Rahmetli Menderes çalışkan bir insandı. Yenilikler yapma peşindeydi. Tarıma ağırlık veriyordu, yeni yeni fabrikalar kuruyordu, ama o zamanki yatırımlar pek düşünülmeden yapıldığı için, düşünülmeden para sarf edildiği için sonra enflasyona yol açtı.

Ev tenhalaşmış mıydı? Bir bozgun havası var mıydı?

Yok. Başta bir bezginlik havası var idiyse de o süratle geçti. Babama misafirler gelmeye devam ediyordu gene... Babam, "Ben artık muhalefet lideri oldum," dedi. Hemen toparlandılar, Meclis'te ufak bir grup oldukları için zor durumdaydılar tabii, ama yeni insanlar gelmişti. O dönem babamın en yakın arkadaşı sanırım Malatya milletvekili Nüvit Yetkin'di. Meclis'te bütçe konuşmasını o yapardı.

Bu arada Meclis'te tartışmalar sertleşmeye başlamıştı. Babamın her konuşmasından sonra Menderes kürsüye çıkar, cevap verirdi. Babam tekrar cevap verirdi. Sonra eve döndüğünde heyecanlı bir şekilde anlatırdı, böyle böyle oldu diye...

Hep gergin miydiler? Arada yumuşamaz mıydı ilişkiler?

Bazen balayı dönemleri olurdu. Bir sefer hatırlıyorum; kapıyı açtım, babam yanında Menderes'le geldi eve... Meclis çıkışı babamı eve Menderes bırakmış. Dostça ayrılmışlardı. Böyle dönemler olurdu, ama kısa sürerdi.

Genelde ilişkileri sancılı mıydı?

Babam iktidarla dost olmak isterdi. Aslında "dost olmak" tam doğru tabir değil; iyi ilişkiler geliştirmek isterdi, ama pek fırsat olmuyordu. Hemen suçlamalar başlardı. Mesela abimin olmadık bir şey yüzünden cinayetle suçlanması büyük bir gerginlik sebebiydi. O geçti, ondan sonra 1946 seçimleri sürekli gündeme getirildi.

İsmet Paşa, eleştirilerin gerçek hedefinin Atatürk olduğunu, ama onu eleştirmeye cesaret edemeyenlerin kendisine saldırdıklarını söylerdi.

Evet. Atatürk'e dil uzatmaya çekiniyorlardı ama Atatürk döneminde yapılan, beğenmedikleri her şeyi babama yüklüyorlardı. Babam da bunu zevkle karşılıyordu. "Atatürk'ün şöhreti zarar görmesin" diye bütün sorumluluğu üzerine almaya, Cumhuriyet dönemi icraatını savunmaya devam etti ve sonunda da başarı sağladı. Atatürk'ün şöhreti artarak devam etti. Bu, bence önemli bir başarıydı.

1954 seçimlerinde siz oy kullandınız mı?

Evet kullandım. CHP, 1954 seçimlerine büyük umutlarla gitti. "Geçen defa kaybettik, artık bu defa kazanacağız," havasındaydılar. O seçimi daha da farklı kaybedince bu kez birincisinden de büyük bir hayal kırıklığı oldu. Ama gene babam çabuk atlattı.

Babanızla siyasi konularda istişare eder miydiniz?

Hayır, öyle bir şey söz konusu değildi. Bize pek bir şey sormazdı. Enişte m Metin Toker gazeteci olarak olayları yakından izliyordu. Sofrada daha çok onunla konuşmalar olurdu.

Metin Toker'le siz nasıl tanıştınız?

Metin'le Ankara'dayken tanıştık. Daha önceden gazeteci olarak biliyordum şöhretini... Hatta babamın aleyhinde, onunla alay eden bir yorum yazmıştı bir defa... Babam da onunla ilgili bir konuşma yapmıştı.

Sonra bir gün kız kardeşim beni akşam yemeğine çağırdı. Metin de vardı o yemekte... Orada tanıştık, yemek yedik, konuştuk. Biliyorsun, Metin, kızların çok hayran olduğu, rahat konuşan, çok sempatik, sevimli, cesur bir insandı. O tanışmamızdan kısa bir müddet sonra evlenmeye karar verdiler.

Evdekiler nasıl karşıladı evlilik kararlarını?

Önce kabul etmek istemediler. Özellikle de annem istemedi. Herhalde başka düşünceleri vardı kız kardeşim için; bilmiyorum, söylemedi sebebini, ama önce bir direnme oldu. Ama kız kardeşim ısrar edince önce babam, sonra annem kabul ettiler.

Bunu söylemek doğru mu bilmiyorum, ama ailede Metin'i en kolay kabul eden ben oldum. Sanırım bu, Metin üzerinde iyi bir etki yaptı. Çünkü Metin, mücadeleli bir yaşamda büyümüş; bütün yaşamı da böyle sürmüş. Kendisine iyi davranmayanları kolay affetmezdi. Birisi ilk tanıştıklarında aleyhinde bir şey söylemişse onu uzun süre hatırlardı. Ben öyle bir şey söylemedim. Onun için benimle ilk günden dost oldu ve dostluğumuz sonuna kadar da öyle devam etti. Tabii sonra yazılarının havası çok değişti. Babamın lehinde yazmaya başladı. Ama gene kayınpederini desteklemek için değil, inanarak yazıyordu. Çünkü Demokrat Parti iktidarı muhalefete haksız baskılar yapmaya başlamıştı. O da bir demokrasi taraftarı olarak muhalefeti destekliyordu. Gerektiğinde eleştirisini de yapardı gene...

Evlendikten sonra babamın evinde oturmadılar. Kızılay'da bir eve yerleştiler. Metin'le babamın arası süratle iyileşti. Babam evlerine onları ziyarete gitmeye başladı. Evde iyi bir dostluk kuruldu. Metin de çok sevildi. Kız kardeşim de mutlu oldu, herkes de mutlu oldu sonunda...

O dönem bir gün eve geldiğimde baktım, Metin benim odamda, gene babamın bir konuşmasını eleştiriyordu. Babam bana döndü, "Sen de destekliyorsun onu galiba?" dedi. Ben de "Yok desteklemiyorum ama anlıyorum," demiştim; zaman zaman aklıma gelir.

Hak veriyor muydunuz?

Tabii onun açısından hak veriyordum, ama babama da hak veriyordum; o da kendini savunuyordu. Babamın demokrasiye geçmek için ne kadar büyük içtenlikle uğraştığını biliyordum. Demokrasiye içtenlikle bağlıydı; karakterinden de gelen bir şey... Hep ülkenin menfaati için çalışmıştı. Siyasal tartışmaları severdi. Tartışmaktan çok zevk alırdı. Çekindiği bir şey yoktu. Ne kendisi, ne ailesi hiçbir suiistimal yapmamıştı. Kamuoyu önüne çıkmakta hiçbir sıkıntısı yoktu. Dolayısıyla yapılanları rahatça eleştiriyor veya kendini savunuyordu.

Bir ara Pembe Köşk'ten Mebusevleri'ne taşınmışlar. Nedendi o?

Evet. Muhalefet döneminde evin yükü anneme kalmıştı. Eve gelen giden azalmıştı ama, hizmet eden insanlar da azalmıştı. Anneme bazen mutfakta iş düşerdi; misafirlerle, evin temizliğiyle ilgilenirdi. Pembe Köşk büyük bir evdi, merdivenleri vardı, yorucuydu. "Daha küçük bir eve geçsek daha rahat ederiz," diye düşündüler ve o ara bir fırsat çıktı. Mebusevleri'nde bir yere kiracı olarak geçtiler, ama orada galiba ancak 1 sene oturdular.

Pembe Köşk ne oldu?

Kiraya verildi. O zaman Hint Büyükelçiliği yer arıyordu. Onlar 1 seneliğine kiraladılar. Bizimkiler Mebus-

evleri'nde rahattı aslında, ama insan alıştığı evin rahatlığını arıyor; galiba 1 sene sonra yorgunluğu göze alıp evlerine, Pembe Köşk'e döndüler.

Ailenin ekonomik sıkıntısı var mıydı? İktidardan ayrıldıktan sonra geçim zorluğu oldu mu?

Hayır olmadı. Yeni eve geçmek, annemin büyük evin işleriyle başa çıkamamasından kaynaklanmıştı.

Siz de onlarla mı yaşıyordunuz?

Amerika'dan döndükten sonra, evleninceye kadar onlarla beraber yaşadım. Evlendikten sonra ayrıldım.

Öğrenciyken Mebusevleri yeni yapılıyordu. Orada kooperatife girmiştim. Sonra oradaki hisselerimi sattım. O parayla Nihat Erim'in oradaki evini satın almıştım. Oraya taşındık.

Babanızın sizin için biriktirdiği parayla mı almıştınız evi?

Evet. Babam başbakanlığının başından itibaren her ay bana, kız kardeşime ve abime küçük miktar bir para ayırıp bankaya yatırıyordu. Biriken parayla aldım o evi. Sonra Mebusevleri'ndeki evi de satıp İstanbul'daki yalıyı aldık. Yani babamın biriktirdiği o para, ömür boyu bana kolaylık sağladı.

6-7 Eylül'de İstiklal'de...

O yıllardan bir ayrıntı soralım: 1955'te 6-7 Eylül olaylarında Metin Toker'le İstiklal Caddesi'ne gitmişsiniz. Neler gördünüz orada?

O akşam biz Maçka'da, amcamın kızı Mutlu İlmen ve eşinin evinde yemeğe davetliydik. Metin Toker ve kızkardeşim Özden de vardı. Yemeğin sonuna doğru telefon çaldı. Gazeteciler Metin'i aradılar. "İstanbul'da olaylar oluyor," diye anlattılar. Biz farkında değildik. Metin "Hadi gidip görelim," dedi. Benim bir Citroen otomobilim vardı o zaman... Onunla Metin, kız kardeşim ve ben Taksim'den Şişli'ye giden asfalta çıktık. Oraya kadar bir şey yoktu pek... Sonra baktık sağda solda insanlar var. Şaşkın şaşkın bakınıyorlar. Bazı dükkânların kepenkleri kırılmış, önlerine bir şeyler yığılmış.

"Taksim'e doğru yürüyelim," dedi Metin... Taksim'e doğru yürüdükçe arttı kalabalık... Taksim'i geçip İstiklal Caddesi'ne geçince feci bir manzara ile karşılaştık. Dükkânların kepenkleri kırılmış, yola bin türlü malzeme yığılmış. Otomobille girilebiliyordu. Eşyalar daha çok kenardaydı, ama yolda kumaşlar vardı. Sağda solda in-

sanlar... Askerler vardı. Ama artık hareket bitmişti. Fakat şaşkınlık ve o dağınık manzara devam ediyordu.

Biz bata çıka otomobille ilerledik. Hep etraf yıkıntı halindeydi. Buzdolapları falan yolun kenarına yığılmıştı. Bütün caddeyi boydan boya geçtik. Oradan aşağı indik, köprüyü geçtik. Köprüde bir şey yoktu. Karşıda "Vilayet'e girelim," dedi Metin... Cağaloğlu'na çıkıp oradan Vilayet'e saptık. Metin gitti Vali Fahrettin Kerim'le konuştu. Sonra geldi, "Ne adam yahu," dedi; "Ben ona 'Ne oluyor' diye soruyorum, o bana geçen günkü yazımda niye onu eleştirdiğimi soruyor."

Oradan çıktık, tekrar eve döndük. Ben Maçka'da Ömer'in evinde kalıyordum. Kız kardeşim de oradaydı. Sonra sabahleyin bir baktım, benim otomobilin lastiği patlamıştı, ama o akşam bizi getirebilmişti. Balkondan bakınca Üsküdar tarafından yükselen alevler görünüyordu. Hatta babam da kalkmıştı. Ona da gösterdik. O da hayretle baktı. Böyle bir gece yaşadık.

Çocuklar ve anneleri

Asker Erdal İnönü siperde

Askerlik döneminiz nasıl geçti? Bugünden bakınca sizi ve silahı bir arada düşünemiyor insan...

Tolstoy'un bir sözü vardır: "Askerlik, insanların bir şey yapmadan, büyük bir görev yerine getiriyormuş rahatlığıyla yaşadıkları bir alandır," der. Askerler belki rahatsız olur bundan, ama bir edebiyatçının görüşüdür.

Bizim de bir şey yaptığımız yoktu ve ben çok rahattım. Memnundum askerlikten...

Askerlerle aram eskiden beri iyidir. Sevdiğim bir muhittir. Onlar da beni severlerdi. O bakımdan hiçbir sıkıntım, şikâyetim yoktu. Mutluydum.

Torpil yapmışlardır size... Kolay mı? Orduyu kuran adamın oğlu askere geliyor.

Yok, torpil yapmadılar, ama tabii babamı sevdikleri için bana da iyi davranırlardı. Pek bir şey de yapmıyorduk, orası da doğru... Eğitim döneminde sabah erken kalkıp kar kış dinlemeden talim yapardık. Sonra da yedek subay olunca Mamak Muharebe Okulu'nda tercümanlık yaptım.

Mamak Muharebe Okulu'nda...

Babanız ziyaretinize gelir miydi?

Hayır hayır... Öyle bir şey olmadı. Zaten hafta sonları eve çıkıyordum.

Bu arada askerliğimi yaparken tercümelerden kalan vakitte doçentlik tezimi yazdım. Sonra da doçentlik sı-

navımı verdim. 1,5 sene sonunda hem yedek subaylığım bitmiş oldu, hem de doçent oldum.

Kore'ye savaşmaya gitmek istemişsiniz. Doğru mu?

Evet. Gerçi o dönem Kore'de savaş bitmişti, ama hâlâ orada bir Türk birliği vardı. Yedek subayken ben de yeni bir yer görürüm, yeni şeyler öğrenirim diye gitmek istemiştim, ama kumandanım izin vermedi. "Sen oraya gitme. Ne olacağı belli olmaz," dedi. O yüzden müracaat etmedim, öyle fikir olarak kaldı.

Askerde dağcılık da yaptığınızdan bahsetmiştiniz.

Evet, iyi hatırlattınız. Bizimle beraber yedek subaylık eğitimi gören, İsviçre'de okumuş 2 mühendisle tanıştım: Şükrü Yanardağ ile İsmail Sakarya... Benim gibi geç yaşta askere gelmişlerdi. İsviçre'de dağcılık yapmışlardı. İkisiyle de iyi arkadaşlık yaptık. Özellikle Yanardağ'ın teşvikiyle bir hafta sonu benim Türkiye'ye dönüşte aldığım Citroen'le Erciyes'e gittik. Kayseri'ye yaklaştığımızda sağda uzakta, bulutların üstünde muhteşem bir şekilde Erciyes göründü. Onu görünce ben birden irkildim; "Biz oraya mı çıkacağız?" dedim. "Evet," dediler. "Benim hiç tecrübem yok," dedim. "Korkma, beraberce çıkarız," dediler.

Bir defa yola çıktık, dönüş yok tabii... O akşam bir dağ evine vardık.

"Bu akşam erken yatacağız. Yarın sabah erkenden kalkacağız, bir şeyler yiyeceğiz. Ondan sonra yola çıkacağız," dediler.

Sabah daha gün ağarmadan kalktık. Bir şeyler yiyip yola çıktık ve yürümeye başladık. Doruğa kadar çıktık.

Erciyes'te doruğa yaklaşıncaya kadar yürüyerek gidiyorsunuz, bir zorluk yok onda; ama dorukta bir zor-

luk oluyor. Çünkü doruğa çıkmak için biraz tırmanmak gerekiyor. Tırmanarak o doruğa da çıktık. Orada bir defter vardı, defteri de imzaladım.

Tabii çok zevkli bir şey, yukardan etrafı seyretmek... Zaten dağcılığın bütün zevki orada... Saatlerce yürüyorsunuz, çıkıyorsunuz ve 5-10 dakika aşağıyı izliyorsunuz. Sonra tekrar inmeye başlıyorsunuz. Uzaktan izleyenlerin pek anlayamadığı bir şey, ama o hedefe varabilmek çok zevkli... Akşam karanlığında döndüğümüzde saate baktım; 18 saat yürümüştük.

Asker arkadaşlığı hayat boyu sürer derler; sizin de askerde öyle kalıcı arkadaşlıklarınız oldu mu?

Yok, pek olmadı. İsmail Sakarya'yı sonra bir defa İsviçre'ye gittiğimde gördüm. Şükrü Yanardağ'ı da bir iki defa gördüm, ama sonra kayboldu. Bir daha görüşemedik.

"Rahattım askerlikte... Pek bir şey de yapmıyorduk doğrusu..."

Erdal İnönü, Meral Serdaroğlu, Feza Gürsey

Akademik dünyadan arkadaşlarınız kimlerdi?

Fizikçi arkadaşım Feza Gürsey, o zaman İngiltere'den dönmüştü.

Feza çocukluktan beri bilime meraklı bir insandı. Annesi ünlü bir kimya profesörü, babası da dâhi bir fizikçiydi. İstanbul Üniversitesi'nde fizik okuyordu.

O zaman Rasathane Müdürü Fatin Hoca, Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'e rica etmiş; "Oğlum bilim yapmak istiyor. İngiltere'ye göndermek imkânı var mı?" diye... Hasan Âli Bey de "Tabii, imkân bulurum," demiş. Tabii bu işi doğru dürüst yapmak gerekir. Burs için bir sınav açtılar. Sınavı kazananları İngiltere'de öğrenime göndereceklerdi.

O sınava Feza Gürsey de girdi ve en yüksek notu aldı. 8 almıştı sanırım... Behram Kurşunoğlu galiba 4 almıştı. Fatin Hoca'nın oğlu da 3 almıştı. Ama asıl maksat onu göndermek olduğu için mecburen üçünü de gönderdiler.

Behram sonradan Amerika'ya gitti, ünlü bir fizikçi oldu, dönmedi.

Feza döndü Türkiye'ye...

1952'de İstanbul'da bir mekanik kongresi olmuştu. Ben o zaman Ankara'da asistandım, o kongreyi duyunca İstanbul'a gidip orada bir tebliğ vermek istedim. Feza o zaman nişanlısı Süha'yla beraber o kongrenin sekreterliğini yapıyordu. Feza'yı daha evvel tanımıyordum, telefonda tanıştık; "Ben de geleceğim," dedim; "Tabii gel," dedi. O tanışmamız ömür boyu arkadaşlığa yol açtı.

Sonra Feza Ankara'ya askerlik yapmaya geldi.

O sıralar Ankara'da askerlik yapan başka bir arkadaşım da Cavit Erginsoy'du. O da bir devlet kuruluşu hesabına elektrik mühendisi olmak için İngiltere'ye giden bir arkadaşımızdı. Fizik alanında çok yetenekli bir insandı. Önce lisans, sonra yoğun madde fiziği üzerine doktora yapmıştı. O doktorasıyla ünlü oldu sonra... Kültüre, edebiyata meraklıydı, şiir yazardı. Feza'yı da İngiltere'den tanıyordu. Onun için Ankara'da Helikon'a da gelirdi. Sonra Feza ile beraber askerlik yaptılar. Uzun zaman Ankara'da hep beraber olduk.

Cavit arada beni fakülteye görmeye gelirdi. Fakültedeki çalışmama gıptayla bakar, "Ben de bunu yapmak isterdim," derdi. Ama hocalık fazla gelir getiren bir meslek olmadığından gene mühendisliğe devam ediyordu. Sonra dayanamadı, önce bir fırsat bulup Viyana'ya gitti, Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nda Türkiye'nin memuru olarak çalıştı. Oradan da yeniden fizik araştırmaları için Amerika'ya gitti.

Döndüğünde bizim Ortadoğu Teknik Üniversitesi'ne geldi. Orada maalesef genç yaşta kaybettik kendisini; sonunda fizikçi olarak öldü.

Feza, bütün ömrünce fizikçi olmaya devam etti.

Helikon Derneği ve Ecevit

Helikon'dan söz edelim mi biraz?

Eskiden beri edebiyata, sanata bir amatör olarak hevesim vardı. Yazı yazmasını, tiyatroya gitmesini severim. O yıllarda Ankara'daki her piyese gidiyordum. Daha öğrenciyken Devlet Tiyatrosu'nun sahnelediği veya İstanbul Şehir Tiyatrosu'nun getirdiği oyunlara giderdik. Sonra fakültede asistanken arkadaşlarımın, "Helikon" adında bir sanat derneği kurduğunu öğrendim. Ünlü müzik adamımız, bestecimiz Bülent Arel'le hukukçu Rasin Arsebük kurmuşlardı.

Hemen Ankara'da bir galeri tuttular ve orada resim sergileri başladı. Çok tanınan Bedri Rahmi, Eren Eyüboğlu gibi ressamların veya gençlerin sergilerini açtılar.

Ben de ilk defa orada bir resim sergisinde haftada bir iki gün muhafızlık yaptım. Bunun da büyük faydasını gördüm. Çünkü bir gün boyunca resimleri izlerseniz, hangisini neden sevdiğinizi daha iyi anlıyorsunuz.

Helikon Derneği tiyatroyla da ilgileniyordu. Hep beraber piyes okumaya başlamıştık. Piyes oynayacaktık, ama okumakla kaldık.

Helikon'da siyaset de konuşur muydunuz?

Helikon bir sanat grubuydu. O dönem bir de Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki genç hocaların oluşturduğu bir grup vardı. 15 günde bir birisinin evinde toplanıp bir konuyu konuşmaya başlamışlardı. Beni de çağırdılar. Orada günün sorunları konuşulurdu. Tabii hükümet eleştirilirdi. Birisi konuyu anlatır, onun üzerine tartışma olurdu.

SBF öğretim üyesi Doç. Aydın Yalçın her iki grupta da vardı. Eşi Nilüfer Yalçın, edebiyata düşkün, sosyal ilişkileri güçlü, etkili, genç bir hanımdı. İstanbul'dan Ankara'ya gelmişti. Saracoğlu Mahallesi'nde otururdu. O ev, o zaman gençlerin uğrak yeri olmuştu. Sık sık orada toplanılırdı. Yine aynı gruptan Faruk Güvenç'i, Turhan Feyzioğlu'nu, Coşkun Kırca'yı hatırlıyorum.

Neler tartışılırdı?

Zamanın sorunları... Sanırım o dönemki gençlerin, aydınların çoğu 1950'de Demokrat Parti'ye oy vermiş insanlardı, ama kısa zamanda da eleştirmeye başladılar. Zaten 1954 seçiminden hemen sonra Menderes'in üniversitelerle arası bozuldu. Siyasal Bilgiler Fakültesi'yle uğraşmaya başladı. Turhan Feyzioğlu'nu dekanlıktan aldılar. Bunlar, gençler arasında Menderes aleyhinde bir hava yarattı.

Tabii o dönem ben de çok kızıyordum iktidarın özellikle üniversiteler aleyhindeki tutumuna, üniversite hocalarına "kara cüppeliler" filan denmesine... Hatta hatırlıyorum, o dönem Turhan Feyzioğlu dekanlıktan alınınca ben de Metin'e geçmişteki bir olayı hatırlatmıştım:

Zannediyorum Timur'un bir olayı vardır: O zamanlar İran'ın batısında bir rasathane kurmuşlar; Meraga Rasathanesi... Timur, oranın yöneticisi olan astronomu severmiş; yaptıklarıyla ilgilenirmiş. Bir gün o rasathanede çalışan bir bilim adamına kızmış. Rasathanenin yöneticisine söylemeden, onu görevinden uzaklaştırmış. Yönetici astronom da tabii çok alınmış ve işine gitmemeye başlamış. Timur "Niye gelmiyor? Hasta mı oldu?" diye merak etmiş, çağırtmış. O da "Hasta değilim. Siz, bizim bir elemanımızı bize sormadan işten aldınız. Bizim görev yapmamıza imkân kalmadı. Onun için ben evimde oturuyorum," demiş. Onun üzerine Timur da hatasını anlamış, bilim adamını göreve iade etmiş.

Böyle bir hikâye vardır. Metin'e bunu anlatmıştım. Metin de bunu *Akis*'te yazmıştı o zaman; bilim adamlarına nasıl davranmak gerektiğini gösteren, geçmişten bir örnek olarak...

O dönem* Forum *dergisi çıktı.

Evet, akşamları buluşup tartışan o insanlar *Forum* diye bir dergi çıkarmaya karar verdiler. Üçüncü birleşme yeri de orası oldu.

Forum'u çıkarma işini Aydın Yalçın üzerine aldı. Turhan Feyzioğlu da orada yazdı ilk günlerde...

Siz de yazar mıydınız* Forum *'da?

Benim ilk sayıda imzasız bir yazım çıktı. Fen Fakültesi'ne Yüksek Ziraat Enstitüsü'nden gelmiş bir hoca vardı. Almanya'da doktorasını yapmıştı. İçine kapalı biriydi. Kendi kendine araştırmalar yapar ve büyük iddialarla ortaya çıkardı. Bir elektrometresi vardı; onunla ölçümler yapar, havanın nasıl olacağından başlayarak pek

FORUM

FİKİR MEYDANIDIR

Türk-Amerikan Münasebetleri ve Yanlış Telâkki

Fen Fakültesi'ndeki kollokiumda çıkan hadise

Amma Ihtiyat Ön Planda

Forum Dergisi'nin ilk sayısı ve Erdal İnönü'nün imzasıyla yayımlanan "Fen Fakültesi'ndeki kollokiumda çıkan hadise" başlıklı yazısı

çok fiziksel olay hakkında o basit aletiyle hükümler verirdi. Kozmik ışınları incelediğini iddia eder, olmayacak şeyler söylerdi. Nükte yapar, hikâyeler anlatırdı; böyle mübalağalı da konuşmasından hoşlanırdı öğrenciler...

Bir dersinde Fen Fakültesi'ndeki başka hocaları, bizim Alman hocayı eleştirmiş, "Onlar, bilimsel açıdan yetersiz. Asıl benim yaptığım bilimdir," demeye getiren, öğrencileri coşturan sözler söylemişti. Ben de ismini vermeden o tutumu eleştiren bir yazı yazmıştım. "Bilimde araştırma yapmak, ders vermek ciddiyet ister. Onu istismar etmek yanlıştır," gibi şeyler yazmıştım. Arkadaşlar beğenmişti o zaman...

Forum *dergisine gidip geldiniz mi daha sonra?*

Hayır. İlk bir iki toplantıda bulundum, ama sonra Aydın Yalçın onu üzerine aldı ve dergiyi Siyasal Bilgiler'deki arkadaşlar çıkarmaya başladılar. Benim de ilgim kalmadı.

Siyasete ilginiz başlamış mıydı o dönem?

Evet, vardı ilgim kuşkusuz... Evde duyduğum hikâyeler muhakkak aklımda kalmıştı.

Nerede toplanırdınız?

Toplantılar akşamları evlerde olurdu. Yemekten sonra günün sorunları konuşulurdu. Bir akşam mesela bizim evde yapıldığını hatırlıyorum. Siyasal Bilgiler'deki doçentler bize geldiler. Akşam bir odada konuşmalar yapıldı. *Forum* yeni çıkmaya başlamıştı ve hükümete eleştirel bir tavır takınmaya başlamışlardı. CHP'ye yaklaşıyorlardı gördüğüm kadarıyla...

Derneğin üyelerinden biri de Bülent Ecevit'ti. Orada tanıştınız, değil mi?

Evet, orada tanıştık. CHP'ye girdikten sonra sık sık babamın evine de geliyordu. Orada da arkadaşlığımız devam etti.

Helikon'dan nasıl birisi olarak hatırlıyorsunuz?

Edebiyata, sanata, resme meraklıydı. O zamanlar *Ulus* gazetesinde resim kritikleri yazardı. Çok kibar, sevimli, iyi niyetli bir insandı. Fazla iyi niyetli belki... Aramızdaki bazı tecrübeli insanlar öyle imalarda bulunuyordu. Ama Ecevit'le birbirimizi seviyor, sayıyorduk. Ailece de görüşüyorduk. Onlar bizim eve geldi, biz onların evine gittik. Biz Mebusevleri'nde Ayten Sokak'ta oturuyorduk; onlar Bahçelievler'de bize yakın bir yerde oturuyorlardı. Babam da kendisini severdi, ayrıca kayınpederi Namık Zeki Aral'ı da çok sever, sayardı. *Ulus*'ta ekonomi üzerine yazdığı yazılara, maliye konusundaki fikirlerine itimat ederdi. Ayrıca tabii Genel Sekreter olarak da severdi Ecevit'i... Ecevit'in yükselmesinde de rolü olmuştu sanıyorum.

Neyse bir gün Ecevit Helikon'a geldi, "Kusura bakmayın, ben bundan sonra toplantılara gelmeyeceğim," dedi. Hem Helikon'u hem akşam toplantılarını kastediyordu. "Çünkü siz tarafsızsınız, ben de buradayken tarafsız olarak konuşuyordum, yazıyordum, ama artık taraf oldum, CHP'ye girdim ve siyaset yapmak istiyorum. Siyaset yaparken de tarafsız görünemem. Onun için beni affedin. Bundan sonra *Forum*'da yazmayacağım," gibi bir şey söyledi.

Tabii siyasete girmesi, sanat faaliyetlerine engel değildi, ama onun kastettiği daha ziyade *Forum* ve o toplantılardı sanıyorum. Böyle bir sözünü hatırlıyorum, büyük iyi niyetle söylenmiş bir sözdü.

Evlilik

1957 seçimlerinden önce evlendiniz galiba değil mi? Daha öncesinde evlenmeye niyetiniz var mıydı?

Tabii kızlarla arkadaşlıklarım oluyordu, ama evlenme teşebbüsüm olmamıştı o zamana kadar... Zaten bir defa olur bu iş genellikle...

O yaz Heybeliada'daydık. Eşimin ailesi, babamın evinden bir sonraki evde otururlardı. Eşimin babası Ali Sohtorik İstanbul'da bir işadamıydı. Babasından kalan bir iş olarak yük gemileri işleten bir armatördü. İstanbul'un iş muhitlerini tanıyordu ve siyasete meraklıydı. CHP'nin İstanbul İl Başkanı olmuştu.

Kazandığı parayı, büyük bir iyi niyetle iki yönde sarf etti:

Biri İstanbul Spor'un daha faal olması için... Kendisi de futbolu severdi. Öğrenciyken İstanbul Spor'da futbol oynamıştı.

Öbürü de CHP'nin gelişmesi için...

Tabii CHP de onu yakalayınca bırakmadı. Babam da çok severdi kendisini ve sık sık buluşurlardı. Ben de o

münasebetle aileyle tanıştım. Büyük kızları Sevinç'i de görürdüm. Çok da fazla tanışamadım kendisiyle, ama bir iki görüşmemiz oldu uzaktan daha çok... Evdekiler de evlenmemi istiyorlardı. Onun üzerine ben de "Sevinç'le evlenebilirim," dedim.

Kim istiyordu ailede evlenmenizi?

Annem, babam, büyükannem, hepsi istiyordu. 31 yaşımdaydım.

Siz istemiyor muydunuz?

Ben de "Artık evleneyim," diyordum. Babam 32 yaşında evlenmiş. O bakımdan çok geç kalmış sayılmazdım. Evlenmeye karar vermiştim, Sevinç'i de gözüme kestirmiştim.

Âşık olmuş muydunuz?

Evet sevdim eşimi,.. Eşimi sevdim... Yani aşk denen şey, işte durmadan eşinizi düşünürsünüz, sevgilinizi düşünürsünüz. O durumları yaşadım ben de... Eşim de büyük iyi niyetle beni kabul etti.

Nişanlanmadan önce bir flört döneminiz oldu herhalde?

Çok kısa, çok kısa görüştük. Onun ailesi de muhafazakâr bir aileydi, öyle kimsenin görmediği yerde buluşmamız pek söz konusu olamıyordu, ama beraber dolaştığımız oldu. Sonra süratle söz kesildi. Yani uzun boylu bir flörtümüz olmadı.

Söz nasıl kesildi?

Evlerine ziyarete gittik. Babam orada söyledi kızlarını istediğimizi... "Düşünelim," dediler. Kısa sürede düşünüp karar verdiler. Ada'da beraber dolaşabilmemiz ancak ondan sonra oldu. Tabii onların evinde, bizim evde yemekler oldu ve çok kısa zamanda nişanlandık.

Sohtorik'lerin Heybeliada'daki evlerinde nişan
Kız ve oğlan aileleri birarada...

Nasıl bir nişan yaptınız?

Kayınpederimin Ada'daki evinde bir davet verildi, orada nişanlandığımız ilan edildi. Ben çok mutluydum; eşim de mutluydu sanırım. Fotoğraflarda mutluluğum belli oluyordu. Hatta bir arkadaşım alay etti, "Yahu bu kadar istiyordun, niye şimdiye kadar bekledin?" diye...

Biraz da eşinizden söz eder misiniz?

Eşim Dame de Sion'da okumuştu, yani muhafazakâr bir eğitim almıştı. Çok cesur bir insandır. Onu hemen fark ettim; benimle evlenmeyi ve evlendikten kısa bir süre sonra Amerika'ya gitmeyi kabul etmesi de bunun göstergesi... Tanımadığı bir insanla bilmediği bir diyara, Amerika'ya gitmeyi göze alması büyük cesaret ister, diye düşünüyordum. Bu cesareti, oradaki yaşantımızda da devam etti. Hâlâ da devam ediyor.

İlk tanıştığınızda neyi etkilemişti sizi?

Bir defa görünüşü etkilemişti, güzel bir insandı; onu sevdim. Tavırlarını da sevdim. Yani iyi niyetle davrandı; başından itibaren beni sevdiğini gösterdi. Bir hayat arkadaşı olarak ideal bir insandı gördüğüm kadarıyla... O bakımdan da evlenmeyi istedim ve mutlu oldum. Pişman olmadım hiç...

Çok gençti değil mi siz evlendiğinizde?

Evet, o zaman genç bir kızdı. Liseyi bitireli çok zaman olmamıştı. Ama üniversiteye gitmemişti; ailesi istememişti sanırım. Yoksa kendisi iyi bir öğrenci olmuş Dame de Sion'da... Fransızcası çok iyidir, sonra İngilizceyi de öğrendi Amerika'dayken... Giderken de biraz ders almıştı, ama asıl orada ders aldı ve kısa zamanda öğrendi.

Babanıza nasıl açtınız evlenme meselesini?..

Tam hatırlamıyorum ama, "Sevinç'le evlenmek istiyorum," diye söyledim sanıyorum.

Seçim telaşındaydı o dönem herhalde... Size aile, evlilik vs. konularında öğütler verdi mi?

Hayır. Artık büyümüş bir adamdım zaten.

Abiniz evlenmiş miydi?

Evlenmişti. Benim evlenmekte biraz geç kaldığım düşünülüyordu. O bakımdan herkes mutlu oldu.

İstanbul Tünel'deki nikah salonunda-3 Ekim 1957

Nikâh nasıl oldu?

Beyoğlu'nda Tünel'in yanındaki eski nikâh dairesinde evlendik. O zamanki anlayışta varlıklı aileler bir yerde yemek yerdi ve o yemek yenen yere nikâh memuru gelirdi. Bizde öyle bir şey olmadı. Bizim bütün ailenin fertleri, abim de, ben de, kız kardeşim de nikâh dairesinde evlendik.

Tabii çok kalabalıktı, amcam benim şahidim oldu. Eşimin şahidi de Şemsettin Günaltay'dı.

Devlet erkânından kimse var mıydı?

Muhalefetteydi babam o dönem... Tabii bütün muhalefet vardı, tanıdıklar, yakınlar, basın mensupları... Tıklım tıklım doluydu nikâh dairesi...

Sıkılmışsınız mıydınız o ortamdan?

Pek hatırlamıyorum sıkıldığımı... Evliliğin heyecanı hepsini bastırıyordu sanıyorum.

Düğün nerede oldu?

Liman Lokantası'nda.... Oraya da gene herkes gelmişti. Babamın tanıdıkları vardı. İngiltere'nin eski Ankara büyükelçisi de oradaydı mesela... Tabii Sevinç'le benim arkadaşlarımız da gelmişlerdi.

Eğlenceli bir düğün müydü?

Evet eğlenceliydi. Özellikle hatırlıyorum; geçenlerde o Liman Lokantası'nda başka bir yemeğe gittik; orada hatırladım tekrar evlendiğimiz günü...

Danslı bir düğün müydü?

Tabii danslı oldu. Eşim çok şıktı, güzeldi.

Damatlık diktirmiş miydiniz?

Ben smokin giymiştim herhalde...

Hemen Amerika'ya mı gittiniz?

Evet, Liman'daki düğünden sonra Divan Oteli'nde kaldık bir gece... Ertesi gün de uçakla Amerika'ya yola çıktık.

Babalarla-İsmet İnönü ve Ali Sohtorik

Yeniden Amerika

Amerika nerden çıktı? Var mıydı hesabınızda?

Hesapta yoktu evlenirken... Şöyle oldu: Ben doçent olmuştum. Ankara Fen Fakültesi'nde ders veriyordum. Araştırma yapmaya devam ediyordum. Bir sömestr İstanbul Üniversitesi'nde Feza'yla çalışmıştık ve çok faydalı olmuştu. Dönüşte o İstanbul'daki çalışmadan esinlenerek bir makale yazdım. Matematikçi Cahit Arf da katıldı.

Sonra sanırım 1957'de döndüm Ankara'ya... O dönem Amerikan Başkanı Eisenhower "Barış için Atom" diye bir program ilan etti ve dedi ki:

"2. Dünya Savaşı'nda biz atom bombası attık. Bu suretle atom enerjisi ilk defa savaşta kullanıldı, ama maksat bu değildir. Atom enerjisi barış için kullanılmalı. Bu, insanlığa yeni bir ufuk açmıştır. Biz bunda öncülük etmek, bunu dünyaya anlatmak istiyoruz. İsteyen ülkelere nükleer reaktör inşasını öğreteceğiz. Bu suretle atom enerjisi bundan sonra barışçı maksatlarla kullanılacak. İsteyenler bize başvursun; firmalarımız onlara bir nük-

leer reaktör inşa edecek ve atom enerjisi, barışçı maksatlarla enerji elde etmek için kullanılacak."

İlk başvuranların birisi Türk hükümeti oldu. O zaman Menderes Hükümeti vardı Türkiye'de... Onlar hevesli oldular bu işe ve başvurdular. Amerikalılara "Hemen bir nükleer reaktör kuralım," diye öneri yaptılar. O zaman Ankara'da konuyla Dışişleri Bakanlığı ilgileniyordu. Ama onlar işi bilmiyorlardı. Ankara'da oldukları için Fen Fakültesi'nden uzman aradılar. Fakülte'de çekirdek fiziği bilen Besim Tanyel profesör olmuştu o zaman... Benim iyi arkadaşımdı; Amerika'da beraber olmuştuk. Zaten daha evvel bir araştırma için Amerika'da bulunmuştu. Onu Dışişleri'ne danışman yaptılar. O da onlara dedi ki:

"Öyle kuru kuruya nükleer reaktör gelmesinden bir şey çıkmaz. Çünkü biz bu işi bilmiyoruz. Onu kim çalıştıracak? Önce bu işi öğretmeleri gerekir. Bu da araştırma yapmakla olur. Onun için Türkiye'den araştırma yapmasını bilen, isteyen 40 kadar öğretim üyesi bulalım. Onları Amerika'ya gönderelim, 2 sene orada nükleer fizik, kimya, biyoloji konularında eğitim alıp dönsünler. Ondan sonra Türkiye'de nükleer reaktör kurulsun ve araştırma yapmaya başlayalım. Ancak o zaman faydalı bir araştırma yapılabilir."

Dışişleri Bakanlığımız bunu kabul etti. Amerikalılar önce kabul etmek istemediler; onlar istiyordu ki bir an önce gelsin firma; kursun reaktörü ve propaganda etkisi hemen ortaya çıksın. Ama sonunda kabul ettiler ve Türkiye'deki üniversitelerden araştırmacılar seçildi. İlk gidenlerden birisi Feza Gürsey oldu o zaman... Onu Amerika'ya gönderdiler ve daha gider gitmez çok önemli bir araştırma yaptı. Ondan sonra dünyadaki ünü sürekli arttı. Bizim fakülteden başkaları da o şekilde gönderildi. Besim Tanyel programı yürüttüğü için gideme-

di. İlk gidenlerden birisi Adnan Şaplakoğlu'ydu. O da orada çok yararlı bir araştırma yaptı. İstanbul Üniversitesi'nden, başka üniversitelerden, yalnız fizikçi de değil, her alanda araştırmacılar gönderildi. Kimyacılardan Vedat Enüstün gitti, Bahattin Baysal gitti ve hepsi de yararlı araştırmalar yaptılar.

Sizin gitmenizi istemediler mi?

2 sene sonunda sıra bana geldi. O arada ben doçent olmuştum ve fakültede başlattığımız teorik fizik programında ders veriyordum. Fizik mühendisliği başlamıştı, oradaki master programında derslerden birini ben veriyordum, ikinciye başlayacaktım galiba... O ara sıra bana geldi.

İzinli mi gönderiyorlardı?

Şöyle yürüyordu iş: Dışişleri Bakanlığı üniversiteye "Şu elemanınızı göndermek istiyoruz, izin verin," diye yazıyor. Fakülte ona 2 sene ücretsiz izin veriyor. O da gidiyor, programdan para alıyor, araştırma yapıyor ve döndüğünde tekrar fakültede görevine başlıyor.

Sıra bana geldiğinde Bahattin Baysal da aynı sıradaydı. Fakülte Kurulu'nda konuşuldu; ona izin verdiler, bana izin vermediler. Çünkü bizim bölüm başkanı "Biz yeni programa başladık, bırakmayız," dedi. Ama ben karar vermiştim. Tam o ara evleneceğim ve gideceğim. Çünkü ben, fakülte izin vermese de gidebiliyordum. Yalnız onun cezası vardı, fakülteden beni çıkaracaklardı. Yani bu, yeni bir geleceğe atılmak anlamına geliyordu. Alıştığım bir şey değildi, ama onu göze almıştım. Çünkü Amerika'daki yararlı bir programdı; araştırma yapacağım, yeni bir konuya gireceğim, dönüşte o konu-

da araştırma yapmaya devam edeceğim. Benim için kaçırılmaması gereken bir fırsattı. O yüzden izin çıkmayınca fakülteden ayrıldım, evlendim ve gittim.

Fakültede beni "misafir saydılar" O zamanki tabir buydu: "Misafir saymak..." Yani istifa etmiş saydılar. Ben sonuna kadar istifa etmedim, çünkü niyetim dönmekti; ama ilişkim kesilmiş oldu.

Bozuldunuz mu sizi göndermediler diye?

O zamanki havada hiçbir şeye kızmıyordum. Mutluydum, evlenmiştim. Amerika'ya gidiyordum. Yeni bir araştırma alanına girecektim. Bu mutluluk içinde aldırmadım; kendileri bilir, diye düşündüm. Dönüşte tekrar geleceğimi düşünüyordum. Hiç üzerinde durmadım. O kadar ki geldiğimde olanları unutup tekrar onlara başvurdum.

Amerika'ya gidişiniz aynı zamanda balayı oldu herhalde...

Evet, ikisini beraber yaşadık. Amerika'ya gittiğimde önce Washington'da birkaç gün kaldık. Bu programı yürütenlerin bürokratik usulleri gereği birkaç gün Washington'da ağırlayıp, orada Amerika hakkında bilgi verirler. Tabii gereksiz bir bilgiydi benim için... Daha evvel bulunmuştum, ama onların bürokrasisi de, ağır bir bürokrasidir. Orada birkaç gün kaldık, bize bir şeyler öğrettiler güya... Ondan sonra California'ya gittik.

Orada nükleer fizik, nükleer reaktör teorisi öğrendim. Berkeley'deki California Üniversitesi'nin Berkeley kampusunda 2-3 ay kadar kaldık. Orada bir derse girdim, ama konuyu zaten kitaplardan öğreniyordum. Orada "Ben burada kalmayayım, gene Princeton'a döne-

yim, orada Wigner'le çalışmaya devam edeyim," diye karar verdim süratle... Çünkü Wigner savaş esnasında nükleer reaktörler üzerine de çalışmıştı. Amerika'nın güneyinde, Tennessee Eyaleti'nde Oak Ridge diye yeni bir yer kurulmuştu. Oraya gelen fizikçiler, kimyacılar için evler yapılmıştı ve ufak bir şehir ortaya çıkmıştı.

Orada nükleer bombanın, atom bombasının esas malzemesi olan plütonyumun imali için bir laboratuvar kurmuşlardı. Sonra orası araştırma laboratuvarma dönüştü ve Wigner orada devam ediyordu. Bu işi biliyordu, onun için yine onunla beraber çalışayım istedim. California'da 2-3 ay kaldıktan sonra tekrar Princeton'a gittik ve 1 sene de orada kaldık. Ben, nötron transport teorisinde teorik araştırmalar yaptım.

Eşiniz ne yapıyordu bu arada?

Eşim bu süreci büyük cesaretle karşıladı. Yeni evlendiği bir eşi vardı, yeni bir ülkede, yeni bir ev açtı ve hep tek başına yaptı bu işleri... Ufak bir dairede kalıyorduk üniversitenin yanında... Orada bütün güçlükleri yendi. Yemek pişirmesini kendi başına öğrendi. Hatta bir defasında yemek pişirirken tencere patladı, havaya uçtu pişirdiği yemekler... Ben de içerdeydim, gürültüden ödüm koptu, "Ne oluyor?" diye fırladım, ama o gene cesaretle devam etti. Çok hoşuma giden bir huyunu orada fark ettim: Mesela misafir çağırıyoruz, onlara yemek yapacak. Bir yemek kitabı vardı Ekrem Muhittin Yeğen'in... Onu açar, hiç bilmediği bir yemeği oradan okur ve onu yapardı. Bu benim için büyük bir cesaret ve adeta cüretti, yani hiç bilmediği bir yemeği o akşam ilk defa misafire yapmak... Genellikle de bunda çok başarılı olurdu. Herkes çok çok zevkle yerdi o yemeği...

Eylül 1960-Yeni evliler Amerika'da.

Herhalde hayatınızın en mutlu dönemlerinden biri...

Evet, çok mutluydum ben... Evlilik hayatı yeni bir dönemdi benim için... Evde mutluydum, eşimle mutluydum. Berkeley'de bulunan Bahattin Baysal'ın Amerikalı kimyacı bir arkadaşı ve eşiyle tanıştık. Ephraim ve Mary Catsiff çifti... İyi niyetli insanlardı. Eşimin ilk tanıştığı Amerikalılar onlar oldu. Onlarla ahbaplık yaptık. Birçok işte, özellikle alışverişte çok yardımcı oldular. Sonra Princeton'da daha kolay uyum sağladık. Wigner'in evine gidip geldik. Eşim, Wigner'in eşiyle tanıştı, onlar da yardımcı oldular. Princeton'da daha iyi bir yaşamımız oldu. Gerçi evimiz gene ufaktı; bir evin 2. katında bir dairede oturuyorduk, ama bahçesi vardı evin... Ev sahibesiyle de iyi ahbaplık yaptık.

Türkiye'den gelenler de vardı değil mi? 40 kişi gitmiştiniz sanırım...

Evet. Tabii, Türkiye'den doktoradan sonra gelmiş, araştırma yapan arkadaşlar da vardı. Onlarla da ahbaplık ettik. Hepsi farklı yerlere gittiler ve hepsi de dönüşte başarılı oldu. Nükleer reaktör geldiğinde Besim Tanyel'in dediği gibi araştırma yapacak insanlar vardı artık...

Bu sayede o yıl çok verimli oldu. İstanbul Çekmece'de kurulan nükleer reaktör, iyi araştırmalar yaptı.

O programla gidip kısa bir süre kalan çekirdek fizikçisi Sait Akpınar kurumun müdürü oldu

Kimyada Talat Erben önemli araştırmalar yaptı; Türkiye'de ve dünyada tanındı.

O yıllarda Cenevre'de bir atom enerjisi konferansı olmuştu. Oraya Wigner de gitmişti. Orada yaptığı konuşmaların birinde "Son yıllarda bu alanda önemli başarılar sağlayan ülkelerden birisi de Türkiye oldu," diye Türkiye'yi övmüştü.

Üniversiteden müstafi sayılmıştınız. Nasıl geçiniyordunuz orada?

Dışişleri Bakanlığı burs veriyordu.

Fatin Rüştü Zorlu'nun Dışişleri Bakanlığı döneminde aldığınız bursla geçindiniz yani?

Evet, Dışişleri Bakanlığı'nın 40 kişiye verdiği bir burstu. Sanıyorum ayda 240 dolar para alıyorduk. Para, Amerikalıların bu program için ayırdığı bütçeden veriliyordu.

Babanızın para göndermesine gerek kalmamıştı, öyle mi?

Evet. Bu gidişimde babamdan para gelmiyordu. İki sene Dışişleri'nden para aldıktan sonra üçüncü sene Oak Ridge laboratuvarında 1 sene çalıştım ve oradan maaş aldım. O parayla daha iyi yaşadık. Orada nükleer reaktör teorisi ve onun matematiksel teorisi olan nötron transport teorisi konusunda matematiksel araştırmalar yaptım. Ondan sonraki çalışmalarım, araştırmalarım, yayınlarım o konuda oldu. Türkiye'ye geldikten sonra da o konuda çalışmaya devam ettim. Benim için çok faydalı oldu.

Ayda 240 dolarla geçinebiliyor muydunuz?

Evet, geçindik. Tabii sadece 240 dolarla değil. Kayınpederim varlıklı bir insandı. Amerika'yla iş ilişkileri vardı. O da yardım ediyordu.

Babaannenin Ölümü ve Rekabet

Babaanneniz o dönem vefat etti değil mi?

Evet, büyükannem, biz Amerika'dayken, İstanbul'da vefat etmişti. Ben gazetelerden öğrendim. Cenazesinde bulunamadım.

Önemli biri miydi sizin hayatınızda?

Evet. Ben büyükannemi severdim, o da beni severdi. Yaşama karşı hâkimane bir yaklaşımı vardı. Sanırım babam da ona çekmişti birçok bakımdan... Siyasal olayları çok iyi anlar ve değerlendirirdi. Ayrıca toplumda kadınların yeri, erkeklerin yeri, ailenin yeri gibi konularda gayet sağlıklı fikirleri vardı. Ev içinde sağlıklı yönde etki yapan bir insan rolündeydi.

Benim için söylediği bir sözü hatırlıyorum şimdi... Çok tuhaf! Zaman geçince insan unutuyor, sonra başka bir söz uyduruyor; o bakımdan biraz tereddüdüm var ama, benim için, "O merhametlidir," demiş veyahut "O hakikatlidir," demiş. Hangisini söylediğini tam hatırlamıyorum, belki bir yere yazdıysam oradan çıkar, ama

ikisinden birini söylemişti. İkisi aynı anlama çıkıyor aslında; benim insanlara iyi yaklaştığımı fark etmiş, onu söylemişti.

Oldukça uzun yaşamıştı.

Yaşlıydı ama aklı başındaydı ve ailesine çok düşkündü. Tabii büyük ailelerde çeşitli unsurlar var. Erkeğin ailesi, kadının ailesi, ayrı aileler... Babam, davranışlarında kendi ailesine biraz daha prim verirdi sanırım, hep kollardı. Örneğin, İstanbul'dan birisi geldiğinde, onunla konuşurken o aileden İstanbul'da bulunanları sorar, selam gönderirdi. Bizim de onu yapmamızı isterdi. Hatta bir sefer eleştirmişti, "Amcanızı sormadınız," diye...

Annem de kendi ailesini aynı şekilde korumaya, onlara yardımcı olmaya çalışırdı. Böyle doğal bir rekabet vardı ikisi arasında... Onu fark ederdim.

Babaanne-torun

Babaannem Dışında Kimse Babama "Sen" Demezdi

İsmet İnönü annesi Cevriye Temelli ile...

O dönem İsmet Paşa'ya saldırılar yoğunlaşmıştı. Uşak'ta başına taş atıldı. Bunlardan nasıl haberdar oluyordunuz?

Gazetelerden takip ediyordum. Kendisi mektuplarda da yazıyordu.

Kaygılanıyor muydunuz?

Kuşkusuz kaygılanıyordum, ama babamın cesaretini biliyordum. Korkmadığını biliyordum. Bunlar bizim alıştığımız olaylardı. Başına gelecek şeylerden hiç korkmuyorduk. Bizim kaygımız sağlığıydı. Son yıllarda kalbinden sık sık arıza sesleri geliyordu. O bakımdan üzü-

lüyorduk. Yaşı dolayısıyla artık dinlenmesi gerektiğini düşünüyorduk. Kendisine zaman zaman "Artık dinlenmeyecek misiniz?" diye söylediğimiz oluyordu. Bir seferinde babam "Öyle söylüyorsunuz ama, işimi bırakayım da evde oturup ölmeyi mi bekleyeyim," demişti. Onun için bir şey yapmamak, ölmeyi beklemek anlamına geliyordu haklı olarak... Dolayısıyla bırakmadı sonuna kadar... Öldüğü zaman Senato'daydı biliyorsunuz...

Gerçi ben de şimdi ileri yaşa geldim; aynı şey bana da söyleniyor ve ben de şimdi çalışmaya devam etmek istiyorum; o da ayrı hikâye...

"Siz" diye mi hitap ediyordunuz babanıza?..

Evet, "babacığım" derdik ve "siz" diye hitap ederdik. "Sen" demezdik babama yanılmıyorsam...

Mektuplarda da öyle... Bir mesafe göstergesi....

Herhalde... Anneme "sen" derdik mesela, ama babama "siz" derdik. Gerçi "Paşa" filan demezdik; "babacığım" derdik.

Babamla yüksek sesle konuşurduk az duyduğu için... O da samimiyeti azaltıyor, bir resmilik getiriyor sanıyorum; yahut da bizde öyle bir intiba uyanıyor. Tabii bizi asıl etkileyen, herkesin babama büyük saygı göstermesiydi. Annem dışında kimse babama "sen" demiyordu. Hatta annemin de söylediğini pek duymazdık, çünkü annem de biz varken "sen" demezdi, "siz" derdi. Belki yalnız büyükannem ona "sen" derdi.

"Paşacığım" diye hitap edermiş.

"Paşacığım" derdi ama onu derken de "Siz dikkat edersiniz Paşam" filan derdi. Yani yine "sen" demezdi.

Erdal İnönü Amerika yıllarında...

27 Mayıs öncesi olayları izliyor muydunuz orada?

Evet. *Ulus* gazetelerinden Türkiye'deki gelişmeleri hep izliyordum. Muhalefete iktidarın baskısının arttığını gazetelerde okuyordum. Hatta o günlerde Amerikan gazetelerinde de çıkıyordu bu haberler...

27 Mayıs yaklaşırken Türkiye'deki muhalefetin baskı altında olduğu haberleri çoğalınca, beni Amerika'daki mahalli gazetelerden birisi aradı ve Türkiye'deki durumu sordu. Ben de "Baskı yapılıyor, şöyledir böyledir," diye, Türkiye'den gelen gazetelerden öğrendiklerimi anlattım. O da çıktı gazetede...

Sonra "Böyle muhalefet yaptıktan sonra, Türkiye'ye dönünce acaba beni üniversiteye alacaklar mı?" diye merak ettim.

27 Mayıs'ı nasıl haber aldınız?

Şimdi hatırlamıyorum, ama herhalde radyodan haber aldım.

İlk tepkiniz ne oldu?

İlk tepkim, bir rahatlama oldu. Dediğim gibi "Dönüşte beni üniversiteye alacaklar mı?" diye bir korkum, tereddüdüm vardı; söylediklerimle aleyhinde bulunmuştum hükümetin... O bakımdan bir rahatlama oldu. Tabii yeni bir durumdu, ne olacağını pek bilmiyorduk. Ama durumu öğrendikten sonra bir endişem olmadı. Demokrasiye dönecektik, döndük; babama yöneltilen suçlamalar, tehditler ortadan kalkacaktı, kalktı.

Ama babam memnun değildi durumdan... Üzülmüştü demokrasiye olanlara... Bir kesinti... O kadar uğraşarak, muhalefetin bütün sıkıntılarını göğüsleyerek seçime hazırlanırken böyle bir şey olması aslında onun için bir şoktu.

Geçenlerde Erol Ağagil anlattı bana; 27 Mayıs'ta teğmenmiş. İhtilal olunca Harp Okulu'nun alay kumandanıyla beraber Mebusevleri'ne, babamın oturduğu eve gelmişler. Babamın yanma çıkmışlar. Alay kumandanı babama selam vermiş, kim olduğunu söylemiş. Onun üzerine babam ona fırsat bırakmadan "Çok kötü bir iş yaptınız," demiş. Albay izah etmeye çalışınca da "Çık dışarı" demiş. Ağagil, "Biz konuşamadan çıktık," diye anlattı. Bunu birçok yerde anlatmış, ama pek inanmamışlar. Dedi ki: "O zaman herkes çok mutluydu, herkes bizi kutluyordu. Bir tek İsmet Paşa 'Çok kötü bir iş yaptınız' dedi bize..."

Bunu ben de sonradan fark ettim.

Siz bugünden bakınca 27 Mayıs'ı nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ben de babam gibi düşünüyorum. Biraz dayanılsaydı herhalde daha iyi olurdu. Demokrasi yolunda çok zorluklardan geçiliyor; o yolu bırakmamak lazım. Bıraktığın zaman baştan başlıyorsun çünkü... O bakımdan, olmasaydı daha iyi olurdu; ben de o fikirdeyim. Baskılar, sıkıntılar oluyor, ama o çerçeveyi bozmamak lazım. Eninde sonunda o baskılar geçiyor ve halkın iradesiyle daha iyi noktalara geliniyor; ama kesinti yaptığınız zaman baştan başlıyorsunuz. Zaman kaybetmekten başka bir şey değil.

27 Mayıs'tan hemen sonra geldiniz Ankara'ya... Siyasi hava nasıldı?

Rahat bir hava vardı. Normale dönülmüş, yeni yönetim kurulmuştu. Arada bir haber gelir giderdi Cemal Gürsel'den... Babamla ilişkileri dostçaydı, ama sürekli bir ilişki yoktu.

Babanızla konuştunuz mu 27 Mayıs üzerine?

Hayır, babamla bu konularda fazla konuşmazdık. Zaten geldiğimizde olmuş bitmişti. Ama bazı hatıralarım var:

O zaman CHP milletvekili Yaşar Özey aile dostumuzdu. Hanımı da annemin iyi dostuydu. İzmir Turgutlu'dan gelmişlerdi. Çankaya'da otururlardı.

Onların büyük oğlu Dündar, abim yaşındaydı; çocukken oynardık birlikte... O dönem hatırı sayılır bir işadamı olmuştu. Kahta'daki devletin petrol kuyusunu satın almıştı, oradan petrol çıkarırdı. Dolayısıyla rahat bir hali vardı. Ayrıca otomobil bayiliği yapardı Anka-

ra'da... Neyse, onun küçük oğlu, tam 27 Mayıs'ta, nasıl olduğu anlaşılamayan bir şekilde öldü. Tabii bir işadamı olarak Dündar'ın her tarafla, bu arada iktidarla da ilişkileri vardı. 27 Mayıs'ta, ihtilalin ilk anlarında, yanında oğlu olduğu halde otomobille Çankaya'ya çıkmış. Dönerken yolda askerler varmış. "Dur" demişler, durmamış; onun üzerine bir asker ateş etmiş ve o kurşunla otomobilde yanında oturan oğlu ölmüş.

Tabii bu, büyük bir facia oldu Dündar için... Milli Birlikçiler de tam 27 Mayıs günü, böyle bir ölüm hadisesi olmasına çok üzüldüler.

Bu olaya rağmen Dündar'ın Milli Birlikçilerle çok iyi ilişkileri oldu. Babası da babamın dostu olduğu için bize gelir giderdi. Milli Birlikçilerin yaptıklarından, Gürsel'in yapacaklarından, karakterinden haber verirdi babama... Babam da, gördüğüm kadar çok itimat etmezdi Gürsel'e ve Milli Birlikçilere... "Çıkmaz bir yolda olduklarını" düşünüyordu. Onun için bir an evvel demokrasiye geçmelerini bekliyordu.

İşte bu arada biliyorsunuz 14'ler, özellikle de Türkeş babama karşı bir tutum almıştı. "Aman Paşa'yla hiçbir temas olmasın," havasındaydı ve öyle çabucak demokrasiye geçmek taraftarı görünmüyordu. Yalnız o değil, arkadaşları da daha genç ve hırslı insanlardı. Ellerine fırsat geçse, "Şunu yapalım, bunu yapalım," diye yıllarca kalmak taraftarı görünüyorlardı. Ama Gürsel ve özellikle de Madanoğlu onları bastırdı ve demokrasiye geçme taraftarı olmaya devam ettiler.

İşte o dönem Dündar'dan epey haber alırdı babam ve onun aracılığıyla askerlere "Bir an evvel demokrasiye geçin. Hayale kapılmayın, demokrasi şarttır," diye telkinler yapardı.

Birkaç defa Gürsel'le de konuştu o dönem sanıyorum. Bizim evde veya Çankaya'da...

Evde miydiniz onlar geldiğinde?

Hayır, yoktum. Babamlar o sıralarda Mebusevleri'ndeki kira evinde oturuyordu. İhtilalden sonra evin kapısında asker beklerdi. Bir subay da babama koruma görevi yapardı. Metinler de hemen babamların yanında, bizim Mebusevleri'ndeki evimizde oturuyorlardı; komşuydular ve sürekli beraberlerdi zaten...

Siz dönünce o eve mi yerleştiniz?

Evet, Metin'le kız kardeşim, babamın evine, Çankaya'ya çıktılar. Biz kendi evimize yerleştik.

Amerika hatırası-3 Eylül 1960

Eşiniz çalışıyor mu?

Eşim çalışmıyordu. Evi değiştirmeye, yerleştirmeye çalışıyordu. Mutfak biraz ufaktı, onu büyüttü. Amerika'dan bir müzik seti, buzdolabı ve fırın dışında eşya getirmemiştik. Ankara'da bir mobilyacıya ev eşyası siparişi verdik. Eşyamızın gelmesi birkaç ay sürdü. O arada akşam yemeklerinde genellikle Çankaya'da oluyorduk. Eşyalar ilk geldiğinde biraz hayal kırıklığına uğradık. Pek hoşumuza gitmedi, ama sonra alıştık ve çok zevkli zamanlar yaşadık o evde...

Eşinizle babanızın ve annenizin ilişkisi nasıldı?

İyiydi. Eşim saygılıydı anneme, babama karşı... Annem bizim işimize karışmama konusunda çok dikkat-

liydi. Eşim yardım isterse yardım ederdi yoksa karışmazdı. Eşimle aralarında hiç sürtüşme olmadı.

Hiç çocuk sahibi olmayı düşünmediniz mi?

Çocuğumuz olmadı. Önce olacak diye bekliyorduk, olmayınca doktorla konuştuk, kusurun bende olduğu anlaşıldı. Ben küçükken galiba bir kabakulak geçirmiştim. Ondan kalan bir arıza olarak çocuğum olmadığı anlaşıldı. Önce tam ümitsiz olmadı doktorlar, uğraştılar biraz, birtakım haplar aldımsa da faydası olmadı Ama üzerinde durmadık, üzülmedik.

ODTÜ Fen Fakültesi'nde (sağdan ikinci)
"Teorik Fizik bölümünün başına geçirdiler beni... ve ilk iş olarak bölüme öğretim üyesi aramaya başladım"

Eski üniversitenize mi başvurdunuz yeniden?

Evet, Fen Fakültesi'ne müracaat ettim, fakat o arada benim Fakülte'deki arkadaşlarım, yeni açılan Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne geçmişlerdi. Adnan Şaplakoğlu, Bahattin Baysal, Cengiz Uluçay benim Fen Fakültesi'nde yenilikler yapmak için beraber uğraştığım matematikçi arkadaşlarımdı. "Fen Fakültesi'nde yeni bir şey olmadığını biliyorsun. Ancak burada yapılabilir," dediler. Beni ikna ettiler. Onların ODTÜ'ye geçmiş olması da beni etkiledi. Ben de oraya geçmeye karar verdim. Fen Fakültesi'ne yaptığım müracaatı geri aldım ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde göreve başladım.

ODTÜ henüz "baraka"daydı. Biraz o dönemin havasını anlatır mısınız?

Yeni kurulmuş, iddialı bir üniversiteydi. Birleşmiş Milletler'den bir yardım almışlardı. Galiba önce Mimarlık kurulmuştu, Mühendislik Fakültesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İdari Bilimler Fakültesi de hemen peşinden kuruldu. Henüz yerleşkesi yoktu. Kurucular o zaman Ankara'nın sakin bir yerinde, Eskişehir yolu üzerinde tepeye doğru giden büyük bir arazi almışlardı. O arazinin tepelerinde bir yeni yerleşke yapmayı düşünüyorlardı. Ama sonra bunu çok pahalı buldular ve tepeye çıkmadan, böyle ovaya benzer düzgün yamaçta binalar kuruldu. Ben girdiğimde daha binalar yoktu. Mimarlık Fakültesi'ne başlıyorlardı sanıyorum. Büyük Millet Meclisi'nin yanında, Meclis'e ait bir müştemilat binasında ders yapılıyordu. Odam da oradaydı. Ben orada ders vermeye başladım.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin bir başka özelliği İngilizce öğretim yapmasıydı. Bu da çok yadırgadığım bir konuydu. Daha evvel Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi'nde ders vermiştim, İstanbul'daki Fen Fakültesi'nde de seminerler yapmıştım, ama hep Türkçe anlatıyordum. İngilizce anlatmak tuhafıma gitti, gülünç geldi.

Neden?

Öğrenciler Türk'tü. Onlar İngilizce dinleyecekler; ne kadar anlayacaklar, belli değildi. Ama üniversitenin usulü buydu. Üniversitenin kurucuları Amerika'da öğretim görmüş ve empatiyle iş yapan insanlardı. Galiba bazıları kolej mezunuydu, onun için İngilizceyi yadırgamıyorlardı.

İngilizce sadece öğretim dili olmakla kalmıyordu; idari dil de İngilizceydi. O daha da komikti tabii... İdari

yazışmalar ve konuşmalar da İngilizce oluyordu. Turhan Feyzioğlu rektör olunca onları düzeltti. İdari konuşmalar Türkçe oldu, ama öğretim dili İngilizce olmaya devam etti.

Sonradan anladım ki öğretim üyeleri bakımından yapılan şey, matematik, kimya, fizik her neyse konuyu anlatmak, hem de İngilizce dersi vermekti. Yani ikisini beraber yapıyorduk. Öylece kendimi razı ettim bu işe...

Anlıyor muydu öğrenciler?

Her şeyi anlamıyorlardı, ama tekrar ederek ve ara sıra Türkçe konuşarak anlatıyorduk. Hatta sanırım babamın da pek hoşuna gitmedi bu iş...

Yadırgadığımız başka bir şey de Amerikalı kurucuların ve Amerikalı rektörün sanki üniversite kavramını, üniversite eğitimini Türkiye'ye öğretecekmiş gibi bir havaları olmasıydı. Ben ve arkadaşlarım buna karşı çıkıyorduk. Biz yıllardır üniversitede ders veriyorduk ve üniversitenin ne olduğunu biliyorduk. Başlangıçtaki sürtüşme konuları bunlardı. Ama bunların hepsi geçti sonra... Üniversiteyi kuranlar da anladılar ki, Türkiye'de bu işi bilenler var ve rahat bıraktılar bizi... Böylece gelişmeye başladı üniversite... Bürokratik engeller oldukça azdı. Mütevelli Heyeti'ne bağlı, kendine özgü bir sistemi vardı. Dolayısıyla değerli bir öğretim üyesi bulunca, onu almak için Mütevelli Heyeti'yle konuşmak yeterli oluyordu.

Binalardan önce "baraka"lar varmış galiba...

Tabii Meclis'teki müştemilat binasını bırakıp da yerleşkeye geçtiğimizde henüz bina yoktu: barakalarda çalışıyorduk ve yıllarca da sürdü o... Fen Edebiyat Fakül-

tesi'nin inşa edilmesi 4-5 sene sürdü. O sürede ben hep barakada oturdum.

Çok konforlu bir yer değildi herhalde...

Değildi, ama zorluğu da yoktu. Mesele konfor değildi; mesele, çalışabilmekti ve rahat çalışıyordum. Diğer dersler barakada veriliyordu. Mimarlık binası yapıldıktan sonra bazı dersleri orada vermeye başladık. Öğrenciler de iyiydi.

Daha evvel Fizik Bölümü vardı, ama Fen Fakültesi'nden gelen arkadaşlarım ben de geçince Teorik Fizik Bölümü'nü kurdular. Ben teorik fizikçiydim; beni onun başına geçirdiler. Böylece daha özgür bir şekilde çalışabiliyordum.

Tabii ilk iş olarak ben de o bölüme öğretim üyesi aramaya başladım. Teorik fizikte en tanınmış öğretim üyemiz Feza Gürsey idi. İstanbul Üniversitesi'nden mezun olduktan sonra İngiltere'de doktora yapmıştı. Sonra 1957'de, benden evvel atom enerjisinden yararlanma programıyla Amerika'ya gitmişti. New York'un kuzeyinde Long Island'da Brookhaven'de en ileri araştırmaların yapıldığı, hem laboratuvarı hem teorik kısmı olan bir araştırma enstitüsü vardır; orada kısa sürede önemli araştırmalar yaptı. Zamanın en önemli, en tanınmış fizikçilerinden İsviçreli Pauli, Nobel ödülü almış bir fizikçiydi. Feza'nın araştırmalarıyla ilgilendi ve iyi dost oldular; Feza'yı çok takdir etti, önünü açtı ve Feza, parçacık fiziğinde dünyanın en ünlülerden birisi oldu. Sonra Princeton'daki Araştırma Enstitüsü'ne geçti.

Türkiye'yi severdi Feza... Babasını erken kaybetmişti ama kimya profesörü olan annesi hayattaydı. Fizikçi bir Türk hanımıyla evliydi. Türkiye'ye gelmeyi düşünüyordu. Ben de onu Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne çağırdım. Tabii kolay kabul etmedi. Ankara'ya çağırdık.

Geldi. Amerikalı rektör gitmiş, önce Turhan Feyzioğlu, sonra Kemal Kurdaş rektör olmuştu. Kurdaş'la görüştü. Önce danışman olarak geldi. Ve tabii büyük bir hamle getirdi Teorik Fizik Bölümü'ne... Bizimki, Türkiye'nin en iyi teorik fizik bölümü oldu derhal... Fransa'da okumuş bir teorik fizikçi olan Burhan Cahit Ünal, Ankara Fen Fakültesi'ne gelmişti, ama bize de geliyordu. Feza Gürsey geldikten sonra, Fransa'da doktora yapmış Ferit Öktem diye başka bir genç arkadaş da bize katıldı. Dolayısıyla ODTÜ Fizik, en değerli fizikçilerin bulunduğu bir bölüm haline geldi.

Tabii Feza'nın kendisi başlı başına bir deha ve başlı başına bir dünya idi. Batı Avrupa'da, Amerika'da pek çok tanıdığı vardı; onlar gelip gidiyorlardı. Bu suretle Fizik Bölümü, 1. sınıf bir bölüm haline geldi hemen...

1960 sonbaharında 27 Mayısçılar bir tasfiye yaptılar üniversitede... 147 öğretim üyesini uzaklaştırdılar üniversiteden...

Evet, ona babam çok kızmıştı. Sonra onların geri alınması için uğraştı ve geri alma olanağı doğdu. Birçoğu geri döndüler.

27 Mayısçılar o dönem, iyi niyetle belki, ama birçok yanlış işler yaptılar. Örneğin Ratip Berker'i 147'ler içine koymuşlardı. Ratip Berker İstanbul Teknik Üniversitesi'nin en ünlü mekanik hocalarından biriydi; ağabeyimin de hocası olmuştu. Vaktiyle Fransa'da doktora yapmış, araştırmalar yapan değerli bir bilim insanıydı. Şimdi oğlu Nihat Berker gene ünlü bir fizikçi Türkiye'de... Onun tasfiyesi hiç olmayacak bir şeydi mesela; hiçbir şekilde izah edilemezdi. Anlaşılan 27 Mayısçılar, genç oldukları için, bazı genç öğretim üyeleriyle temas kurdular. Onlar da "Baştakiler gitsin, biz onların yerine ge-

çelim," diye böyle yanlış bilgiler verdiler. Böyle birtakım değerli insanları da ayırdılar.

Babamın doktorluğunu yapan Zafer Paykoç'u da ayırmışlardı galiba... İyi doktor olduğuna inandığı bir insanın haksız yere ayrılması da babamı çok etkileyen bir şeydi tabii..

Üniversitenin bir tepkisi olmadı mı?

Oldu. Ankara Üniversitesi'nde, İstanbul Üniversitesi'nde rektörler istifa ettiler. Turhan Feyzioğlu ODTÜ'ye yeni rektör olmuştu. Önce biraz bekledi. "Ayrılırsam Birleşmiş Milletler'le anlaşma zora girer," filan gibi bir şeyler düşündü, ama sonra baktı ki olmuyor, o da istifa etti. Sanıyorum en son istifa eden rektör o oldu.

Üniversite yönetimleri tepki gösterdi göstermesine, ama Milli Birlikçiler dinlemiyordu. Hepsi aynı derecede kararlı değildi belki... ODTÜ Mütevelli Heyeti'nde de Milli Birlikçi Sami Küçük vardı, ama o, üniversitelere daha anlayış gösteriyordu. Mütevelli Heyeti'nde olumlu işler yaptı. Teorik Fizik Bölümü'nde yaptıklarımızı kendisine anlatmıştım ve hep destekledi.

Üniversitedeki hava nasıldı? Politize olmuş muydu öğrenciler?

Evet, üniversiteye solcu öğrenciler hâkim oldular. Nasıl oldu bilmiyorum. Üniversitenin kuruluşunda Amerikan yardımı filan olduğu için kamuoyunda "ODTÜ'de Amerikan havası var," gibi bir izlenim doğmuştu. Sanırım ona bir tepki olarak genç, militan öğrenciler, tam Amerikan aleyhtarı bir havaya girdiler ve solculuklarını öyle göstermeye başladılar. Onlar bayağı politizeydi. Ankara'da Siyasal Bilgiler'dekilerle, İstanbul'dakilerle temas ediyorlardı. Ama eylem yoktu henüz, sakindi.

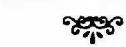

Ekonomik durumunuz düzeldi mi ODTÜ'ye geçince?

Evet, bu da benim Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne geçmemde önemli bir nedendi. Ankara Fen Fakültesi'nde kalsaydım alacağım ücret, yeni evli bir insanın ev kurması için yetecek miktarda değildi, ama ODTÜ'ye geçince rahat yaşama imkânı buldum. Bayağı fark vardı arada... Tabii güvenliği yoktu. Ama genç insanlar güvenliğe aldırmıyor pek, geleceği düşünmüyor.

Siyasi durum nasıldı?

27 Mayıs'tan sonraki seçimden Adalet Partisi çoğunlukla çıktı. Fakat iktidarı onlara bırakmadılar. CHP ve Yeni Türkiye Partisi koalisyon kurdu. Koalisyon kurulmadan önceki günlerde, "Ne olacak? Kan dökülmeden iktidar nasıl sivillere devredilecek?" diye gergin bir hava vardı. Hatta hatırlarım, bir akşam Metin "Bitti bu iş artık, demokrasi gitti. Artık dönüş yolu yok," havasında çok umutsuz bir konuşma yapmıştı. Sonra Cumhurbaşkanı Gürsel oldu, o suretle askerler rahatladılar.

Babanız da başbakan oldu.

Evet. Ama babam, Gürsel'in baskısıyla kabul etti başbakanlığı... Onu hatırlıyorum. O zaman biz de komşuyduk babamlarla, yemeğe gitmiştik onlara... Akşam Mebusevleri'nde otururken babam Feyzioğlu'yla geldi. Feyzioğlu "Mesele halloldu. Paşa başbakan oluyor," dedi.

İdamlar sürecinde hiç konuştunuz mu babanızla?

Başından beri babam "İdam olmasın," taraftarıydı. Bunu da birçok kimseye söylemişti. "Geçmişte bunları yaşadık, siyasette idam olmamalı. Kamuoyunun takdirleri, değerleri çok değişir. Bugün idam ettiğiniz insan, yarın kahraman olur. Siyasette bunlar yanlış şeylerdir. Olayları kendi seyrine bırakmalı. Cezalandırmak idamla olmaz," diye inanıp söylüyordu. Son günlerde de bir mektup yazdı Gürsel'e, "İdam olmasın," diye... Bayan Menderes de o dönem babama gelip uğraşmasını rica etti. Babam ,tekrar konuştu Gürsel'le, ama dinletemedi ve çok üzüldü. Ben de üzülmüştüm çok, olmayacak bir şeydi.

Menderes aleyhtarı bir hava var mıydı sizin çevrenizde?

Bizim çevremizde herkes müteessirdi idamlardan; "Oh olmuş," diyen kimseyi görmedim.

Polatkanlar da Mebusevleri'nde oturuyordu galiba...

Evet. Onlar bizim komşularımızdı. Bir ilişkimiz olmadı. Herhalde bize, babama çok kızıyorlardı. Ama kusurumuz yoktu. Babam üzüldü ve olmasın diye çok uğraştı, onu gayet iyi hatırlıyorum, ama dinletemedi. Ba-

bamın bütün telaşı, bir an önce demokrasiye dönmekti. Hatta rahmetli Gürsel babamla konuştuktan sonra "Gerdeğe girecek bir damat adayı gibi heyecanlı gördüm kendisini," gibi bir şey söylemişti; gülünç bir yaklaşımdı, ama herhalde iyi niyetle böyle söylemişti.

Babam Dündar'la konuşurken eleştirirdi Gürsel'in davranışlarını... Dündar çok inanıyordu Gürsel'e, "Çok iyi niyetli Paşam, yürekten yönetmek istiyor," diye anlatıyordu. Babam da bir seferinde "En zor şey insanları, gerçekten hizmet yolunda olduğuna inandırmaktır," gibi bir şey söylemişti. Ama ilişkileri başbakanken de dürüst bir şekilde devam etti.

Üniversitede Hakkımızı Savunduk

Erdal İnönü Fen Fakültesi önünde (en solda)
"Kuruluş dönemi ODTÜ'nün çok dağdağalı bir dönemiydi"

Size dönelim. Üniversitede huzurlu muydunuz?

Üniversitede teorik fizik bölümünü geliştirmeye devam ediyordum. Araştırmayı da kesmedim, devam ettim. Yüksek lisans ve doktora öğrencilerim vardı. Bu arada idari görevim de devam etti. Teorik Fizik Bölüm Başkanı'ydım.

Kuruluş dönemi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin çok dağdağalı bir dönemiydi. İddialı bir üniversite, iddialı öğretim üyeleri ve dekanlar... Mühendislik Fakültesi Dekanı rahmetli Mustafa Parlar'dı. İdari İlimler'le Mühendislik Fakültesi'nin arası iyi değildi. Mustafa Parlar, Mühendislik'i üniversitenin başlıca fakültesi, kendisini de üniversitenin yegâne elemanı gibi görüyor-

du. Egemen tavırlar takınmayı ve o nüfuzunu artırmayı çok severdi. Mühendislik önemli bir fakülte olduğu için üniversitede istediğini yaptırma hevesindeydi.

Biz de ona karşı çıkıyorduk. Fen Fakültesi'ni daha önemli görüyorduk. "Temel bilimler, her şeyin temeli," falan diyorduk. Bu çekişmeler oldukça sıkıcı ve gergin oluyordu.

Bir ara üniversitenin kapatılması da söz konusu oldu. ODTÜ'yü Menderes'in büyük desteğiyle kuran işadamları, yeni gelen idare tarafından fazla aristokrat ve kapitalist gibi göründüler. Onun için "Üniversiteyi kapatacaklar," gibi sözler geçti, ama sonra vazgeçtiler.

Sık sık rektör değişiyordu.

Evet. Turan Feyzioğlu aslında kalmak istiyordu, memnundu üniversiteden... Yönetici olarak usulleri koymakta, uygulamakta çok usta bir insandı, severek yapardı bunu, ama 147'ler olayı olunca, ona tepki olarak istifa etmesi gerekti; pek istemeyerek ayrıldı.

O istifa edince Seha Meray'ı seçti Mütevelli Heyeti... Seha Meray da Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndendi. Türkiye'deki üniversite havasını bilen bir insan olarak seçildi. O da çok iyi, çok kibar bir insandı ve çok iyi bir bilim insanıydı; fakat fazla nazik kaldı. Zavallı; üniversitenin fakülteleri arasındaki sürtüşmeli havada ortada kaldı. Mustafa Parlar bir taraftan, biz bir taraftan bastırıyorduk. İdari Bilimler bir yandan bastırıyordu. Hepsi dişli, mücadeleyi seven insanlardı. Biz o kadar mücadeleci değildik ama biz de hakkımızı savunuyorduk. Sonunda Seha Meray sinirden çalışamaz hale geldi ve istifa etti.

Ondan sonra bir süre rektör aradılar. Ve Maliye Bakanlığı yapan Kemal Kurdaş'ı rektör seçtiler. Önce biraz tuhafımıza gitti; "Bir Maliye Bakanı, ne anlar üniversite-

den?" diye, ama süratle intibak etti ve Kurdaş'm yapıcı, yaratıcı tarafı çok faydalı oldu üniversiteye... Otoriter bir insandı Kurdaş; Seha Meray gibi değildi; süratle hâkim oldu. Fakülteler arasındaki çekişmeleri bastırdı. Üniversiteyi normal havasına soktu. Zaten herkes yeni şeyler yapmak istiyordu. Ben de ilk günler gittim kendisine teorik fiziği anlattım, Feza Gürsey'i tanıştırdım. Çok hoşlandı ve bizi hep destekledi ondan sonra...

TÜBİTAK'ın kuruluş döneminde

O dönem Turgut Özal da ODTÜ'deydi? Tanışmış mıydınız?

Tabii tanıştım o zaman... Ders veriyordu Mühendislik Fakültesi'nde. Aramız iyiydi, bir iki defa konuştuk.

Nasıl bir izlenim bırakmıştı sizde?

O zaman üniversitenin havasına uymuştu. O da cüretli, gelişmek isteyen bir insan havasındaydı. Yeniliklere açıktı.

Nasıl tanışıp konuştunuz?

O dönem ben Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu için bir girişim yaptım. Milli Birlik Komitesi'nden Sami Küçük, ODTÜ Mütevelli Heyeti üyesiydi. Bir akşam beni, kimya profesörü Bahattin Baysal'ı ve matematikçi Dekan Cengiz Uluçay'ı çağırdı. "Araştırmaları desteklemek için yeni bir kurum kurmak istiyoruz, nasıl yapalım?" diye sordu. Onun aklında bir akademi vardı, ama ben daha önce kendisine "Akademi iyi olur, ama akademiden önce bir araştırma kurumu olması daha iyi olur," demiştim. Başlangıçta, 17. yüzyılda mesela, akademiler araştırmayı destekleyen kuruluşlardı, ama zamanla, özellikle 2. Dünya Savaşı'nda, radara, atom bombasına vs. bilimsel araşurmaların yaptığı katkılar, bu çalışmaların sadece bilim adamlarına bırakılmaması, devletin güvendiği bir kurum aracılığıyla desteklenmesi gerektiğini ortaya koydu. Bunun üzerine Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da ve giderek bütün Batı Avrupa ülkelerinde, İskandinav ülkelerinde, Norveç'te, İsveç'te devletin kurduğu yeni araştırma kurumları çıktı ortaya... Bunlar araştırmaya para ayırıyorlar. Akademiler ise daha çok mevcut kurumları koordine etme işini yapıyorlar.

Sami Küçük'e bunları anlatıp "Biz de onları örnek alalım, bize asıl gerekli olan bu... Devlet araştırmaya para verir, bu kurum da yapar," dedim. Cengiz Bey daha çok akademi istiyordu, ama o da sesini çıkarmadı, taraftar göründü. Bahattin destekledi. Sami Küçük hemen kabul etti ve önayak oldu. Önce üniversitelerden büyük bir komisyon kurdu. O komisyon, kendi içinden daha ufak

bir komisyon seçti. Komisyonda Cahit Arf'ın başkanlığında biz vardık. Yasayı hazırladık. O hazırlık sırasında da Devlet Planlama Teşkilatı'na bir danışmak istedik.

Ve Özal'la tanıştınız...

Evet, Devlet Planlama Teşkilatı'nda o zaman değerli insanlar vardı. Amerika'da okuyup gelmişlerdi. Turgut Özal da onlardan biriydi. Orada çalışıyordu; zannediyorum askerlik de yapıyordu aynı zamanda... Yasayı hazırlarken "Bu işleri bilir," diye Turgut Özal'la da birkaç kez konuştuk. Bürokratik engelleri kaldırma konusunda yardım istedik. Bizi çok destekledi Özal; gayet cüretkâr bir şekilde, "Şu şu maddelerden muafiyet koyun," dedi.

Korkut Özal'la da tanışıyor muydunuz?

Evet, Korkut Özal'la da o zaman ODTÜ'de tanıştık. Hidrolik bölümünde bir Alman profesörün başyardımcısı olarak uzun yıllar çalıştı.

Sizde nasıl bir izlenim bırakmışlardı?

Olumlu bir izlenim bırakmışlardı. İkisi de cüretli, çalışkan, bir şeyler yapmak isteyen insanlar havasındaydılar. Halk Partisi'ne pek taraftar değillerdi sezdiğim kadarıyla. Babamı eleştirdikleri olurdu, ama yapılanları da desteklemişlerdi.

"Takunyalı biraderler" diye tanınırlarmış.

Başlangıçta onu bilmiyordum, o hava sonradan, Turgut Özal Planlama Müsteşarı olacağı sıra ortaya çıktı. "Planlama'da öyle bir grup var," dendi. O müsteşar olduktan sonra da devam etti.

22 Şubat'ta

22 Şubat'ta Harbiye isyana kalkıştığında siz ODTÜ-deydiniz?

Evet, o zamanlar gergin bir hava vardı. Basında da "Demokrasiye dönmekten pek bir şey kazanmadık. Meclis'te faydalı görüşmeler olmuyor. Hükümet çok yavaş çalışıyor," havası vardı. Askeri arar gibiydiler.

1961 Anayasası olumlu bir hava yaratmamış mıydı?

1961 Anayasası tabii referandumla, kamuoyunun desteğiyle çıktı, ama onun getirdiği ilerleme, daha pek anlaşılmamıştı. Çok liberal bir anayasaydı. Birçok kuruma rahat çalışma olanağı sağlıyordu ama onun değerini henüz takdir edemiyorduk. Pek rahat, olumlu bir hava yoktu. Babamın yaşlı bir başbakan olarak yavaş iş gördüğü havası vardı.

22 Şubat bu havada oldu. Ve bu olay, durumu biraz değiştirdi. Kamuoyunda 27 Mayıs'ın bir an evvel ülkenin sorunlarına çare getirmesi beklentisi gerçekleşmeyince, genç subaylarda "Bu olmadı, daha ileri gidelim,"

havası seziliyordu. "Gene bir şey yapacaklar," diye söyleniyordu. Basında da demokrasiyi çok destekleyen yazılar çıkmıyordu. Daha ziyade bir beklenti havası vardı diye hatırlıyorum.

İşte o ortamda, bir akşam ben yine Meclis'teki müştemilat binasında çalışıyordum. Odama Bahattin gelmişti, konuşuyorduk. "Hadi çıkalım artık," derken pencereden baktım. Harp Okulu bahçesinin girişi görünüyordu. Orada bir tank gördüm. "Aaa orada bir tank var. Bu nedir acaba? Hadi gidip bakalım," dedim. Bahattin'le beraber çıktık. Benim arabaya bindik.

Şehre doğru gideceğime, tersine, yukarı doğru gittim. Harp Okulu'nun bahçesinin önünden geçerken o tankın önündeki silahlı 2-3 Harbiyeli öğrenci durdurdu. İçlerinden bir tanesi,

"Nereye gidiyorsunuz?" dedi.

"Eve gidiyorum," dedim. Kim olduğumu söyledim.

"Hadi gidin! Babanıza söyleyin, bu duruma bir çare bulsun," dedi.

O zaman anladım ki yapılan işten pek memnun değiller. Ama dediğim gibi, basında "Bu işler yürümüyor, siz gençler kendinizi gösterin, bir şeyler yapın," havası vardı. Bu havaya kendilerini kaptırmışlardı.

Gidip söylediniz mi babanıza?

Evet, önce eve, Mebusevleri'ne gittim. Sonra ne olduğunu merak edip Çankaya'ya gittik. Orada gördüm babamı... Bunu da söyledim. Babam sesini çıkarmadı. Daha sonra da Hava Kuvvetleri'ne gitti.

Siz Pembe Köşk'te haber beklediniz?

Evet, biz Çankaya'da oturduk bekledik.

Çok endişelendiniz mi?

Tabii. Ne olduğunu pek bilmiyorduk, biraz endişeyle bekledik. Ama çok da korkmadık. Babama güveniyorduk. Babam o gece gelmedi eve... Orada kaldı...

Radyoda konuşmuştu o gece... Dinlediniz mi?

Evet, "Ülkenin gözbebeği evlatlarımızı kandırdılar. Olmayacak bir şeye giriştiler. Bu işi bırakın," gibi bir konuşma yaptı. "Evlatları" sözünü hatırlıyorum. Sonradan öğrendik ki bir ortak tanıdıkları aracılığıyla babamla temasa geçmek istemiş Talat Aydemir...

Ekrem Alican...

Evet. O, Aydemir'in akrabasıydı. Onun aracılığıyla birtakım isteklerini iletmiş Aydemir... Babam onların hepsini bir tarafa bırakıp kesin kararını söylemiş: "Kimseye zarar vermeden bu işten dönerseniz ben de sizi Divan-ı Harbe vermem, ama hepinizi emekli ederim," demiş. Tabii onlar kabul etmemişler. Fakat babam aldırmamış. O dönem silahlı güç olarak yalnız onlar vardı Ankara'da... Ötekiler başka yerlere gitmişler. Onun için eğer hücum etselerdi, egemen olabilirlerdi. Ama babam "Olmaz, birkaç çapulcuya ülkeyi teslim edemeyiz," demiş. Onun meşhur bir sözü vardı; "Sabah erken kalkan çapulcu, ülkeye hâkim olamaz" diye... Orada demiş ki: "İsyancı subaylara sert tedbir alalım. Kapıları tutun, silahlarınızı çekin, gelirlerse biz de vuruşuruz."

Siz bunları babanızdan mı dinlediniz?

Sabah, Turhan Feyzioğlu anlatmıştı. Babamın tavırlarına çok hayran olmuştu. "Bize cesaret verdi. 'Ge-

lirlerse vuruşuruz, teslim olmayız' diye yol gösterdi," demişti.

Cevap beklerlerken babam "Ben dinleneceğim" demiş, oradaki bir sedire uzanmış, uyumuş. Birkaç saat sonra "Kabul ettiler, çekiliyorlar," diye haber gelmiş. Babam da "Mesele kalmadı," diye gülmüş. Sabahleyin eve döndüler sonra...

Tabii babam bu hareketi durdurunca artık o, "İş yapılmıyor" havası ortadan kalktı.

Arkasından da 21 Mayıs ihtilal teşebbüsü geldi.

Evet, ama o zaman ona Genelkurmay müdahale etti ve durdurdu. Orada babamın rolü sadece seyretmek oldu.

Johnson mektubuna dair bir anınız var mı?

O mektup, Kıbrıs olayları esnasında geldi. Kıbrıs'taki Türklere hücumları artmıştı Rumların... Kuzeye sıkışmış durumdaydılar. Bir müdahale gerekiyordu. Çıkarma olacak gibi bir hava vardı, hazırlıklar yapılıyordu. İşte o aralık mektup geldi Johnson'dan... "Siz çıkarma yaparsanız ve Ruslar müdahale ederse, biz müttefik olmamıza rağmen size yardım edemeyiz," gibi ters bir şeydi, yani olmayacak bir şeydi. Babam üzüldü tabii; cevap verdi, fakat aldırmadı. Ama o mektup, çıkarmanın olmamasında rol oynadı sanıyorum.

Babanızda Amerika'ya karşı bir kızgınlık, bir hayal kırıklığı yarattı mı mektup?

Muhakkak bir hayal kırıklığı oldu ama Türk dış politikasında bir değişiklik yapmadı.

Sovyetler Birliği'nde...

Erdal İnönü Rus fizikçilerle
En solda Feza Gürsey, sağdan ikinci Meral Serdaroğlu...

"Dünya yeniden kurulur, Türkiye de yerini alır," sözünü o dönem söylemişti ve ardından da Dışişleri Bakanı'nı Moskova'ya göndermişti.

Evet onu söyledi ve ondan sonra Moskova ile ilişkilerimiz daha arttı sanırım...

Biz de o günlerde Rusya'ya bir seyahat yaptık. Sovyet Bilimler Akademisi'nin davetlisi olarak ben ve İstanbul Üniversitesi'nden fizik Profesörü Sait Akpınar, 10 günlüğüne Moskova ve Leningrad'a gittik. Bilimsel kurumları ziyaret ettik. Tabii çok faydalı oldu.

O gezide bize yardımcı olan, Türkçe bilen bir mihmandar vardı. O, Stalin'in Türkiye'den toprak isteyerek yanlış bir iş yaptığını, ama artık bu isteğinden vazgeçtiğini, şimdi durumun düzeldiğini söylüyordu.

Amerika'dan sonra Sovyetler Birliği şaşırttı mı sizi?

Yok, şaşırtmadı. Dolaştığımız bilimsel kuruluşların durumu iyiydi. Gittiğimiz araştırma kuruluşlarında iyi çalışıyorlardı. Sait Akpınar gayet iyi anlıyordu laboratu-

varlarda gördüğü şeyleri... Ben de teoricilerle konuşuyordum. Her gittiğimiz yerde bize ikramda bulundular. Şampanya içtik beraber... Epey gezdik. Ama o füze araştırmaları yapılan veya atom bombası yapılan yerlere gitmedik. Hidrojen bombası o zaman çıkmıştı.

Soğuk Savaş havasını hissettiniz mi?

Pek onu hissetmedik. Bilimsel kuruluşlarda temel araştırmalarla uğraşıyorlardı ve durumları iyiydi. Gördüğümüz kadarıyla bilim insanları hallerinden memnundu. Bizimle iyi ilişki içinde olmak istiyorlardı.

Moskova'da kaldığımız otelde de rahattık. Orada ilginç bir iki şey oldu:

Moskova'dan doğuya giden trenlerin kalktığı bir Kazan istasyonu vardı. Otelin civarında dolaşırken oraya uğradık. Aileler gelmişti, denkleri yere sermiş, üzerinde oturmuş, treni bekliyorlardı. Böyle bir piknik havasındaydı hepsi... Tıpkı İstanbul Haydarpaşa'daki yahut Ankara garındaki vatandaşlara benziyorlardı. Bir sefer, bir yerde de Türkçe konuşan insanlar gördük. İşte "Hepimiz Türk'üz, Türkçe konuşuyoruz. Hep beraber olalım," gibi bir şeyler söylediler. Anladık ki "hep beraber olalım"dan kastı, bizi de komünist dünyaya sokmak... Biz de gülmüştük.

Nasıl bir hava sezdiniz Moskova'da?

Bir baskı havası vardı. Onu sezmemeye imkân yoktu. Bazı tuhaf şeyler de vardı. Mesela Leningrad'da otelde kalırken kahvaltıya indiğimizde bir liste geliyordu; oraya istediklerimizi yazıyorduk. Yalnız kahvaltı değil, öğle yemeğinin de listesini yazmak ve oraya yazdığımızı yemek zorundaydık. Otellerde her katta bir hanım oturuyor ve yol gösteriyordu. O katın inzibatından sorumluydu herhalde... Yani böyle baskıyı hissettiren birtakım

şeyler vardı havada... Gerçi Moskova'da gittiğimiz lokantalarda rahat, neşeli yemek yeniyordu, ama resmi dairelerde veya bizim resmi konuşmalarda daha ciddi bir hava vardı. Yani öyle rahat bir hava yoktu.

Türkiye'ye karşı hisler nasıldı?

Türkiye'yle dost olmak istiyorlardı. Konuştuğumuz herkesten bu yönde sözler işittik. Zaten bilim insanları her yerde birbiriyle dosttur. Ama öteki insanlarla da aramız iyiydi.

Lenin'in mezarına da gittik. Kızıl Meydan'da uzun bir kuyruk vardı. Ben "Sıraya girelim," dedim. Mihmandarımız "Yok, durun," dedi. Taa en öne gitti, oradaki birilerine bir şeyler söyledi, bizi öne aldılar. Bütün o kuyruk durdu ve hiç kimse sesini çıkarmadı. Ben mahcup oldum, ama girdik içeriye...

Kaldığımız otel, Kremlin'in karşısındaydı. Oradan bakınca Kızıl Meydan'ın öbür tarafında, binaların üstünde politbüro üyelerinin büyük boy resimleri görülüyordu. Sağdan başlıyor; baştaki insan en solda, ama duvarın üzerine koydukları için ve bina da bittiği için o resimler geliyor, geliyor en soldaki resim başta, ondan sonra aşağıya düşüyor, yani her yıl için ilerleyip ilerleyip hoppp aşağı düşüp kayboluyor. Böyle bir hava var. Ben onu görünce "Kruşçev de böyle mi düştü? Ne yapıyor şimdi?" diye sordum. Mihmandarımız "Hiç sorma, düşmekten daha fena bir durumda," dedi.

Babanıza bir suikast girişimi oldu 1964 yılında...

Evet, onu biz sonradan öğrendik. Ben galiba fakültedeydim o gün; radyodan duydum, hemen eve geldim. "Geçmiş olsun," dedim babama... Babam aldırmadı. "Bir şey değil, bir şey olmadı," dedi. Fazla üzerinde durmadı. "Akli muvazenesi olmayan biri," dediler. Niye yaptığı anlaşılmadı.

Tam Bir Diplomat

O yıllarda sizin için "Tam bir diplomat" derlermiş.

Öyle bir şey oldu, evet.

Benim gayretim, Feza Gürsey ve onun gibi değerli insanların araştırmalarına devam etmeleri, bu araştırmaların dünyaya duyurulmasıydı. "Yüksek düzeyde öğretim yapalım, ama araştırmaya da ağırlık verelim," diye düşünüyordum. Onun için öğretim üyelerimizi rahatsız edecek bir şey olmamasına dikkat ediyordum.

Tabii "Türkiye'de araştırma olmaz, sen öğretimini yap. Boş yere bu işlerle uğraşma," diye düşünen pek çok kimse de vardı.

Bir gün Feza Gürsey geldi odama; ümitsiz bir dille;

"Niçin boş yere uğraşıyorsun. Olmayacak bu iş," dedi.

"Ne oldu," dedim. Dedi ki:

"Kütüphaneye gittim. Bir de baktım, benim okuduğum fizik, fizyoloji dergilerini kütüphane müdürü toplamış, ABC sırasına koymuş. Arıyorum bulamıyorum."

Oysa onlar "fakülte dergileri" diye bir yere konmuştu. Kütüphane müdürü hepsini alfabe sırasına sokmuş.

Çok üzülmüştü Feza... "Burada çalışılmaz," dedi. Onun alıştığı yerde, Amerika'da öyle değil. Orada fizik enstitülerinde çalışıyordu. Enstitünün dergileri hep bir arada duruyor, gidince rahat okuyabiliyorsun.

"Müdüre söyledin mi?" diye sordum; "Söyledim ama aldırmadı; 'Burası üniversite, ben istediğimi yaparım' havasındaydı," dedi.

Müdür de Birleşmiş Milletler'den gelen, Hintli bir kütüphane uzmanıydı. Ben ayrıca Feyzioğlu zamanında kurulan Kütüphane Komisyonu'nun da başkanıydım. Kütüphaneye iyi kitaplar, dergiler alınsın diye uğraşıyorduk.

"Peki, ben uğraşırım," dedim. Hintli kütüphane müdürünü tanıyordum. O da iyi niyetle uğraşıyordu. Kütüphaneci olarak merkezi kütüphane, bütün fakültelere eşit bir şekilde hizmet versin istiyordu. Onun için fakülteye göre ayırım yapmıyor, kitapları arka arkaya diziyordu.

Gittim kendisine dedim ki:

"Bizim bilim insanlarının dergileri bir arada bulunur. Onun için siz gene onları eski haline getirin.

"Burası üniversite... Ben de üniversite kütüphanesinin müdürüyüm. Bütün üniversiteye hizmet vermek zorundayım, öyle şey olmaz," dedi.

"Sen benim dediğimi yap, böylesi daha iyi olur," diyorum, gene ısrar ediyor. Baktım ki anlamıyor;

"Bak" dedim, "bu, bizim için hayat memat meselesidir. Son derece önemli bir meseledir. Dediğimi yaparsan burada rahat rahat çalışırsın, yapmazsan ne olacağını bilmem."

Birkaç gün sonra Feza geldi, "Hayret, gene eski haline koymuş dergileri. Nasıl yaptın?" dedi.

"Onunla konuştum, ikna ettim," dedim. İşte o zaman Feza, "Gerçek bir diplomatsın," demişti.

Demek gereğinde siz de sertleşiyorsunuz.

Gerekeni yaptım, mesele kalmadı. Buna karşılık benim de şaştığım şeyler oldu:

Kütüphane Komisyonu'nda, her fakülteden bir temsilci vardı. Ben Fen Fakültesi'nden profesör olarak geldim; en kıdemli öğretim üyesiydim. Öteki fakültelerden gelenlerin hepsi genç insanlardı. Gene kütüphanenin tanzimiyle ilgili bir mesele oldu; ben "Şöyle yapalım," dedim; Mimarlık Fakültesi'nden genç bir arkadaş itiraz etti:

"O, bizim işimize gelmez, başka türlü yapalım," dedi.

Onun üzerine ben de "Canım, ben başkanım, böyle söyledim, böyle yapalım," diye üsteledim.

O yine itiraz etti:

"Canım başkansan her isteğin olacak değil ya... Sen başkan olarak buradaki konuşmaları yöneteceksin, ama biz toplu olarak bir karar verirsek onu dinlemek zorundasın."

Ben önce kızdım içimden... O daha yeni başlamış, ben profesör olmuşum. Ama sesimi çıkarmadım. "Peki, öyle olsun," dedim.

Sonra iyi ahbap olduk, o arkadaşımla da, ötekilerle de... Ben de hepsinin sözüne uyarak öyle davranmaya alıştım. Çünkü ikna oldum ki, o komisyon daha değişik bir yer; herkes eşit durumda... Benim profesör olmam bir şey değiştirmemeli.

İşte böyle değişik bir havası vardı üniversitenin... Hep gençler. O yüzden kavgaları çok olurdu. Bazen yanlış işler yaparlardı, ama iyi niyetle yapıldığı için, bir atılım heyecanı olduğu için, üniversite ve bizim fakülte gelişmeye devam etti.

Dekan Erdal İnönü

Ne zaman dekan oldunuz?

Kurdaş geldikten sonra, gelişmeye ve öğrenci almaya hız verdi. Öğrenciler arttıkça bizim fakültenin işi de artıyordu. Çünkü mühendislerin matematik, fizik, kimya gibi birinci sınıf derslerini biz veriyorduk. Öğrenci sayısının artmasından, dekanımız Cengiz Uluçay da rahatsız oluyordu. Demin bahsettiğim gibi tanınmış, iyi bir matematikçiydi. Galiba Fransa'da doktora yaptıktan sonra Amerika'da Princeton Araştırma Enstitüsü'nde çalışmıştı bir iki sene; orada araştırmalar yapmıştı. Matematiğe katkısı olan bir insandı. Ama yönetici olarak parlak değildi. Gençleri küçümsüyordu. İçine kapalı bir insandı ve kendine çok değer veriyordu haklı olarak...

Bir de kıskançlığı vardı. O yıllarda Ford Vakfı, eğitim alanına destek vermeye başlamıştı. Biz de Ford Vakfı'ndan önemli bir yardım almıştık. Vakıf, Eugene Northrop diye bir matematik profesörünü mümessil tayin etmişti. O, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'yle iyi ilişkiler kurdu. Tabii Dekan Cengiz Bey'le de arası çok iyiydi matematikçi olarak... Benimle de arası çok iyi oldu. Bana çok güveniyordu. Araştırma için bir yardım planla-

dım. Bu yardımla araştırma yapmak veya ders vermek için bizim elemanlarımızı yurtdışına gönderebilecek ya da dışarıdan öğretim üyesi getirebilecektik.

Böyle bir paketti. 1 sene uğraştık. Sonunda kabul ettiler ve o yardım işlemeye başladı. Dışarıdan öğretim üyeleri gelmeye başladı. Önce fizikçiler geldi, sonra kimyaya öğretim üyeleri geldi. Fakat matematiğe bir türlü kimse gelmiyordu. Çünkü Cengiz Bey bir türlü hoca bulamıyordu. "Ne zaman gelecek hocam?" diye sorunca "Uğraşıyorum, gelecek," cevabını veriyordu.

Böyle 1-2 sene geçti. Matematikçi gelmedi. Rektör, "Dekan bu yardımı doğru dürüst kullanmıyor," diye rahatsız oldu. O da Rektör'e kızıyor, "Kurdaş bu işten anlamaz," diyordu. Rektör "Daha çok öğrenci alın, yeni öğrencilere yeni sınıf açın," diye bizi sıkıştırmaya başlayınca Cengiz Bey buna karşı çıktı. "Daha çok sınıf açamayız. Bizim araştırma yapmamız lazım" diyordu. Bu çekişmeler nedeniyle giderek Rektör'le arası açıldı.

Sonunda Rektör, "öğrenci işlerini daha kolaylıkla yönetebilmemiz" için beni Dekan Yardımcısı yaptı. Teorik Fizik Bölüm Başkanlığı da üzerimdeydi. Bu suretle Rektör'ün Cengiz Bey'le teması daha azaldı, daha çok benimle temasa başladı; benim aracılığımla Dekan'a bazı şeyleri söylemeye ve yeniliklere girişmeye başladı. Tabii Cengiz Bey bundan rahatsız oldu. Gerçi bizim aramız iyiydi, ama Rektör'le olan çatışması, benimle de arasını bozdu. Ve sonunda Cengiz Bey, Kurdaş'm baskısına daha fazla dayanamadı, dekanlıktan istifa etti. Öğretim üyeliğini de bıraktı, üniversiteden ayrıldı.

Akademisyenlerin pek rekabet sevmediklerini söylemiştiniz.

Evet, rekabetten hoşlanmazlar. Çünkü profesör, dekan, kendisine çok değer veriyor, her dediği olsun istiyor.

Mesela ben o dönem, en önemli matematikçimiz Cahit Arf'ı çağırmıştım. Dekan Cengiz Bey, ondan da pek memnun olmamıştı. Kendisinin vaktiyle yaptığı bir çalışmada hata bulduğu için kızmıştı Cahit Arf'a... Onun da Türkiye'ye gelmesi için çok uğraştım. Tabii rektör de çok uğraştı. Gelmesi kolay değildi. Ayrıca gelse de İstanbul'u severdi, evi oradaydı. Ama Ankara'da bir ev bulundu ve geldi. Sonra memnun oldu, Matematik Bölümü'nü düzenledi.

Neyse, böylece ben dekan vekili oldum. Babamın şöhreti dolayısıyla beni idari görevlere kolay getirmezlerdi. Genellikle önce vekil yaparlar, sonradan asil olurdum. Ama siyasette hemen öne çıkardılar. Demek ki, babamın siyasetçi olmasının farklı yerlerde, farklı etkisi oluyor.

Asaleten atanmanız ne zaman oldu?

Herhalde 1966 veya 1967'ydi. O zaman işler daha süratle gelişmeye başladı. Ford Vakfı'nın yardımıyla birçok değerli araştırmacı geldi. Mesela Feza Gürsey çok yararlandı o destekten; yurtdışına gitti, geldi; konferanslara katıldı, Türkiye'de değerli araştırmalar yaptı, onları yabancı dergilerde yayımladı ve çalışmalarıyla 1. sınıf olmaya devam etti.

Tosun Terzioğlu o zaman Almanya'da doktora yapmış, Amerika'da çalışmıştı. Türkiye'ye dönünce onu da çağırdım; o da geldi matematik bölümüne...

Sonra Cavit Erginsoy'u çağırdım. O da önce elektrik mühendisliği, sonra fizik doktorası yaptı İngiltere'de... Sarıyer Barajı konusunda yıllarca çalıştı. Derken Viyana'da Birleşmiş Milletler Atom Enerjisi Ajansı kuruldu. Orada uzun süre Türkiye'yi temsilen görev yaptı. Ama sonunda fizikçi olma hevesi galip geldi. Bıraktı Viya-

na'daki görevini, Amerika'daki Brookhaven Ulusal Laboratuvarı kendisini geçmişteki çalışmaları dolayısıyla araştırmacı olarak kabul etti. Orada 5-6 sene çalıştı. Gene önemli araştırmalar yaptı. Ondan sonra ben kendisini çağırdım; "Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne gel, hoca olarak 1 sene kal" diye... Teklifimi kabul etti. Geldi ve "katı hal fiziği" alanında hakikaten çok iyi çalışmaya başladı.

Fakat bir talihsizlik oldu: Geldiğinin herhalde 3. veya 4. ayında, 1967'nin Aralık ayında bizim evde yemek yiyorduk; yemekte Cahit Arf ve eşi ile Feza ve eşi de vardı. Cavit, eşimin yanında oturuyordu. Birdenbire yere düştü. Biz ne olduğunu anlamadık. Doktor Zafer Paykoç bir iki ev ötede bize komşu oturuyordu. Hemen onu çağırdık, geldi; masaj yaptı kalbine, ama anladı; "Ümit yok," dedi. Kurtaramadık. Kalp krizinden kendisini kaybettik. Tabii büyük bir facia oldu bizim için...

Bir aile hatırası-(Üstte soldan) Metin Toker, Özden Toker, Ömer İnönü, Engin İnönü, Erdal İnönü, Sevinç İnönü, Leziz Berker, (oturanlar soldan) Saime Hanım, Gülsün Toker, Mevhibe İnönü, İsmet İnönü, (kucağında) Güçlü Toker, Nurperi Toker, Naime Sohtorik, Ali Sohtorik...

O dönem siz de bir kalp krizi geçirmiştiniz, değil mi?

Benimki ondan biraz evveldi. 1967 sonlarıydı. Bir gün kolum ağrıdı. Kendimi rahatsız hissettim, doktora gittim. Elektrokardiyogramımı aldı. Bir şeyden kuşkulandı. "Aman, sen yat," dedi. Ondan sonra tekrar doktorlar geldi, baktılar. Kalp spazmı mı değil mi, bir türlü anlaşılamadı ama herhalde 1 ay istirahat ettim. Hemen dekanlığı bıraktım. İşte o zaman Cavit dekan olmuştu.

Yeniden Amerika'da

Çok mu yorucuydu dekanlık?

Tabii dekan olarak bütün gün çalışıyordum. Bir yandan da ders veriyordum. Belki yoruldum. Ne olduğunu pek anlamadık, fazla da bir rahatsızlığım olmadı, ama "Bir spazm geçirdin. Sen her ihtimale karşı biraz daha dinlen," dediler. Heybeliada'ya gittik, 15- 20 gün kaldık. Bir iki ay sonra da Amerika'ya dinlenmeye gitmeye karar verdim.

Feza Gürsey'in orada dostları vardı. Mesela Nobel ödüllü fizikçi Tsung-Dao Lee (T.D. Lee), Columbia Üniversitesi'nde profesördü. Feza'yla beraber çalışmışlardı. T.D. Lee, ben bölüm başkanıyken Ankara'ya da gelmişti, Feza aracılığıyla tanışmıştık. Hastalık geçirdiğimi ona söylediler. O da beni, misafir öğretim üyesi olarak üniversiteye çağırdı. 3-4 ay Columbia'da kaldık. Ders vermedim orada, araştırma yaptım. Seminerlere katıldım. T.D. Lee'nin derslerine girdim. O, çok iyi hazırlanır ve en karmaşık konuları gayet basit bir şekilde anlatırdı.

Orada da doktora gittim. Doktor uzun muayeneden sonra bir spazm geçirmiş olabileceğimi söyledi. "40 ya-

şındasınız. İstirahat etmek iyi olur. Dikkat edin, kendinizi yormayın. Normal çalışın," dedi.

Bu arada New York'ta yaşadık tabii... Çok güzel bir fırsat oldu bizim için... New York'u öğrendik. "Ne ararsan bul" derler ya; New York öyle bir şehirdir. Önce anlaşılmaz pek, fakat sonra öğrenince keyfine doyulmaz. Her türlü sanatın, bilim faaliyetinin bulunduğu, çok medeni bir yerdir. Eşimin de çok hoşuna gitti. Orada bir dairede 1968'in ilk aylarını geçirdik. Sonra sonbahar döneminde arkadaşların çağrısıyla Princeton'a gittik.

Efsanevi 1968 baharında Amerika'da üniversitedeydiniz. 68 olaylarına ilişkin gözlemleriniz var mı?

Biz Columbia'dayken bir gün baktım, öğrenciler binayı işgal etmiş, kimseyi sokmuyorlardı. Bir binada kamp kurmuşlardı. Hatta eğlenceli bir şey olmuştu: Ertesi günkü *New York Times*'ta "kızlı erkekli bir grubun binayı işgal ettiği" haberi çıkmıştı. Habere göre eylem sırasında erkekler kızlara "Hadi bize yemek yapın, karnımız acıktı, demişler. Kızlar da "Biz özgür kadınlarız, bizden yemek filan beklemeyin, kendiniz yapın," diye karşı çıkmışlar. Bu diyalog yayımlanmıştı gazetede...

Bir gün de rektör okuldaki bütün öğretim üyelerini topladı. Bazılarının çocukları da bu harekete katılmışlardı. Onlar, çocuklarını müdafaa ettiler. "Öğrencilerin isteklerine karşı anlayışlı davranalım; ne istiyorlar anlamaya çalışalım," dediler. Sonra bir fizikçi çıkıp daha sert konuştu:

"Öğrencilerin isteklerini söylemesi iyidir, ama siz kontrolü onlara bırakmayın," dedi. Birkaç gün boykot oldu, ama çabuk geçti sonra...

Biraz New York günlerinizden söz eder misiniz?

New York'ta sahile paralel 2. Cadde'de, West End Avenue'de bir apartman dairesinde kaldık. Colombia'ya yakın sayılırdı; metroyla veya otobüsle gidiyordum. Evin sahibi bir öğretim üyesiydi sanırım; İsrail'e gitmişti. Dairesini bize kiraladı. O dönem New York'un büyük caddelerini öğrendik: 4. Cadde'yi, 5. Cadde'yi, Park'ı, Lexington'ı...

Sanat faaliyeti çoktu tabii... Metropolitan Müzesi'ne, Modern Sanatlar Müzesi'ne, resim sergilerine, galerilere giderdik. Sinemalara, lokantalara giderdik. Bazen öğretim üyeleri eve yemeğe davet ederlerdi. T.D. Lee çağırırdı mesela... Izidor Ruby çağırırdı. O da Columbia'nın kıdemli bir fizikçisiydi. Onu da Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne çağırmıştım; gelmişti. O yüzden aram iyiydi.

Türklerle de görüşüyor muydunuz?

Tabii. Ünlü bestecimiz Bülent Arel New York'ta yaşıyordu o zaman... O da Columbia Üniversitesi'nde çalışmıştı bir süre... Sonra New York'un kuzeyindeki Stony Brook Üniversitesi'ne geçmişti. Ankara'dan sevdiğimiz bir arkadaşımızdı. Onun evine giderdik arada... Çok kültürlü bir insandı. Besteleriyle tanınmaya başlamıştı. Bize New York'taki müzik faaliyetlerini de anlatır, yardımcı olurdu.

Şerif Mardin'le o dönem mi tanıştınız?

Yok, daha evvel Türkiye'de tanışmıştım onunla... Eşi Suna ile onun kardeşi Tuna, tanıdığımız bir ailenin kızlarıydı. Şerif de bizim muhitimizden bir insandı. Aydın Yalçın'ı tanırdı; oradan tanışmıştık.

Sonra 1957'de Amerika'ya gittiğimizde o da Princeton'a gelmişti. Orada ahbaplık ettik. Doktorasını galiba Stanford Üniversitesi'nde yapmıştı. Princeton'da onu kitap haline getiriyordu. Sonra "*Jöntürklerin Siyasi Fikirleri*" diye güzel bir kitap oldu o...

ODTÜ'de Commer'in arabası yakıldığında siz Amerika'da mıydınız?

Evet, Princeton'da bir gün öğretim üyeleriyle yemek yiyorduk. Yanımdaki öğretim üyesi "Sen Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde miydin?" diye sordu. "Evet," dedim. "Bugün gazetede okudum. Orada bir olay olmuş. Amerikan Büyükelçisi ziyarete gitmiş, onun otomobilini yakmışlar," dedi. Şaşırdım. İlk defa orada duydum böyle bir şey olduğunu... Ondan sonra olayların hızla geliştiğini mektuplardan öğrendim.

Amerika'da 1 seneye yakın kaldıktan sonra, 8 Mayıs 1969'da Türkiye'ye döndük eşimle birlikte...

15 Mayıs'ta ODTÜ'de Rektör Kurdaş'la görüştüm. "Aman ne iyi oldu da geldin," dedi ve beni tekrar dekanlığa atadı.

15 Ağustos'ta okul açıldı ve olaylar başladı. Ondan sonra öğrenci hareketleriyle uğraşmaya başladık.

Soyadı, Rektörlüğüne Engel...

Siz dekan olduğunuzda öğrenci eylemleri yoğunlaşmış mıydı?

Bizim fakültede o kadar fazla değildi, ama gene de oluyordu birtakım boykotlar, forumlar... Eylül'de İstanbul'da Taylan Özgür, bir gösteride polis tarafından öldürüldü.

Ben fazla karışmıyordum; öğretime ve araştırmaya devam ediyorduk.

Rektör Kurdaş, üniversitede her konuya egemendi. Mütevelli Heyeti'yle iyi işbirliği yapıyordu, onlara istediğini yaptırıyordu. Ama onun dönemi de bitiyordu artık... Siyasi çekişmeler başlayınca Mütevelli Heyeti, Kurdaş'a karşı tavır almaya başlamıştı. Heyet'e siyasi görüşü Kurdaş'a uymayan insanlar atanmıştı. Onlar, "Sen burayı çok solculara bırakıyorsun. Okulda solculuk ilerliyor," diyerek Rektör'ü rahatsız etmeye başlamışlardı. Üniversitede ciddi bir çekişme başgöstermişti. İdari İlimler Fakültesi Rektör'ün tarafını tutmuş, Mütevelli Heyeti'ne karşı tavır almıştı. Mimarlar karışmıyor görünüyordu.

Biz de pek karışmıyorduk, ama Mühendislik Fakültesi de aksi bir tavır aldı. Mustafa Parlar ise egemen olmak istiyordu. İdari Bilimler'in solcu eğilimlerine kızıyor, Mütevelli Heyeti'yle iyi geçiniyordu.

Kurdaş ise galiba sıkılmıştı artık... 24 Kasım'da "Yeter" diyerek ayrılmaya karar verdi. Onun niyeti rektörlükte beni bırakmaktı zannediyorum, ama Mütevelli Heyeti böyle bir atama yapmadı. Onların da görev süresi bitmişti. Kurdaş giderken beni vekil bıraktı; birkaç gün vekâlet ettim.

Olaylar nedeniyle üniversite 1 Aralık'ta açılabildi.

6 Aralık'ta yeni Mütevelli Heyeti toplandı; rektör seçimini görüştüler.

27 Aralık'ta Kemal Karhan'ı rektör atadıklarını ilan ettiler. Kemal Karhan, Ege Üniversitesi'nden tanınmış bir profesördü. Ancak üniversitesinden izin alamadı.

O günlerde Akademik Konsey, "Yeni rektör nasıl birisi olsun?" diye bir toplantı yaptı. Orada 3 aday gösterdiler. Birisi bendim, birisi İdari İlimler Fakültesi Dekanı Prof. Yaşar Gürbüz; üçüncüsü Mühendislik Fakültesi'nden Prof. İsmet Ordemir...

Öğrenciler sizi destekliyorlardı.

Evet. Ama Mütevelli Heyeti kendi başına çalıştığı için dinlemedi bu önerileri... Biz, "yatıştırıcı bir rektör seçerler" diye beklerken 27 Ocak 1970'te Mühendislik Fakültesi Dekanı Profesör Mustafa Parlar'ı rektörlüğe atadılar. Parlar, çok disiplinli bir insandı, ama öğrencilerle arası iyi değildi.

Onun atanması, üniversitedeki militan öğrenciler arasında büyük infial uyandırdı. Boykota gittiler. Hatta Fakülte'yi bastılar, Mustafa Parlar'ın Dekanlık'taki odasına girip eşyaları tahrip ettiler. Böyle olmayacak şeyler yaptılar.

29 Ocak günü alışılmadık bir olay oldu. Mimarlık ve İdari İlimler fakültelerinde, akşam da bizim fakültede genel kurullar toplandı. Onlar da Mütevelli Heyeti'nin bu kararını kabul etmediklerini ve direneceklerini söylediler.

Profesör Parlar, bunlardan çok rahatsız oldu ve kendi fakültesinden güvenoyu istedi; ama kendi fakültesi ona güvenoyu vermedi.

Ondan sonra öğrenciler tekrar büyük bir forum yaptılar. O zaman "forum" diye bir âdet çıkmıştı, toplanır, konuşup karar alırlardı. O forumda Parlar'a karşı sözler söylendi. Parlar da bunun üzerine "Öyleyse bırakıyorum," dedi, rektörlükten istifa etti. Hatta dekanlığı da bıraktı.

Bu istifa üzerine Olağanüstü Genel Kurul toplandı. Üniversitenin bütün öğretim üyeleri, kendi rektör adaylarının Mütevelli Heyeti'ne bildirilmesine karar verdiler. Mütevelli Heyeti bu adaylarından birisini rektör seçmezse toptan istifa edeceklerini ilan ettiler.

Benim adımı da rektör adayı diye bildirmişlerdi. Ben de o Genel Kurul'a gittim ve kısa bir konuşma yaptım.

Herkesi güldüren bir konuşmaymış.

Evet, eğlenceli oldu. Dedim ki:

"Rektörlük için öğretim üyeleri 3 aday bildirdi. Duyduğumuza göre Mütevelli Heyeti'nin bunlara itirazı varmış.

"İsmet Ordemir'in hiç yönetim tecrübesi olmadığını söylüyorlarmış. Ama tecrübe, iş yaparak edinilir. Seçilirse pekâlâ tecrübe edinir. Öteki adayımız Yaşar Gürbüz'ün solda olduğunu iddia ediyorlarmış. Bu da geçici bir sakıncadır. Zamanla nereden geldiği unutulur, ortaya gelir. Bunlar geçici şeylerdir. Ama benim için yaptıkları itiraz, en önemlisi. Çünkü Mütevelli Heyeti, benim

soyadıma, yani İsmet İnönü'nün oğlu olmama itiraz etmiş. Bunu değiştirmek kimsenin elinde değildir. Bu, doğa yasalarına aykırıdır. Gördüğünüz gibi benimki, en düzeltilmeyecek durum. Onun için beni adaylıktan çıkarın. Öbür adaylarınız kalsın."

Tabii çok güldüler ve alkışladılar. Ama dinlemediler beni...

Bu isimlerin Mütevelli Heyeti'ne bildirilmesini istediler.

1 Şubat 1970'te Mütevelli Heyeti, öğretim üyelerinin adlarını verdiği 3 dekanı Marmara Oteli'nde toplantıya çağırdı. Ertesi gün o toplantı Ankara'da devam etti. "Yeni rektörün nasıl olacağını saptayalım, öğretim üyeleri de katılsınlar," diye bir protokol imzalanması söz konusu oldu. Fakat oradan bir şey çıkmadı. Öğrenciler "boykota devam" kararı aldılar. Genel forum yaptılar. Ben de o foruma gittim, ama oraya gitmem hata oldu. Çünkü orada söylediklerim yanlış anlaşıldı.

Ne söylediniz?

Onların hareketlerine karşı çıkmak istiyordum. "Anlayışla karşılıyorum yaptığınızı, ama doğru değil," gibi bir şeyler söyledim. Ama "anlayışla karşılıyorum" demem, sonradan aleyhime kullanıldı. "O da bu işin içindeymiş," diye yorumladılar.

Öğrencinin size sempatisi, desteği nereden kaynaklanıyordu?

Öyle sert bir tavır takınmadım ben; herhalde ondan... Yoksa özel bir ilişkim yoktu. İdari İlimler'deki bazı genç öğretim üyelerinin, öğrenci hareketleriyle ilişkisi olduğu söyleniyordu. Orada siyasi işlere hevesli bir

iki genç vardı, tanıyordum. Bizim fakültede öyle bir şey yoktu!

Rektörlüğe vekâlet ederken Öğrenci Birliği başkanıyla temasa başladım. Zaten Kurdaş zamanında öğrenci temsilcisi Akademik Konsey'de bulunurdu. Oy hakkı yoktu, ama gelir dinlerdi. Ben de kendisini tanımıştım, genç bir öğrenciydi. Mezun olduktan sonra İsveç'e gitti. Galiba hâlâ orada... Belki o, gençlere söylüyordu; ben daha müsamahalı davranıyorum diye olumlu bir bakışları vardı, ama fazla bir ilişkimiz de yoktu.

Ama sizi suçluyorlardı "Öğrenciyi tahrik ediyor," diye...

7 Şubat'ta Mütevelli Heyeti'yle bir toplantı yaptık. Mütevelli Heyeti Başkanı, MTA müdürü olan Sadrettin Alpan'dı. Heyet'te İstanbul'dan da işadamları vardı. Orada üyelerden Şahap Kocatopçu bir konuşma yaptı. Öğrencilerin böyle usulsüz hareketler yapmalarına çok kızıyordu. Bizi, gençleri tahrik etmekle suçlar gibi konuşuyordu. Bizimle alay ederek, "Bize renksiz bir rektör vekili adayı verin," demişti.

O ara basında "Bunlar üniversiteyi tahrik ediyorlar, ayaklandırıyorlar," diye yazılar çıkıyordu. Bunun üzerine 9 Şubat 1970 günü bazı akademisyen arkadaşlarımla bir basın toplantısı yaptık; tahrik etmediğimizi, bilakis Mütevelli Heyeti'nin yanlış hareketleri karşısındaki tepkileri yumuşatmaya çalıştığımızı anlattık.

O basın toplantısına ilişkin bir anımı anlatayım:

Bana "Sen konuş" dediler. Oturup bir yazı yazdım. Yazarken şöyle düşündüm:

Benim Mütevelli Heyeti'yle herhangi bir alıp veremediğim yoktu. Hepsi saygıdeğer insanlardı, ama şimdi kendimi savunurken onlara da "Yaptığınız yanlıştır," di-

ye çıkışan, durup dururken suçlayan bir yazı yazacaktım.

O an aklıma eşimle Amerika'dayken izlediğimiz bir film geldi. Kral Arthur'un yaşamıyla ilgili bir filmdi. Orada Lancelot gelir kendiliğinden, Kral Arthur'un yuvarlak masa şövalyelerine katılır. Beraber savaşırlar. Derken Kral Arthur'un eşine âşık olur. Ondan sonra araları açılır. Sonunda Kral Arthur, Lancelot'un takımına karşı hücuma geçer. Sabah hücumdan önce şafak doğarken, "Lancelot, benim sevgili dostumdu. Nasıl oldu da ben şimdi ona hücum edeceğim, onu öldürmeye çalışacağım. Bu nasıl başıma geldi?" diye düşünür.

Filmdeki bu sahne geldi aklıma; "Ben nasıl oldu da Mütevelli Heyeti'ne karşı böyle suçlayıcı bir yazı yazıyorum? Nerden çıktı bu?" diye düşündüm kendi kendime... "Ama çaresi yok, bunu hemen yapmak zorundayım. Bu, benim görevim. İnsan bazen görevi dolayısıyla böyle tanımadığı insanlara hücum etmek durumunda kalıyor," dedim sonra ve açıklamayı yazdım.

Gene Vekil Olduk

İnönü, ODTÜ'de ağaç dikme töreninde...

Ve yeniden rektör vekili olarak atandınız.

Evet, 15 Şubat'ta İstanbul'da Mütevelli Heyeti tekrar toplandı ve beni rektör vekili atadılar. Gene vekil olduk. Aslında aradaki arayış döneminde gene rektör vekiliydim, ama şimdilik bir rektör aramaktan vazgeçtiler.

Tekrar bana görev verilmesi üzerine Şahap Kocatopçu Mütevelli Heyeti'nden istifa etti.

23 Şubat'ta öğrenciler tekrar forum yaptılar ve asıl rektör atanmadığı için boykota devam kararı aldılar. Ama ben artık fiilen rektör olarak görev yapıyordum. İsmet Ordemir'in Mühendislik Fakültesi dekanlığına, Bahattin Baysal'ın da Fen ve Edebiyat Fakültesi dekanlığına vekalet etmesini önerdim.

Mütevelli Heyeti 1 Mart'ta İstanbul'da toplandı. Beni de çağırdılar, gittim, ama ben ayrıldıktan sonra, hatta tam Ankara'ya vardığımda "Mütevelli Heyeti'nin toptan istifa ettiği" haberi geldi. O zaman ben tam tek başıma kaldım.

Bu arada üniversitede eğitim yoktu değil mi? Boykot vardı.

O arada boykot vardı evet, eğitim durmuştu. Ama Mütevelli Heyeti istifa edince boykot sona erdi.

2 Mart'ta ben tek başıma işbaşı yaptım. Üniversiteyi vekil olarak, Mütevelli Heyetsiz yönetmeye başladım. Akademik Konsey toplandı. Tekrar akademik takvimi tespit ettik ve öğretim yeniden başladı üniversitede... Ve bütün bu olaylara rağmen Nisan'da 1. sömestri tamamlayıp 2. sömestre başladık.

21 Mayıs'ta "Üniversitede silahın yeri yoktur" diye bir genelge yayınlamışsınız. Ertesi günkü gazetelerde var. Ne olmuştu ki?

"Öğrenciler arasında silahlar var," gibi sözler söyleniyordu. Nisan sonunda İçişleri Bakanlığı'nda bir toplantı oldu. Dekanlarla beraber oraya gittik. Orada "Üniversitede kontrolü nasıl elde edeceğiz?" meselesi konuşuldu. Onun üzerine o genelgeyi yayınladım; "Üniversitede silahın yeri yoktur. Kimse taşımamalıdır," diye... Hatta babamın da hoşuna gitmişti hatırlıyorum; "İyi bir şey yaptın," demişti. Etkisi oldu bir süre, ama onu uygulayacak halimiz pek yoktu tabii...

İsmet Paşa da çok sert tepki gösteriyordu öğrencilere değil mi?

Evet. Benden evvel başlamıştı onun tepkisi, "Haytalar! Öğrenmek istemiyorlar. Nasıl şey bu?" diye kızmıştı. Tabii hakkı vardı, onun öğrenci anlayışına hiç uymayan bir şey...

Aslında o silahlar gelmeden önce öğrenciler de bir özgürlük havasındaydılar. Orada eleştirilecek bir şey yoktu! Batı üniversitelerinde olduğu gibi, serbest üniversite havası içindeydiler.

O dönem oldukça normal gitti, öğretim, araştırma yapılıyordu. Öğrenci Birliği seçimleri rahat yapıldı. Ama dışarıdan, alttan alta da tahrikler oluyordu.

11 Haziran'da İçişleri Bakanlığı "Bu tahriklere, kargaşaya karşı nasıl bir kontrol düşünüyorsunuz?" diye bizi toplantıya çağırdı. Cevap vermek için gittik. Okulda sürekli jandarma olmaması için "Olay olursa hemen gelsinler," gibi bir yol bulmaya çalıştık.

15-16 Haziran olaylarında da karışmıştı üniversite...

Evet. Ben 15 Haziran'da 7 sayfalık uzun bir bildiri yazdım yine... "Üniversitede fikir özgürlüğü iyidir ama kargaşaya yer yoktur," diye...

"Öğrenci Birliği'nin her istediğini kabul ettiremeyeceğini" söyledim. Birçok öğretim üyesinin hoşuna gitti bu... Disiplini kurmaya çalışan bir bildiriydi.

Sonra 16 Haziran'da Cumhurbaşkanı bizi çağırdı. Dekanlarla beraber gittim. Sunay bize "Niye disiplini sağlayamıyorsunuz?" diye sordu. "Biz elimizden geleni yapıyoruz, ama öğrenciye dinletemiyoruz. Ancak polis gelirse disiplin gerçekten sağlanabilir," demiştik o zaman... Bizi dinledi, bir şey söylemedi, ama söylediklerimize inanmamış gibi göründü.

Gerçekten disiplini sağlayamıyor muydunuz?

O ara olan bir olaydan örnek vereyim:

Hazirandaki sınavlar yaklaşırken, galiba İdari İlimler'deki yardımcım geldi. Dedi ki: "Şimdi duydum. Makine Mühendisliği bölümündeki öğrenciler forum yapmışlar; 'Havalar çok sıcak. Biz çalışamıyoruz, iyi not almayacağız. Sınavları sonbahara erteleyelim' diye karar almışlar. Bunu da yarın öteki öğrencilere söyleyeceklermiş."

Çok üzüldüm; başımdan aşağıya kaynar sular dökülmüş gibi oldu. "Hemen gideyim, onlarla konuşayım, dedim. Yurtlara gittim. Öğrenci Birliği başkanını aradım, ama bulamadım. Sorumlu gençlerin hepsi kayboldu ortadan...

Ertesi sabah yanımda bir iki dekanla gittim o sınıfa... Hakikaten çocukların çoğu toplanmıştı. Önce Öğrenci Birliği başkanı çıktı, bir konuşma yaptı.

"Sınavların ertelenmesi işini konuşmak istiyor öğrenciler," dedi.

"Peki," dedim ben de...

Önce bu fikri ortaya atan öğrenciye söz verdi. O çıktı, uzun bir konuşma yaptı:

"Görüyorsunuz, çok sıcak, çalışamıyoruz. Bizi bu sıcakta çalıştırıp sınavlara sokmak zulümdür. İyi not da alamayız. Onun için rica ediyoruz erteleyin sınavları... Sonbaharda iyi havada, iyi çalışarak girelim. Hepimiz için daha iyi olur," dedi. Diğer çocuklar da desteklediler.

Ondan sonra Öğrenci Birliği başkanı bana söz verdi. Ben çıktım, dedim ki:

"Ben sizin hoşunuza gitmeyecek şeyler söyleyeceğim, ama bu bir görevdir ve bunu yapmak zorundayım, kızmadan dinleyin beni... Burası, özgür bir üniversite... Tabii ders görüyorsunuz, araştırma yapıyorsunuz, ama

ülkenin sorunlarıyla da ilgileniyorsunuz. Arada toplantılar yapıyorsunuz. Ve çok iddialısınız. Bir an evvel mezun olup Türkiye'nin sorunlarıyla uğraşmak istiyorsunuz. Hepsini çözeceğinizi iddia ediyorsunuz. Biz de çözmenizi bekliyoruz. Bazıları ise 'Siz bu işlere karışmayın,' diye kızıyorlar. Durum bu iken şimdi 'sıcak var' diye sınavlara girmek istememenizi, bizi dikkatle izleyen kamuoyuna nasıl anlatacağız? 'Sıcaktan çalışamıyoruz,' dersek onlara büyük bir koz vermiş olmaz mıyız? 'Hani ülkenin sorunlarıyla uğraşacaksınız? Birazcık sıcak olunca çalışamıyorsanız size kim güvenir,' diye bizimle alay ederler. Onun için bence siz sınavlara girin güzel güzel... Onları geçin. Ondan sonra güzel bir tatil yapın, sonra da göğsünüzü gere gere gene Türkiye'nin sorunlarına eğilin. Kararı size bırakıyorum, ama cevabınızın da iyi olmasını bekliyorum," dedim.

"Şimdi girmeniz sizin için daha iyi olur. Sıcaktan öğretim üyeleri de rahatsız oluyor, ama sonbahara bırakırsanız size daha zor sorular hazırlarlar," diye de ekledim.

Ondan sonra onlar oyladılar ve büyük bir farkla sınavlara devam kararı aldılar. Ben de çok sevindim. Önemli bir başarı oldu bu... Tabii öğretim üyeleri de memnun oldular; "Nasıl oldu bu iş?" diye şaşırdılar.

Böyle bir iki olay daha oldu. Bir defa da Hazırlık Okulu'nda gene militan öğrenciler okul müdürüne kızmışlar. "Sert davranıyor" diye ayaklanmışlar. Okulu işgal etmişler. Müdür zor durumda kalmış. Bana telefon etti. Gittim, çocukları susturdum, müdürle beraber çıktık okuldan, kurtuldu baskıdan...

Yani disiplini bir ölçüde kurabiliyordum. Öğrenci Birliği başkanı da bana yardımcı oluyordu. Böyle gayet iyi bir şekilde devam ettik, ama sonradan işi karıştıran silahlı hareketler oldu.

Sadece öğrenci değil, çalışanlar da eylemdeydi o dönem...

Evet. 16 Temmuz'da kimliği saptanamayan bir grup öğrenci, bir sendika başkanını dövdü. Onun üzerine ertesi sabah üniversite personeli bir grev teşebbüsü yaptı. 17 Temmuz'da üniversiteye geldiğimde baktım, kimse çalışmıyor. Sekreterler kaybolmuş, şoförler, müstahdemler, herkes aylak aylak dolaşıyor. Rektörlüğün önünde toplanmışlar; onlara karşı da birtakım öğrenciler toplanmış. Ne oluyor diye anlamaya çalıştım.

"Öğrenciler bize baskı yapıyor, böyle çalışılmaz. Onun için biz de grev yapıyoruz," dediler.

Anladım ki bir şey yapmam gerekiyor. Oturup odamda bir yazı yazdım. Bir sekreterimiz vardı, beni severdi. O, halime acıdı, geldi yazıyı daktilo etti. Ondan sonra dışarı çıktım; baktım, 2 kamp olmuşlardı: Bir tarafta müstahdem, öbür tarafta öğrenciler... Orada bir parmaklık vardı, onun üzerine çıktım, elimdeki kâğıdı okudum:

"Burası üniversitedir. Devlete karşı öğretim borcumuz var. Öğrencilere öğretim ve araştırma yaptırmakla yükümlüyüz. Herkes de görevini yapmak durumunda... Ben rektörüm, görevim sizi çalıştırmaktır. Şimdi herkes işinin başına dönsün. Yoksa benim bunu size yaptıracak gücüm var. Hadi bakalım görevinizin başına," dedim.

Şaşılacak bir şekilde herkes görevinin başına gitti. Öğrenciler de 10 dakikada dağıldılar. Yardımcım geldi, "Yahu iyi dağıttınız onları," dedi.

"Gücüm var" derken neyi kastediyordunuz?

Aslında bir şey kastetmiyordum. Sindirecek bir gücüm de yoktu. Ama anlaşılan, öğrencilere de çıkışmamı

istiyorlardı. "Öğrenciler böyle şeylere karışmasın," deyince memnun oldular.

O ara durum idare edilebiliyordu bu laflarla... Sonra silahlar gelince iş kontrol edilemez hale geldi.

Temmuz sonunda eski arkadaşım Adnan Şaplakoğlu bir olay çıkardı. Kuruluşundan beri Fizik Bölümü'nün başkanıydı. Fakat solcu öğrencilerin hareketlerine çok kızıyordu. Kendini tutamıyor, bağırıp çağırıyordu. İşini de doğrusu yapamıyordu. Onun için onu görevden alıp, yerine Perihan Tolun diye başka bir fizikçiyi atamıştım. Karakter sahibi bir hanımdı. Tabii Adnan Şaplakoğlu gibi cüsseli değildi, ama görevini iyi yapıyordu.

Fakat, işte o ara, bir hiddet esnasında Adnan Şaplakoğlu, Perihan Hanım'a vurdu galiba. Perihan Hanım bana geldiğinde yüzü kanıyordu. "Beni dövdü, yüzüm kanadı," dedi. Tabii olmayacak şey! Onun üzerine Şaplakoğlu'nun sözleşmesini feshettik. Sonra hep aleyhimde bulundu, savcılığa ihbar etti, ama sonra unuttu onları.. Ben de unuttum. Daha sonraları dostça konuştuk gene...

Sürpriz Rektör

Eğitim sürüyor muydu o arada?

Evet, bütün bu hikâyeler esnasında 2 sömestr yaptık. 31 Ağustos'ta sömestr bitti. 6 Ağustos'ta giriş sınavları yapılacaktı, ama orada başka bir olay oldu. Sınav günü soruların çalınmış olduğunu fark ettik. Sınav iptal edildi. 2 ay sonraya ertelendi.

15 Ağustos'ta yeni Mütevelli Heyeti ilan edildi.

27 Ağustos'ta ben yeni rektör seçsinler diye, rektör vekilliğinden istifa ettim.

4 Eylül'de yeni Mütevelli Heyeti toplandı ve sürpriz şekilde beni rektör atadı.

Beni çağırıp "Aramızda konuştuk. Herkesin fikri senin rektörlük yapmandır," dediler. Bu defa vekil değil de rektör... Ben de "Peki," dedim.

Niye sürpriz saydınız?

Çünkü o zamana kadar benim Mütevelli Heyeti'ne karşı bir tavrım vardı. Üniversitedeki fikir özgürlüğünü korumak için uğraşıyordum. "Mütevelli Heyeti atamaları yapsın, ama bizim fikir özgürlüğümüze karışmasın,

üniversiteyi karıştıracak şekilde davranmasın," diye basına açıklamalar yapıyordum. "Artık başka birisini atarlar," diye düşünüyordum ama beni atadılar.

Değişmiş miydi Mütevelli Heyeti?

Değişmişti. İstanbul Teknik Üniversitesi Maden Fakültesi'nden tarafsız bir profesör başkan olmuştu. Daha çok öğretim üyeleri vardı artık... Mesela Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden "sağcı" diye bilinen bir profesör vardı.

İlk toplantıda, daha önceden atadığım 4 rektör yardımcısını onayladılar. Ertesi günkü toplantıda öteki atamalarımı onayladılar. 11 Eylül'de de benimle 3 yıllık bir sözleşme imzaladılar. Bu suretle üniversite normal hale geldi. Mütevelli Heyeti ve rektörüyle beraber çalışır hale geldi.

17 Eylül'de giriş sınavlarını bu defa başarıyla yaptık.

12 Ekim'de 1970-1971 ders yılı normal başladı. Fakat gene kısa sürede birtakım acayiplikler ortaya çıktı. Öğrencilere dışarıdan baskılar vs... Ben yine Mimarlık ve Beşeri İlimler'deki kaynaşmalara, öğrenci baskılarına karşı çıkan bir genelge yayınladım. O günlerde Dev-Genç Kurultayı vardı. Bizim üniversitede yapmak istediler; izin vermedim. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yaptılar.

O ara Fakir Baykurt'u işe almışsınız.

Evet. Sevdiğim bir yazardı Fakir Baykurt ve o ara işsizdi. Arkadaşlarım söylediler, "Böyle bir isteği var," diye; ben de "Memnuniyetle," dedim. 28 Ekim'de üniversitenin Halkla Münasebetler ve Yayın İşleri Müdürü olarak atandı.

Tabii o zaman ona da çok itirazlar oldu, "Nasıl Fakir Baykurt'u alırsın," diye...

20 Kasım'da Mütevelli Heyeti ile bir toplantı yaptık. Aramızdaki anlaşma havasının bozulduğunu orada ilk defa fark ettim. Benim yaptığım bazı atamalardan memnun kalmamışlardı. Mühendislik Fakültesi Dekanlığı'na Erdoğan Tekin'i atamıştım. Onun asaleten atamasını yapmadılar; vekil olarak kabul ettiler. Ayrıca fark ettim ki Mütevelli Heyeti, öğrencilerin baskılarına karşı yeteri kadar mukavemet etmediğim görüşüne varmıştı.

Zaten o günlerde gene üniversitede olaylar çıkmaya başladı.

"Deniz Gezmiş bizim üniversiteye geliyor, yurtlarda kalıyor," diye rivayet çıktı. Ben Öğrenci Birliği başkanına soruyordum, "Yok öyle bir şey. Burası üniversite, herkes gelir gider, ama burada kalması söz konusu değil," diyordu.

Halbuki gelip kalıyormuş değil mi? Yurtlarda odası var.

Evet. Gelip gidiyormuş. Kaldığı da söylendi. Pek kaldığını sanmıyorum, ama o zaman bana bunu söylemediler. Bilmiyordum.

Deniz Gezmiş'le...

Deniz Gezmiş'le tanıştığınız doğru mu?

Ben Deniz Gezmiş olarak hiç görüşmedim. Öğrencilerden sadece Öğrenci Birliği başkanı ile muhatap oluyordum. Fakat şöyle bir olay oldu:

O günlerde, bizim üniversitenin garajlar kısmında otomobillere bakan arkadaşım İdari Müdür'e telefon etti. "Buraya bir öğrenci geldi, bizi tehdit ediyor," dedi. Onun üzerine "Peki geliyorum," dedim, oraya gittim. İdari İlimler Fakültesi'nden Dekan Yaşar Gürbüz de yanımdaydı. Orada baktım, uzun boylu bir öğrenci, parkasıyla onların karşısında...

"Sen ne istiyorsun?" diye çıkıştım ona...

"Yok bir şey istemiyorum. Buraya geldim, bakıyorum," dedi.

"Karışma sen bu işlere," dedim, onu gönderdim.

Sonradan Yaşar bana "Bizim o gün konuştuğumuz çocuk Deniz Gezmiş'miş," dedi.

"Nerden biliyorsun?" dedim; "Bana öyle söylediler," dedi.

Yani o Deniz Gezmiş'se, böyle bir görüşmemiz oldu, kim olduğunu bilmeden... Bir daha da görmedim. Fakat anlaşılan o gelip gidiyormuş üniversiteye...

Sonra gene bazı olaylar oldu. Bunun üzerine 12 Ocak'ta yurtları kapatma kararı aldım. Çünkü ben "Silah kullanmayın," diyorum, ama duyuyorum ki silahlar var. Benim aramam da yetmiyor Hatta bir gün bizzat gittim; yurdu aramaya kalktım, ama ben arama mütehassısı değilim ki... Baktım ondan bir şey çıkmıyor, "jandarma karakolu kurulsun," diye İçişleri Bakanlığı'na başvurdum.

Yani çıkıştaki jandarma karakolu ondan sonra kuruldu.

Cumhurbaşkanı o zaman rektörlerden "Üniversitelerde asayiş nasıl kurulur?" diye görüş istemişti. Ona da "Durum ciddidir, ama vahim değildir. Öğretime devam ediyoruz. Üniversite kapatılmamalıdır. Gerekirse jandarma karakolu kurulmalıdır," diye yazmıştım. Çünkü anladım ki kontrol ancak güvenlik kuvvetleri tarafından sağlanabilecek. Ondan sonra jandarmaya söyledik; "Yurtları arayın, silah varsa meydana çıksın," diye...

16 Ocak'a kadar dersler kesildi. 4 gün kapalı kaldı üniversite... Jandarma gelip arama yaptı, bir şey bulamadı. Halbuki "Üniversitede herkes silahlı," diye dedikodu çıkıyordu. Ama tuhaf bir şekilde jandarma geldiği halde hiçbir şey bulamadı.

Evi Bombalanıyor

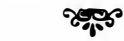

O dönem biz eşimle Mebusevleri'nde oturuyorduk. Aramanın yapıldığı 16 Ocak 1971 gecesi geç vakit telefon çaldı. Telefonu ben açtım, birisi bana:

"Ben Deniz Gezmiş'im," dedi.

"Ne istiyorsun?" dedim.

"Siz ne yapıyorsunuz?" filan dedi, kapattı telefonu.

Arkasından büyük bir gürültüyle bizim evin kapısı havaya uçtu.

Siz kapıya yakın mıydınız?

Biz yukarıdaydık. Sanıyorum bizim yukarıda olduğumuzu teyit etmek için telefon ettiler. Biz telefona cevap verince de kapıya koydukları dinamiti, şimdiki tabirle bombayı patlattılar. Muazzam bir gürültü oldu. Aşağı indik baktık, kapı kırılmıştı. Uçmuştu. Tabii komşular geldi, herkes doluştu. Yapacak bir şey yoktu. Çankaya'ya, babamın evine gittik, gece orada kaldık. Bir süre orada oturduk. Fakat kimin yaptığı anlaşılamadı.

Deniz Gezmiş miydi acaba arayan?

Sanmıyorum! Niye arasın beni?

Patlamadan nasıl etkilendiniz? Korktunuz mu?

İlk anda bir şey hissetmedik pek! Çünkü ani oldu. Sonradan pek korkmadık; "garip bir şey" diye baktık! O zaman böyle olaylar oluyordu çünkü... Eşim de cesaretle, metanetle karşıladı.

Kim yaptı sizce?

Benim rektörlüğü bırakmamı isteyen birileri yaptı sanıyorum. Hayatıma kast için değildi herhalde; öyle olsa başka türlü yaparlardı.

Korkutmak amaçlıydı yani...

Korkutmak amaçlıydı, ama devam ettim, bir şey olmadı.

Ondan sonra tekrar dersler başladı.

18 Ocak'ta gene bazı olaylar oldu. Yine yurtları kapatma kararı aldım. Gene "Arayalım," dedik. Öğrencilere "Çıkın," dedik. "Çıkmayız," dediler, ancak 22 Ocak'ta yurtları boşalttılar. Tekrar aradık.

Şubat'ta dersler yeniden başladı. O ara banka soygunları da başladı. 11 Şubat'ta Ziraat Bankası'nın Küçükesat Şubesi'ni soydular. Aynı gün, akşama doğru bizim üniversitede büyük bir gürültü oldu. Gittik baktık; "Kennedy Plaketi" diye bir anıt vardı, onu dinamitlemişler. Anlaşılmadı kimin yaptığı.. Ben Öğrenci Birliği başkanına çıkıştım; "Nedir bu rezalet! Kim, niçin yaptı bunu?" diye... "Bilmiyoruz," dedi tabii...

Benim gördüğüm kadarıyla Öğrenci Birliği, normal öğrenci faaliyetleri içindeydi, ama dışarıdan gelen ve öğrenci olup olmadığını anlayamadığımız insanlar, silahla baskı yapınca onlara karşı duramıyorlardı. Zamanla bizimle birlikte hareket etmekten vazgeçtiler.

Bu olaylar başlayınca beni İçişleri Bakanlığı'na çağırdılar. Galiba bakanın da katıldığı, güvenlikten de birkaç kişinin bulunduğu bir toplantı yapıldı. Ben onlara güvence verdim, "Siz merak etmeyin. Kimi arayacaksanız, gelin arayın. Ben de yardımcı olurum. Polisle işbirliği yaparız," dedim. Ama güvenlik güçleri üniversite yönetimine güvenmiyordu. Belki bizim arkadaşlar da onlara güvenmiyorlardı. Oysa ben güveniyordum. Anladığım kadarıyla onlar bana güvenmiyorlardı ve benden şüpheleniyorlardı. Polis değilse bile, onların başındaki siyasetçiler... Bu işbirliği yapılamadığı için kontrol edemedik ve sonunda iş çatışmaya kadar gitti, yazık oldu.

12 Mart'a Doğru

4 Mart'ta Deniz Gezmiş ve arkadaşları 4 Amerikalıyı kaçırdılar. Üniversiteye geldikleri söylendi. Herkes çok telaşlandı.

5 Mart'ta sabaha karşı "Jandarma birlikleri üniversiteye geldi," diye haber verdiler. Ben de üniversite lojmanında oturuyordum zaten... Çıktım baktım "Ne oluyor?" diye... O militan öğrencilerin bir kısmı yurtlarda saklanıyor diye ihbar almışlardı. Bu yurtları işgal etmek için büyük güçle gelmişlerdi. Öğrenciler de çıkmıyordu yurtlardan...

Güvenlik güçleri lojmanlara giden yolda, şimdiki stadyumun orada bir yerde durdular, beklediler bir müddet.... Ben de orada, onların yanındaydım. Oradan yurtlara yürümeye başladılar. Karşılıklı bir iki el ateş edildi. Bunun üzerine ben yurtlara gidip öğrencilere "Yapmayın," demek istedim; ama "Gidemezsiniz, ateş ediyorlar," diye mani oldular.

Sonradan "Keşke gitseydim," diye düşündüm. Tabii bu rahatsız edici oldu. O zaman jandarma ilerleyip yurda girdi. O çatışma esnasında maalesef bir öğrenci kurşunlarla ağır yaralandı ve öldü. O ölüm, bizi çok üzen

bir olay oldu. Ondan sonra içeri girip öğrencileri çıkardılar.

Akşam Mütevelli Heyeti toplandı ve üniversiteyi süresiz kapattılar.

O arada Akademik Konsey toplanmıştı. Tabii herkes şaşkın durumdaydı. Ben de öğrencilere kızmıştım. Çünkü üniversiteyi onlarla beraber yönetiyorduk. Akademik Konsey'den öğrencilerin hareketlerini kınayan bir bildiri çıksın diye uğraştım. "Bu olayları, öğrencilerin mukavemetini kınayalım. Görevimize devam edelim," dedim. Önce istemediler, sonunda kabul ettiler. Öyle bir bildiri çıktı. Fakat o yetmedi. Mütevelli Heyeti beni çağırdı.

"Bu Akademik Konsey'le olmuyor. Bunlar öğrencileri tahrik ediyorlar. Akademik Konsey'i lağvedeceğiz. Başka tür bir yönetim kademesi kuracağız," dediler.

"Akademik Konsey'in kusuru yok. Bunu yapan birtakım militan öğrenciler... Onları cezalandırın, ama Akademik Konsey'i cezalandırmayın," dedimse de dinletemedim.

Bunun üzerine "Lağvederseniz ben de istifa ederim. Başka çarem kalmaz," dedim.

Biraz düşündüler kendi aralarında, sonra tekrar geldiler:

"Biz Akademik Konseyi lağvediyoruz," dediler.

"Ben de istifa ediyorum öyleyse," dedim.

"Peki, siz bilirsiniz," dediler ve başarılar dilediler.

Ayrıldım. Ertesi gün, yani 10 Mart'ta da Rektörlük'e gidip istifa mektubumu yazdım. Üniversiteye bir genelgeyle durumu anlattım. Oradan ayrıldım.

12 Mart Muhtırası'ndan 2 gün önce oluyor bunlar...

Evet... 24 Kasım 1969'da başlamıştım rektörlüğe, 10 Mart 1971'de ayrıldım. 1 yıl 3,5 ay sürdü.

O günlerde sigaraya başladığınızı okumuştum, doğru mu?

Olabilir. Ama çok içmezdim zaten.... Arada içip bırakırdım.

Kandilli Rasathanesi 1971
Rasathane Müdürü Muammer Dizer ile...

12 Mart'tan sonra soruşturma geçirdiniz.

O zaman Nihat Erim başbakan olmuştu. Önce "Nihat Erim üniversiteyi feshedecek," gibi bir duyum alındıysa da öyle bir şey olmadı. Ben rektörlüğü bırakıp rahatlamıştım. Öğretim üyesi olarak devam ediyordum. Ama biraz şüpheli bir durum oldu. Benim de öğrenci ayaklanmalarında rolüm varmış gibi dedikodular oluyordu.

Bir gün üniversiteden dönerken jandarma durdurdu, sonra bıraktı. Ertesi günü Sıkıyönetim Savcılığı beni çağırdı. Bir genç savcıyla birkaç saat konuştuk. "Üniversitede ne oldu?" falan diye uzun boylu sordu. Benim rolüm olup olmadığını soruşturdu. Ben anlattım yaptıklarımı... İfademden tatmin oldu sanırım ve tutuklamadı, bıraktı beni.

Kırıldınız mı?

Savcılar nihayet görevlerini yapıyorlar, ama kamuoyunda da beni suçlayan bir hava vardı gördüğüm kadarıyla... Suçlanmanın zararı yok da, ben kendi açımdan fedakârlık yaparak o işi yürütüyordum. Buna rağmen

sonunda suçlanmak, tabii insanın ağırına gidiyor. Evet, kırgındım bir süre! Hatta istifa ettiğimi babama söylediğimde, o tabii daha tecrübeli olduğundan "Meyus olma," dedi bana. Tabii kendi kendime "Meyus olmayayım ama, olunmayacak bir durum değil," diyordum. Ama babam haklıymış. Birkaç ay "meyus" dolaştım, sonra geçti. Babamın dediği doğruydu; böyle şeyler oluyor hayatta... Bunları gereğinden fazla abartmamak lazım. Aksi takdirde insan devam edemez.

O dönem gerçi ders veriyordum, ama idari görevim olmadığı için rahattım. İyi çalıştım. "Nötron transport teorisi" denilen, nükleer reaktörlerin çalışmasını düzenleyen matematiksel teori üzerine birtakım araştırmalar yaptım. 2-3 sene rahat araştırma yapmam sayesinde TUBİTAK'tan bilim ödülü aldım. Amerika'da doktoradan sonra yaptığım araştırma, bilim dünyasında ün yapmamı sağlamıştı. Ama Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ndeyken yaptığım araştırmalar da ikinci bir ün saldı ve bilim ödülünü o yüzden aldım.

"Amerika'dan niye dönüp geldik buraya?" dediniz mi?

Yok yok, demedim. Tabii bunlar az çok siyasi gelişmeler olduğu için çok değişik şeyler olabiliyor. Ben rektörlük yaparken öğretim üyelerinden kimle konuşsam "Aman sakın ayrılma! Senden başka kimse bu işi yapamaz," diye teşvikler geliyordu. Ayrıldıktan sonra ise, yüzüme söylemediler, ama birtakım fena işler yapmışım havasındaydılar.

Sonradan siyasete girmemin bir nedeni de bu değerlendirmenin düzeltildiğini fark etmemdi; "Beni yine 'güvenilir bir insan' olarak görüyor ve çağırıyorlar. Bunu kabul edeyim," diye düşündüm.

12 Mart Dönemi

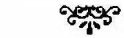

12 Mart müdahalesini nasıl değerlendiriyorsunuz? Ardından Balyoz Operasyonu geldi ve birçok yazar, aydın tutuklandı, yargılandı.

Evet. Garip bir şey oldu. Kuşkusuz kontrolden çıkmış bir durum vardı. O zamanki hükümetin zafiyeti, zayıflığı Silahlı Kuvvetler'in müdahalesine yol açtı. Başlangıçta benim bazı arkadaşlarım arasında, daha solda bir hareket olacak gibi bir his vardı. Sonra tersi olduğu anlaşıldı veya belki gerçekten bu yönde bir hazırlık vardı ama baştaki komutanlar ona izin vermediler ve daha sağda bir hareket olarak ortaya çıktı. Birçok kimse gözaltına alındı gereksiz yere... Fen Fakültesi'nde örneğin: Rauf Nasuhoğlu ve arkadaşları, siyasi komplolar yapmayı hiç aklından geçirmeyen, iyi niyetli insanlardı. Öğrencilerle araları iyiydi, ama öğrencilerle arası iyi olan birtakım hocalar, siyaset peşinde oldukları suçlamasıyla gözaltına alındılar. Hatta Rauf Nasuhoğlu'nun eşi o zaman babama gelmiş, durumu anlatmıştı. Babam da söyledi birilerine, ama ne ölçüde faydası oldu bilmiyorum. Sonunda bıraktılar. Zaten sürekli tutmuyorlardı;

bir süre, belki bir ay tutup bırakıyorlardı. Böyle birtakım gereksiz olaylar yaşandı ve baskıcı bir yönetim, bir süre devam etti. Nihat Erim'in başbakanlığında bir ara rejim yaşandı.

Sizin aslında Nihat Erim'le iyi bir ilişkiniz vardı, değil mi?

Tabii ilişkimiz vardı. Hatta o günlerde beni çağırdı, üniversite hakkında fikir sordu. Ben de anlattım olayları... Ama o bir konuşmayla kaldı. Bir daha bir şey yapmadı.

O zaman emekli general Şefik Erensü'yü rektör atadılar. O da değerli bir insandı. Orduda "solcu general" diye biliniriniş. Batı'da bulunmuş, NATO'da görev yapmış, dünyayı bilen, aydın fikirli bir insandı. O, daha müsamahalı bir yaklaşımla bir inzibat disiplini kurdu üniversitede... Üniversite içinde karakol kuruldu, jandarma gelince mesele kalmadı. Militan öğrenciler kayboldu, normal öğretim düzeni kuruldu. Herkes memnun kaldı sonunda... Benimle de arası iyiydi Şefik Erensü'nün... Beni hiç suçlamadı. Böyle iyi bir dönem geçirdik.

İsmet Paşa'nın Son Sözü

12 Mart'tan sonra Ecevit, "darbenin kendisine karşı yapıldığını" söyleyip CHP'den, İsmet Paşa'dan ayrılıyor ve tam o dönem İsmet Paşa'nın katarakt ameliyatı var. Ondan sonra bir kopuş yaşanıyor ve 1972 CHP Kurultayı'na kadar giden bir süreç var. O sürece dair anılarınız var mı? Ecevit'le babanızın ve sizin ilişkiniz nasıldı?

Ben o olayın içinde değildim. Dolayısıyla fazla bir anım yok, ama az çok takip ediyorduk. Babamın evine geldiğimde dinliyordum. Üniversitede çalışmaya devam ediyordum.

Üniversitedeki rektörlük olayları esnasında bir akşam Ecevit bana telefon etti. "Kutlarım, değme siyasetçiden daha iyi götürüyorsun bu işi," dedi. Ben de teşekkür ettim. Başka bir konuşmamız olmadı.

Babamın katarakt ameliyatı zor bir ameliyattı. Şimdi gayet kolay yapılıyor, ama o zaman çok ıstıraplıydı. Babam çok rahatsız olmuştu, ama sonra geçti. Tabii "geçti" diyorsam, gene büyük bir gözlük takıyordu, yani bugünkü kadar iyi değildi o zamanki ameliyatlar... Ama yine de faydalı oldu kuşkusuz...

Baktırmak için Paris'e gittiler annenizle...

İyi bir seyahat oldu onun için... Atina'ya uğradılar, Paris'e geçtiler; her yerde itibar gördü.

Ecevit'le arasının açılması da o günlerde oldu. Sanırım o zaman Ecevit babamın kabul etmeyeceği bir demeç vermişti, "Biz buraya kadar beraberiz," şeklinde... Babam bunu "fazla açılmak", yani "sorumsuzluk" diye değerlendirdi. Memnun olmadı. Herhalde başka nedenleri de vardı ki araları açıldı ondan sonra...

Ecevit Genel Sekreterlik'ten istifa etti ve kurultaya gidildi. Siz var mıydınız babanızın devrildiği kurultayda?

Hayır, yoktum. Ben kurultaylara gitmezdim!

Ama Ecevit'i ilk kutlayanlardan biri siz oldunuz?

Evet, o zaman ben bir telgraf çekip kendisini kutlamıştım. Ondan Ecevit de memnun kalmıştı ve basında konuşurken "İnönü Ailesi'nden yalnızca Erdal İnönü beni kutladı," demişti.

Aynı gün Ömer Abinizin bindiği uçak kaçırıldı.

Abim Ankara'ya gelmişti. İstanbul'a dönerken öğrendik ki uçak İstanbul'a gitmedi ve Bulgaristan'a kaçırıldı. Tabii büyük bir kriz oldu. Hepimiz çok telaş ettik.

Tam da kurultay günüydü. Babamın kalp rahatsızlığı nüksetmişti. İkide bir kalbi tutuyordu ve tam rahatsızlığı geçmişken bu hikâye oldu. İlk defa bir uçak kaçırılıyordu. İlk söylenenler çok tersti. Büyükelçilik'le ve oradaki gazetecilerle konuştuğumuzda öğrendik ki, uçağı kaçıranlar, istedikleri olmazsa içerdeki herkesi öldü-

receklerini, uçağı da havaya uçuracaklarını söylüyorlar. Ellerinde imkân da var.

Böyle ters bir durum... Abim de orada... Babam için feci bir durum, ama yapacak bir şey de yok.

Ama babam, "Dediklerini yapın," gibi bir şey söylemedi. Uzaktan, sesini çıkarmadan izledi gelişmeleri...

"Pazarlık yapmayın," demiş.

Bilmiyorum sordular mı, ama pazarlık yapma taraftarı değildi.

Sonra bıraktılar yolcuları... Abim de bir şey olmadan döndü. O da olayı sükûnetle karşılamıştı. Korkmamıştı. "Hep beraber üzerine yüklenirsek, bunun silahını elinden alırız, diye düşünüyorduk, ama yapamadık" gibi bir şeyler anlatmıştı sonradan...

İsmet Paşa'nın, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamı için uğraştığını hatırlıyor musunuz?

İdamlarına karşıydı babam... Ama onlar benim dışımda gelişen olaylar...

CHP'den ve milletvekilliğinden istifa sürecinde babanızın yanında mıydınız?

Gelip gidiyordum o akşamlar... Daha evvel de söylediğim gibi, biz aile olarak zaten babamın yaşı dolayısıyla bırakması taraftarıydık. Yorulduğunu görüyorduk, kalbi rahatsızlık veriyordu. Başkanlığı bırakmasını öneriyorduk zaten... O bakımdan üzülmedik. Normal karşıladık. Ama kendisi üzüldü sanırım

Neye üzüldü?

Prensip sahibi biri olarak, işlerin dediği yolda gitmemesine üzüldü. O zaman Ecevit'e güveni kalmamıştı. Birtakım sözlerini "sorumsuz davranışlar" olarak görüyordu. Demirel'e de pek güvenmiyordu. Yani "Onca mücadele sonunda güvenmediği insanlar yönetime geldi," üzüntüsü vardı kendisinde... Bunu hissediyorduk son günlerinde...

Babanızın son dönemine dair bir anınız var mı?

Gene eve gittiğimizde görüyorduk babamı... Milletvekilliğinden istifa etmişti. Senato'da çalışıyordu. Hatta Senato'da Sunay'ın cumhurbaşkanlığının devamı için bir teşebbüs olduğunda güzel bir konuşma yapmıştı. "Ne yapacak, diye soruyorsunuz. Bugüne kadar ne yaptıysa bundan sonra da onu yapar," demişti, gayet basit bir cümleyle... O zaman bu konuşma çok etkili olmuştu.

Muntazam ama yorgundu. Sağlığı ne kadar sürecek belli değildi. Rahatsız olduğunda, biz de eve gider, anneme yardım etmeye çalışırdık. Sonuna kadar aklı başındaydı. Ama bazen aklına birtakım hayaller geliyordu. Hatta bir defa hükümetin kendisine güvenlik konusunda bir şeyler sorduğunu hayal etmiş. Kemal Demir, Necdet Uğur son günlerinde sık sık gelen arkadaşlarıydı. Onlara "Hükümet böyle soruyormuş, aman dikkat etsinler," gibi şeyler söylemişti.

Son defa rahatsız olduğunda gene annem çağırdı. Gittik hemen... Babam beni gördüğünde odasında, koltukta oturuyordu.

"Çok ıstırabım var," dedi.

O ara kız kardeşim de gelmişti:

"Annenize iyi bakın," dedi.

Bana son söylediği söz bu oldu: "Annenize iyi bakın!"

Ondan sonra yattı; bir daha kalkamadı.

"Babam yatıyordu. Birdenbire gözlerini açtı.
Bir şey söyleyecek gibi oldu. Sonra tekrar kapattı"

Vefatını nasıl öğrendiniz babanızın?

Ben oradaydım. Pembe Köşk'teydim. Hatta belki en son gören ben oldum. O aralık yanındaydım. Böyle yatıyordu. Birdenbire gözlerini açtı, bir şey söyleyecek gibi oldu. Sonra tekrar kapattı. Ben de hemen doktoru çağırdım; sık sık böyle oluyordu o ara... Kalbi durdu. Uğraştılar, ama bir daha kalbini çalıştıramadılar.

Öldüğü anlaşılınca aşağı indik. Gazeteciler geldi. Onlara babamızı kaybettiğimizi haber verdim. Hatta nereden aklıma geldiyse, "Bundan sonra artık bu eve gelmezsiniz," dedim. Sonra gene geldiler, başka nedenle...

Anıtkabir'e gömme kararı nasıl gelişti?

Ona hükümet karar verdi. Annemin söylediğine göre babam bunu istememiş. "Beni aile mezarlığına gömsünler," demiş. "Çünkü öyle önemli bir yere gömerlerse, sonra cayarlar. Beni oradan alıp aile mezarlığına koyarlar. Onun için başından aile mezarlığına koysunlar," demiş. Annem böyle söylemişti, ama hükümet toplanıp karar aldı. O akşam hükümetten birkaç kişi geldi. Yemek odasında oturduk. Annem de vardı.

"Biz toplandık ve Anıtkabir'e defnetmeye karar verdik. Yarın veya öbür gün tören yapacağız. Büyük bir tören olacak," dediler.

Annem de "O istemiyordu, ama madem karar verdiniz, pekâlâ," dedi.

Mevhibe Hanım ne yaptı babanızdan sonra?

Annem Pembe Köşk'te, babamın anılarıyla yaşamaya devam etti. Kız kardeşim ve Metin'le beraberdi. 20 sene yaşadı babamdan sonra...

Sevinç (en solda)-Erdal (en sağda) İnönü-Havaalanında

Babanızın vefatından sonra siz İstanbul'a gittiniz...

Evet. Eşim İstanbullu biliyorsunuz. Benimle Ankara'ya gelmişti, ama tabii İstanbul'u hep arıyordu.

ODTÜ'den nasıl ayrıldınız?

Ben rektörlükten ayrıldıktan sonra yeni rektör, bana karşı bir tavır almadı gerçi, ama çok da mutlu olmadığını hissediyordum. Öğrenci hareketlerine karşı sert tedbir isteyen bir yapısı vardı ve eski yönetimin sorumlularından birisi olarak gördüğü benden ve arkadaşlarımdan pek memnun görünmeyen bir hali vardı. İncir çekirdeğini doldurmayacak birkaç şey oldu: Toplantılara gitmem için bir yazı yazdı. Ben de "Her zaman gelmem şart değildir," diye cevap verdim. Böyle bir iki tuhaf olay oldu.

O arada İstanbul'da Boğaziçi Üniversitesi'nden çağırıyorlardı beni... Daha evvel Robert College'de iken temaslarımız olmuştu. Sonra oraya Abdullah Kuran rektör oldu. Robert College, Boğaziçi Üniversitesi'ne dönüşür-

ken ben Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde rektördüm. Hatta İngilizce okuttukları için "Orta Doğu Teknik Üniversitesi'ne bağlayalım mı?" diye fikir ileri sürenler de olmuştu, ama biz öyle bir istekte bulunmadık. Abdullah Kuran da eski kolejli olarak üniversite olması için uğraştı ve Meclis kabul etti. Orası bağımsız bir üniversite oldu ama ilişkilerimiz iyiydi. Abdullah Kuran'la daha evvel beraber çalışmıştık Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde... O Mimarlık'ta dekanlık yapmıştı yıllarca... Ve şimdi beni çağırıyordu. Eşim de İstanbullu olduğu için "Yer değiştirmekte fayda var" diye düşündüm ve 1974'te Boğaziçi Üniversitesi'ne geçtim. Fizik Bölümü'ne geldim. Ve sonra orada bölüm başkanı ve dekan oldum.

Amerika'ları saymazsak ilk defa Ankara'dan ayrılıyordunuz, değil mi?.

Evet, ilk defa uzun süreliğine Ankara'dan ayrıldım.

Bir daha da dönmediniz, siyaset çağırana kadar...

Evet. Siyaset yaparken tekrar Ankara'da yaşadık.

Anneniz "Gitme" demedi mi?

Demedi. Zaten gelip gidiyorduk. Sesini çıkarmadı.

O dönem arkadaşınız Ecevit başbakan olmuştu. Sizi siyasete çağırmadı mı?

Hayır, hayır. Ama tabii biz Ecevit'i destekliyorduk.

Küs müydünüz Ecevit'le?...

Hayır.

Bir kez TRT'de soğuk bir karşılaşma olduğunu hatırlıyorum.

Evet, babamın vefatından birkaç yıl sonra, ölüm yıldönümünde galiba, onunla ilgili bir toplantı olmuştu TRT'de... Konuşmacılar arasında ben vardım, Ecevit vardı. Orada karşılaştık. Ben başbakan olduğundan beri Ecevit'i görmemiştim. En son CHP'de genel sekreterken görmüştüm galiba... Ama orada gördüğüm Ecevit, başka bir Ecevit'ti. İnsan fark ediyordu hemen...

Nasıl "başka Ecevit"?

Başından geçenler, Barış Harekâtı filan onu daha kararlı, daha kendine güvenen bir siyasetçi haline getirmişti. "Yahu değişmiş Ecevit," diye içimden geçirmiştim. Hangi davranışlarından bunu çıkardığımı söylemek zor. Fazla konuşmadık, 2-3 dakika konuşmuştuk, ama bende o intibaı uyandırmıştı. Değiştiğini fark etmiştim. Ama bizim ilişkilerimiz iyiydi. Şöyle bir olay hatırlıyorum:

Ecevit başbakan olunca biz Halk Partisi'ni destekleyen öğretim üyeleri çok memnun olmuştuk. Üniversitede Mütevelli Heyeti'yle olan anlaşmazlıklarımız bir şekilde ortadan kalkar, rahat bir çalışma şekline kavuşuruz diye umuyorduk. Çünkü üniversitede hâlâ bir tedirginlik havası vardı. Ecevit kesin bir çözüm getirir üniversitenin yönetimine diye bekliyorduk.

Bir gün arkadaşımla yemekteyken "Silahlı Kuvvetlerimiz Kıbrıs'a çıktı," diye haber geldi. O zaman ben arkadaşıma "Eyvah!" dedim; "Ecevit'in üniversiteye yardım etmesi umutları suya düştü. Bundan sonra artık bizimle uğraşacak zamanı kalmayacaktır." Biraz öyle oldu ne yazık ki...

Boğazıçi Üniversitesi'nde - "Daha iyi okuyorlar, ama içe kapanıklar"

Nereye yerleştiniz İstanbul'da?

Kısa bir süre bacanağımın evinde kaldık. Daha gitmeden İstanbul'da Bebek sırtlarında Boğaziçi Üniversitesi'nin hemen karşısında Tanova Sitesi diye bir siteye girmiştik. Onun inşaatı sürüyordu. 5-6 ay sonra bitti; biz oraya, yeni dairemize geçtik.

Eşim çok eleştirir inşaatın kalitesini, ama bizimki ilk yapılan ev olduğu için en iyisiydi. Ondan sonrakiler daha kusurluydu. Orada Boğaz manzaralı güzel bir dairemiz var. Yıllarca orada oturduk. Ben siyasete girdiğimde eşim orada oturdu. Şimdi onun kirasıyla yalıya bakıyoruz.

1975-1980 arasını hep Boğaziçi'nde geçirdiniz, değil mi?

Evet. Boğaziçi'nde göreve başladım. Birkaç yıl sonra dekanın süresi bitti, ben Fen ve Edebiyat Fakültesi Dekanı oldum. İki dönem, 8-9 yıl dekanlık yaptım.

Boğaziçi ile ODTÜ'yü kıyaslarsanız?..

Tabii ayrı üniversiteler... ODTÜ büyük bir üniversite, büyük bir yerleşkesi var, dolayısıyla daha iddialı...

Boğaziçi Üniversitesi daha mütevazı bir kaynaktan geliyordu. Robert College'den gelen bir anlayış, kolej sevgisi, geleneği hâlâ devam ediyordu. Çok iyi okuyorlar, öğreniyorlar. Fikirlerini rahatlıkla söylüyorlar. Mezun olanlar, gerek mühendislikte gerek toplum hayatında başarılı oluyorlar. Ama biraz kendi içlerine kapanıklardı.

Ben ve başkaları Orta Doğu'dan gelmeye başlayınca biraz havası değişti, dışarıya açıldı. Ben başlangıçta bu içe kapalılığa çok itiraz ediyordum; "Daha çok öğrenci almalısınız. Türkiye'nin sorunlarına daha açılmalısınız. Daha çok araştırma yapmalısınız. Bu kolej havasından çıkmalısınız," diye tartışıyordum arkadaşlarımla...

Onlar da beni eleştirirlerdi: "Sen bu işleri bilmiyorsun, yeni geldin," diye... Ama yavaş yavaş o yoldan çıktılar sonra... Öteki üniversitelere çok benzeyen bir üniversite oldu Boğaziçi... Tabii College'den gelenler "Bizim eski havamız kayboldu," diye biraz üzülüyorlar, ama çok da kaybolmadı. Gene oranın kendine özgü bir havası var; ama Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin havası da başka; orası daha iddialı... Türkiye'nin bütün sorunlarıyla ilgileniyor havasındalar. Boğaziçi Üniversitesi daha mesleğe yönelik... Endüstriyle, ticaretle, iş hayatıyla daha yakın... Oradaki hocaların birçoğunun iş muhit-

lerinde danışmanlıkları vardır, onlara akıl verirler. Hâlâ da endüstriyle sanayiyle, ticaretle ilişkileri iyidir. Şimdi birinci sınıf araştırmalar da yapıyorlar. Temel bilimler çok gelişti. Araştırmaya iyice girdiler, mühendisliğe keza...

Siz araştırmalarınıza devam edebildiniz mi Boğaziçi'nde?..

Tabii onu da yaptım ama, dekanlık başlayınca azaldı. Gene de bir iki şey yayınladım.

Derken başka yurtdışı görevler çıktı. Biri UNESCO'da, biri NATO'da iki görev yaptım.

NATO'nun bir Fen Komitesi vardı. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra düzenlenmiş bir komiteydi. 2. Dünya Savaşı'nda biliyorsunuz, bilimsel gelişmelerin uygulanmasıyla birtakım silahlar ortaya çıktı ve iş, atom bombasına kadar gitti. Batı ülkeleri bu bilimsel çalışmayı savaştan sonra da devam ettirmek istediler. "Mademki bilim sonuç veriyor, biz devlet olarak bununla ilgilenmeye devam edelim," dediler ve gelişmeleri takip edip devletlere akıl vermek için NATO'da bir Fen Komitesi kurdular. Müşterek araştırma kurumları oluştu. O komitede her NATO ülkesinden bir bilim insanı bulunurdu. Benden evvel Feza Gürsey orada üyelik yapmıştı. Sonra ben gittim. Benim zamanımda senede 2 yahut 3 defa toplanırdı bu komite... Brüksel'e, Paris'e, bazen de başka bir NATO ülkesine gidip orada 2 gün toplanırdık. Bu münasebetle ben Paris'e gidip gelmeye başladım.

O zaman Paris'teki büyükelçi dedi ki: "UNESCO'nun bir Yürütme Kurulu vardır. Bu Yürütme Kurulu'nda devlet temsilcisi olarak büyükelçiler bulunur ama devletlerin gönderdiği ve kurulun seçtiği bilim-sanat insanları da bulunur. Her devletin sırası var. Şimdi sıra Türkiye'ye geldi. Biz, sizi aday göstereceğiz."

Galiba o zaman Ecevit başbakandı. Öneri herhalde ondan gelmişti. Dışişleri aracılığıyla büyükelçiye söylediler, o da bana söyledi.

Büyükelçi, "Paris'e gelmişken biraz burada kalıp görünün onlara," dedi. Çünkü sırası gelen devletlerin gösterdiği temsilciler arasında seçim yapıyorlardı. Ben de o zaman Paris'te birkaç gün kaldım. Oradaki üyelerle konuştum, kendimi tanıttım.

Sonra bir gün yine NATO toplantısı için Brüksel'deyken telefon ettiler; "Büyük bir çoğunlukla siz seçildiniz," dediler. Ondan sonra Paris'e gitmeye başladık. UNESCO toplantısı da yılda 2 defa oluyordu. Ama onların toplantıları 1 ay kadar sürerdi. 1 ay Paris'te kalırdık. NATO toplantıları ise 1 hafta kadar sürerdi.

Yani ben Boğaziçi'nde dekanlık yaparken bu iki iş çıktı. Senede 2-3 defa, ayrı zamanlarda, 1 ay UNESCO'da, 1 hafta da NATO'da toplantıya gitmek için üniversiteden ayrılıyordum. Ayrıca dekanlık yapıyordum. Dolayısıyla idari görevlerim artmıştı.

UNESCO toplantısında-16 Mayıs 1979...
Erdal İnönü heykelin hemen altında...

O dönem öğrenci olayları daha da arttı. Öğrencilere karşı tavrınız değişmiş miydi?

Orada da bazı öğrenci hareketleri vardı. Ben öğrencilerin disipline uymayan hareketlerine karşı "Hemen karşı tedbir alalım, ceza verelim, politikası yürütüyordum. Hatta o zaman Mühendislik Fakültesi dekanı bana hayretle bakıyordu; "Orta Doğu'dayken böyle yapmıyormuşsunuz," diyordu. Bir gün ona, "Sen benim bu hareketlere müsamaha göstereceğimi tahmin ediyorsun ama, müsamaha göstermek yanlış oluyor. Bu hareketleri başından durdurmazsak, sonunda öğrenciler için de, bizim için de fena sonuçlar çıkıyor. Onun için başından sert davranmak daha doğru," dedim.

ODTÜ'de olanlardan edindiğiniz bir ders miydi bu?

Evet, ODTÜ'den aldığımız dersi orada uyguladım. Tabii haksızlık etmeyelim ama, gereksiz müsamaha göstermenin faydası yok. O, yanlış bir izlenim veriyor birtakım militan öğrencilere... Sonunda yanlış yollara gidiyorlar. Onu başından durdurmak daha doğru... Uyguladığımız politikada oydu. Zaten fazla bir şey de yapmıyorlardı, 70'lerdeki olaylara Boğaziçi'ndekiler uzak durdular, girmediler. Birtakım sempati hareketleri oluyordu, ama boykot filan olmadı. Daha doğrusu bir boykot oldu, ama o siyasi değildi.

Neydi?

İncir çekirdeğini doldurmayacak bir şeydi. Ben daha yeni dekan olmuştum. Fizik dersindeki laboratuvar çalışmasında bir öğrenciyle genç bir öğretim üyesi arasında bir tartışma olmuş. Sonunda o öğrencinin sınıfı

arkadaşlarını desteklemek için derse girmedi. Bir iki gün sonra bizim Fen Edebiyat Fakültesi'nin öğrencileri de derslere girmemeye başladılar. Ve iş birdenbire başka bir şeye dönüştü:

"Fizik dersleri çok zor. Sınavlar çok zor oluyor. Birinci sınıfta kırık alanlar, sonra bir türlü düzeltemiyorlar. Fizik öğretmenleri insafsızlık yapıyorlar," demeye başladılar. Böyle bir hava ortaya çıktı.

Ben önce karışmadım. "Fizik Bölümü bu işi çözsün," diye bekledim. Fakat çözülmedi. Sonunda Öğrenci Birliği başkanına "Sen bütün öğrencileri topla; onlarla konuşayım," dedim.

O, öğrencileri müzik salonunda topladı. Gittim. Dekan olarak onlarla konuştum. Dedim ki:

"Anlıyorum, fizik dersleri zor, ama maalesef böyle işte... Fizik zor bir bilim... Bunu size öğretmek bizim görevimiz... Öğretim üyeleri bunun için çalışıyorlar. Siz de gayret gösterirseniz bunları öğrenirsiniz. Parlak öğrencilersiniz. Buraya sınavları kazanarak geldiniz. Başka üniversitelerdekinden daha iyi öğrencilersiniz. Sizin 'Biz bu işi yapamıyoruz,' demeniz çok tuhaf olur; bunu kabul etmez kimse... Bunu sizinle aşarız biz... Bırakın bu yolu; derslerinize girin güzel güzel... Ben de öğretim üyeleriyle konuşurum, onlar da en iyi şekilde bunları size öğretirler," dedim.

Ben ayrıldıktan sonra hakikaten derslere girdiler. Dolayısıyla bu boykot çabuk bitti ve iyi de oldu.

Ama ülkedeki durum bu kadar kolay çözülecek gibi değildi.

Evet. O, tatsız bir doğrultuda ilerliyordu; çatışmalar, ölenler oluyordu. Bana o zaman anlayamadığım bir tehdit mektubu gelmişti. El yazısı değildi, böyle gazete-

den harfler kesilerek yazılmış bir tehdit mektubuydu. "Ayağını denk almazsan seni de öldürürüz," gibi bir şeydi. Ama ne yapmam istendiği tam da anlaşılmıyordu.

Sıkıyönetim vardı o zaman... Ben de bunu İstanbul'daki kumandanlığa götürdüm. Onlar da baktılar; bir şey anlamadılar. "Biz de dikkat ederiz," dediler. İlkin tedirgin olduk, sonra geçti.

O zaman İstanbul'daki evimiz dışarıya gayet açık bir evdi. Yatak odamızın duvarı yola karşıydı. Yoldan gelen birisi kolaylıkla bir şey atabilir, bizi yatarken öldürebilirdi. Ondan biraz tedirgin olduk, ama sonra alıştık. Bir şey olmadı. Zaten birkaç gün sonra da 12 Eylül müdahalesi oldu ve mesele kalmadı.

Mart 1980-Üçüncü Fizik Kongresi'nde konuşma yapıyor

Ekim 1980-Paris'te UNESCO Genel Konferansı'nda delegasyondan Sumru Noyan ile büyükelçi Pertev Subaşı arasında...

12 Eylül günü neredeydiniz?

Böyle önemli olaylarda hep yurtdışında olurum. O zaman da Paris'teydim. Bahsetmiştim, UNESCO'nun Yürütme Kurulu'nda görev yapıyordum. Yürütme Kurulu, UNESCO'da bulunan ülkelerin birçoğundan seçilmiş 50-60 kişilik bir kuruldu. Genel direktör başkanlık ederdi. O zaman Genel Direktör Amadou-Mahtar M'Bow diye bir Senegalliydi; eğitimciydi. Ben toplantılara yanımda Dışişleri'nden bir müsteşar hanımla beraber giderdim. O günlerde öğrendim 12 Eylül müdahalesini... Orada yabancılarla hiçbir şey konuşmadık. Kısa bir süre sonra da Türkiye'ye döndüm. Kuşkusuz, demokrasiye aykırı bir hareketti.

Tahmin ediyor muydunuz böyle bir müdahalenin geleceğini?

Hayır, tahmin etmiyordum. Bana sürpriz oldu. Geldiğimde bir baskı havası vardı. Ben gene üniversitedeki görevime devam ettim. Bize müdahale etmiyorlardı. Ama üniversitelerden bazı öğretim üyeleri ayrıldı o dönemde... Herhalde üniversite yönetimi bazılarını sıkıyönetim komutanlarının isteği üzerine ayırdı. Bazıları da kendileri istifa etti. Ama çok değerli insanlar vardı aralarında... Ona üzülüyordum.

İtiraz ettiniz mi?

Yanlış olduğunu söylemek istiyordum, ama öyle bir şey yapmak, yönetime muhalefet etmek olurdu. Ve o zaman üniversitede kalamazdım. Onun için sesimi çıkarmadım, ama üniversiteye yapılan müdahalelerden rahatsız oluyordum. Bunları "özgürlüğümüze aykırı hareketler" olarak görüyordum.

"Terör bitti" diye bir rahatlık olmuştu başlangıçta ama birçok kimse yavaş yavaş baskı havasını hissetmeye başladı. Onun da rahatsızlığı ortaya çıkıyordu. Ama kişisel olarak benim çalışmam küçük bir çevrede olduğu için, üniversiteye müdahaleler dışında bir rahatsızlığım yoktu.

Üniversitede "Tepki gösterelim!" diyenler oldu mu?

Yok. Pek konuşulmuyordu, yani pek öyle bir hareket yoktu.

Babanızın partisi kapatıldı bir gün içinde... Ne hissettiniz?

Herhalde o zamandı, rahmetli Ecevit demeçlerinden dolayı hapse girmişti o zaman... Ben de bir mektup yazıp "Geçmiş olsun," demiştim kendisine... Yaptığının önemli bir hareket olduğunu ifade etmiştim; fikirlerini savunmak için bunu yaptığına inandığımı söylemiş, "İnşallah çabuk çıkarsınız," gibi bir şeyler yazmıştım. Sonra ondan uzun bir cevap aldım. Teşekkür ediyordu ve kendisinin bu hareketi gösteriş için değil, bir fikri savunmak uğruna, inanarak yaptığını söylediğim için memnun olduğunu söylüyordu. Biraz karamsar bir havası vardı. "Bu baskı rejimi uzun süre devam edecek, tekrar demokrasiye kavuşmak için baştan başlamamız gerekecek," gibi bir şeyler yazıyordu. Bu dönemde benim gibi temel bilimlerle, müspet ilimlerle uğraşan insanların görüşlerinin daha sağlam, tutarlı olacağını düşündüğünü söylüyordu. Uzun ve güzel bir mektup olduğunu hatırlıyorum. Yani siyasi sayılabilecek tek faaliyetim o olmuştu o zaman...

O mektupta bir direniş çağrısı sezdiniz mi?

Hayır, hiç! Onu sonradan söyleyenler oldu ama ben, beni siyasete teşvik eden bir hava görmedim. Teşekkür ediyordu. Mektubumdan memnun olduğu belliydi. Çünkü gazetelerde "Ecevit gösteriş yapıyor. Kahraman olmak istiyor," gibi imalı, iğneleyici yazılar çıkmıştı. Herhalde onlardan rahatsızdı. Ben öyle bir şey söylemeyince ondan memnun olmuştu. Aldığım intiba oydu.

Ecevit'le ilginç bir ilişkiniz var. Babanızın yerine genel başkan seçildiğinde de ona kutlama mesajı yollamıştınız.

Çok görüştüğümüz yoktu, ama aramızdaki eski dostluk devam etti diye düşünüyordum.

Bu iki mektup, sizden karakter özellikleri yansıtıyor aslında... Çünkü ilkinde babanızı deviren adama tebrik mesajı yolluyorsunuz ve aileden bunu yapan tek kişisiniz. İkincide ise herkesin ondan yüz çevirdiği, yalnız bıraktığı bir dönemde destek mektubu yazıyorsunuz.

Kuşkusuz ben kendi fikirlerime inanan bir insanım. Aklıma geleni yapmaya çalışırım. Her zaman yapmamışımdır, ama o zaman yapmışım demek... Sanırım çocukluktan, gençliğimizden, okuduğum şeylerden gelen bir özgürlük düşkünlüğüm var. Babamın kütüphanesinde okuduğum eski Yunan felsefesinden, Fransız edebiyatından okuduğum o kitaplar, bende fikir özgürlüğüne saygıyı, büyük bir inanış olarak yerleştirdi. O doğrultudaydı yaptığım hareketler...

Başkalarına da benzer mektuplar yazmış mıydınız?.

Ahmet Isvan'a da bir mektup yazmıştım "Geçmiş olsun," diye... O da Barış Derneği davasından yargılanıyordu. Çok memnun olmuştu. İnandığı fikirler yüzünden sıkıntıya düşen insanların hiç olmazsa manen yanlarında oldum.

Üniversitede de aynı şey olmuştu: Bahsetmiştim; 1940'ların sonunda Ankara Üniversitesi'nden Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Behice Boran gibi bazı ünlü sosyal bilimciler "solcu fikirleri var" diye suçlanmışlardı. Sonra olaylar olmuştu. Milletvekilleri "Onları çıkarın," diye baskı yaptıysa da üniversite yönetimi çıkarmamıştı.

Bu hatırımda kaldığı için, ben Orta Doğu'da rektör ya da dekan iken fikirleri yüzünden kimsenin çıkarılmasına izin vermedim. O zaman da birtakım insanlar suçlandı, ama hiçbiri çıkarılmadı ve iyi oldu. Bugün bir kısmı emekli oldu, ama aralarında hâlâ çalışanlar da var ve Türk uygarlığına hizmet etmeye devam ediyorlar.

İnsanların fikirlerine saygı göstermek, bütün yaşamımca bağlı kaldığım bir ilke oldu. Beğensem de beğenmesem de, anlasam da anlamasam da fikirlere saygı göstermek ve korumak... Elimde imkân olduğu sürece....

Yeni Rejime "Hayır!"

1982 Anayasası Evren'in cumhurbaşkanlığıyla birlikte oylandı. Orada ne oy kullandınız?

Şimdi söylemekte mahsur yok herhalde; "Hayır" oyu kullanmıştım. Rahatsız olmuştum çıkan yazılardan ve Anayasa'nın hazırlanış şeklinden... "Bu şekilde bir baskı havası 'içinde hazırlanmamalı," görüşündeydim. İtiraz ettiğim belki bir iki fikir de vardı.

Tabii herkes "Hayır" derse iş daha da karışacaktı; onu da biliyordum, ama gene de "Evet" demeye içim razı olmamıştı.

Evren hakkında ne düşünüyordunuz?

Fazla bir düşüncem yoktu o zaman... Tanışmıyorduk. "İyi niyetli, biraz saf bir asker," olarak görüyordum.

Babam dolayısıyla bütün yaşamım boyunca askerlerle ilişkim olmuştu aslında... Babamın yanına gelip ona konuları anlatan askerler, alınmasınlar ama, genellikle çok iyi niyetli, kahraman, fakat biraz saf davranışlar gösteren insanlardır. Birçoğunun toplum hakkındaki

bilgileri çok derine gitmez. Kuşkusuz aralarında istisnalar var, ama genel görünüşleri o intibaı verirdi.

Dolayısıyla siyasete girmelerine çok sıcak bakmazdınız.

Evet, içlerinde siyaseti benimseyen insanlar vardı, ama bir askerin doğru dürüst siyaset yapması kolay değil. Yetişme şekilleri ona uygun değil çünkü... Bir defa her fikre açık değiller; bazı fikirlerin zararlı olduğuna inanıyorlar. "Siperde ilim yapılmaz," derdim ben; çarpışırken bilimle uğraşmaya ne vaktiniz ne de ruhi durumunuz müsaittir. Değişik fikirleri saygıyla ele almak zorunda değilsinizdir. Askerlerin öyle bir tutumu vardır.

Babanız da siyaset yapan bir eski askerdi ama...

Tabii babam olsun, Atatürk olsun, onlar başka bir ortamdan geliyorlar. Daha gençliklerinden itibaren, iki şey görmüşler:

Birisi Osmanlı İmparatorluğu'nun bütün Avrupa'yla boy ölçüştüğü güçlü dönemleri... Onları hayranlıkla okumuşlar.

İkincisi ise içinde bulundukları zayıf ortam. Genel bir zafiyet var, çaresizlik, yanlış işler, yönetimde gördükleri çeşitli kusurlar...

Bu ikisinin etkisinde kalmışlar. Bir taraftan yönetimi, daha iyi hizmet yapma yollarını öğrenmeye çalışmışlar. Bir taraftan da daha güçlü nasıl olunur; onu araştırmışlar. Asker oldukları için bence onları en çok etkileyen şey, daha güçlü olmak meselesi... İşte orada bilimi, teknolojiyi görmüşler. Bence Atatürk'ün "Hayatta en hakiki mürşit ilimdir," demesi de oradan kaynaklanıyor. Bunu söyleyen başka bir devlet başkanı yoktur. Batı Avrupa'da bilime saygı vardır, ayrı hikâye; ama bu kadar

öne çıkarmaya gerek duymamışlardır. Atatürk için öyle değil... O, güçlü olmak istiyor ve görüyor ki bunun tek yolu, bilim ve teknolojiden geçiyor. O halde hiçbir ödün vermeden, ne gerekiyorsa almak lazım. "Bizim eski medeniyetimiz güzeldir, onu kaybetmeyelim, Batı medeniyetini alırken dayanışmamızı bozmayalım," gibi bir şeyler söylemediler; "Ne gerekiyorsa yapalım, bu işi öğrenelim ve onlar kadar güçlü olalım. Hatta daha güçlü olalım," dediler. Böyle bir yaklaşımda oldukları için siyaseti de daha çabuk öğrenmişler. Babam, dışişleri bakanı olduktan sonra öğrenmeye başlamış siyaseti... Atatürk'ün yanında olduğu için de çabuk öğrenmiş. Bir daha da unutmamış.

Partiler kurulmaya başlandı o dönem. Ve babanızın özel kalem müdürü Necdet Calp'in ismi ortaya atıldı. Nasıl tanırdınız kendisini?

İyi tanırdım, yani iyi bir insan olarak tanırdım. Çok nazik, kibar, terbiyeli bir İstanbul efendisi görünümündeydi. Eşi de değerli bir hanımdı. Bize, ailemize de çok saygısı vardı. Babamın dediğini dikkatle yapan, çalışkan bir insandı.

Lider vasfı var mıydı?

Yoktu. Yani öyle bir vasıf düşünmemiştik hiç... Sürpriz olmuştu bize onun ortaya çıkması.... Tabii o zamanki askeri rejimin benimseyebileceği bir muhalefet partisi görünümü vardı.

"Muvazaa" denirdi o zaman...

Muvazaa denirdi. O izlenimi yenmek için uğraştı tabii... İyi niyetle eleştirilerde de bulundu, ama ondan

kurtulamadı. Çünkü ortaya çıkış şekli öyleydi. Askeri rejim "Tekrar demokrasiye geçiyoruz," dediğinde CHP'yi, AP'yi kapatmışlardı. Bir taraftan da eski rejimin ileri gelenlerini "Onlar devleti kargaşaya sürüklediler, kardeş kavgasına götürdüler, gerekeni yapmadılar," diye suçluyorlardı. Eski liderler "Biz kardeş kavgasını önlemek istedik, ama siz yardım etmediniz," diye cevap da veremiyordu. Yasaklıydılar. Böyle bir sessizlik vardı. O havada Necdet Calp ortaya çıkmıştı. Bürokrasiden gelen bir insandı. Yanında siyaset yapmak isteyen yeni, dinamik gençler vardı, ama partinin havası öyle iktidarı eleştirecek, askeri rejimin karşısına çıkacak bir görünümde değildi. Dolayısıyla çok taraftar da bulamadı başlangıçta... CHP'lilerin büyük kısmı hâlâ bekler durumdaydı. Onu fark ediyorduk.

Siyasete Girme Kararı

Siyaseti izliyor muydunuz yakından?

Gazeteleri okuyordum, öyle izliyordum ama, benim de gireceğim aklımdan geçmiyordu. Hatta yine Paris'teyken gazeteciler telefon edip "Sizin de adınız geçiyor," dediler. Ben de "Ne münasebet! Böyle bir şey yok. Hiç aklımdan geçmiyor," dedim. Geçmiyordu. O günlerde Paris Büyükelçiliği'nde bir toplantıdayken, büyükelçi ile yanındakiler de takılmışlar bana... "Olmayacak bir şey," diye gülüşmüştük.

Sonra nasıl oldu hale geldi?

Bir gün, ben üniversitede odamda çalışırken birisi telefon etti. "Ben İbrahim Cevahir. Önemli bir konuyu konuşacağım," dedi. Konunun ne olduğunu söylemedi. Ben de "Buyurun," dedim. Odama geldi; iki saat kadar oturdu. Kendisini "siyasete meraklı bir işadamı" olarak tanıttı, küçüklükten beri CHP'ye bağlı olduğunu anlattı; birçok örnekler verdi. Eski CHP'lilerden, Ecevit'ten, arkadaşlarından, tanıdıklarından söz etti. Sonra döndü

dolaştı, "Türkiye'de demokrasinin yeniden canlanması, doğru dürüst kurulması gerekiyor. Şimdiki görünüm o değil. Halkın, askeri rejimden bağımsız olduğuna inandığı bir ismin başa geçmesi lazım. Bunu ancak siz yaparsınız," dedi.

Ben şaştım, "Nerden çıkardın? Ben üniversitedeyim, işte görüyorsun, kitaplar etrafımda... Bu işlerle uğraşırım, siyasetle ilgim yok, bilmem de siyaseti," dedim. "Yok yok... Siz yaparsınız bu işi. Bir düşünün. Tekrar görüşürüz," deyip gitti.

Ben tabii ciddiye almadım. Eşime de söyledim "Böyle bir olay oldu," diye... Ama sonra merak ettim. Bir defa İbrahim Cevahir'in nasıl bir insan olduğunu merak ettim. Birkaç gün sonra telefon ettim, "Sizi ziyaret edeyim," dedim. "A tabii buyurun," dedi. Çalıştığı yazıhanesine gittim. Orada bir saat kadar konuştuk. Gördüm ki gerçekten ciddi bir işadamı... Benimle konuşurken boyuna telefonu çalıyor. Libya'da, başka yerlerde inşaatlar yapıyorlarmış, onlara talimat veriyor; devamlı çalışan bir insan... Tanımış oldum kendisini; sözlerini daha ciddiye aldım, ama "Yine de ben bu işi yapmam. Sen bu işten vazgeç," dedim.

Aradan 10 gün kadar geçti. Bu arada öteki partiler ortaya çıkıyordu. Turgut Özal Anavatan Partisi'ni kurdu. Turgut Sunalp, Milliyetçi Demokrasi Partisi'yle çıktı. Calp'in Halkçı Parti'si organize oluyordu.

Nisan ayı ortalarında Ankara'ya gittim. İbrahim Cevahir bu defa Ankara'dan telefonla aradı. CHP Genel Sekreteri Mustafa Üstündağ'ın benimle görüşmek istediğini söyledi. Üstündağ'la fazlaca tanışıklığımız yoktu. Bahçelievler'deki evine gittim. İki saat kadar konuştuk. Dedi ki:

"Ecevit bıraktıktan sonra, başkanlığa fiilen ben bakıyorum şimdi... Eski Genel Sekreter olarak dağılmasın-

lar diye uğraşıyorum, toparlıyorum. Kimse dağılmadı, herkes bir başkan bekliyor."

Anlattıklarını dinledim. "Düşüneceğim," dedim.

Ertesi gün fikrini almak üzere Necdet Uğur'u aradım. O da Genel Sekreterlik, Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştı. Onu daha iyi tanıyordum; sık sık babama gelirlerdi. Onun evine gittim. 3 saat kadar konuştuk. O da aynı şeyleri söyledi. Ben gene "Bu işi bilmiyorum, ayrıca Ecevit varken başka biri liderlik yapamaz," diye özür diledim ama dinletemedim. Sonunda "Siz bir düşünün, karar verirseniz hemen bu işi organize etmeye başlarız," dedi. "Peki, düşüneyim," dedim. İstanbul'a döndüm.

İlginç bir şekilde, siyaset hep gündeminizde, hep peşinizde, ama siz hep kaçan aktör durumdasınız. Aslında siyasetin tam içinde, siyasetle dolu bir evde büyüdüğünüz halde siyasete niye bu kadar mesafeliydiniz? Siyasette sevmediğiniz şey neydi?

Sevmediğim bir şey yoktu, ama başka bir iş yapıyordum. Ben üniversitede ömrünü geçiren bir insandım. Mesela tam o günlerde TÜBİTAK Araştırma Merkezi içinde Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü kurmakla meşguldük. Gebze'deki enstitü, başlangıçta temel bilimcilerce kurulmuştu, ama uygulamalı alandan, mühendislikten başlanmıştı. Sonunda sıra temel araştırmalara gelmişti. 1983 başlarında o kuruldu. Beni de müdür yaptılar. Başladım çalışmaya... İlk olarak çalışma programlarını düzenlemek için tanıdığım bilim insanlarını çağırıyordum, "Hangi konulara ağırlık verelim?" diye toplantılar yapıyorduk. Dekanlığım da devam ediyordu, ama daha az gitmeye başlamıştım.

Yine tam o günlerde İnönü Vakfı'nın kuruluşuyla meşguldük. Vakıf fikri, kız kardeşimle Batı Avrupa'da

yaptığımız bir gezide aklımıza gelmişti. Bir sefer ben Amerika'dan otomobille dönerken, o da Batı Avrupa'da bir yerden geliyordu. Benim otomobilimle, birlikte bir seyahat yapmıştık. Avrupa'dan Türkiye'ye kadar geldik. O yolculukta ben Amerika'da gördüğüm eski başkan Jefferson'ın evini anlatmıştım. Onun yaşadığı ev müze haline getirilmişti. "Başka eski başkanların da böyle müzeleri var," diye duymuştum. Batı Avrupa'da da aynı şeyi görmüştük. "İleride babam için de böyle bir şey yapılsa... Bir vakıf kurulsa, Pembe Köşk de müze olsa," diye konuşmuştuk.

Boğaziçi'nde vakıflar uzmanı bir arkadaş vardı. Ondan bir vakıf tüzüğü hazırlamasını rica ettim. Sonra kardeşlerimle konuştum; onlar da ikna oldular. Onların kabul etmesi önemliydi; çünkü Pembe Köşk'ü vakfa bırakıyorduk, kendi mirasımızdan vazgeçiyorduk. Hepsi bunu kabul ettiler. "Köşk ilerde müze olacak; bunu vakıf yönetecek," diye karar aldık. Yönetim işini üzerime alıyordum. İşte tam o arada siyaset teklifi geldi.

Ve her şey değişti, değil mi?

Evet. Birçok işe girdiğim bir dönemdi. Siyaset o yüzden hiç gündemimde değildi. Yoksa özel olarak siyaset konusunda herhangi bir çekingenliğim yoktu.

Yani sevmediğiniz bir şeyler yok muydu siyasette?..

Yoktu, hayır! Hiç öyle bir şey yoktu.

Eşinizin vardı ama...

Evet, eşimin korkuları vardı. Nitekim Ankara'ya gittikten sonra bana kızdı; "Niye 'Düşünürüm' dedin, niye

'Olmaz' demedin?" diye... Onun siyasetle ilgili eski anıları hoş değildi.

Neden?

Babası, kayınpederim Ali Sohtorik mücadeleyi seven, mert bir işadamıydı. CHP'nin İstanbul İl Başkanlığı'nı yapmış, yıllarca kendi parasından, kendi zamanından vererek partiye hizmet etmişti. Sonra hasta oldu, bir felç geçirdi, yıllarca yatakta kaldı. Tabii üzüntülü bir yaşam oldu. Aynı apartmanda oturuyorduk; biz aşağı katta, onlar üst katta... Zaten o apartmandaki daireyi almamız için bize o yardım etmişti. Dolayısıyla eşim, onun çektiği sıkıntıları görüyordu. Kayınpederim oldukça yalnızdı o zaman; eski arkadaşları pek görmeye gelmiyorlardı. Sevinç ondan çok rahatsız olmuştu:

"Babamın halini gördün. Yıllarca fedakârlık yaptı, kendi parasını, zamanını bu yolda sarf etti, ama hasta olunca onu bıraktılar, yardım etmediler ve tek başına, üzüntülü bir şekilde hayata gözlerini kapadı. Sen de bu işe girersen, olacak olan budur. Yapacağın şeyler boşa gidecektir, sonunda tek başına kalacaksın," diyordu.

Hak veriyor muydunuz?

Hayır, çünkü mesela babamın örneği öyle değildi. Söyledim de eşime: Babam yıllarca siyaset yaptı ama son döneminde gene çok saygın bir insan olarak ömrünü tamamladı; eski arkadaşları da onu yalnız bırakmadılar. Dolayısıyla "Üzme kendini," diyordum, "o örnek her zaman tekrarlanmaz."

Ama çok sıkılmıştı.

Nisan sonunda CHP'nin eski Senato Başkanı Sırrı Atalay ile eski Grup Başkanvekili Necdet Uğur, Ankara'dan telefon ettiler, görüşmek istediklerini söylediler.

Buyur ettim. Ertesi gün İstanbul'daki evimize geldiler. Görüştük. Eşim de vardı. Onların teklifi daha da ciddiydi. Dediler ki:

"Türkiye'de demokrasi yeniden kurulacak mı? Bu, bugün Batı dünyasında tartışılan bir konu... Çünkü Avrupa basını şimdi ortaya çıkan partileri, gerçekten özgür partiler diye görmüyor. Bunu, 'göstermelik bir demokrasi' olarak görüyorlar. Kamuoyunda da böyle bir intiba var. Kısa bir süre öncesine kadar faal olan büyük partilerin, AP'nin, CHP'nin taraftarları bu partilere girmiyorlar. Bunlara uzaktan bakıyorlar. Çünkü siyasal yaşam özgür bir şekilde kurulamadı. Böyle giderse bu göstermelik bir oyun halinde devam eder. Bu, babanızın hiç istemediği bir şeydi. O, gerçek bir demokrasi olsun diye bu kadar fedakârlık yaptı, bu kadar sıkıntıya katlandı; ama şimdi bu çabalar gürültüye gidiyor. Bunu durdurmak gerekir. Çünkü artık Türkiye'de böyle bir potansiyel var. Türkiye bu göstermelik demokrasiyi kabul etmez, ama yol göstermek gerekir. Siz ortaya çıkın, o zaman eski CHP'nin büyük çoğunluğu sizin etrafınızda toplanacaktır. Biz yasaklıyız, ortaya çıkamayız; ama destekleriz, size yardımcı oluruz."

O gece ayrılırken "Gece düşünün, yarın sizi Ankara'da bekleyeceğiz. Gelirseniz görevi kabul ettiğinizi anlarız," dediler.

"Düşünürüm," dedim. Onlar gittikten sonra eşim "Niye 'Düşünürüm' dedin? Niye kestirip atmadın? Kabul edersen mutlu hayatımızın nasıl bozulacağını görmüyor musun?" diye sitem etti.

Zor bir gece olmuştur.

O gece epey uykusuz kaldım. Zıt duygular içindeydim. Eşime de hak veriyordum, siyasetin durumunu da görüyordum.

Sonunda eşimin de halini düşününce "Ben bu işe girmeyeyim," dedim.

Ertesi sabah Ankara'ya gitmedim. Gebze'de yeni kurduğumuz Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü'ne gittim. Orada oturup bana siyasette görev vermek isteyenlere ufak bir not yazdım:

"Teşekkür ederim, ama ben üniversitede devam etmek istiyorum, beni affedin, kararım kesindir. Benden umut kesilince elbet başka birisi ortaya çıkar," dedim. Onu sekreterime verdim, "Telefon edenlere bunu sen oku," dedim. Okudu ve bu karar üzerine telefonlar kesildi.

Reddetmenizin asıl nedeni eşiniz miydi; işinizi, kentinizi değiştirmek istememeniz mi?

Ben taşınmaktan korkmam, ama eşim çok rahatsız oldu. Benim de sevdiğim bir işim olunca...

Ama bir yanınız da istiyordu hissettiğim kadarıyla....

Tabii ortada ciddi bir gerekçe vardı: Doğru dürüst bir demokrasiye geçmiyor olduğumuz izlenimi... Orada bir şey yapabileceksem onu yapmam, bana bir görev gibi görünüyordu; ama bir taraftan görev yapıp, bir taraftan evin içinde çok rahatsız olmak vardı.

Ama tabii bir taraftan da izliyordum, "Ne olacak, başka birisi çıkacak mı?" diye... 15 gün izledim, başka birisi çıkmadı maalesef... Çıkar gibi oldu, fakat bir türlü bir toparlanma olmadı; dağınık manzara hep devam etti. O zaman benim rahatsızlığım arttı.

O ara bir gün eşime sordum:

"Sen bu teklife çok üzülmüştün. Eğer girmeye karar verseydim ne yapardın?"

"Ne yapacaktım, sonunda kabul ederdim," dedi.

Bu da bana cesaret verdi. Gerçi sonunda kabul etmedi, hâlâ da kabul etmiyor; "Ben öyle bir şey söylemedim," diyor, ama ben söyledi diye hatırlıyorum. Neyse, o ayrı mesele...

Kararınızın netleşmesinde bu konuşma mı etken oldu?

Sosyal demokratlar arasında dağınıklık sürüyordu. Babamın başlattığı ve ne kadar iyi niyetle, özveriyle uğraştığını bildiğim bir davanın sonuçsuz kalacak gibi görünmesinden rahatsız oluyordum. O konuda yapabileceğim bir şey varsa yapmak istiyordum.

İkinci mesele daha kişisel bir şeydi: Orta Doğu'daki rektörlüğüm sırasındaki olaylar dolayısıyla suçlamışlardı beni... Basında bazısı açık, bazısı daha kapalı imalar olmuştu: "Bu, militan öğrencileri siyasi maksatlarla destekliyor," şeklinde yorum yapıyorlardı, ki bunun hiç aslı yoktu. Birçok kimse benim 12 Mart'tan sonra Amerika'ya kaçtığıma inanıyordu. Sokakta giderken beni görünce hayretle bakıyorlardı. "Güvenilmez bir insan olduğum" şeklinde, aleyhimde bir hava doğmuştu. Tabii üzülüyordum buna... Bana o zaman verilen görevleri büyük iyi niyetle kabul etmiştim. Ama hiç aklımda yokken, öğrenci hareketleri yüzünden siyasi bir pozisyona gelmiştim. "Fikir özgürlüğünü koruyayım" diye uğraşırken, siyasi komplo peşinde bir insan gibi görünmüştüm. O haksız bir suçlamaydı, haksız bir izlenimdi. Kendi kendime, "Bunun bir gün düzelmesi gerekli," diye düşünüyordum.

Siyaset teklifini böyle gördüm; "Bana güveniyorlar. 'Gel şimdi ülkeye yardım et' diyorlar. Demek ki güvenilir bir insanmışım," diye düşünüyordum. Kabul etmeme yol açan, bu iki nedendi.

Bir de o günlerde bazı değerli öğretim üyeleri dedikodular yüzünden üniversiteden çıkarılıyordu; kimsenin sesi çıkmıyordu. Şimdi bunun yanlış olduğunu açıkça söyleyebilecektim.

Evet, bu üç nedenle kabul ettim:

Üniversitede fikir özgürlüğünü koruyan bir tavır almak, geçmişteki yanlış intibaların doğru olmadığını ispat etmek ve demokrasimizin tekrar doğru dürüst yerleşmesine katkı yapmak...

Bu gerekçelerle kendi kendime "Galiba girsem iyi olacak," diye karar verdim.

15 gün sonra Ankara'ya gittiğimde Çankaya'da otururken bu kararımı kız kardeşime ve Metin Toker'e söyledim. Metin hemen, "Aaa, ben hemen telefon edeyim," dedi. Mustafa Üstündağ'ı aradı.

Metin Toker siyasete girmenizden yana mıydı?

Evet, o istiyordu. Mevcut manzaradan o da rahatsızdı. Bana da inanıyordu anlaşılan... Üstündağ ile görüştük. Hemen gelip beni aldı. Çankaya'da bir daireye götürdü. Sonradan öğrendim; orası Ali Özcan'ın dairesiymiş. Ali Özcan, CHP'yi destekleyen, siyasete çok meraklı, İstanbullu bir işadamı... Partinin kuruluşunda yardım etti. Babamı, beni severdi. Dostluğumuz iyidir. Dairede CHP'nin ileri gelenleri toplanmışlardı. 10 kişi kadar varlardı: Sırrı Atalay, Necdet Uğur, Hikmet Çetin, Kemal Güven, Cahit Karakaş, İrfan Özaydınlı...

Ecevit'ten hiç ses var mıydı?

Ondan hiç ses çıkmadı, ama Necdet Uğur bana "Ecevit bunu yapmak istemiyor. Onun için dağıldık," diyordu.

Ecevit'le görüşmeyi düşündünüz mü?

Düşünmedim. O da aramadı. Herhalde haberi vardı, bilmiyorum. Bana söyledikleri şuydu:

"Ecevit'le eski dostluğunuz var, biliyoruz; seni sever, onun için sen ortaya çıkarsan sana karşı bir şey yapmaz."

Ben de "Bilmiyorum, orası belli değil," diyordum. Ama Ecevit'le konuşmadım. Konuşsam da ne diyeceğini bilmiyordum.

"Erdal, Yapma!"

Veee sonunda "Tamam, ben varım," dediniz.

Evet, gitmeme çok memnun oldular. "Seni kesin destekleyeceğiz, ama biz ortaya çıkamayız. Çünkü yasaklıyız," dediler.

"Eski partinin devamı havası vermek yanlış. Askeri rejim ona karşı çıkıyor. Ama biz 4-5 kişi bulduk. Siz yarın onlarla beraber partiyi kurmak üzere yola çıktığınızı ilan edin; ondan sonra da kurucuları seçin. Biz size 40 kadar kurucu ismi göndeririz; siz onlar içinden seçmekte tamamen serbestsiniz. Beğendiğinizi alın, beğenmediğinizi almayın. O kurucuları seçip programı, tüzüğü de hazırlayın. Onda da sizi tamamen serbest bırakıyoruz. Biz sizi uzaktan destekleyeceğiz. Çok başarılar dileriz. Bir daha da sizi görmeyeceğiz. Eski partinin devamı intibaını veremeyiz," dediler.

Galiba böyle yarım saat kadar bir konuşma oldu.

"Nasıl bir parti olacak?" diye de 5-10 dakika konuştuk. "Batılı anlamda bir sosyal demokrat parti" olmasında karar kıldık.

Hemen orada, Necdet Uğur'la ertesi gün benim okuyacağım kısa açıklamayı yazdık. Ondan sonra ayrıldım.

Tedirgin miydiniz?

Yok, pek tedirgin değildim...

Bütün hayatınız değişecekti.

Üzüldüğüm tek şey, eşimin itirazı olacaktı. O akşam ona söylemedim. Telefon edip "Bu akşam burada kalıyorum, yarın geleceğim," dedim.

Çekindiniz söylemeye...

Evet. Ama gece zor uyudum.

Akşamdan gazetelere "Yarın sabah Pembe Köşk'te bir basın toplantısı olacak," diye söylediler. 18 Mayıs sabahı erkenden 1-2 telefon geldi. Onlara da "Evet olacak," dedik. Hazırladıkları metni Metin'e gösterdim; o da "İyi," dedi.

Toplantıdan evvel TÜBİTAK'a gidip İstanbul'daki Temel Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü'nden istifa ettim. Genel Sekreter Tevfik Karabağ'dı. Üzüldü istifama... "Niye bırakıyorsunuz?" dedi. "Siyasete gireceğim," dedim. "Aaa" diye şaşırdı, ama bir şey demedi. O ara bir gazeteci odaya girip resim çekti. Karabağ kızdı. Basın durumu haber almıştı.

Eşinizin hâlâ haberi yoktu?

Hayır, hâlâ haberi yoktu. Arkadaşları arayıp haber vermiş, ama o inanmamış.

Sonra geldim ve aşağıda, zaman zaman babamın da toplantılarını yaptığı salonda basın toplantısı yaptım. Yanımda kimler vardı:

Cezmi Kartay, Malatya Valiliği de yapmış, CHP'yi seven bir insandı.

Refet Tüzün, Askeri Yargıtay'da Daire Başkanlığı da yapmış, çok saygıdeğer bir eski hâkim, askerdi.

Atila Sav, avukattı. 12 Mart'tan sonra ben rektörlükten ayrıldığımda, "Rektörlüğü esnasında yanlış işler yaptı," diye hakkımda dava açmışlardı. O davada benim avukatlığımı yapmıştı.

Sendikacı Muzaffer Saraç ve Kazım Yenice de vardı.

Onları takdim ettim. Ve hazırladığımız metni okudum.

Basına açıkladınız, ama eşinizin hâlâ haberi yoktu, öyle mi?

Eşime basın toplantısından sonra telefon ettim. "Kusura bakma, ben siyasete giriyorum. Basın toplantısı yaptım!" dedim.

"Erdal yapma!" diye bağırdı ve telefonu kapattı. Çok üzüldüm tabii, ama yapacak bir şey yoktu.

Ondan sonra çıktım, para çekmeye bankaya gittim. Arkamdan kalabalık bir gazeteciler grubu geliyordu. Hep beraber Çankaya'daki bankaya gittik. Anladım ki bundan sonra hep beraberiz basınla...

Basın toplantısına tepkiler nasıl oldu?

İyiydi. Pek çok gazeteci gelmişti. İlk tepkiler olumluydu hatırladığım kadar... O gün öğleden sonra Halkçı Parti'den bir hanım "Ben de size geleyim," diye telefon etti. Ona mani oldular ama, bir telaş oldu Halkçı Parti'de...

Halkçı Parti kurulurken Necdet Calp anneme gelmiş. Ben Paris'teydim sanırım; "Erdal Bey'in böyle bir niyeti var mı?" diye sormuş. Annem de "Bilmiyorum," demiş. Annem doğru dürüst anlatmamıştı bana; "Bir şey-

ler yapacakmış da, seni sordu. Anlamadım ne dediğini," demişti.

İstanbul'a dönerken ilk demecinizi Hürriyet'***ten Artun Ünsal'a vermiştiniz. "Babam başka, ben başkayım" diye manşet olmuştu.***

Evet, o uçakta yanımda oturdu. Yolda benimle mülakat yaptı; babamdan bahsetti. Ben de ona, "Babam başka, ben başka, dedim. Yani: "Karşınızda babamı göreceğinizi sanmayın. Ben başka bir insanım, şartlar da başka. Yeni bir parti kurmak istiyoruz. Batılı anlamda sosyal demokrat bir parti olacak."

Herkes babanızı hatırlatıyor, sizi onunla kıyaslıyordu o günlerde... Babanızın manevi ağırlığını hissediyor muydunuz üzerinizde?

Yok, dedim ya, bir işe girişince o konular aklına gelmiyor insanın... Ama CHP'liler beni toplantıya çağırdıklarında onu da şaka yollu söyledim onlara; "Çoğunuzu babamın yanına geldiğiniz dönemden tanıyorum. Beni babamla karıştırıyor olmayasanız? Ciddi misiniz teklifinizde?" dedim. "Ciddiyiz. Babanın günleri geçti. Şimdi senden bekliyoruz," dediler.

Eve gidince ne oldu?

Tabii eşim çok üzülmüştü, "Hayatımız kaydı!" diye düşünüyordu. Onu teskin etmeye çalıştım; "Üzülme! 1-2 aylık mesele... Nihayet seçime kadar sürecek bir şey... Bizim yaşamımız bozulmayacak," dedim. Nitekim pek bozulmadı; gerçi ondan sonra Ankara'ya döndüm bir ay kadar kaldım.

1982 Boğaziçi Üniversitesi

Gerçekten "Birkaç ay yapar bırakırım," diye mi düşünüyordunuz ilk başta?

Bana öyle söylemişlerdi: "Size hep genel başkanlıkta kalın demiyoruz" demişlerdi. Çünkü onlara, "Ben kendimi siyasete hazırlamadım. Bütün yaşamım boyunca üniversitede kalmayı düşündüm. Şimdi bunu bir görev olarak birkaç ay yapayım," demiştim. Onlar da hep "Bu çabuk bitecek bir meseledir. Merak etmeyin," diyorlardı. Ama eşim inanmadı buna, üzüntüsü devam etti.

Fakat yine de, önce pasif olarak, sonra aktif olarak yardımcı oldu. Hele son zamanlarda bayağı aktif bir mücadeleye girmişti. Çünkü o, benden daha mücadeleci bir karaktere sahiptir. Ben çabuk bezginliğe düşerim; o, sonuna kadar mücadeleyi sever.

Üniversiteden istifa ettiniz, değil mi?

Evet, ertesi gün İstanbul'da üniversiteye gittim. Oraya gene gazeteciler geldi. Gayet kısa bir istifa mektubu yazdım; "Siyasete gireceğim için emekliliğimi istiyorum," diye... Beni emekli yaptılar. Bir kısmı şaştı, bir kısmı başarılar diledi.

Orada eğlenceli bir şey oldu:

Bizim Fizik Bölümü'ne veda ettim, otomobile giderken bölümün muhafazakârlarından bir öğretim üyesini gördüm. "Allahaısmarladık, ben siyasete giriyorum," dedim. "Aaa çok iyi! MDP'ye giriyorsun değil mi?" dedi. Kendisi o taraflıydı. "Yok. Ben başka parti kuracağım," dedim. Çok şaşırdı.

Üzüldünüz mü üniversiteden koptuğunuza?..

Valla, insan belli bir işe başlarken böyle geçmişle ilgili duygulara pek vakit kalmıyor. Onlar boş zamanlarda yapılan şeyler... O yüzden o kadar üzülmedim. Yapacak pek çok şey vardı. Aklımda onları sıralıyordum; "Şimdi bunu yapacağım, sonra bunu yapacağım," diye...

Nasıl hazırlandınız?

Ankara'ya döndüm. 5 arkadaşla, Pembe Köşk'te babamın yukarıdaki kütüphanesinde toplandık. Kurucu isimler üzerinde çalıştık. Karar verdiklerimize ben teklif götürüyordum.

Ertesi gün ilk teklif götürdüğüm, Türkan Akyol oldu. Atilla Sav onu tanıyordu, beraber bakanlık yapmışlardı. Ben de uzaktan tanıyordum; saygın bir hanımdı, üniversiteliydi, siyasette de bulunmuştu. Çok uygun göründü bize... Teklif ettim; teşekkür etti, memnun oldu,

ama hemen kabul etmedi. "Bir düşüneyim," dedi. Sonra telefon edip kabul ettiğini bildirdi. Sonraki günler öbür adayların da hepsiyle ben konuştum, kuruculuk teklif ettim.

Yiğit Gülöksüz kendisi geldi ve genç bir öğretim üyesi olan Dr. Kemal İnan'ı getirdi üniversiteden...

İşadamlarından Vecdi Çapa'yı ben önerdim. Eşi, eşimin aile dostuydu. O da hiç siyasete girmeyi düşünmezdi, ama beni sevdiği için "Peki," dedi. Mert bir insandı, bize çok yardımı da oldu, faydası da oldu.

Bir başka isim, Şükran Nasuhoğlu'ydu. Eşi fizik profesörü Rauf Nasuhoğlu arkadaşımdı. Erken kaybetmiştik. Şükran Nasuhoğlu, sosyal faaliyetleri seven bir insandı, o kabul etti.

ODTÜ'den eski rektör Prof. Mehmet Kıcıman Amerika'daydı o zaman... Teklif ettim, kabul etti.

Böylece bir kısmı tanıdığım, çoğu tanımadığım, bürokrat, belediyeci, akademisyen, sendikacılardan 40 kadar kurucu bulduk.

Oktay Ekşi'yi de siz mi istemiştiniz?

Evet, onu ben çağırmıştım ve başlangıçta çok da yardımcı olmuştu. Çankaya'da beraber çalıştığımız günler oldu, ama İstanbul'dan gelemiyordu tabii...

Teklif götürüp de kabul ettiremediğiniz kişiler de oldu mu?

Büyükelçi Vahit Halefoğlu'na önermiştim telefonla, "Düşünmüyorum," dedi, olumlu cevap vermedi. Sonradan Özal'ın teklifini kabul etti ve Dışişleri Bakanı oldu.

İsmail Cem'e önerdim. O kabul etmedi.

Tanışır mıydınız Cem'le?..

Ecevit'in başbakanlığı zamanında, TRT Genel Müdürlüğü yapmıştı. O zaman uzaktan görüyordum. Ama kendisini daha sonra Paris'te UNESCO'da bulunduğum dönemde tanımıştım. O da o zaman Paris'e gelmişti, doktora yapıyordu sanırım. UNESCO'da o da çalışmak istiyordu. Bazı danışmanlıklar yapıyordu. O zaman birkaç defa bir araya gelmiştik. Aydın olarak, yazar olarak, düşünür olarak sevdiğim, takdir ettiğim bir insandı.

Ona da kuruculuk önerisi yaptım, ama kabul etmedi. O, sadece kurucu olarak girmek istemiyordu; partide önemli bir yer almak, hiç olmazsa genel sekreter olmak istiyordu. Ben de o zaman "Daha partiyi yeni kuruyoruz, kimin genel sekreter olacağını bilemem," demiştim. Ondan memnun olmadı sanıyorum. Hiçbir şey söylemedi, ama "Öyleyse ben düşüneyim" dedi, kabul etmedi.

Profesör Gülten Kazgan ve Prof. Öztin Akgüç'e de önerdim. Bana sempatileri vardı ama İstanbul'daydılar; "Ankara'ya gelmek çok zor, üniversiteyi bırakmayacağız," dediler. "Sizi uzaktan destekleriz," dediler, uzaktan desteklediler.

Yeni bir siyasi oluşuma girerken bazı dengeleri gözetmek gereğinden söz edilir. Alevilere, Kürtlere kontenjan tahsis etmek vs. gibi... Bunları da yaşadınız mı?

O konulardan benim hiç haberim yoktu o zamana kadar... Sosyal bilimci Şerif Mardin dostumdu. O, bir gün konuşurken bana demişti ki:

"Bu Aleviler çok ilginç bir gruptur. Türkiye'de baskı gören bir gruptur. Böyle grupların da bir davranışı vardır: Hep zor durumda tutuldukları için haksızlığa uğradıklarını söylerler, ki doğrudur da, ama ellerine fırsat geçerse onlar da benzer şekilde davranabilirler. Haklarını vermeli, ama dikkat etmek gerekir."

O günlerde aralarında bir eski vali ve birkaç milletvekilinin de bulunduğu 4-5 kişi randevu isteyip beni görmeye geldi. Parti için bazı isimler söyleyeceklerini ifade ettiler. Bir iki isim söylediler. Ben de "Değerlendiririz," dedim. "Aman, iyi bir denge kurulsun," diye üstelediler. Ben de "Evet, ona uğraşıyoruz," filan dedim. Bir türlü anlamadım ne ima ettiklerini... En sonunda

söyledi birisi; "Böyle bir şey vardır," diye... "Yaaaa. Tamam ona da bakarız," dedim.

Baktınız mı?

Tam hatırlamıyorum. Çünkü bilmiyordum, kim Alevi, kim değil... Ama sonradan "Çok Alevi aldın," diyenler de olmuştur; onu da tam bilmiyorum. Ama bir denge kuruldu.

O süreçte siyasetin sizi şaşırtan ya da yadırgadığınız yanları çıktı mı ortaya?

İşte bir tanesi buydu. Bunun dışında daha başlangıçta olduğumuz için şaşırdığım bir şey olmadı.

Bu arada Yiğit Gülöksüz'le İlhan Tekeli program taslağını getirdiler.

Batı'daki sosyal demokrat partilerin programlarına bakarak, CHP'den de esinlenerek, iyi niyetle bir program hazırlamışlardı. Tüzük daha kolay oldu; onu CHP tüzüğünden aldık. O konuda İsmail Hakkı Birler gibi tecrübesi olanlar vardı. Eski bir siyasetçi olarak çok yardımcı oluyordu bu konularda... Tabii Cezmi Kartay da biliyordu bu konuları...

Tüzük ve program çalışması da epey sürdü. Gerçi bir taslak vardı, ama onun her maddesi üzerinde konuşuyor, tartışıyorduk. Herhalde 10-15 gün sürdü o çalışma da...

Baykal devrede miydi?

Hayır! Baykal yoktu o zaman... Onu ben hiç görmedim.

Ama Necdet Uğur beni özellikle hizipler konusunda uyarmıştı, "Eski CHP'de birtakım hizipler ortaya çık-

mıştı. Çok da zararlı olmaya başlamışlardı. Ecevit'e çok sıkıntı çektirdiler. Sonunda partiyi Milli Güvenlik Kurulu kapattı, ama zaten parti hizipler yüzünden çalışamaz duruma gelmişti. Onun için yeni partiyi kurarken aman eski hiziplere fırsat vermeyin ve dikkat edin ortaya çıkmasınlar," diye...

"Nasıl fırsat vermeyeceğiz, ne yapacağız?" diye sorduğumda, "Hizip başı olarak bilinenleri almayın," demişti.

Onun için ben İstanbul'a gidip de "İl örgütü nasıl olsun?" diye çalışmaya başladığımda, eskiden tanınmış insanları, mesela Aytekin Kotil'i çağırmamıştım. O da alınmıştı, "Niye çağırmadın?" diye... Eskiden tanınmamış insanları toplamaya, hizipleri almamaya uğraşmıştık.

Baykal'ı da hizip gibi görüyordunuz.

Eskiden kalan bir Kotil'in ismi vardı, Topuz'un ismi vardı, bir de Baykal'ın ismi vardı. Biz, buna dikkat etmiştik baştan...

Necdet Calp'le görüşmeyi düşünmediniz mi?

Hayır, onunla da görüşmedim. Çünkü kuruluş esnasında bana yardım eden insanlar Halkçı Parti'ye karşıydılar. Onu ciddi bir parti saymıyorlardı. Dolayısıyla "Onlarla herhangi bir işbirliği aleyhimize olur," diye düşünüyorlardı. Eski Halk Partililerin çoğu da Halkçı Parti'ye "askeri rejimin ortaya çıkardığı bir oluşum" gözüyle bakıyorlar, inanmıyorlardı. Dolayısıyla onlarla temas aramadık.

O süreçte siz Halil Tunç'a bir öneri götürdünüz. Halil Tunç reddetti. Sonra da Bülent Ecevit, Halil Tunç

aracılığıyla kamuoyuna bir mesaj verdi: "Çiçekler öyle saksıda yetişmez, doğada yetişenler çileyle büyür, daha iyi olur," diye... Ecevitçilerin adı bir süre "Çile Çiçekleri" diye anıldı.

Evet, Ecevit'in böyle bir parti kurulmasını istemediği, aleyhimizde olduğu anlaşıldı. Kendisini arayanlara bunu açıkça da söylemişti. "Bu ortamda bir sosyal demokrat parti kurmak yanlıştır," demişti. Buna karşılık eski partililer de "Siyaset boşluk kaldırmaz, biz çıkmazsak başkaları ortaya çıkıyor. Nitekim işte Calp çıktı. Beklemek yanlıştır, partiyi kuralım," demişti; ama Ecevit buna da karşı çıkmıştı. Bana doğrudan bir şey söylemedi, ama dolaylı yoldan "Şimdi olmaz bu iş," dediği kulağımıza geldi.

Partinin finansmanını kim sağlıyordu?

Bazı bağışlarla oluyordu. Fakat o bağışlarda da aşırıya kaçmamaya çok dikkat ediyorduk. Mesela İbrahim Cevahir,Ankara'daki yeni binasını bize vermeyi teklif etti, kabul etmedik. Biz kendimiz bir daireye çıktık.

Nerdeydi daire?

Yenişehir'de Selanik Caddesi 25 numarada, ufak bir yerdi. Karadenizli işadamı Süleyman Sarıalioğlu'nun yazıhanesiydi. Babamı da, beni de çok severdi. İyi niyetle yazıhanesini bize açmıştı. 3 hafta kadar orada çalıştık. İlk paraları şuradan buradan yapılan ufak tefek bağışlarla bulduk. Tabii biz hiç para almıyorduk. Toplanan para ancak daire kirası, bir iki çalışanın maaşı ve arabanın masrafını karşılıyordu. Otobüsümüz yoktu o zaman, bir otomobilimiz vardı, onunla dolaşıyorduk.

Sonradan Cezmi Kartay arkadaşımızın valilikten gelen becerisi ve Atilla Sav'ın yardımları sayesinde Kızılay

Konur Sokak'ta bir binayı tutabildik. Uzun süre orada çalıştık.

Partinin adını kim koydu?

"SODEP" ismini Atilla Sav koymuştu sanıyorum. "Batılı anlamında bir sosyal demokrat parti olacak," demiştik. Oradan çıktı "Sosyal Demokrasi Partisi" diye...

Amblemi?

Amblemi Mengü Ertel yaptı. Benim İstanbul'da Rabia Çapa'nın evinde tanıştığım bir sanatçı grubu vardır. Grafiker Mengü Ertel de o grubun içindeydi. Sık sık görüşürdük. Ona önerdim. O, kısa sürede güzel bir şey çizdi.

CHP'yi hatırlatacak, 6 ok gibi bir simge düşünüyor muydunuz?

Hem düşünüyorduk, hem düşünmüyorduk. Tam hatırlatmasını istemiyorduk. Örneğin Mengü Ertel'e zeytin dalını yaparken "6 yaprak olmasın" diye rica etmiştik; 5 yaprak vardır orada... 6 olursa, "6 oku çağrıştırıyor," diyecekler diye korkuyorduk. "Çok benzersek kapatırlar," diye düşünüyorduk.

Sonra Evren'le görüşmeye gittiniz.

Benden evvel bütün parti liderleri gitmişti zaten... En başta Turgut Sunalp, sonra Nejdet Calp, sonra Özal, Evren'le konuştular. Onun üzerine ben de randevu istedim ve Sayın Evren 25 Mayıs'a randevu verdi. Ben yalnız gittim. Görüşmemiz kısa sürdü. 1 saat bile sürmedi.

Nasıl karşıladı sizi?

Ciddi karşıladı. Öyle hararetle karşılamadı. "Yapma," da demedi. "Parti kurmak serbest, siz de kuruyorsunuz. Başarılar dilerim, ama dikkat edin. Zor bir şeydir. Siz bu işleri pek bilmezsiniz," gibi şeyler söyledi.

İsmet Paşa'dan gelen bir saygısı yok muydu?

Babama saygı gösteriyordu. Annemin sağlığını sordu. Adımdan yararlanmak isteyenler çıkabileceğini söyledi. "Bu ismin değerini, onurunu düşünmelisiniz," dedi. Ben de kısaca partinin amacını anlattım. Pek ciddiye almadı söylediklerimi... Memnun olmadı.

Bende uyandırdığı izlenim şuydu:

"Ben bu işi yapamayacağım. Başkaları beni kandıracak, benim aracılığımla başka çıkarlara yönelecekler. Ben de partiye hâkim olamayacağım."

Bu izlenimi verdi bana... Galiba sonradan benzer şeyleri Metin Toker'e de söylemiş. Metin de itiraz etmiş:

"Yok, o göründüğü gibi değildir. İnsanı suya götürür, susuz getirir," demiş.

Ne etki yaptı bu konuşma sizde?

O, beni caydırmak isteyen bir havada konuştu ama, tam tersi bir sonuç verdi; görüşmeden sonra arkadaşlara "Bir an evvel bu işi bitirelim ve ortaya çıkalım," demiştim. Hemen bir sekreter buldum örneğin ve işi hızlandırdık ondan sonra... Beni kamçılayan bir etki yapmıştı Evren'le konuşmam...

Engel çıkaracaklarını mı hissettiniz orada?

Engel değil de, bizi küçümseyen bir tavrı vardı.

Bir diktatör havası var mıydı?

Diktatör değil, ama kendine güvenen ve istediğini yaptıracak bir havadaydı. Nispeten askeri bir havası vardı.

Siyasete giriş kararını annenize danıştınız mı?

Yok, danışmadım. Annem ses çıkarmadı. Alıştığı bir şeydi bu... Başarılar diledi, "Allah kolaylık versin," dedi. Pek karşı çıkmadı, sesini çıkarmadı. Ama tabii Pembe Köşk'te bana yardımcı oldular. Ankara'ya geldiğimde orada kalıyordum. Parti kurulurken arkadaşlarla orada buluşuyordum. Gelen giden oluyordu. Çalışıyorduk. Sonra Pembe Köşk Sitesi'nde bir yer tuttuk, orada oturmaya başladık.

O site de çok eleştiri konusu olmuştu...

O site, daha evvel kurulmuştu. İlk maksat Pembe Köşk'ü ayakta tutabilmekti. Çünkü annemin geliri, Pembe Köşk'e bakmaya yetmiyordu. Kocaman ev, büyük bahçe... Ona bakabilmek için devlete bırakmak lazımdı ki, devlet böyle şeylerle pek ilgilenmiyordu gördüğümüz kadarıyla... Onun için "Biz daha iyi bakarız, ama nasıl yapacağız?" diye düşündük. Ağabeyim işadamıydı. Bu konularda daha becerikliydi. O akıl etti; "Buraya

apartmanlar yaptıralım; o şekilde hem gelir sahibi oluruz, hem de buraya bakacak paramız olur," dedi.

O şekilde bu işe girdik. Hatta bu iş duyulduğunda aleyhte konuşanlar da oldu; "Yazık ediyorlar. Babalarının anısına saygı göstermiyorlar. Babadan kalan bahçeyi apartmanlarla dolduracaklar. Bu nasıl saygıdır?" diye, mesela Uğur Mumcu aleyhimizde yazmıştı hatırlıyorum.

Daha çok Metin Toker aleyhinde yazmıştı.

Metin Toker'le de, bizlerle de alay etmişti. "Orada herhalde bir sokak Erdal İnönü Sokağı, bir sokak Ömer İnönü Sokağı oldu," diye takılmıştı; ama başka çaremiz yoktu ve iyi ki yaptık. O sayede Pembe Köşk kurtuldu, sonra da Vakıf'ı kurduk. Vakıf şimdi oradan gelen kira gelirleriyle yaşıyor. O apartmanlarda oturanlar da zevkle bahçeyi seyrediyorlar. Dolayısıyla o, yanlış gibi görünen ama aslında çok doğru bir hareketti ve ben siyasete girdiğimde bitmişti. Nitekim ben siyasete girdikten kısa bir süre sonra eşim de yanıma geldi ve biz de orada bir dairede oturduk.

Hakkınıza düşen diğer daireleri ne yaptınız?

Çoğunu sattım. Kalan üç daireden birinde eşimle biz oturduk, öbür ikisini de Vakıf'a hibe ettim. Vakıf öyle kuruldu zaten...

Bir de eşinizin aile şirketinde ortaklık konusu vardı.

Kayınpederimden sonra gemi nakliye firmasını Selim ve Semih Sohtorik kardeşler yönetiyorlardı; biz de bütün aile ortaktık. Sonra kardeşler arasında anlaşmaz-

lık çıktı ve ayrıldılar. Firma ikiye bölündü: Aynı apartmanın üst katına Selim'in, alt katına Semih'in firması yerleşti. Eşim, küçük kardeşi Selim'in tarafını tuttu, o ayrılış günlerinde yardım etti kardeşine... Ama sonra bıraktı. Dolayısıyla artık işi yoktu İstanbul'da... Ankara'ya geldiğinde bana yardım ediyordu. Siyasete girmeme karşı çıkmasına rağmen bana çok yardım etti.

Ankara'ya gönülsüz gelmişti, değil mi?

Gönülsüz geldi. Ankara'yı pek sevmezdi. ODTÜ'de çalıştığım yıllarda daha da uzun süre kalmıştık gerçi... Gönülsüz gelse de mücadeleyi seven bir insandır. Hâlâ bir zorluk çıktığında benden daha büyük katkı yapar.

Yaş Gününde Kurulan Parti

6 Haziran 1983 günü partinin kuruluş dilekçesini verdiğiniz İçişleri Bakanı, 1960'ta hükümetin emrine direnip babanıza Kayseri yolunu açan askerdi. Tuhaf bir tesadüf değil mi?

Evet. Selahattin Çetiner... Sonra bir yemekte beraber olduk kendisiyle; orada biraz bahsetti.

Parti yaş gününüzde kuruldu. Ben de o gün sizi izleyen gazeteciler arasındaydım. Neler hatırlıyorsunuz o günden?

Evet, 6 Haziran'da kurulduk. 5 arkadaşımla İçişleri Bakanlığı'na başvuruyu yaptıktan sonra 37 kurucu ile Anıtkabir'i ziyaret ettik. Çelenk koyduk. Tabii o da etkileyici bir şey. Ben önden yürüyorum, arkadaşlarım arkadan geliyorlar, basın da takip ediyor. Sonra orada saygı duruşu yaptık. Ondan sonra aşağıya indik, kapalı salonda defteri imzaladım.

Deftere yazdıklarınız diğer sayfadakilerden farklıydı.

Evet, orada maksadımızı açıkladım. "SODEP kurucuları burada Büyük Atatürk'e saygılarını sunuyorlar ve demokrasinin yeniden sağlıklı bir şekilde kurulması azimlerini ifade ediyorlar. Amacımız budur: Cumhuriyet ilkelerine, Atatürk ilkelerine bağlı kalarak demokrasiyi yaşatacak yolda ilerlemek..." diye yazdım.

Genellikle Anıtkabir'e gidenler bu deftere yazarken "Atam" yahut "Büyük Atam" diye başlarlar. Ben böyle bir şey koymadım. Çünkü bu benim tuhafıma gidiyor. Atatürk hayatta değil, dolayısıyla onun "Ben seni kabul etmiyorum karşımda," diyecek hali yok; ama biz "Atam" dediğimiz zaman bir senli benlilik kurmuş oluyoruz. Öyle değil mi? O konuda fikrini söyleyemeyecek bir insana karşı, bir samimiyet gösteriyoruz. Bence bu yanlış, ama hep yapılıyor. Bilmiyorum benden başka kimse o yazıya böyle tarafsız bir şekilde başlıyor mu, ama ben öyle başlamıştım.

Sonra da babanızın kabrini ziyaret ettiniz.

Atatürk'ten sonra gazetecilere ve arkadaşlarıma "Siz gelmeyin. Ben babamın simgesel kabrinin önünde duracağım biraz," dedim. Oraya gittim, orada da bir saygı duruşu yaptım.

Ne hissettiniz?

Arka arkaya gelen saygı duruşları, deftere yazmak falan insanı bayağı heyecanlandırıyor. Gazetecilere "Sorumluluğumun önemini duyuyorum," demiştim. Duyduğum his oydu. "Ben bayağı önemli bir işe giriştim. Bu, büyük bir sorumluluk getiriyor. Tarihe geçmiş olu-

yoruz bir anlamda... Bunun sorumluluğuyla yaşayacağım bundan sonra..."

Orada zihnimde perçinleşen fikir buydu.

Bir yerde bayrağı babanızdan devralıyordunuz.

Onu pek söylemedim. Elbette babamın da içinden geçtiği süreçti bu... Belki benim için politikayı aklından geçirmişti; ama bana hiçbir zaman söylememişti. Şimdi onun bana önermediği bu görevi yüklenmiştim. Bir süre anılarıyla baş başa kaldım. Omzuma yüklenen sorumluluk duygusu iyice ağırlaşmıştı.

O gün 37 üyenin 36 oyunu alarak genel başkan seçildiniz. Eksik olan 1 oy sizindi. Siz kime oy vermiştiniz?

Türkan Akyol'a...

Çıkışta Çiftlik'te dondurma yemeye gittiğinizi anımsıyorum. Biz de takipteydik.

Evet, o akşam hep beraber yemeğe gittik. Tabii kendimizi başarılı sayıyorduk. Basında iyi yorumlar çıkıyordu, Halkçı Parti'ye göre bize daha çok şans veriyorlardı. Hatta birinci parti olabileceğimize dair yorumlar yapanlar da vardı. Eski Cumhuriyet Halk Partililer bizi destekliyorlardı. Dolayısıyla kendimizi şanslı görüyorduk.

Sonra rakip partileri ziyaret ettiniz.

Evet, Metin Toker'in tavsiyesiydi o... Ve o ziyaretler bana çok yararlı oldu. Arka arkaya 3 gün, sırasıyla

Sunalp'in MDP'sine, Calp'in HP'sine ve Özal'ın ANAP'ına gittim. Çok istifade ettim. Hatta şaştım "Bir ziyarette insan nasıl bu kadar çok şey öğrenir?" diye...

Ne öğrendiniz ki?

Mesela MDP'de Turgut Sunalp bizi karşıladığında kendinden çok emindi. İlk kez karşılaşıyorduk ve karşımda "Nasılsa iktidar oluyorum," havasında bir insan gördüm. Bizimle lütfen konuşuyordu sanki; "Biz şöyle kurulduk, böyle yaptık," diye anlattı. "Hadi bakalım siz de uğraşın," havasındaydı. Kendinden gayet emindi; seçimi şimdiden kazanmış gibi görüyordu. "İktidara gelmeyi düşünüyor, ama hiç de öyle olmayacak," şeklinde bir intiba ile ayrılmıştım oradan... Onu da anlattım arkadaşlarıma sonra...

Niye öyle hissetmiştiniz?

Bir defa kamuoyunda öyle bir hava yoktu. Kamuoyunda MDP "askerlerin istediği parti" olarak görünüyordu.

Ya Halkçı Parti?

Orada tam tersi bir hava vardı. Bir defa onların parti merkezi, Sunalp'inki kadar zengin ve gösterişli değildi. Gaziosmanpaşa'da ufak bir dairedeydi. Ben gittiğimde partilerine yeni vetolar gelmişti. Çok üzgünlerdi. Hiç beklemedikleri bir şeydi bu... "Bu hal başımıza nerden geldi, halimiz ne olacak!" havasındaydılar. Ama Calp gene de cesaretle konuştu. Ben de başarılar diledim.

Babanızın eski özel kalem müdürüydü. Anılardan konuşmadınız mı? Ya da partileri birleştirmekten?...

Valla onlardan pek konuşmadık. İyi niyetli bir konuşma oldu, ama öyle "Beraber olacağız," diye bir şey söylenmedi. Başarılar dilediк birbirimize, ama onlarda bir çaresizlik, bezginlik havası sezmiştim.

Erdal İnönü ve SODEP yöneticileri ANAP Genel Merkezi'nde Turgut Özal'ı ziyarette...

Özal nasıldı?

ANAP Genel Merkezi de iyi bir yerdeydi. Özal benimle ciddi konuştu. Gazetecilere üniversiteden tanıştığımız dönemleri anlattı. Kendinden emindi. Veto yemişlerdi, ama o aldırmıyordu. "Buna hakları yok ki; nasıl yaptılar!" havasındaydı. Ama "Biz çalışacağız, yapacağız," güveni vardı. Daha becerikli, duruma hâkim, iddialı bir hali vardı ve bende daha iyi bir izlenim bırakmıştı. Onu da söylemiştim arkadaşlara, "Özal, ne yaptığını biliyor," diye... Bu izlenimler az çok doğru çıktı.

Vetolar için siz de endişeli miydiniz?

Tabii kuşkuyla bekliyorduk. Her parti kurulduktan sonra, bir veto dönemi geçirmişti. Bazı insanlar veto edilmişti. Sıra bize gelmişti. "Kimler veto edilecek?" diye spekülasyonlar yapılıyordu.

Siz, veto edileceğinizi düşünmüyordunuz herhalde?

Ben beklemiyordum, arkadaşlarımdan da benim veto edileceğimi söyleyen yoktu pek...

Nasıl haber aldınız veto edildiğinizi?

23 Haziran'da, yani kurulduktan 17 gün sonra Çankaya'da evde otururken telefon çaldı; Cüneyt Arcayürek'ti. "Şimdi ilan ettiler. Pek çok veto var. Siz de veto edildiniz," dedi. "Ya, sahi mi? Peki, sağlık olsun," dedim, kapattım telefonu...

Şaşırmadınız mı?

Biraz şaşırdım, ama söyleyecek bir şey yoktu. Öğleden sonra genel merkezde toplandık. Odamda otururken kapı çaldı. Ahmet Durakoğlu elinde bir yazıyla içeri girip "Karar geldi," dedi. "Ne haber?" dedim. "Fena," dedi. Ben de dahil 21 kurucunun veto edildiğini söyledi.

Ne tepki verdiniz?

Sesimi çıkarmadan aldım, okudum. Ondan sonra ne söylediğimi hatırlamıyorum.

Cezmi Kartay'ın anılarına göre "Demek öyle uygun görmüşler," demişsiniz.

Olabilir. İnsan hatırlamıyor bu gibi durumları... Fazla da konuşmadık, çünkü veto edilince insan pek konuşacak şey de bulamıyor; yani "Siz bu işe karışmayın," şeklinde bir emir çıkmış oluyor. Zaten fazla bir şey söylemeye vakit kalmadan arkadaşlar geldiler odaya... Oda birden parti yöneticileriyle doldu.

Onların tepkisi ne oldu?

Her kafadan bir ses çıkıyordu. Tabii herkes üzgün ve kırgındı. 42 kurucunun 21'i veto edilmişti. En kötümser tahminleri bile aşan bir sonuçtu bu... Bazısı "Olur mu böyle şey, ne hakla yapıyorlar? Kendilerini kim sanıyorlar? İnsafları yok mu? Kabul etmeyelim," diye tepki gösteriyordu. Bazısı teselli etmeye çalışıyordu. Duygusal konuşmalar oldu. Her zaman ilkeli davranışlarıyla tanınan Saim Kendir arkadaşımız da "MGK, bizi vetoyla durdurmak istiyor. Belli ki bundan sonra

devam etsek de engel olacaklar. Bu durumda devam etmek, bizi ilkelerimizden ödün vermeye zorlar. En iyisi partiyi feshetmek," dedi.

Buna Ahmet Durakoğlu, Cezmi Kartay gibi arkadaşlarımız hemen itiraz ettiler. "Bu, geçici bir durum. Yılmadan devam etmeliyiz," dediler.

Çok duygusal bir ortam vardı. O ortamda İsmail Hakkı Birler'in "Hep veto edilmeyenler konuşuyor. Bırakalım da veto edilen arkadaşlar düşüncelerini söylesinler. Çünkü artık aramızda olamayacaklar. Şu an burada bulunmaları bile doğru değildir," demesi yanlış anlaşıldı. Bazı arkadaşlar bunu "Bizi kovuyorlar," şeklinde yorumladı. Ben öyle olduğunu sanmıyorum, ama o heyecanlı atmosferde iyi niyetle söylenen bir söz bile yanlış anlaşılabiliyordu.

Ben de yarım saat kadar konuşulanları dinledikten sonra "Artık ben karışmıyorum, bundan sonra siz yöneteceksiniz. Ben artık İstanbul'a gideyim," diyerek arkadaşlara veda ettim. Hepsinin elini sıktım, başarılar diledim. Onlar, "Biz bırakmayacağız," dediler. "Bırakmayın, devam edin," dedim. Cezmi Kartay veto edilmemişti; "Onun etrafında devam edersiniz," diye konuştuk. Kalktım ve Atilla Sav'ın arabasıyla partiden ayrıldım. O akşam Kızılay'da bir açık hava lokantasında gazetecilerle yemek yedik. Onlara da İstanbul'a gideceğimi söyledim. Onlar da "Gidin ama, sakın bu işi bırakmayın. Herkes sizden bunu bekliyor," dediler. Ertesi sabah da İstanbul'a hareket ettim.

Niye veto edildiğinizi düşündünüz mü?

Vaktiyle üniversitede benim için "Solcu öğrencileri destekliyor," diyorlardı. Sayın Evren de soldan korktuğundan böyle yapmıştır herhalde, diye düşündüm kendi kendime... Ama tabii fazla bilgim de yoktu. O gece uyuyamamıştım. Sonra çok üzerinde durmadım. Hatta bir çeşit rahatlama da duydum. Sorumluluktan kurtulmuş oldum.

"Siyasi hayatım bitti," diye düşündünüz mü?

Pek ondan emin değildim. Ama rahatlamıştım bir ölçüde...

İstanbul'a gittiğinizde ne yapmayı planlıyordunuz?

Üniversiteden ayrılmıştım. İlk yaptığım iş, kitaplarımı düzenlemek, eski kâğıtlarımı karıştırmak, böyle vakit geçirmek oldu.

Eşiniz sevindi mi vetoya?

Rahatlamıştı. İstanbul'daydım artık... Ama o da pek inanmadı gerçekten ayrılmış olduğuma...

Vakıf'la ilgileniyor muydunuz?

Evet, İnönü Vakfı tam o dönemde kuruldu. Ben 6 Temmuz'da Pembe Köşk'te bir basın toplantısı yaptım. Vakıf'ın kuruluşunu açıkladım. Annem başkan oldu. Ben başkan yardımcısıydım. Sonradan ben siyasete girince annem gene başkan kaldı, kız kardeşim başkan yardımcısı oldu ve Vakıf'ı o yönetmeye başladı.

Deniz taşımacılığı öğrenmişsiniz o arada...

Evet. Her iki kayınbiraderim de baba mesleği olarak deniz taşımacılığı yapıyordu. Eşim de ortaktı. Yazıhaneleri vardı. Oraya gidiyordum. Onların ne yaptığını öğrenmeye çalışıyordum. Temmuz'da birkaç gün gidip geldim, biraz da öğrendim hatta...

O arada Cezmi Kartay ve SODEP'liler sizin yerinize yeni kurucular öneriyorlardı. Ama onlar da veto edildiler. Hatırlıyorum, Atatürk'ün bir yaverini aday göstermişlerdi. "Artık onu da veto edemezler," deniliyordu.

Evet... Cevdet Tolgay'dı o isim... Emekli subaydı. Atatürk'ün yaveri, babamın da başyaveri olmuştu. Onu ben önermiştim. Aklıma gelmişti. Yaşı 80 civarındaydı. Onu da veto ettiler.

Tabii olmayacak şeyler... Veto edilenlerin arasında çok saygın insanlar vardı: Eski mahkeme reisleri, eski valiler... Mesela, atom enerjisi alanında çalışan arkadaşım Prof. Dr. Tolga Yarman'ı da ben önermiştim. O da hevesle, cesaretle kabul etmişti.

Cesaretti, çünkü seçileni veto ediyorlardı. Ve niye ettiklerini de söylemiyorlardı. O yüzden de, siyasi nedenlerle mi, bir ahlaki zaaf dolayısıyla mı veto yedikleri belli olmuyordu. Böyle tuhaf bir şey! İnsanlar bu duruma düşmek istemeyebilirdi; ona rağmen kabul ediyorlardı önerimizi... Tuhaf bir şekilde, kamuoyunda hâlâ bizi destekleyen bir hava vardı. Anlaşılan, Türkiye'de eski CHP'den, babamdan gelen bir dalga, demokrasinin devamını isteyen büyük bir çoğunluk vardı.

En son vetolarla SODEP'i seçime sokmadılar. Hiç tahmin etmediniz mi sizi seçime sokmayacaklarını?

Vetolar başlayınca tahmin etmiştik, "Almayacaklar," diye... Nitekim öyle oldu. Aslında seçim yaklaşırken kurucu sayımız 28'i bulmuştu. 30 olunca seçime girmek için yeterli oluyordu. Epey yaklaşmıştık. 2 kişi daha kabul edilse mesele kalmayacaktı. Arkadaşlar da bayağı ümitlenmişti, ama olmadı. Parti seçime giremedi. Metin Toker ve Nazlı Ilıcak bu hareketlere karşı çıkan yazılar yazmışlardı; ikisine de soruşturma açtılar o günlerde...

Siz de tam o günlerde bir açıklama yaptınız.

Ben o zaman Ankara'daydım ve çok rahatsız oldum bu durumdan... Seçime giremeyeceğimiz anlaşılmıştı. Bir şey yapmak, bir şey söylemek zorunluluğunu hissettim. Nihayet partinin kurucusuydum, gerçi veto edilmiştim ama bu durum karşısında sessiz kalmam olmazdı.

Tehlikeli değil miydi konuşmak?..

Tabii tehlikeliydi. Ama tepkimi açıklamak zorundaydım. Atila Sav'a danıştım. O, hukuki işleri iyi bilirdi. Sonra oturup kısa bir açıklama yazdım.

ERDAL İNÖNÜ'NÜN 19 AĞUSTOS 1983 TARİHLİ AÇIKLAMASI

"Son vetolar partimizin seçimlere girmesine izin verilmeyeceğini gösteriyor. Bir vatandaş olarak bu durumdan çok rahatsız olduğumu söylemek zorundayım. Seçimlerde oyumla desteklemeyi düşündüğüm bir parti, yasalarca gerekli örgütlenmeyi tamamlamış olduğu halde, iki aydan fazla süredir 30 kurucu onaylatamadığı için seçim pusulasında yer almayacaktır. Şimdi ben ve benim gibi düşünenler seçimde ne yapacağız?

Anlaşılıyor ki sağlıklı bir demokrasiye geçiş, ilan edilmiş olan tarihte gerçekleşemeyecek, bir gecikme meydana gelecektir. Demokrasiyi benimsemiş olan milletimize bu gecikmenin nedenlerini anlatmak zor olacaktır. Bu güçlüğün Silahlı Kuvvetlerimizin büyük özverisiyle kavuştuğumuz huzur ortamına olumsuz etkiler yapmasından ciddi endişeler duyuyorum.

Demokrasi, uzlaşmalarla yürüyen bir rejimdir. Yakın geçmişte iki defa daha, içine düştüğümüz bunalımlardan Silahlı Kuvvetlerimizin müdahalesiyle kurtulmuş ve tekrar demokrasiye dönebilmiş olduğumuzu hatırlarsınız. Her iki dönüş, bütün yasal siyasi partilerin katıldığı geniş kapsamlı uzlaşmalar sayesinde gerçekleşmişti. Bu defa yurt çapında örgütlenebilmiş bütün partileri içine alan bir uzlaşmanın henüz sağlanamamış olması, önümüzdeki başlıca engel olarak görünüyor. Herkesin katkısıyla bu engeli aşmadıkça huzur içinde gelişme yoluna giremeyiz inancındayım.

Bu açıklamayı basma verdim. Tabii basın çok ilgi gösterdi, hemen geldiler, "Başka ne yapacaksınız?" diye sordular, "Başka bir şey yapmayacağım, işte açıklamayı yaptım," dedim. Ama hemen arkasından beni Sıkıyönetim'den çağırdılar.

Bekliyordunuz herhalde?

Tabii... Bir şey yapmaları bekleniyordu. Maksadımı sordular; ben de "Üzüntümü ifade ediyorum," dedim:

"Bu yapılan doğru değil ve seçime şimdi girmezsek, sonra daha büyük zorluklar çıkar. Maksat demokrasiye geçmekse önümüze böyle yapay engeller çıkmamalı," diye anlattım.

Savcı, sesini çıkarmadı ama, 2 gün sonra soruşturma açtılar.

Seçime giremeyeceği belli olunca SODEP ne yaptı?

Heyecanımız azaldı ama, parti devam etti. Tabii devamında benim pek bir rolüm olmadı, onu Ankara'dakiler yaptılar. En başta partiye genel başkan olan Cezmi Kartay, büyük özveriyle ve inatla çalıştı. Tabii dönemin yöneticilerini daha çok tanıyordu, geçmişlerini biliyordu. Dolayısıyla yapılan işleri onların iyi niyetine yormuyordu. Benim kadar saf yorumlamıyordu yani... Yine de dayandı sonuna kadar; partiyi devam ettirdi.

Sonradan öğrendiniz mi vetoların nedenini?

Hayır, hiç sormadım ve öğrenmedim. Doğrusu merak da etmedim.

Kenan Evren anılarında "Sağda 2, solda 1 partiye izin verecektik. MDP, ANAP ve HP dışındaki partileri seçime sokmamaya kararlıydık. O yüzden veto ettik," diyor.

Evet, akıllarındaki oydu: Sunalp'in partisi iktidar, muhalefette de bir sol parti... Özal sonradan çıktı. Bir şey diyemediler. Hatta Evren, seçim öncesi aleyhinde bulundu hatırlarsınız, ama sandıkta tam tersi oldu.

Evren anılarında "ODTÜ'ye öğrencilerin baskısıyla rektör olduğunuzdan" da söz ediyor.

"Amacımız 3 partiyi seçime sokmaktı," dese yeterdi aslında... Bu da yanlış gerçi; ama beni veto etmelerinin bahanesi olarak söylediği bu söz, hepten yanlış. Benim rektörlüğümü, öğrencilerden evvel, Mütevelli Heyeti ve

öğretim üyeleri istemişlerdi. Öğrencilerin baskısı Mütevelli Heyeti'ni bağlamaz. O anılarda bir de "Hesap verecekti, ama affoldu" diyor. O da doğru değil. Rektörlükten ayrıldıktan sonra, 12 Mart sonrası o atmosferde savcılığın benim için dava açtığı doğru; ama affı ben istemedim ki; hatta af sözleri çıkınca avukatım Atilla Sav'a "Biz affa girmeyelim, bu dava yürüsün, beraat edeyim," dedim; ama öyle bir hak vermiyorlardı. Karar çıkınca herkese uygulanıyordu. İstemeden affa girdim.

Bir de "O dönem onu ortaya çıkardılar. Kısa bir süre sonra o ayrılacaktı ve kötü niyetli başka biri başa geçecekti. O yüzden mani olduk," diyor.

Ama bu doğru çıkmadı. Evren cumhurbaşkanlığını bırakıp ayrılırken ziyaretler yapmıştı ya; bizim partiye geldiğinde ben kendisini genel başkan olarak karşılamıştım ve "Güle güle," demiştim.

Seçimde Paris'te...

Seçimde yurtdışındaydınız. Neden?

Daha evvel söylediğim gibi, ben UNESCO'nun Yürütme Kurulu'nda üyeydim. Kasım'da Paris'te UNESCO konferansı vardı. Üyelik sürem, o konferans sonuna kadar devam ediyordu. Konferans toplanmadan 2 ay evvel, Yürütme Kurulu toplanır, konferansın hazırlığını yapar. İşte bunun için Ekim'de gittim Paris'e ve 2 ay kaldım.

"Hakkınızda soruşturma var, gidemezsiniz," demediler mi?

Gitmeme mani olmadılar. Dışişleri Bakanlığı'na "Paris'ten beni çağırıyorlar," diye başvurdum. Tabii Paris'tekiler de telaşlanmıştı. Olup bitenlere anlam veremediklerinden vetodan sonra bizi hapse attıklarını tahmin ediyorlardı. "Öyle bir şey yok," diye haber yolladım gerçi, ama yine de şüpheliydiler. Gitmem iyi olacaktı. Dışişleri Bakanlığı da izin verdi.

Garip bir durumdu tabii. Parti kurmak açısından güvenilmez bir kişiydim, ama Türkiye'yi UNESCO'da

temsil etmek açısından güvenilir bir kişi durumundaydım; oluyor böyle şeyler... Aldırmadım. Eşimle birlikte gittik Paris'e... Orada 2 ay güzel çalıştık.

Türkiye'de neler olduğunu sorduklarında ne dediniz?

Gelişmeleri etraflıca anlattım. "Siyasetin doğasındaki zorluklar bunlar," dedim. UNESCO Genel Direktörü, veto edilmemi, askerlerin gözünde fazla bağımsız bir insan olmama bağladı.

Hayatımda ilk defa yıllardır çalıştığım bir kuruldan bütün formaliteleri ve törenleri tamamlayarak ayrıldım. Veda yemeğine katıldım. Bütün üyelere veda ettim. Normal bir şekilde ayrıldık.

Seçim sonucunu da orada öğrendim.

Birçok insan ANAP'ın zaferi karşısında şoke olmuştu. Halkçı Parti'nin bu kadar oy alması da beklenmiyordu. Sizin için sürpriz olmuş muydu sonuçlar?

Çok sürpriz olduğunu hatırlamıyorum şimdi... Az çok normal karşılamıştım, diye düşünüyorum. Daha önce de söylediğim gibi, kuruluş aşamasında üç partiyi de ziyaret ettiğimde iktidara en hazırlıklı olanın Özal'ın ANAP'ı olduğunu gözlemlemiştim. O bakımdan bana sürpriz olmadı.

Tekrar ne zaman karşılaştınız?

Özal'la başbakan olarak ilk kez galiba Türk-İş'in Genel Kurulu'nda karşılaştık. Ben kendisini kutladım. Daha yeni başbakan olmuştu.

Siz ne yapmayı düşünüyordunuz? Politika bitmişti. Üniversiteyi bırakmıştınız, Avrupa'dan döndünüz. Nasıl bir hayat planlıyordunuz?

Kitap okuyordum. Siyaseti izliyordum. Gerçi bizi veto etmişlerdi; hiç olmazsa Meclis açılana kadar siyaset yapamayacaktık, ama kamuoyundaki izlenim o değildi. Kamuoyu vetolara aldırmıyordu. Eski Halk Partililerden "Bu işe başladınız, devam edin," telefonları, mesajları geliyordu. Yine beni görmek istiyorlardı. Arkadaşların konuşmalarından da, bu durumu geçici gördüklerini anlıyordum. O bakımdan pek ayrılma imkânı olmadığını görüyordum. Bırakamayacağımı anladım. Onun için başka bir şeye girmeye teşebbüs etmedim.

Arada toplantılara katılıyor muydunuz?

Bir Ankara'ya gittiğimde "Veto edilenler bir araya gelip bir çay içelim," dediler. Pembe Köşk'te toplandık. Böyle güçlü bir dış etkenin olduğu durumlar, insanların arasını açıyor. Hiç gereği yokken birtakım tuhaf tersliklerin doğmasına sebep oluyor. MGK bizleri veto edip ayırınca garip bir durum ortaya çıkmıştı. Partiyi beraber kurduğumuz insanlar arkadaşlarımızdı, ama yasalar engellediği için bize danışamıyorlardı. Onun için her şeyi kendileri yapmak zorundaydılar. Bazı arkadaşlarımız ise "İsteseler arayıp akıl sorarlar. Fırsat buldular; bizden kurtulmaya çalışıyorlar," diye düşünmeye başlamışlardı. Buna mukabil, veto edilmeyip partide kalan insanlar da, "Dışarıdaki arkadaşlar bizim işimizi karıştırmaya çalışıyorlar. Fırsat bulsalar şunu yaparlar, bunu yaparlar," diye aslı olmayan kuruntulara düşüyorlardı. Özellikle veto edilenler bir manevi boşluk duyuyordu. Onun için "Siz başımızda olun. Hiç olmazsa beraber bir çay içelim,

arada birbirimizi görelim," dediler. Birkaç defa böyle toplandık. Ankara'ya gidip geldiğimde, uzaktan uzağa olayları izliyordum. Cezmi Kartay'la da sık sık telefonla konuşuyordum. O, yaptıklarını anlatıyordu.

Bu arada hakkınızda açılan soruşturma ne oldu?

O da etkileyici bir olaydır. Biz Paris'ten 3 Aralık'ta dönmüştük. 10 Aralık'ta Ankara'ya geldim, Mamak'taki duruşmaya arkadaşlarla beraber gittik. Atilla Sav başta, bir iki arkadaş daha... Duruşmalar tam bir tiyatro havasında oluyordu. İşte askeri bölgeye gelirken otomobilden iniyorsunuz. Orada sizi bir minibüs alıyor, içeriye, mahkeme salonuna kadar götürüyor. Mahkeme salonuna girdik, ben sanık olarak ortada duruyorum. Avukatım sağ tarafta, karşımda hâkim heyeti, savcı bir tarafta, not tutan stenolar bir tarafta... Arkada da dinleyiciler... Oldukça heyecan verici bir durum...

İnsan ne kadar kendine güvense, yaptığı şeyin doğru olduğunu bilse ve "Herhalde beraat edeceğim," dese de, gene de o atmosferde biraz heyecanlanıyor. Ne olacak diye merak ediyorsunuz. Önce hâkim bana suçlamayı söyledi; "Bu hareketiniz Milli Güvenlik Konseyi'nin kararına karşı çıkmaktır. Niye böyle yaptınız?" dedi. Ben de dedim ki:

"Maksadım kararlarına karşı çıkmak değildi. Ben üzüntümü ifade ettim. Partimiz seçime girmek için ha-

zırlanmıştı, ama tek taraflı bir kararla sokulmaması birden rahatsızlık doğurdu. Böyle bir rahatsızlık da devam eder gider. Sağlıklı demokrasiye geçme amacımızı yaralar. Onun için üzüntümü ifade ettim. Yoksa MGK'ya karşı çıkmak gibi bir kastım yoktu."

Ondan sonra savcı söz aldı; o da önce "Yapılan açıklama, MGK'nın kararlarına aykırıdır," dedi, "...ama anlıyoruz ki bu açıklama üzüntüsünden yapılmıştır, yani esas niyeti karara aykırı davranmak değildir," diye ekledi. Beraatını istedi. Hâkim de kararında aynı şeyi söyledi ve beraat ettirdi.

Şaşırdınız mı?

Savcı beraatını isteyince zaten memnun olmuştuk. Sevindik. Sevinmemeye imkân yok. Oldukça heyecanlanmıştım.

Hâkimlerin, savcının size karşı tavırları nasıldı?

Ciddiydi. Onlar alışık böyle şeylere... Herhangi bir saygısızlık görmedim. Sanık olarak orada durdum. Ama oldukça etkileyici bir havası vardı mahkemenin...

"Bunlar Ecevit gibi beni de hapse atar," diye aklınızdan geçti mi hiç?

Atilla Sav'la tahminimiz "olmayacağı" şeklindeydi, ama belli olmuyor. İnsan oraya gidince her şeyi bekliyor. O açıklamayı yaparken göze almıştım. Kimse "Bu sözler sizi hapse sokmaz," diye bir garanti vermiyor.

Yeniden Genel Başkan

Sonra yeniden genel başkan oldunuz.

17 Aralık'ta Merkez Karar Yürütme Kurulu tekrar toplandı. Ben üye olmadığımdan dışarıda bekledim. Genel Başkan Cezmi Kartay orada uzun bir konuşma yapmış. Aslında bu harekette çok başarılı olmuştu. Ben ayrıldıktan sonra partiyi örgütledi. Yeni kurucular seçtiler, çeşitli yerlerde il, ilçe başkanları seçildi, yani bütün zor işleri onlar yaptılar. Parti seçime sokulmadı, ama Kartay ve arkadaşları partiyi başarıyla örgütlediler. O bakımdan devam etmesi gerekirdi, ama ben genel başkanken veto edildiğim için partinin çoğunluğunda "Bu mesele düzeltilmeli," düşüncesi vardı; Sayın Kartay da ondan rahatsız oldu. Ben kendisine hiçbir şey söylemedim, ama o toplantıda istifa etmiş. O gün beni genel başkan seçtiler. Kartay beni toplantıya çağırdı; "Sizi genel başkan seçtik," dedi. Ben de geldim, kısa bir teşekkür konuşması yaptım âdetim üzere...

O konuşmadaki bir sözünüz Kartay'ı üzmüş galiba...

Evet, bunu sonradan yazdığı anılarında okudum. Ben o konuşmada Sayın Kartay'a teşekkür etmiştim. "Büyük fedakârlıkla ve büyük beceriyle güzel çalışmalar yaptı. Devam edecekti, ama durup dururken istifa etti. Şimdi beni seçtiniz teşekkür ederim, ben de elimden geleni yapacağım," gibi bir şeyler söylemiştim. O "durup dururken" lafına alınmış Sayın Kartay... İyi olacağını düşünmüştüm, alınacağını fark etmedim; neyse böyle hatalar yapıyor insan...

Ondan sonra genel başkanlığa yeniden başladım. Genel başkan olduğum gün, veto edilen 10 arkadaşımız da genişletilen MKYK'ya seçildi. 4 genel başkan yardımcım oldu: Türkan Akyol, Cezmi Kartay, Gündüz Pamuk, Muzaffer Saraç... Genel Sekreter Atilla Sav, Genel Sayman da Uğur Batmaz oldu.

Genel başkan olduktan sonra Deniz Baykal'la bir görüşmeniz oldu sanırım. Tanıyor muydunuz daha önceden kendisini?..

Uzaktan tanıyordum. "Eskiden hizip başıydı," filan diye bahsediyorlardı. "Dikkat edin!" diye uyarıyorlardı. O ara gazetelerde bir demeci çıkmıştı: "Halkçı Parti ile SODEP ayrı ayrı olmamalı. Birleşmeliler. Bir arada olmakta yarar var. Bu fikrimi kendilerine de söyleyeceğim," diyordu.

Önce Halkçı Parti'den randevu istedi, onlarla konuştu. Bu fikirlerini onlara söyledi. Sonra benden randevu istedi. 11 Ocak günü geldi. Ben kapıyı açtım, baktım Deniz Baykal ve yanında bir iki gazeteci... Deniz Baykal'a "Buyurun," dedim, baktım gazeteciler de içeri girmeye yelteniyor, "Yok siz gelmeyin," dedim. Onları

almadım içeriye ve biraz kızdım. Anladım ki bu bir propaganda manevrası... Beni alet edecek. Baykal, gazetecileri almamama biraz bozuldu, ama sesini çıkarmadı.

Ondan sonra bana da "Beraber olmakta yarar var," diye anlattı. "Doğru, ben de aynı fikirdeyim," dedim. Ondan sonra SODEP'e üye olmak istediğini söyledi. "İyi olur, bekleriz. Eski CHP'lilerin üye olmasını ben candan istiyorum, buyurun," dedim.

Ama bir şartı olduğunu söyledi. "Benim arkadaşlarım var. Onlarla beraber bir tören yapalım, hep beraber üye olalım," dedi. Baktım ki hizip olarak girmek istiyor, "Yok. Tek tek üye olursanız buyurun, ama öyle grup halinde girerseniz, o eski grup havasını doğurur; ona izin veremem," dedim.

"Öyleyse bir düşüneyim," dedi ve ayrıldı. Ondan sonra bir daha görüşmedik. Ondan sonra 14 Mart'ta, biz seçim kampanyası için dolaşırken 3 kişi Ankara Çankaya ilçesine üye olmuşlar:

Deniz Baykal ile onun ekibinden Erol Çevikçe ve Doğan Araslı...

Baykal bazı mitinglere de katıldı. Doğan Araslı'yı çabuk kaybettik, hastalanıp vefat etti, ama eşi Oya Araslı devam etti. O da Sayın Baykal'a yardımda bulundu. Çevikçe de keza aynıydı, ama son dönemde Baykal'ın çok aleyhinde bulunuyor duyduğuma göre; neyse...

25 Aralık'ta Milliyet *'te Tarhan Erdem'le bir mülakatınız yayımlandı.*

Evet, basında çıkan ilk geniş mülakatımdı o... Göreve başlar başlamaz önümüze yerel seçimler meselesi gelmişti. O ara SODEP'i yerel seçimlere de sokmayacaklar," diye bir dedikodu çıkmıştı. Ben de basına bunun doğru olmayacağını söylemek istedim. Ayrıca da başbakandan ve Meclis başkanından randevu istedim. Ama

ondan önce ANAP, "25 Mart'ta yerel seçim olsun ve genel seçimlere katılamayan 3 parti de katılsın," diye bir teklif getirdi; kabul ettiler, mesele kalmadı. Artık gitmeme gerek kalmamıştı, ama randevu istemiştik bir kere; 6 Ocak'ta gittim. Hatta Özal "Beni kutlamaya geldi," diye alay etti. Ben iyi niyetle böyle bir şey yaptıkları için teşekkür ettim, ama onu Özal hep kendi tarafına yonttu. O görüşmeden çıkarken gazeteciler "Seçimlere hazır mısınız?" diye sordular. Ben de "Tabii hazırız," dedim. Halbuki hiç hazır değildik. Daha ilçe kongrelerini yapmamıştık. Ondan sonra konuştuk aramızda ne yapalım diye... Seçime 2 ay kalmıştı. 2 ayda bütün kongreleri yapamazdık. "Hiç olmazsa ilçe kongrelerini yapalım," diye karar verdik. İl kongrelerini seçim sonrasına bıraktık. Ondan sonra ilçe kongreleri başladı. Ben 15 Ocak Pazar günü Altındağ İlçe Kongresi'ne gittim, orada bir konuşma yaptım.

Seçim kampanyasının açılışında Malatya'da büyükbabası Hacı Reşit Bey ve kardeşi İzzet'in kabri başında...

Bu, Genel Başkan olarak, siyasetçi olarak ilk konuşmanızdı. Şimdi biraz kürsüdeki siyasetçi Erdal İnönü'den bahsetmenizi isteyeceğim. Kalabalık mıydı? Nasıldı konuşmanız?

Kalabalıktı, salon dolmuştu. Kibar davrandılar, alkışladılar. Herhangi bir şey söylemediler, ama bence acemi bir konuşmaydı, çünkü okuyarak konuştum, ama fikirlerimi söyledim, yani onu da eksik etmedim. Ondan sonra 28 Ocak'ta gezilere başladık.

Baba ocağı Malatya'dan başladınız. Nasıl hissettiniz kendinizi?

Oradaki daha büyük bir salondu ve kalabalıktı iyice... Beni konvoyla çok iyi karşılamışlardı. Şehir içinde dolaşırken hep alkışlıyorlar, heyecanla bekliyorlardı. Benden kendilerini heyecanlandıracak bir konuşma bekliyorlardı belki, ama ben öyle düşünmemiştim. 15 dakikalık, onlarla sohbet şeklinde bir konuşma planlamıştım. Önce ne yapmak istediğimizi, amacımızı anlattım; ondan sonra "Siz söyleyin bakalım, ne istiyorsunuz? Ona göre davranalım," dedim. Hiçbir ses çıkmadı. Birisi "Babanız Malatya'yı severdi, siz de Malatya'dan aday olsanıza," dedi. "İsterseniz olurum," dedim; "İsteriz isteriz," dediler. Ondan sonra başka bir şey söylenmedi. "Ben biraz daha anlatayım öyleyse," dedim. Sonunda "yeter" diye bıraktık ve tabii bir eksiklik duygusu oldu. Sonradan basın danışmanımız, *SODEP'ten Hatıralar* diye bir kitap yazdı. Orada "İnönü Malatya'da en kötü konuşmasını yaptı," diyor. Herhalde doğruydu.

Kötü müydü sizce de?

İyi konuşma olması için beklentiye cevap vermesi gerekir veya o anda fark edip de bir şey söylemeniz gerekir. Benim söylediklerim beklenen etkiyi yaratmamış; çünkü onların beklentisi o değildi. Onlar, ne yaptığını bilen bir insanın konuşmasını bekliyorlardı. Böyle ne yapmak istediğini soran bir insanı yadırgadılar sanıyorum. O geziden yararlandık, ona şüphe yok, ama konuşma eksik oldu.

Sonra Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Şanlıurfa, Gaziantep'le devam ettik. Bir daha öyle bir konuşma yapmadım. Tabii konuşmam, gittikçe biraz daha canlanıyordu. Elazığ'da daha coşkulu konuştum. Gazeteciler daha çok beğendiler. Diyarbakır'da daha da heyecanlıydık. Çünkü orada daha büyük bir kalabalık bizi karşıladı. Davullu

zurnalı bir konvoyla şehirde tur attık. Ufak bir salonda konuştum, çok kalabalıktı. Uzun olmayan, ama heyecanlı bir konuşma yaptım; hoşlarına gitti.

Mart 1984-Seçim kampanyasında Urfa'da film afişleri önünde...

Siyasette ne söylediğinizden çok, nasıl söylediğiniz önemli galiba... Bunu fark ettiniz mi siz de?..

Tabii, onu yavaş yavaş fark ediyordum. Aslında insan çabuk fark ediyor, ama onu uygulamak kolay değil... Malatya'daki ilk konuşmamdan sonra gazeteciler "İnönü tutuk konuştu," diye yazdılar. "Elazığ'da o kadar tutuk değildi, daha iyiydi," dediler. Ondan sonra da "tutuk" demediler.

Konuşmalarınızda nelerden söz ediyordunuz?

Şunu söylüyordum:

"Demokrasiye giriştik. Demokraside fikir özgürlüğü var, bunu savunacağız, sizin isteklerinizi yerine getireceğiz, onun için uğraşacağız."

Hep demokrasi üzerinde odaklanan konuşmalardı.

O zaman DYP de başlamıştı mitinglere... İyiydiler. Gazetelerden okuduğumuz kadarıyla daha çok "milli hâkimiyet" üzerinde duruyorlardı. Milli Güvenlik Kurulu'nun kendi başlarına karar vererek milli hâkimiyete aykırı işler yaptığını söylüyorlardı. "Seçimlerde milli iradenizi gösterin," diyorlardı. Ben de bunları söylüyordum, ama ekonomiden yerel sorunlara kadar değişik konulara da değiniyordum.

Gittiğim yerlerde, il başkanı karşılıyor, sonra konuşacağım yere gidene kadar bana yerel sorunları anlatıyordu. Diyelim Ege'de tütün konusu vardı, onları anlattım.

Ege'de de ilk konuşmalarımı önce zayıf bulmuştu gazeteciler... Sonraları alıştığını söylediler; yavaş yavaş alışıyordum tabii.

"Ben bir bilim adamıyım, ne işim var bu meydanlarda!" gibi bir duygunuz oluyor muydu?

Yok. Siyasete girdikten sonra bu düşünceleri bıraktım. İlk toplantıdan itibaren "Niye geldim?" diye kendime sormadım.

Partinin otobüsü var mıydı?

Otobüsleri olan Karadenizli bir firma sahibi vardı: Mustafa Günaydın... Çok iyi niyetli biriydi. İstanbul'da bizim üyemiz olmuştu. Beni çok severdi. O, seçim kampanyası için bize bir otobüs verdi; o sayede dolaştık.

Belediye başkan adaylarını seçmek zor oldu mu?

Tabii o da zor bir iş oldu. Onu MKYK yaptı, ama ben de katkıda bulundum. 3 büyük şehrin aday seçimi-

ni bana bırakmışlardı. Ben de o zaman Bülent Tanla'dan kamuoyu yoklamaları istemiştim.

Seçimden evvel sonucu oldukça yakın tahmin etmişlerdi. Ben inanırım sosyal bilimlerin faydasına... Kamuoyu yoklaması da önemlidir. Bir topluluğun ne karar vereceğini anlamak için herkese sormaya gerek yok. Düşük sayıda bir gruba sorarsanız; onu iyi değerlendirirseniz bütün topluluğun ne düşündüğünü anlayabilirsiniz; bilinen bir şey bu. İşte bunu yapıyorlardı. "Bunların vereceği bilgi doğrudur," diye düşündüm. Bülent Tanla'ya iki şey sormuştum o zaman:

1. Seçimlerde vatandaş bizden ne istiyor?

2. Üç büyük şehrin adayı eski adaylardan birisi mi olsun, yeni aday mı olsun?

Tanla, birincisi için "Dürüstlük istiyorlar," dedi. Onun üzerine seçim kampanyasında hep dürüstlük üzerinde durdum.

İkinci soruya karşılık ise "Ankara ve İzmir eski aday istiyor. İstanbul yeni aday istiyor," dedi. Ben de ona inandım. İstanbul'da eski adaylar vardı; mesela Aytekin Kotil vardı. Onları kabul etmedik. Yeni aday Korel Göymen'e karar verdim. Buna mukabil İzmir'de eski aday İhsan Alyanak'ı önerdim; MKYK da kabul etti. Ankara'da gene eski aday Vedat Dalokay'ı önerdim. Maalesef hiçbiri seçilmedi. Bilmem başka aday yapsak sonuç değişir miydi?

Kamuoyu yoklamalarına verdiğiniz önem, bilimin siyasette de size rehber olduğunu gösteriyor. Bilim adamlığınız, fizikçiliğiniz, siyasette ne kadar işinize yaradı?

Sanırım bilimden gelmiş olmam, siyasette daha objektif davranmama katkı yaptı. Bilim, olayın nedenini araştırmaya alıştırıyor insanı... Bir seçimi kazandığınızda, kaybettiğinizde "Niye kazandık? Niye kaybettik?" diye sormaya yöneltiyor sizi...

Toplantılarınıza katılan insanlar nasıldı? Türkiye bir askeri yönetimden çıkıyordu. İnsanlar yılgın mıydı, coşkulu muydu? Beklentileri çok muydu? Lider arayışında mıydı?

Bizi iyi karşılıyorlardı ve hep umut veriyorlardı. Seçim gezilerinde gittiğimiz her yerden umutla ayrıldık. O kadar ki, hangi il başkanına sorsam "Kazanacağız," diyordu. Hatta bir seferinde gene böyle bir cevap aldıktan sonra yanımdaki gazetecilere "Merak ediyorum, acaba

nerde kaybedeceğiz," dedim, güldüler. Sonunda 8 ilde kazandık, 56 ilde kaybettik. Kazandığımız 8 ilin 3'üne gitmemiştik. Gitmediğimiz illerin 3'ünde kazandık, gittiğimiz illerin içinde sadece 5'ini alabildik.

Karadeniz'de de öyle oldu sanırım...

Evet. İlk miting, 12 Mart'ta Samsun'da oldu. Çok görkemli bir mitingdi. Örgütümüz iyi hazırlanmıştı, herkes çok hevesliydi. Otobüsle Samsun'a girerken otomobillerle karşıladılar bizi, şehre konvoyla girdik. Biz yoldan geçerken insanlar balkonlara çıkmış, dükkânlarının önünde durmuş, selamlıyor, alkışlıyorlardı. Kalabalıkla meydana geldik. Konuştum. Hoşlarına gitti sanırım. Böyle olumlu bir havada, coşkuyla ayrıldık oradan... "Burada muhakkak kazanırız," diye düşünüyorduk.

Ondan sonra başka yerlerde de aynı şey oldu. Ordu'da kalabalık daha azdı, Giresun'da ise daha büyük kalabalık vardı. Halbuki seçimde Ordu'da daha iyi sonuç aldik.

O ilk kampanyanıza dair çok anı dinledim. Birkaç da kitap yazıldı. Sizin unutamadığınız anılar neler?

Eğlenceli olanları anlatayım:

Bir tanesi Kırşehir'de yaşandı. Çiçekdağ diye bir ilçeye gittik. Bu gezilerde otobüste, ben oluyordum; MKYK'dan Cezmi Kartay, Yiğit Gülöksüz gibi arkadaşlar oluyordu. Bir de gittiğimiz ilin eski milletvekillerinden birileri oluyordu. Tabii il başkanı da geliyordu. Çiçekdağ'a girince "Burada duralım. Çiçekdağ önemli yerdir, muhakkak burada konuşun," dediler. Orada bir kahvenin yanında durduk, ama kimse yoktu ortada... Umumiyetle durduğumuz yerlerde insanlar karşılardı;

ama orada kimse karşılamadı. Neyse, "Hadi inelim," dedik, indik. Gene kimse yok etrafta... Bir kahveye girdik. Kahvede oturanlar vardı, ama bize pek aldırmadılar. Ben "Nasılsınız iyi misiniz?" diye sordum; "Sizin için geldik," filan dedim. Biraz konuştuk, ama hiç seçim havası yoktu. Kahve içtik, çıktık. Dediler ki: "Hiç ilgi yok; belli ki burayı kaybedeceğiz." Halbuki orada kazandık. Büyük topluluklarca karşılandığımız birçok yerde de kaybettik. Sonradan anladım ki, bir şehrin seçmen sayısı, ortaya çıkan insanlardan çok daha fazla... Hatta ortaya çıkanların, şehrin geneliyle ilgisi yok neredeyse; belki biraz var, ama öyle kısa zamanda gelenlerin şehrin genelini ne kadar temsil ettiğini anlamaya imkân yok.

"Konunun uzmanları var; onlara sormak lazım..."

Mitinglerde rakiplerinize çatıyor muydunuz?

Kıyasıya eleştiriyordum, ama çatmıyordum; yani hakaret edecek laf söylemiyordum. Başka konuşmacılar sert şeyler söylüyorlardı. Ben alay ediyordum, gülmece havasına sokuyordum.

Özal daha sert eleştiri yapıyordu. Mesela bir seferinde köylülere verdiği taban fiyatının düşük olduğunu söyledim, ona kızdı. "Gözün kör olmasın. Bilmeyen insan parti başkanı olursa işte böyle konuşur," dedi. Bana sordular, "Ne diyorsun?" diye, ben de "Özal da açık gözlülük yapmasın," dedim. Yani onun söylediğine göre gayet hafif bir şey söyledim. Böyle takıldık birbirimize...

Özal "Boyu uzun, aklı kısa," demişti size...

Ha öyle bir şey de söyledi galiba... Bilmiyorum ona ne cevap verdim, ama benim cevaplarım daha hafif olu-

yordu. Fakat birbirimize cevap vermiş oluyorduk, yani ondan da rahatsız olmuyordum.

Bir "Küçük Turgut" göndermesi yapmıştınız, tarihe geçmişti.

Evet, Özal, "Küçük Turgut'la oynasınlar," gibi bir şey söylemişti, ben de "Gittikçe düzeyi düşürüyorlar görüyorsunuz," demiştim galiba...

Ümit Aslanbay'ın 2. İnönü Hikayeleri *kitabına göre "Konunun uzmanları var, onlara sormak lazım," demişsiniz.*

Galiba olabilir, evet... Tam aklımda yok şimdi... O kitaptan daha iyi notlar bulabilirsin.

Hatırladığım bir tane var: Eski bir milletvekili mitingden önce size "Biraz sert konuşun," diye öğüt vermiş. Hatta "'İktidara gelip bunların çanına ot tıkayacağız' deyin, gerekirse ana avrat küfredin," demiş. Hatırlıyor musunuz o hikâyeyi?

Evet, galiba İzmir'deydi. Neccar diye biraz küfürlü konuşan bir arkadaşımız vardı. Ödemişliydi. Eski İzmir milletvekili... Sanıyorum oydu bunu söyleyen...

Siz ne yaptınız?

Dediği gibi "İktidara geleceğiz" dedim, "İktidara gelirsek ne yapacağımızı, benden sonra konuşacak arkadaşım söyleyecek," deyip indim. Onlar buna çok güldüler. Ama ben bunları espri diye söylemiyordum. Aklıma geleni söylüyordum. Onlar espri diye alıyorlardı.

Bir de "kurban olma" hikâyesi var.

Evet... Yaşlıca bir adam gelmişti otobüsün yanına... Babamı tanıyormuş "Ben sana kurban olayım, uğrunda öleyim," filan dedi. Ben de "Aman, sakın ölme, bir oy bir oydur," dedim. Ona da çok güldüler. Onun ölmesinin bana faydası yoktu ki...

"Aman kurban olma bana; bir oy, bir oydur..."

Bir tanesi de "Babanızın kucağında resim çektirmiştim," diye gelmiş. Sizinle de çektirmek istemiş. "Ama benim kucağıma oturamazsın, biraz büyümüşsün," demişsiniz.

Oluyordu böyle şeyler, evet.

Espri Yeteneği

"Çocukken de espriler yapıp herkesi güldürürdüm"

Konuşma arasında, çok doğal bir üslupla espri yapıyorsunuz.

Ben konuşmayı seven bir insan değilim. Az konuşurum. Birileri konuşurken dinlerim onları; hemen konuşmam. Böyle olmak, insana vakit kazandırıyor. Başkaları bir şey söyleyince hemen ortaya atılıp da ona ce-

vap vermiyorsunuz. Biraz düşünüyorsunuz, gözlem yapıyorsunuz, hazırlanıyorsunuz. O zaman aklınıza bir şeyler geliyor ve onu söylüyorsunuz. İnsanlar heyecanla kendini bir şeye kaptırmışken birinin gerçekçi gözlem yapması, onları şaşırtıyor ve güldürüyor çok defa....

Saddam Hüseyin görüşmesinde yaptığınız bir espri, hâlâ efsane gibi anlatılıyor.

Evet, 1989 sonbaharıydı. Bir gazeteciler heyetiyle Saddam Hüseyin'le görüşmeye gittik. Orada iki şey oldu:

Görüşmedeyken Saddam'ın yanında Yürütme Kurulu üyeleri vardı. Sivil insanlardı ama askeri kıyafet giymişlerdi. Saddam da öyleydi. Ben söze girerken "Kuveyt'ten çekilin. Bir savaş olmasın. Savaşa girmek kolaydır, ama çıkmak zordur," dedim. Saddam da "Savaş kararı zordur, ama insan bir ülkeyi yönetiyorsa, zor kararlar vermek durumunda kalabilir bazen," dedi. Bunun üzerine ben "Savaştan bahsediliyor, ama ben sizde hiç öyle savaşa girecek bir hal görmüyorum," dedim. Ondan biraz rahatsız oldular.

Neyse, sonra biz çıktık. Gazeteciler Saddam'la görüşebilmek için yardım istemişlerdi benden... Çıkarken Saddam'a, "Benimle beraber gelen gazeteciler var. İstanbul'un iyi gazetecileridir. Onlara da bir mülakat verelim," dedim. "Peki, sizden sonra onları çağırırım," dedi. Biz içeri salonda, sedirlerde oturarak beklerken bir mabeynci geldi. "Biraz sonra Devlet Başkanı sizi çağıracak. Onunla konuşurken bacak bacak üstüne atmayın. Ellerinizi de dizlerinizin üzerine koyun," dedi. Tabii herkes bir tuhaf oldu, "Ne karışıyor bizim nasıl oturacağımıza..." diye. Ben dayanamadım, "Vücudumuzdaki öteki organları nereye koyacağımız hakkında da bir talimat var mı?" dedim. Herkes çok güldü.

Bu mizah yeteneğiniz nereden geliyor?

Zannediyorum, ben küçükken de bunu yapardım; yani siyasete girdikten sonra çıkan bir karakter özelliği değil... Daha çocukken yaptığımı babam söylerdi. Sonra da okulda, üniversitedeyken de zaman zaman böyle gözlemler, espriler yaptığım ve herkesin güldüğü olmuştur. Böyle bir ünüm vardı.

Erdalizma mı?

Evet, arkadaşlarımız arasında öyle bir söz vardı. Onu da Şerif Mardin söylemişti. Zannediyorum "aforizma"-dan esinlenerek "Erdalizma" diye bir şey uydurmuştu.

Bu özelliğiniz siyasette işinize yaradı mı?

Bir defa beni rahatlatıyordu. Yani o yorgunluk esnasında böyle bir espri yapmak, herkesin gülmesi, benim gülmem, tabii insanı dinlendiriyor, havayı yumuşatıyor. Hiç fena bir şey değil aslında; tavsiye ederim, siyasetçiler bunu zaman zaman yapsınlar... Gergin ortamı gevşeten bir yaklaşım...

Bir de omza alınmaya karşı direnişiniz var.

Evet. İlkin Kars'ta oldu bu... Kar vardı. Yürürken galiba ayağım kaydı, düştüm. Beni kaldırmaya çalıştılar. O zaman fark ettim ki beni kaldıramıyorlar.

Kaldırılmak istemiyordunuz.

Sevmiyordum. Gezilerde omuzlarına almaya başlamışlardı. "Yapmayın etmeyin," diyordum, onları itiyordum, ama dinlemiyorlardı. Ben ayakta durduğum için

ayaklarımdan kaldırıyorlardı. Omuzlarından aşağıya itmemin hiçbir etkisi olmuyordu. Onlar genç adamlardı, hiç aldırmıyorlardı.

Kars'ta ilk defa fark ettim ki yere yatarsam beni omuzlarına alamayacaklar. Ondan sonra o taktiğe başvurdum. Bir daha da kaldıramadılar.

"Yere yatınca omza alamıyorlardı"

Bayağı yere mi yatıyordunuz?

Evet. Yere yatınca, üzerim kirleniyordu, ama mahsuru yok. Böyle yere yatınca kaldıramıyorlardı. Çünkü bacağımdan tutunca bacağım kalkıyor, başımdan da tutmak istemiyorlar. Önce düştüm, bayıldım mayıldım zannettiler. Sonra anladılar ki mahsus yapıyorum, bir daha kaldırmadılar.

Nedenini anladılar mı bu tavrınızın?

Söyledim. "Biz sosyal demokrat bir partiyiz. Eşitlik taraftarıyız. Kimse kimsenin üzerinde değildir," dedim. "Niye beni omzunuza alıyorsunuz? Hem siz beni omzu-

nuza alacaksınız, hem de ben 'Herkes eşittir' diyeceğim. Olmaz öyle şey," dedim. Gerçi bu da biraz abartıydı. Çünkü bakıyorum, Fransa'da da bunu yapıyorlar heyecanlı oldukları zaman... Yani eşitliğe karşı bir şey gibi görmüyorlar, ama benim o zaman tuhafıma gidiyordu. Çünkü bizde Fransa'dan biraz farklı olarak omza alanların bir kısmı, o kaldırdıkları insanı gerçekten kendilerinden üstün bir varlık gibi görüyorlar. O da doğru değil.

Bir de insanları selamlama şekliniz çok tartışılmıştı. Yanınıza çağırır gibi selam veriyordunuz.

Evet, o selamlamaya takıldılar. Ben onu babamdan görmüştüm, babam da böyle insanları çağırır gibi selam verirdi. Tabii babam yapınca zarar yok; görmüş geçirmiş bir adam; o hoşlarına gidiyordu. Ben yapınca pek anlamadılar. Baktım ki etkili olmuyor, ben de selam verme şeklimi değiştirdim.

"Babam da insanları çağırır gibi selam verirdi"

1 ayda 36 il gezmişsiniz. Yorulmadınız mı? Alışığınız öğle uykuları aksamadı mı?

Tabii her zaman olmuyordu ama yaptığımda çok faydasını görüyordum. Çünkü öğle uykusuna alışınca, uyumazsanız öğleden sonra bir saat kadar uykulu bir havada oluyorsunuz. "Keşke uyusam," diyorsunuz; iyi düşünemiyorsunuz. Eğer yoldaysak otomobillerde uyumaya çalışıyordum.

Bu konuda bir hatıramı anlatayım:

Kars'tan veya Erzurum'dan dönerken il başkanı da otomobildeydi. Öğle vakti yemekten sonra yola çıkmıştık. Yolda "Ben biraz kestireceğim," dedim ve başımı dayayıp biraz kestirdim. Galiba il başkanı buna pek anlam veremedi, ama sesini de çıkarmadı. Bir müddet sonra ben tekrar gittim oraya... Akşam otururken il başkanı dedi ki: "Genel Başkanımızı daha gençleşmiş gördüm. İlk geldiğinde öğleden sonra hemen yorulup uyumaya başlamıştı. Halbuki şimdi hiç uyumuyor, gayet rahat dolaşıyor." O, böyle yorumlamıştı, ama mesele bu değildi. O kestirmeler çok faydalı oluyordu.

"Zeytin gözlüm" şarkısı nasıl çıktı?

O zaman modaydı galiba o şarkı... Bir gün otobüste giderken çalmaya başladılar. Güzel, yanık bir melodisi vardı. Hep kulağıma takılırdı o sıralar... O, bizim gezilerimizin *motto*'su oldu.

Bu arada eşiniz mitinglere hiç katılmıyordu değil mi?

Hayır. O, politikaya girmeme çok üzülmüştü. Sonra İstanbul'a geldiğimde eve peşimde gazetecilerle girdim. O zaman da üzüldü; "Bak işte hayatın nasıl değişti, hep gazeteciler peşinde," dedi. Ben gene "Üzülme, çabucak geçecek," filan dedim. Ben kampanya için dolaşırken o hep İstanbul'da kaldı. Hiçbir toplantıya katılmadı.

Özal'la yarışmak zor muydu?

Tabii. Özal seçimi kazanmak için ustaca işler yapıyordu. Mesela gecekondulara tapu verme işini çıkardı. Bu, ona çok oy kazandırdı; çok lehine oldu. Çünkü önemli bir konuydu, yıllardır gecekondularda oturanlar tapu almak istiyorlar, alamıyorlar. Özal buna bir kolaylık getirdi. Tabii istiyordu ki iş çabuk olsun ve seçimlerde de işine yarasın. Oysa normal prosedür çok yavaş

gidiyordu. O yüzden "tapu tahsis belgesi" diye bir şey çıkardı: başvurana hemen tapu tahsis belgesi veriliyordu. Bu tahsis, şehrin planına nasıl uydurulacak, nasıl esas belge alınacak, belli değildi; ama vatandaşa, ilerde tapu alacağının garantisi verilmiş oluyordu. Biz, "Bu yetmez. Esas belge olmalı. Sizi kandırmaya çalışıyor," dedik, ama yetmedi. Bizim itirazlarımız o oyunun kazandırdığı olumlu oyu değiştiremedi.

Bir de "gelir ortaklığı" fikrini ortaya attı. İşte o meşhur "Sattım" hikâyesi... "Devletin birçok yatırımlarına halkı ortak yapacağım, onları halka satacağım," dedi. Calp de televizyon açık oturumunda "Sattırmam!" dedi. O da oradan puan kazandı, ama Özal gene orada vatandaşı kandırmış oldu.

Biz devam ettik gezilere... Mitinglerimiz hep kalabalık oluyordu. Basının da ortak izlenimi "Halkçı Parti'yi çok geçeceğimiz" şeklindeydi. Bütün mitinglerdeki halden bunu anlıyorlardı. Çünkü Halkçı Parti de miting yapıyordu; gazeteciler kıyaslayınca bizim mitinglerin çok daha kalabalık ve canlı olduğunu söylüyorlardı.

En son 22 Mart'ta, İzmir'de 3. mitingi yaptık. Gene büyük kalabalık vardı. Adayımız İhsan Alyanak büyük bir beceri ve kendine güvenle sağa sola emirler yağdırıyordu. Eskiden çok sevilen bir belediye başkanıydı. Araya başkası girmişti ama "Gene beni hatırlıyorlar," diye düşünüyordu. Mitingden sonra hemen hava meydanına gelip İstanbul'a uçacaktık. Çünkü ertesi sabah İstanbul'da miting vardı. O yüzden, trafiği düzenlemek için öne çıktı. Otomobillere talimatlar yağdırıyordu. Ben de takıldım ona... O aralar *General Patton* filmini görmüştüm. O da Sicilya'ya çıktıklarında benzer şeyler yapıyordu. Ordu kumandanı olmasına aldırmadan askeri araçları yönetiyordu. "Sen şimdi şöyle git", "Bu buraya gelsin" filan diye... "Pattonvari bir hareket yaptı," diye

takıldım Alyanak'a... Ama hakikaten bizi yetiştirdi meydana, İstanbul'a gittik.

Ertesi gün İstanbul'da büyük miting yaptık. Gene çok kalabalıktı.

Özal televizyonu çok iyi kullanıyordu. Siz o arada hiç televizyona çıktınız mı?

Evet, bir televizyon konuşması yaptım; seçim kampanyası sırasında ona izin vermişlerdi. Bizim için o iyi oldu, çünkü TRT, bizim faaliyetleri hiç vermiyordu. "İlk seçimlere giremedik," diye bizi muhalefet saymıyordu. Ama seçim kampanyası başlayınca Seçim Yasası gereği bana da söz verdiler. O, televizyonda yaptığım ilk konuşmaydı. Henüz reklam şirketlerinden, profesyonel halkla ilişki uzmanlarından yardım almaya başlamamıştık. Oturup ben kendim bir konuşma yazdım. "Nasıl bir konuşma olmalı?" diye düşündüm. Kısa olmalıydı. "Halk ne bekler?" diye düşünüp onların ihtiyacına cevap verecek şeyler söylemeye çalıştım. Bir şeyler yazdıktan sonra "yerel yönetim uzmanı" arkadaşımız Yiğit Gülöksüz'e de gösterdim. O da bir-iki yerini düzeltti. Ondan sonra gidip stüdyoda okudum.

Alışık değildiniz hiç...

Okurken böyle başımı kaldırıp televizyona bakmaya çalışıyordum, ama insan nasıl olduğunu bilemiyor. Ben okuduktan sonra "fena bir konuşma yaptığım" düşüncesindeydim, ama dönüp evdekilere, Metin Toker'e filan sorduğumda "Yok, iyi konuştun. Beğendik konuşmanı," dediler. Genellikle beğenildi sanıyorum.

Özal çok daha iyi kullandı televizyonu...

Tabii, çok iyi kullandı. O daha evvel de yaptığı için biliyordu. Öyle eline kalemi alıp herkesin gözünün içine bakarak, yavaş yavaş anlatıyordu yapacağı şeyleri... İnsanın gözünün içine bakarak konuşmak çok önemli ve televizyon bunu sağlıyor. Milyonlarca insanın gözünün içine bakarak konuşuyorsunuz. Yavaş yavaş, onların anlayacağı bir şekilde, ikna edici bir konuşma yaparsanız çok etkili oluyor. Onu Özal çok iyi kullanıyordu. Zannediyorum o nedenle yerel seçimde de başarılı oldu.

Sizi zorlayan şeyler oldu mu kampanya sırasında?

Tam seçim öncesi beni çok üzen bir olay olmuştu, onu söyleyeyim: Tam ben İzmir'den İstanbul'a gelirken *Hürriyet*'te bir haber çıktı:

Doğu Berlin'den yayın yapan, Moskova kontrolünde "Bizim Radyo" vardı o zaman... O, yaklaşan seçimde "SODEP'i destekleyin," demiş. *Hürriyet* bunu büyük manşetle verdi.

Hürriyet'in bize attığı büyük bir kazıktı bu... Dilim döndüğü kadar "Böyle bir şey yok," diye söyledim, ama o da kampanyanın son gününde, oylarımızı azaltan, aleyhimize bir puan oldu.

Seçim Gecesi

Nerde izlediniz seçimleri?

Eşimle beraber İstanbul'daydım. Oyumuzu orada verdik, hatta oy verirken bir olay oldu:

O gün öğleye doğru kalkmıştım. Seçim kampanyası bitmişti. Yorulmuştum. O yüzden sabah erken kalkmaya itina göstermemiştim. Öğleye doğru eşimle oy vermeye gittik. Geç kaldığımız için kuyruk vardı. "Zarar yok, ben kuyrukta beklerim," diyerek arkaya geçtim. Beklerken gazeteciler geldi; resimlerimizi çektiler, ama ben oy verirken resim çekmek istiyorlardı. "Öne geçin, oy verirken çekelim," dediler. "Yok, geçemem, sıra var," dedim. Hatta orada bir hanım itiraz etti: "Ne münasebet, herkes sırada bekliyor, niye öne geçecekmiş!" dedi. Ben de "Hakkınız var. Mesele değil, beklerim," dedim. Beklerken bu kez TRT'den geldiler; onlar da biraz çektiler. Hep "Öne geçin, yoksa haber yetişmeyecek," diyorlar, biz "Geçmeyiz," diyoruz, bekliyoruz. Bunun üzerine gidip sandık başkanıyla konuştular. Ondan izin aldılar. Sandık başkanı beni davet etti: "Siz öne gelin. TRT'ciler film çekecekler," dedi. Gene bir iki kişi "Oo ne müna-

sebeb!" diye itiraz etti. Böyle tatsız bir hava oldu. Kendi kendime "Acemilik ettim," diye düşündüm. Eğer sabah gitseydim, böyle bir olay olmayacaktı. Bir parti lideri olarak her an göz önündesiniz ve dikkat etmeniz gerekiyor. Nitekim ertesi gün bir gazetede "Bu nasıl Sosyal Demokrat Parti Başkanı? Kuyruğun önüne geçiyor, seçmenlerin hakkını yiyor," diye bir yazı çıktı. Böyle şeyler oluyor işte ister istemez...

Çok yoruldunuz mu kampanyada?

Yorulmuştuk tabii, ama insan çabuk dinleniyor. Başta o seçim kampanyasına dayanamayacak zannediyor insan, ama dayanıyor pekâlâ... Yani her insanda gizli bir güç var. Onu kullanmaya başlarsa, o gücün faydasını görüyor. Sonuna kadar götürdüm.

Malatya'da bir aile yakını ile-Bebeğin kulağına ismini fısıldarken.

Demek sizdeki gizli güç çıktı ortaya?

Evet. Tabii sonunda yoruluyorsunuz ama ertesi sabah dinlenmiştim. O gün seçimi kaybettiğimizi İstanbul'da öğrendik. Korel Göymen, İl Başkanlığı'nda bir sistem kurmuştu; seçim sonuçlarını orada takip ediyordu. ANAP'ın gene kazandığı, bizim ikinci olduğumuz ortaya çıktı. Biz yüzde 23,4 aldık; ANAP yüzde 41,1, Halkçı Parti yüzde 8,8 aldı. ANAP'ın oyu, bir önceki seçime göre yüzde 4 kadar düşmüştü. Biz de Halkçı Parti ile oyları bölüşmüş olduk.

Bu sonuç sizi memnun etti mi?

Önce üzüldük. Özellikle o çok görkemli mitingler yaptığımız, kazanacağımıza inandığımız yerlerde kaybettiğimize üzüldük; "Nasıl oldu?" diye düşündük. İhsan Alyanak gibi, Vedat Dalokay gibi eski belediye başkanları kazanamamışlardı, onlara üzüldüm. Ama onlar pek aldırmadılar, normal karşıladılar. Başka birçok yerde, Sivas'ta, Erzurum'da, Tokat'ta CHP'li belediye başkanlarının şöhret olduğu yerler vardı. Biz onları gene aday yapmıştık. Onlar da kaybettiler. 8 ilde kazanmıştık, ama bunlar Kars, Artvin, Ordu, Tunceli, Bitlis, Kırklareli, Muğla, Burdur gibi geleneksel olarak CHP'ye oy veren küçük illerdi. Seçim kampanyasında Tunceli'ye, Hakkâri'ye, Bitlis'e ve galiba Burdur'a gitmemiştik. Ayrıca 121 ilçede kazanmıştık: İskenderun, Marmaris, Söke, Gebze gibi büyük ilçelerde kazanmıştık. Ama ANAP, yüzde 41 oyla 56 ilde kazandı. Halkçı Parti hiçbir ilde kazanamadı, yalnız 26 ilçede kazandı. Tabii buna bakınca sonucun bizim için bir "başarı" olduğuna karar verdik. Ana muhalefet olmuştuk, ama bir terslik vardı: Halkçı Parti parlamentoda var, ama yerel yönetimlerde

yok. Biz ise 8 ilde, 121 ilçede varız, ama parlamentoda yokuz. Böyle bir durum çıktı ortaya...

O günlerde Müşerref Hekimoğlu beni kutlamaya geldi. Ben "Birçok yerde kazanamadık diye üzülüyorum. Demek ki vatandaş bütün o mitinglerdeki coşkusuna rağmen aslında bizi istemiyormuş," dedim. O da "Niye öyle söylüyorsunuz," dedi; "4-5 milyon insan size oy verdi. Siz onlara karşı sorumlusunuz. Şimdi onlara umut vermelisiniz. Kazandığınız yerlere gidip yol göstermelisiniz. Hemen yola çıkın, öyle üzüntülü durmayın," dedi. Maneviyatımı kuvvetlendirdi.

Parti içinde bu sonuçtan dolayı sizi suçlayanlar oldu mu?

Hayır olmadı. Bizim arkadaşlar memnundu; hiç bu kadar beklemiyorlardı demek...

Bu arada Necdet Calp bizden çok üzüldü. Halkçı Parti çok daha büyük hezimete uğramıştı. Üstelik Calp, seçim kampanyası esnasında taraftarlarını gayrete getirmek için talihsiz bir açıklama yapmıştı: "SODEP bizden çok oy alırsa istifa ederim," demişti. Seçimi büyük farkla kaybedince bunu hatırlatanlar oldu. Onun üzerine Calp istifa etti. Fakat parti yönetimi istifasını kabul etmedi. Tekrar onu seçtiler, ama onu seçerken Yürütme Kurulu'nu ve genel sekreteri değiştirdiler. Aydın Güven Gürkan genel sekreter oldu. Ve o, gelir gelmez başka bir havada mesajlar vermeye başladı. Calp çok dikkatli konuşuyordu, saygılarını sunarak eleştiriyordu. Gürkan öyle değildi, o daha açıkça eleştirilere başladı. DSP'yi kurmaya çalışanlar da o havadaydı ve Gürkan onlara daha çok açılım hissettiren konuşmalar yapıyordu.

İlk Kurultay

8 Temmuz 1984'te ilk kurultayınızı yaptınız.

Evet, gayet iyi bir kurultay oldu. Orada uzun bir konuşma yaptım. O konuşmada Halkçı Parti'den de bahsettim.

"Bu seçim kampanyasında Halkçı Parti'yle birbirimize rakip durumdaydık. Aynı fikirleri destekliyorduk, ama adaylarımız rakipti. Birbirimizin aleyhinde çalıştık. Özal bundan çok memnundu ve bunun devamını istiyordu. Bence bu üzücü durumun değişmesi gerekir. Ben, bunun için ne gerekiyorsa yapmaya hazırım. İşte Halkçı Parti'ye buradan söylüyorum," dedim.

Bir de tabii Özal'ı ve politikalarını eleştirdim.

"Çoğunluğu düşünmeyen, sadece para esasına dayanan bir politika üretiyor. Herkesi para oyunlarına alıştırıyor. Parası olan daha çok para sahibi oluyor ama halk, bundan zarar görüyor. Üretimi artırmıyor," dedim.

Konuşmaları kendiniz mi yazıyordunuz?

Kendim yazmıştım ama sormuştum arkadaşlarıma... Daha o zaman yardım almıyorduk Yorum Ajans'tan...

Kurultayda henüz karşınızda rakip yoktu.

Evet, o daha ilk kurultayımızdı, büyük mücadele yoktu, yani hizipler yoktu. Basın, "heyecansız bir kurultay olduğunu" yazdı. Biz tabii acemiydik ama, acemi olunca insan "iyi bir şey olsun" diye daha çok uğraşıyor. İyi bir kurultay olduğu kanaatindeyim ben... O kurultaydan solda birleşme yolunda bir karar çıktı ve genel başkana bu yolda çaba gösterme yetkisi verildi. Ben de hemen Halkçı Parti Genel Başkanı Sayın Calp'i ziyaret ettim ve "kurultay kararı uyarınca birleşmek için görüşmelere hazır olduğumuzu" söyledim. Sayın Calp de teşekkür etti; kendi kurultaylarından da bu yolda bir karar çıkması gerektiğini söyledi, o zamana kadar beklememizi istedi.

Ondan sonra ne yapalım diye düşünürken galiba benim aklıma geldi, "Bu seçimde kazandığımız birçok belediye var. Onları ziyaret edelim," dedim. Çünkü kurultaydan evvel il başkanlarımızı toplayıp görüşlerini almıştık. Onlar basında partimizin sesinin duyulmamasından şikâyetçiydi. Yiğit Gülöksüz'e rica ettim. O yerel yönetimleri biliyordu, üniversitede o konuda çalışmıştı. Daha evvel Ecevit'in başbakanlığında da Köy İşleri Bakanlığı'nda zannederim yerel yönetimlerle ilgilenmişti. O, bir program yaptı. Kazandığımız il, ilçe, belde bütün belediyeleri 6 ay içinde ziyaret etme kararı aldık. Önce kimse ciddiye almadı, ama biz bu programı ciddiyetle uyguladık. Önce Ege'ye, İzmir'e giderek başladık. Gazeteciler de bizimle beraber geliyordu. Haberler çıkmaya başladı. Her gittiğimiz yerde yerel yöneticilerle, köylülerle, madencilerle, işçilerle fotoğraflarımız çıkıyordu.

Halkla ilişkileri öğrenmiştiniz artık, değil mi?

Evet, ben de öğrendim tabii... Ben gezmesini severim, ama bu, çok ciddi ve tempolu bir geziydi. Aynı gün içinde 4-5 yere gidiyorduk. Otobüsümüz de yoktu henüz. Ufak bir otomobilimiz vardı partide... Yalçın Bozkurt'tu şoförümüzün ismi... Onunla Yiğit önde, ben Cezmi Kartay'la arkada, böyle dolaşıyorduk.

Bu gezi çok iyi etki yaptı. Hem belediyeler hoşlandı, hem halk hoşlandı, hem basına yazacak konu çıktı. Tabii ben de çok şey gördüm, öğrendim. Bütün il, ilçe başkanlarını tanıdım, onlar beni tanıdılar. Akşam yemeklerinde konuşma yapıyordum, sonra dolaşıyordum masaları... Konsomasyon yapıyordum, onlara fikirlerini soruyordum.

Çok kilo aldınız mı o yemeklerden?

Hayır. Dolaşıyorduk hep; onun için kilo aldığımı sanmıyorum.

O arada eskisi gibi kitap okumaya, akademik çalışmaya hiç vaktiniz kalmadı herhalde artık?

Yok tabii... O mahzuru oldu, ama 15 Eylül'den 23 Şubat'a kadar 6 aya yakın süren o gezi, bence SODEP'in kendini tanıtmasında en büyük rolü oynadı. O arada merkezde hiçbir çalışma yapılamadı. Bu gezilerde sadece Kartay ve Gülöksüz'ün bulunması biraz kıskançlık da doğurdu; onu da fark ettim.

Baykal da katılır mıydı gezilere?

Daha pek yoktu o zaman... Antalya'da galiba bize katıldı. Kendi vasıtasıyla gelmişti. Akşam yemeğinde o

da vardı. Hatta yemekte örgüte para toplamak için düzenlenen piyangoyu o yönetti. Kimin kaç para katkı yapacağını bizzat söyledi. Orada ilk defa ortaya çıkmıştı, ama daha hizip hareketi yoktu gördüğüm kadarıyla...

Ecevit'le bir temasınız var mıydı?

O zaman DSP kurulmamıştı daha... Ecevit de yasaklı olduğu için parti kurmakla uğraşması ceza doğuracak bir eylemdi.

Tam o dönemde kendisi bizim aleyhimize bir şey söyledi, ben de cevap verirken, "Uzaktan parti kurmaya çalışmakla olmaz," dedim. Bu cevabımdan çıkan bir anlam da Ecevit'in yeni parti kurmaya çalışmasıydı. Bundan rahatsız oldum ve üzüldüm; çünkü hiç öyle bir niyetim yokken sanki onu ihbar etmişim gibi olmuştu.

Bir seferinde de, Karadeniz'de bir yerde, gazeteciler gazetede o gün çıkmış bir haberi sordular. "Genelkurmay, hükümeti çağırdı, brifing verdi," gibi bir haberdi. Sanki "Genelkurmay hükümete hâkimdir," gibi bir havası vardı. Ben de ona itiraz ettim:

"Bu haberleri verirken dikkat etmek gerekir. Anayasa'daki sıra değişmemeli. Genelkurmay, Başbakanlık'a bağlıdır. Onun aksi intiba verecek bir şey söylenmemeli," diye bir demeç verdim.

Sonra Ankara'ya geldiğimizde beni Cumhurbaşkanlığı'ndan aradılar. Genel Sekreter, "Sizinle bir şey konuşacağız, buyurun," dedi. Ben de gittim. Dedi ki:

"Böyle bir demeç vermişsiniz. Sayın Evren bundan rahatsız oldu, 'Maksadı ne? Askerlere karşı mı?' diye soruyor," dedi.

Ben de "Öyle bir maksadım yok, ama Anayasa'nın açık hükmü var, ona aykırı bir intiba yaratmamalı, iyi olmaz," dedim. Sanıyorum cevabımdan tatmin oldular.

HP-SODEP Birleşmesi

Birleşme konusuna gelirsek... Halkçı Parti-SODEP birleşmesi sizin bulduğunuz bir formülle mümkün oldu. O süreci biraz anlatır mısınız?

Ben gezileri bitirip döndüğümde Halkçı Parti de kurultayını yaptı. Partide sancılar yaşanıyordu. Aydın Güven Gürkan kurultaya giderken iyi bir kampanya yaptı. Yanına genç, bağımsız arkadaşlar toplamıştı. Onlar da Calp'in çok teslimiyetçi görünen politikasına karşıydılar. Bu politikaya karşı olduğunu söyleyen Gürkan'ı tuttular.

1985 Haziran'ındaki o kurultaya beni de davet etmişlerdi. Gittim. Oradayken de gördüm; Gürkan omuzlarda geldi, Calp daha sakin geldi, ama herkes Gürkan'ı alkışlıyordu. Seçimin sonunu beklemedim ama Gürkan'ın seçileceği anlaşılmıştı. Calp kaybetti. Gürkan da seçilir seçilmez "Soldaki partiler birleşmeli," diye bir demeç verdi. Benim düşüncemi sordular. "Ben zaten Sayın Calp'e teklif yapmıştım, o teklifin cevabını bekliyorum," dedim.

Yeni Başkan Gürkan, seçildikten hemen bir hafta sonra birleşme için harekete geçti, ama önce DSP'ye git-

ti. DSP daha kurulmamıştı, ama Rahşan Ecevit'in kuracağı anlaşılmıştı. Gürkan, bir birliktelik sağlayacağını umarak Rahşan Hanım'la görüştü. Ama toplantı sonunda yaptığı açıklamada "Maalesef Sayın Rahşan Ecevit DSP'nin kurulacağını, tek başlarına yola çıkacaklarını, bizimle beraber olmayı düşünmediğini söyledi. Ben de kendilerine başarılar diledim," dedi. Gürkan ertesi gün de bize geldi.

Sizin kafanızdaki birleşme planı olgunlaşmış mıydı?

O geziler esnasında, "Birleşme nasıl olabilir?" diye kendi kendime düşünüyordum. Tabii, öncelikle iki taraf da istemeliydi, ama isteseler de zorluk çıkaran unsurlar vardı. Her iki parti için de zorluk vardı.

Bizim parti bakımından şöyle bir zorluk vardı:

Yerel seçim göstermişti ki, eski CHP'lilerin çoğu bizi destekliyor. Halkçı Parti'yi destekleyenlerin sayısı bizden az. Demek ki seçmenin gözünde büyük parti biziz. Şimdi bize oy verenler, "Birleşiyoruz" diye, bir büyük partinin küçük partiye katılmasını kabul edemezler. Bu, ağırlarına gider. Burada psikolojik bir engel var.

Onlar bize katılsa seslerini çıkarmazlar, ama bu da onlar bakımından zor. Çünkü Meclis'teler... Ve bazı yorumculara göre Anayasa'daki bir madde "Meclis'teki bir parti, başka bir partiye katılırsa milletvekillerini kaybedebilir," sonucu doğuruyordu. Bence tam öyle değildi, ama "Özal bunu kötü niyetle yorumlar," korkusu vardı. Ayrıca Hazine'den aldıkları yardım kesilebilirdi. Onun için bize katılmaktan kaçınıyorlardı.

Dolayısıyla, pek çok kimse "İki parti birleşemez," diyordu.

Ben ise "Bu iş nasıl olur?" diye bir model arıyordum. Kendi kendime düşünürken bir model bulduğuma karar verdim. Aslında bu model daha yazın aklıma gelmişti.

Hatta o zaman bunu Calp'e mektup yazıp söylemeye de karar vermiştim. Mektubu da yazmıştım, ama tam gönderecekken gene Halkçı Parti'den biri aleyhimizde bir beyanat verdi. Ben de "Şimdilik dursun, bu havada buna bakmazlar," dedim, kaldı öyle...

Derken kurultaydan genel başkan olarak çıkan Gürkan'ın bize geleceğini öğrenince ben Ankara'ya geldim. Aklımdaki modeli Gürkan'dan önce Başkanlık Divanı'ndaki arkadaşlarıma söyledim.

24 Temmuz 1985 günü yaptığımız o toplantıda Genel Başkan Yardımcıları Türkan Akyol, Muzaffer Saraç, Atilla Sav ve Genel Sekreterimiz Hicri Fişek vardı. Önemli bir şey yaparken mutlaka danıştığım Genel Başkan Yardımcımız Cezmi Kartay, o gün Ankara'da yoktu; ona sonradan çok üzüldü.

Nasıl bir model düşünmüştünüz?

Benim modelim şöyleydi:

İki parti de birleşmeyi istiyorsa önce bunu Merkez Karar Yürütme Kurullarımızda konuşalım ve "Birleşeceğiz," diye karar verelim.

Ondan sonra Halkçı Parti kurultayını toplasın ve programını, tüzüğünü değiştirsin. Bu değişiklikle, onların programı, tüzüğü, bizim programımızla, tüzüğümüzle hemen hemen aynı olsun. O derece ki, SODEP üyeleri için Halkçı Parti'ye katılmak, hiçbir değişiklik getirmesin, aynı partide kalmak gibi olsun.

Ondan sonra biz toplanalım ve Halkçı Parti'ye katılma kararı alalım. Yasal açıdan iki parti böylece birleşmiş olsun.

Yönetim için de, Halkçı Parti, Merkez Karar Yürütme Kurulu'ndaki üye sayısını iki misline çıkarsın, bizim bütün MKYK üyelerimiz de Kurul'a katılsın.

Formül buydu.

Genel başkan?

Kurultayda yeni genel başkan seçilene kadar genel başkanlığı Aydın Güven Gürkan üstlenir diye düşünmüştüm. Ben genel başkanlığı bırakırım. Her iki partinin yerel yönetimleri feshedilir. Yeni katılan üyelerle beraber ilçe ve il kongreleri yapılır. O ilçe ve il kongrelerinde yeni yönetimler ve kurultay delegeleri seçilir. Bu, 6 ay sürer; 6 ay sonunda kurultay yapılır. O kurultay yeni genel başkanı ve yeni idare heyetini seçer. Bu yapılırsa kimse itiraz edemez, çünkü demokratik bir yoldur.

"Kim genel başkan olacak? Kim il başkanı olacak?" meselesini de böyle çözmeyi düşünmüştüm. Çünkü bu makamları herkes istiyor, kimse yerini bırakmayacak; geçici olarak bıraksa da tekrar seçilmeme ihtimali var. Tabii bizim arkadaşlar diyecekler ki: "Biz çoğunluktayız, onun için gene biz seçiliriz." Onlar da diyecekler ki: "Ama 6 ay genel başkanlık bizde... O 6 ayda elimizden geldiği kadar seçilme şansını artırırız."

Onun için bu formülde iki tarafta da ani bir kayıp görünmüyor; iki taraf için de bir kazanç var.

Gürkan için de aynı şey var: Gerçi 6 ay sonra yeniden genel başkan seçilmesi tam garanti değil, ama hiç olmazsa 6 ay bu büyük partiyi yönetecek. O bakımdan bence iki taraf için de cazip bir modeldi. Belki SODEP'i destekleyen bir havası vardı, ama başka çaresi yoktu, çünkü SODEP'in daha çok taraftarı vardı. Nasıl birleşeceksek birleşelim, bu fark, bir şekilde kendini gösterecekti. Benim gösterdiğim yol, hem çoğunluğun kendini göstereceği, hem de onlara büyük şans veren, demokratik bir yoldu.

Bilim adamlığınızdan gelen bir teorik model formülasyonu...

Aslında bilim adamlığı kadar önemli bir etken, benim de, Gürkan'ın da particilik deneyimlerimizin fazla olmamasıydı. Deneyim eksikliği, girişim cesaretini artırır.

Ben hiçbir art niyet olmadan, iyi niyetle verdim bu teklifi... Önce parti yönetiminde tartıştık. Onlar da memnun oldular. Özellikle Muzaffer Saraç çok memnun kaldı. Bir sendikacı olarak birlikten güç alınacağına inanıyordu, o yüzden de birleşme olmasını çok istiyordu. "Aman bunu yapalım," dedi. Ötekiler de formülü beğendiler ama "Acele etmeyin. Bir düşünelim bakalım. Çünkü tehlikeli bir iş," dediler.

Gürkan nasıl karşıladı?

Aslında arkadaşlarım, Gürkan'a bu modelden hemen söz etmememi istemişlerdi, ama ben dayanamadım. Konuşmanın başında Gürkan, "Birleşmede çok yarar var, seçmenler istiyor," dedi. Ben de aynı şeyi söyledim. "Seçim kampanyasında, mitinglerde bize de hep 'Birleşin... birleşin' diyorlar," dedim. Orada kesmem gerekirdi aslında... "Tekrar toplanalım, bu konuları konuşalım," demeyi kararlaştırmıştık, ama dayanamadım. Dedim ki:

"Benim aklımda bir fikir var. Birleşmenin nasıl olabileceğini düşündüm ve bir model buldum. Bunu size bir söyleyeyim bakalım ne diyeceksiniz?"

Ondan sonra anlatmaya başladım. Ben başlayınca, böyle gözleri açıldı. Gülümsemeye başladılar. Rahmetli Gürkan'ın da çok hoşuna gitti. Hayranlıkla dinledi. Öbürleri de dikkatlice dinlediler. Sonunda modelin uygulan-

ması için her türlü özveriyi yapmaya hazır olduğumu söyledim.

Bitince Gürkan "Bu, çok ilginç bir fikir. Bana uygun göründü, ama bunu arkadaşlarımızla konuşmamız gerekir. İsterseniz 1 hafta sonra tekrar toplanalım," dedi. Ben de "İyi olur," dedim. Birbirimize başarı dileyerek ayrıldık.

Çıkışta gazeteciler Gürkan'ı neşeli bir tavırda görünce "Hayrola? Birleşmenin imkânsız olduğunu söylüyordunuz, ne oldu?" diye sordular. O da "Birleşmenin imkânsız olmadığını anladık. Engeller var, ama o engellerin aşılabileceğini gördük," dedi.

"Ne gibi engeller var? Nasıl aşılacak?" sorularına sözleştiğimiz gibi, cevap vermedi. "Biz şimdi arkadaşlarımızla konuşacağız," dedi.

Onlardan sonra ben bunu MKYK'ya anlattım bu defa... Onlar dinlediler, böyle bir şey olabileceğine inandılar, ama onlar daha tecrübeliydi; biraz şüphe gösterdiler: "Siz çok iyi niyetlisiniz. Genel başkanlığı bırakıyorsunuz. Ama onlar 6 ayda partinin altını üstüne getirirler. Bunlar çok tehlikeli şeyler, yapmayın bu işi," dediler.

Ben, "Başka çaresi yok, birleşmek istiyorsak bu ciddi ve uygulanabilecek bir model. Bunu yapalım," dedim.

Gürkan'a güvenmiştiniz, değil mi?

Evet, güvendim. O da benim gibi siyasette yeniydi. İyi niyetle dinledi. Modelin çekiciliğine kendini kaptıracağına inandım.

Zaten hemen o akşam Halkçı Parti'den birisi bana telefon etti; "Konuyu MKYK'da konuştuk. Karar yarına kaldı, ama hava olumlu," dedi. Hakikaten ertesi gün, onlar da formülü kabul ettiler. Hâlâ gazetecilere söyle-

miyorduk. Sonra ortak bir komisyon oluşturduk. O komisyon ortak tüzük ve program çalışmasına girişti. Ondan sonra biz Gürkan'la bir basın toplantısı yaptık ve modeli açıkladık. Sonraki süreç, hiçbir pürüz olmadan tıkır tıkır yürüdü.

Birleşmeye Ecevit'in DSP'sini de dahil etmeyi düşünüyor muydunuz?

İlk toplantıda ben onu da söyledim, "Ecevit'i dışarıda bırakmayalım. Biz tabandan birleşiyoruz. DSP üyelerinin de bu birlikteliğe üye olarak katılmaması için hiç bir neden yok. Gelsinler genel başkanı beraber seçsinler. Biz karşı değiliz," dedim, ama onlar yanaşmadı. Ecevit'in bu gelişmeden çok rahatsız olduğunu söylediler. Onun için de DSP'nin katılması bir daha söz konusu olmadı. Ama bizim birleşme işi yürüdü.

3 Kasım 1985 günü Halkçı Parti'nin kurultayı oldu. Parti, adını Sosyal Demokrat Halkçı Parti olarak değiştirdi. Yeni tüzük ve programı kabul etti. Hemen ertesi gün de bizim kurultayımız toplandı, SODEP feshedildi. SHP'ye katılma kararı alındı. Tabii ağlayanlar oldu, marş söyleyenler oldu, ama sonunda "Daha büyük bir parti kurulacak," diye feshettik. Hemen arkasından genişletilmiş MKYK kuruldu, ama ben yoktum orada. Ben o hazırlık döneminde İstanbul'a gittim. Eşimle bir Avrupa seyahati yaptık.

Nereye gittiniz?

İtalya'ya gittik mesela... Ankara'daki kısa süreli başkanlık dönemimde tanıştığım İtalya Büyükelçisi'nin yardımıyla, İtalya Başbakanı Bettino Craxi ile görüştüm o zaman... Floransa'da Sosyalist Parti'den insanlarla tanıştım.

Ama o seyahatte fazla siyaset yapmadım. Daha çok üniversiteli gibiydim. Almanya'ya gittim; oradaki fizikçi arkadaşlarımla beraber oldum. Sonra İngiltere'ye gittik; orada da üniversiteden eski arkadaşlarımı gördüm. Paris'te de aynı şey oldu.

Siyasete 6 ay ara verdiniz.

Evet. Cezmi Bey gene bana bilgi veriyordu, birtakım rahatsızlıklar oluyordu.

Ne tür rahatsızlıklar?

Tabii her iki partinin il başkanları var. Bizimkiler ayrılıyor, öteki devam edecek, bazı tertipler yapmaya çalışıyor. Aralarında anlaşmazlık oluyor, böyle şeyler...

Gürkan o günlerde parti içi politikayı daha yakından izliyordu. Ben hâlâ partimizin hiziplerini bilmiyordum. Gürkan bana bir yemekte "Aman dikkat edelim. Baykal hizbi kendini göstermeye başladı," dedi. Ben de "Yok canım. Kim var?" diye sordum. "Mesela Denizli İl Başkanı Adnan Keskin," dedi; bir de Balıkesir il başkanını söyledi. "İkisi de sıkı Baykal hizipçileri," dedi. Ben yine "Yok canım, onlar en iyi il başkanlarımız benim bildiğim kadar," dedim. Hakikaten ikisini de gezilerimde görmüştüm. Çok çalışkanlardı, canla başla uğraşıyorlardı. İllerine hâkimlerdi, çok iyi yönetiyorlardı. Gür-

kan, "Yine de dikkat edelim," dedi. Ve sonunda Baykal hizbi ortaya çıktı maalesef... O dönemde içten içe Baykal yönetiyordu partiyi... 6 ay onlar yönettiler. Sonunda kurultaya geldik.

İlk Kurultay'da - "Birleşme tabanda büyük heyecan yarattı"

SHP'nin ilk kurultayına geldiğinizde her şey hazırdı ve yeniden genel başkan oldunuz.

Evet hazırdı her şey... Ama o dönem Gürkan'ın rahatsızlığı ortaya çıktı. İnsan karakteri tabii, kurultay yaklaşırken genel başkanlığı bırakacağından korkmaya başladı. MKYK'da "Acaba kurultay zamanında yapılacak mı?" diye rahatsızlıklar, tereddütler ortaya çıkmaya başlamış. "Geciktirsek mi acaba?" denmiş. Bizimkiler tabii çok kızmışlar; "Olmaz; zamanında yapacağız," demişler. Sonunda bir şey çıkmadı. Kurultay zamanında yapıldı.

Benim düşüncem, eğer ben genel başkan olursam Gürkan'ın genel sekreter olmasıydı. En iyi çözüm oydu.

Neden onu düşünmüştünüz?

Çünkü parti işlerini biliyordu; canlı, çalışkan bir insandı. Birleşme Kurultayı öncesi birlikte Anadolu'ya birleşme gezileri yapmıştık. Ben eski genel başkan olarak bulunuyordum; o, kurucu başkandı. Her gittiğimiz yerde ikimiz de konuşuyorduk. Ben daha çok birleşme modelini anlatıyordum. "İyi niyetle birleşiyoruz. Desteklemek gerekir. Tek adaya ineceğiz. Seçimlerde taraftarlarımız artık rahat edecek," diyordum.

O ise heyecanlı, duygusal konuşmalar yapıyordu, "Şunu yapacağız, bunu yapacağız," diyordu. Etkili de oluyordu, onu görüyordum. Bu yüzden, kendisine genel sekreter olması gerektiğini söylüyordum. O, hevesli görünmedi; "Bakalım seçim ne olacak? Ben artık karışmam," filan diyordu. Nitekim kurultayda da akşam "Ben genel başkan olursam genel sekreterliği size vereceğim" dediğimde "Yok ben istemiyorum," karşılığını verdi.

Bu arada bazı arkadaşları "Bu 6 ayda 2 genel başkan gibiydiniz. Gene öyle olsun, partinin 2 genel başkanı olsun," dediler, ama bunun imkânı yoktu.

Gürkan pişman mıydı biraz?

Valla pişman mıydı bilmiyorum, ama böyle bir rahatsızlığı vardı. Nitekim kabul etmedi genel sekreterliği... Bence yazık oldu.

Sanıyorum, 6 aylık genel başkanlıktan sonra daha düşük bir rol almak istemedi. "Bundan sonra Baykal hizbi hâkim olacaktır. Ben onlarla uğraşmak istemiyorum, onun için ben uzakta kalayım," diye düşündü. Bence kendine kötülük etti, ondan sonra kendini hep uzakta tuttu. Milletvekiliyken de, seçimlerden sonra da... Son günlerde bakanlık yaptı, ama daha evvelden genel sekreter olsaydı politikada daha etkili olurdu.

Ama birleşme, tabanda büyük bir heyecan yarattı, değil mi?

Tabii büyük heyecan yarattı. O günlerde "Ben cumhurbaşkanı oluyorum, Gürkan başbakan oluyor," havasındaydık. Böyle yazılar da yazıldı hatta... Hele ilk günlerdeki coşku çok ileriydi. Belki, o dönem bir seçim olsa kazanırdık.

Meclis sıralarında Kamer Genç'le birlikte...

O günlerde değilse de 1986 ara seçimlerinde kazandınız ve İzmir milletvekili oldunuz.

Evet, ben Meclis'e girdim. Halk, oyunu bize verdi. O birleşme çok etkili olmuştu.

İlk kez milletvekili olarak Meclis'e giriyordunuz? Bu, nasıl bir duygu yarattı sizde?

Görev anlayışı içinde fazla bir şey düşünmeye vakit olmadı. Herhalde yemin ederken heyecanlıydım. Öyle bir resmim var; heyecanlı görünüyorum.

Meclis'te Genel Kurul sıralarında fizik problemi çözerken fotoğraflarınız da var. Sıkılır mıydınız toplantılarda?..

Fizik değildi o, bir matematik problemiydi. O günlerde NATO'da Fen Komitesi Başkanlığı ve Genel Sekreter Yardımcılığı yapan bir arkadaşım, Nimet Özdaş, bana bir kitap vermişti. NATO'da yapılan bir toplantıda bilim insanları gelip zamanın bilimsel problemlerini söylemişler. Bunların toplandığı kitapta bir matematikçi, bir problemden bahsediyordu. Eski bir problem; anlatılması çok kolay ama çözümü çok zor. Onu okurken, "Hadi bunu çözmeye uğraşayım," diye aklıma geldi. Onunla uğraşıyordum. Birtakım çözümler buluyordum. Uzun rakamları çarpmak, toplamak, vakit alan ve eğlendiren konulardı.

Meclis'te sıkıntınızı böyle gideriyordunuz.

E tabii, birtakım uzun konuşmalar oluyor. Ayrıca ben sadece Meclis'te değil, seçim kampanyalarında otobüsle bir yerden bir yere giderken veya uzun süre yalnız otururken de onlarla eğleniyordum.

Bir Anadolu gezisinde halkın içinde
"Eğlenceli mitingler yaptık, ama büyük başarı sağlamadık; 2. olduk"

1986 sonunda 20 milletvekiliniz SHP'den ayrılıp DSP'ye geçti. Neydi bu çatlağın nedeni?

Şöyle bir durum vardı o zaman:

Seçimler yaklaşırken SHP'deki bazı arkadaşlar rahatsız olmaya başladılar. Çünkü onlar başka partiden geliyorlardı, tabanları yoktu. Önseçim yaptığımız için orada şans görmüyorlardı kendilerine... Onun için çareyi DSP'ye geçmekte buldular. DSP'nin genel sekreteri onlara "Bize gelirseniz seçilme sansınız artar," dedi. Onlar da Meclis'te bana geldiler, "Kusura bakmayın, biz ayrılıyoruz. Üzgünüz," dediler. Ben de "Mademki ayrılacağız diye üzülüyorsunuz, ayrılmayın üzülmeyin," dedim. Ayrıldılar. Sonra seçilemediler tabii...

1987 Eylül'ünde eski parti liderlerinin siyasi yasaklarının kaldırılması için referandum yapıldı.

Orada ilk defa büyük varlık göstermiştik. Hatırlıyorum, İstanbul Pendik'te çok büyük bir miting yapmıştık. Kalabalıktan maalesef bir çocuk bir yerden düşüp ölmüştü. Özal yasaklar kalkmasın diye çok uğraştı, ama sonunda az farkla da olsa yasaklar kaldırıldı.

Ve Özal hemen baskın seçime götürdü ülkeyi. Ecevit seçimlerin boykot edilmesini istemişti o sıra. Siz desteklemediniz...

Evet. Özal, Seçim Yasası'nı kendi istediği gibi çıkarıyordu. Muhalefete zorluklar çıkaran bir yasaydı bu... Onu biz de görüyorduk, ama benim anlayışım "Biz seçime girmeden memlekette olumlu bir gelişme sağlanmaz, sorunlar düzeltilemez," şeklindeydi. O nedenle seçime girmek taraftarıydım. Sayın Ecevit ve Sayın Demirel'le beraber bir toplantı yaptık. Ecevit "Özal bizi eşit olmayan şartlarla sandığa çağırıyor. Boykot edelim, seçime girmeyelim," dedi. Ama ben karşı çıktım. "Türkiye eskiden yaşanan bunalımlara düşmesin. Zıtlaşmakla bunalım oluyor ve kontrol elimizden çıkıyor. Türkiye'yi yine o hallere düşürmeyelim," dedim. Bu görüş bende hep vardı; bütün siyaset dönemim boyunca... Ona dayanarak "Yok, biz gireceğiz," dedim. Sayın Ecevit kızdı o işe... Yine ilişkilerimiz bozuldu. Onlar girmediler. Biz girdik ve ana muhalefet olarak devam ettik.

29 Kasım 1987'de yapılan o genel seçimlerde reklam kampanyanız da çok ses getirmişti.

Ondan önceki ara seçimde ilk defa ajanslardan yardım istemiştik. Genç Genel Sekreterimiz Fikri Sağlar

halkla ilişkileri daha yakından izliyordu. O zaman Ersin Salman'ın Ada Ajans'ı yardım etmişti bize... Sonra büyük seçime giderken gene Fikri Sağlar "Bu kez başka bir ajans buldum," dedi. Yorum Ajans'la böylece tanıştık. Bize seçim konuşmaları yazmaya başladılar. O zamana kadar ben kendim yazıyordum.

"'Bakın' diyordum, 'bir ufacık limon,
Özal'ın tüm propaganda makinesini yere serdi'"

Limon esprisi o zaman mı doğdu?

Şöyle oldu o: Televizyon için bir seçim konuşması getirdiler. Orada "Özal'ın sizi yine limon gibi sıkmasına razı olacak mısınız?" diye bir cümle vardı. "Bunu anlatırken limon sıkıyormuş gibi yap," dediler bana... Ben de "Madem doğrusu budur diyorsunuz, peki yapayım," dedim. Hakikaten televizyonda o cümleyi söylerken elimle limon sıkar gibi yaptım. O, çok sükse yaptı. Yayından sonra herkes telefon etti, çok hoşlarına gitti. Ve o seçim kampanyasında limon, bizim sembolümüz oldu. Mitinglerde limon atıyorlardı, ben de onlara limon atıyordum.

"Bakın," diyordum, "...bir ufacık limon, Özal'ın tüm propaganda makinesini yere serdi. Düşünün ne kadar zayıflarmış."

Böyle çok eğlenceli mitingler yaptık; ama sonunda büyük başarı sağlamadık. Gene ikinci olmuştuk.

Baykal Güvenilmez Biriydi

1990'da Baykal'la SHP Parti Meclisi toplantısında
"Anladım ki, elimden çıkıyor parti...

Haziran 1988'deki kurultayda Deniz Baykal genel sekreteriniz oldu. Biraz "size rağmen" oldu değil mi?

Ben "Genel sekreter şu olsun, bu olsun," diye ısrar etmiyordum. Kurultay'a bırakıyordum. Sayın Baykal'ın genel sekreter olmasından da rahatsız olmadım. Ondan sonra bir süre beraber devam ettik.

Sonra fark ettim ki, yine kurultay tarafından seçilen Merkez Karar Yürütme Kurulu'ndaki arkadaşlarım benden çok Sayın Baykal'ı dinlemeye başladılar. Elbette bir iki defa olabilir, ama devamlı böyle olunca rahatsız olmaya başladım. Ve o zaman anladım ki elimden çıkıyor parti...

Yüz yüzeyken ilişkiniz nasıldı?

Kişisel olarak ilişkilerimiz iyiydi, ama MKYK'da verilen kararlar hep Sayın Baykal'ın istediği doğrultuda oluyordu. En son 1990 yılında İstanbul'un Bayrampaşa ilçesinde bir ara seçim olmuştu. Biz İstanbul'da iyi durumdaydık, ama "Bayrampaşa'da durum iyi görünmüyor," diyordu arkadaşlar... Mesele, "Kim aday olacak?" sorusundan çıktı. Oraları bilenlerin söylediği isimler vardı; onları bir tarafa bırakıp Baykal ve arkadaşları MKYK'ya bir isim getirdiler. Partideki arkadaşlarım bana o ismi Bayrampaşalıların sevmediğini söylediler. Ben de "Onu kabul etmeyelim," diye MKYK'ya götürdüm, ama beni dinlemediler; onu aday olarak seçtiler. Orada gördüm ki, benim söylememin bir etkisi olmuyor, Sayın Baykal'ı dinliyorlar. Benim kararımın bir etkisi olmuyorsa, o şekilde devam edemezdik. Nitekim Haziran'daki seçimde Bayrampaşa'da o aday hiç oy alamadı, kaybettik. Sonra bu olay konuşulurken aramızda anlaşmazlık olduğu ortaya çıktı. Onun üzerine parti grubunda "Anlıyorum ki," dedim, "grupta genel başkana güvensizlik sorunu var. Bunun çaresi kurultaya gitmektir. Bu iş, kurultayda çözülür. Ben öneriyorum kurultaya gidelim." Ve sandım ki benden sonra Genel Sekreter de söz alacak, "Pekâlâ kurultaya gidelim," diyecek. O söz aldı ve "Yok, niye böyle söylüyorsunuz. Yanlış anladınız. Hiç öyle bir mesele yok. Biz devam edelim güzel güzel, böyle bir şey çıkarmayın," dedi.

Çok şaşmıştım o zaman... O zamanki görüşüm tamamen karşı karşıya olduğumuz yönündeydi ve ben bunu söyledikten sonra artık yapılacak şey, onun da kurultaya gitmenin gerekli olduğunu söylemesiydi; ama söylemedi. İşte orada ilk defa Sayın Baykal'ın pek güvenilmez biri olduğuna karar verdim. Duygularım neydi tam hatırlamıyorum, ama o kadar karşı karşıyayken

"Böyle bir şey yok," demesi, bir şey olmamış gibi davranması, bende çok olumsuz bir duygu yarattı.

Deniz Baykal istifa etti ve 1990'daki kurultayda size karşı genel başkanlığa aday oldu.

Ama seçilemedi. Büyük farkla kaybetti.

Ondan sonra ben zannettim ki kurultay yeniden beni genel başkan seçince mesele bitti, artık yanı başımdakinin dediği olmayacak; ama öyle olmadı gene... Baykal genel sekreter olmadı, ama arkadaşlarıyla birlikte genel başkanlık mücadelesine devam etti. İki kurultay daha yaptık. Tekrar aday oldu, gene kaybetti.

Olağanüstü Kurultay'dan sonra Anıtkabir'de

Deniz Baykal'la - "Ameliyattan başka çare yok..."

Neydi istediği?

Genel başkan olmak istiyordu. CHP'den gelen bir hizipti bu... Ben ne olduğunu anlamıyordum; "arkadaş grubu" falan diyordum. Arkadaş grubu olduğu doğru da, o grubu, parti politikasının üzerine çıkarıyorlar. O zaman da iş, arkadaşlıktan çıkıyor, birbirlerine bağlı bir çekirdek haline geliyor. Partiye egemen olmaya çalışıyorlar. Her seçimde, illerde, ilçelerde veya partinin seçeceği herhangi bir görevde hemen aday gösteriyorlar ve o adayı seçiyorlar. Tabii bu tuhaf bir şey... Parti içinde ur gibi bir şey oluyor. Onunla beraber yaşamak çok zor oluyor. Hatta o çekirdek, sonunda partiye egemen olsa da karakterini değiştirmiyor, kendi grubundan başkasına olanak vermiyor. O bakımdan bir hastalık bu maalesef...

Nasıl önlenebilir hizipçilik? Tasfiyeye gitmek de otoriter bir yönetim anlamına gelmez mi?

Ameliyattan başka çare yok. Hepsini değilse bile bazılarını ameliyat etmek gerekiyor. Onu yapmadık ve sonuna kadar kaldı. Sonunda ben bıraktıktan sonra partiye egemen oldu. Başkası da uğraşamadı.

Yani o ameliyatı yapmadığınıza pişmansınız.

Halledemedik, çözemediğimiz doğru... Ecevit zamanında da varmış bu hizip. O zaman da Ecevit'le uğraşmışlar. Yenememişler ama hep olmuş. Benden sonra arkadaşlarım hiç baş edemediler.

Kayseri'den selam - "Büyük zaferle çok mutlu olduk"

1989 belediye seçimlerini konuşmadık. Ankara, İstanbul, İzmir'i almıştınız.

Evet, bizim için en büyük zafer oydu. Büyük kentlerin çoğunda kazandık. Özellikle İstanbul'da Nurettin Sözen'in kazanması büyük sürpriz olmuştu. Kimse beklemiyordu. Aday olmak, Sözen açısından cesaretti, ama iyi kampanya yaptı ve kazandı. Tabii çok mutlu olduk. Özal çok üzüldü. Galiba Keçeciler "Üzerimizden silindir geçti," gibi bir şey söylemişti.

Sonra Özal, "Aldıkları belediyeler sonunda başlarına bela olacak," gibi bir şey söyledi. Ama tersine, SHP'li belediye başkanları çok başarılı hizmetler yaptılar.

Ama İSKİ skandalı Özal'ı haklı çıkardı.

O mesele, aleyhimize kaynayan bir kazan oldu. Benim orada bir kusurum yoktu, ama sonunda gene üzerimize kaldı. Oysa daha duyar duymaz onu mahkemeye vermiştik. Hepsi mahkûm oldu. Yani gerekeni yaptık, ama mesele kapanmadı. Nedense iş aleyhimize döndü. Sosyal demokrat partilerin böyle bir kaderi var. Batı'daki sosyal demokrat liderlerden bir ikisi de söylemişti bunu: Böyle olaylar orada da oluyordu ve "Her nasılsa" diyorlardı, "sağdaki partiler böyle bir suiistimal yaparlarsa unutulup gidiyor ama bizden birisi yaparsa en başta kamuoyu affetmiyor." Hep bize onu söylüyorlar. Herhalde sosyal demokrat partiler erdemli olma iddiasındalar. Ama ötekilerin öyle bir iddiası yok. Onlar herkesi kazandırmak iddiasıyla yola çıkıyorlar. O, daha güvenlikli bir yaklaşım.

Gonzalez, Sosyalist Enternasyonal'in merakla beklenen konuğuydu

Hazır laf, öbür sosyal demokratlardan açılmışken Sosyalist Enternasyonal'den bahsedelim. Siz başkan yardımcısı oldunuz o dönem...

Evet Sosyalist Enternasyonal'e birçok defa gittim. İlk gittiğimde Batı Avrupa'da bir yerdeydi. Enternasyonal'in Başkanı Willy Brant'la konuşmuştum. "Hemen Sosyalist Enternasyonal'e üye olmak için başvurun," demişti. Biz de başvurduk. Ondan sonra daha üye olmadan bizi toplantıya çağırdılar. İlk gittiğim toplantıda Brant, bana 5 dakika söz verdi. Ben daha kısa bir konuşma yazmıştım, onu okudum: "Demokrasiyi tekrar

kurumlarıyla, kurallarıyla kurmak için yola çıktık. Ekonomiyi de düzeltmeye çalışacağız. Şimdilik seçimde başarı kazandık, ama daha büyük başarı bekliyoruz," dedim. Orada Ecevit'ten bahsettim. Ecevit Türkiye'de henüz parti başkanı değildi, ama sosyal demokrasinin vicdanı gibi davranıyor, demeçler veriyordu. Böyle, aleyhinde bulunmayan laflar söyledim. Hatta orada Danimarkalı bir milletvekili gelip beni tebrik etti, Ecevit'i tanıyormuş, "Ondan bahsetmenize çok memnun oldum," dedi. Oradaki bir Türk gazeteci de Ecevit'ten bahsetmeme şaşırdığını söyledi, "Halbuki o sizi desteklemiyor," dedi.

Sonra başvurumuz ilerledi ve galiba iki toplantı sonra 1989'da bizi üye yaptılar. Ondan sonra normal üye olarak toplantılara çağrılmaya başlandık. İtibarımız iyiydi. Herhalde 5-6 toplantıya gittim. Tabii yalnız gitmiyordum. Bazen Fikri Sağlar'la, Şule Bucak'la, bazen Yiğit Gülöksüz'le gidiyorduk.

İlk gittiğimde orada dikkatimi çeken bir şey de, oradaki konuşmaların da bizim MKYK'daki konuşmalara tıpatıp benzemesiydi. Sosyalist Enternasyonal deyince insan başka bir şey zannediyor. Baktım ki bizimkinden farkı yok; ben de yabancılık çekmedim. Söz alınca partidekilere söylediklerimin aynılarını söylüyordum.

Orada tanışıp etkilendiğiniz liderler oldu mu?

Tabii değerli insanlarla tanıştım orada... Mesela eski Fransız başbakanlarından Pierre Maurois her toplantıya gelirdi. Sonra Brant olurdu. Kahire'deki toplantıda Yunanistan'dan Papandreu'yu gördüm. İtalya'dan Başbakan Bettino Craxi gelirdi. Gonzalez o zaman İspanya'da meşhur olmuştu. Onun konuşması merakla beklenirdi.

Sizin görev almanız nasıl oldu?

Sosyalist Enternasyonal toplantısını bir kez İstanbul'da yaptık. Bizim ev sahipliğimizden çok memnun kaldılar. Biz de misafirperverlik gösterdik, gelenleri gezdirdik, dolaştırdık. Onun sonunda beni başkan yardımcısı yaptılar. Zaten 30-40 tane başkan yardımcısı var. Ülkelerin sosyalist veya sosyal demokrat parti başkanları, örgütte başkan yardımcıları oluyorlar. Sosyalist Enternasyonal'e girmek zor, ama girdikten sonra aile oluyorsunuz.

"Hayatta cami önemli yer tutuyor.
Biz geçmişten kalan bir yaklaşım olarak toplu olarak gitmiyorduk.
Eksiklik... ama dikkatli yapmamız lazım"

Şimdi Türk siyasetinde fark yaratttığınız ve önemli katkı yaptığınız üç konuya değinmek istiyorum: Bir tanesi Kürt sorununa bakışınız, bir tanesi laiklik meselesi, bir tanesi de askeri müdahalelerle ilgili yaklaşımınız... Bu üç konuda çok net ve çok değişik tavırlar aldınız. Biraz bunlar üzerinde duralım. Laiklikten başlarsak; sosyal demokratların geleneksel çizgisine mesafeli bir duruşunuz vardı, öyle değil mi?

Şimdi laikliğe bağlı olduğumuzu zaten parti programında söylüyoruz. Zaten bizden herkes öyle bir yaklaşım bekliyordu. Buna rağmen o zaman da mesela, başörtülülerin üniversiteye girmesi gündeme geliyordu.

Hatırladığım kadarıyla bir Trakya gezisinde "Böyle bir şeyler olmamalı," demiş, açıkça karşı çıkmıştım üniversitede başörtüsüne...

O dönem Özal, dinci hisleri okşayan davranışlarda bulunuyordu. Mesela sık sık camiye gidip gösterişli bir şekilde namaz kılıyordu. Bir seferinde de Refah Partisi Genel Başkanı "Cuma namazına gitmek isteyen memurlar oluyor. Onlara, cuma günü namaz izni versinler," demişti. Ben de "Olmaz öyle şey. Bu, laikliğe aykırıdır. Devletin düzeni din esaslarına göre değiştirilemez, ayarlanamaz, diye karşı çıkmıştım.

Buna mukabil, bu konudaki konuşmaların şöyle bir zorluğu da oluyordu: Biz mesela bir mitingde konuşurken camiden ezan okununca konuşmayı kesiyoruz. Bekliyoruz, ezan bitiyor, ondan sonra konuşmaya devam ediyoruz. Böylece "dine saygılı olduğumuzu" gösteriyoruz. Ama bu, dinleyenler üzerinde o kadar inandırıcı olmuyordu. Çünkü "Dine saygılıysanız gidin namaz kılın," diye içlerinden geçiyordu herhalde... Biz "Dine saygılıyız, ama devlet işlerine karıştırmayız," demeye devam ediyorduk ve bence bu, aleyhimizde bir konu oluyordu seçmen nezdinde... Özal da, DYP de bunu çok iyi istismar ediyordu. Tabii onlar camide namaz kılıp ondan sonra meydana çıkıyorlardı. Ezan okunurken mitingde değil camide oluyorlardı.

Gerçi bizim arkadaşlarımızdan da bir kısmı gidiyorlardı camiye... Mesela Ertuğrul Günay gidiyordu. Başkaları da gidiyordu. İllerdeki, ilçelerdeki yöneticilerimiz de gidiyorlardı. Orada hayatta cami önemli yer tutuyor. Ama biz, geçmişten kalan bir yaklaşım olarak toplu olarak gitmiyorduk; bunu gösteri halinde yapmıyorduk.

Sonradan koalisyondayken ben de Demirel'le camiye gittim bir iki sefer... Cami kalabalığı büyük coşkuyla karşıladı beni... O kadar kişiyle el sıkıştığımı pek hatırlamıyorum. Herkesin elini sıktım, camide öyle büyük de

bir dayanışma oluyor. Ondan çok iyi yararlanıyor sağdaki partiler... Bizim onu yapmamamız bir eksiklik, ama tabii dikkatli yapmamız lazım; istismar haline getirmemeli...

Erdal-Ömer İnönü cenaze namazında...

AKP'nin yaptığı ayrı hikâye; o olmaz. Laikliğe bağlı kalmak gerekir. Özellikle başörtüsü meselesi başka bir şey; onda kesin tavır almak gerekir.

Bir üniversite hocası olarak başörtülü öğrencilerin derse girmesine nasıl bakıyorsunuz?

Başörtüsü orada bir sembol... O bakımdan doğru değil. Onlara izin vermekle bu çocuklara kötülük ederiz. Çünkü başörtüsünü isteyerek takabilirler, istemeyerek yani parayla veya zorla takabilirler. Her iki halde de bu, dinci yönetimi desteklemek anlamına gelir ve yaygınlaşır. Temel teorik esası olduğu için ona kapılmak kolay olur. Hele hükümet de o yöndeyse...

Yani itirazınız, dini kullanan siyasetçilere... Dindarlık konusunda daha hoşgörülüsünüz.

Daha hoşgörülüyüm evet... Bahsetmiştim ya; babam hiçbir zaman Allah adını ağzına almamıştı mitinglerde...

Bir defa "Allahaısmarladık" demiş. Benim de bazı yerlerde "Allahaısmarladık, sizi Allah'ın birliğine emanet ederim," dediğim oldu. Bence bu bir istismar değildi; doğru bir şeydi. Çünkü "Allah'ın birliğine emanet etmek", felsefi anlamı olan bir şey... "Birlik varsa o zaman herkes birbirini korur," anlamı çıkıyor. Dolayısıyla ben babam kadar titiz değildim, ama laikliği de kuvvetle destekliyordum.

Siz anne babanıza göre kendinizi dindar olarak tanımlar mısınız?

Ben annem gibi olamam tabii... Annem çocukluğunda bu işi öğrenmiş, dini bütün bir kadındı; hep namaz kılardı, Kuran okurdu, oradan güç alırdı hiç kuşkusuz... Ben öyle bir şey yapmıyorum. Benim Kuran'dan bir şey aldığım yok. Dolayısıyla o şekilde değil... Ben dindar mıyım? Bilmiyorum. Yani arada namazlara gidiyorum. Onun dışında gece uyumadan evvel, küçükken annemin bize öğrettiği duaları okuyorum.

Hâlâ okur musunuz?

Hâlâ okurum. Ama tabii bunlar ezbere yapılan şeyler... Türkçe okusak, o zaman duygular daha anlamlı olur. Umarım bir gün Türkçe yaparız duaları... Onun dışında dinle ilgim yok. Aslında zaman zaman aklımdan geçmiyor değil, bu işle iyice ilgilenip laiklik konusundaki teorik meseleyi çözecek bir yaklaşımı ortaya atmak; ama onun için bayağı uğraşmak ve dine iyice girmek lazım. Gençliğimde dini öyle ciddiye almadım. Onun için bundan sonra da yapamam. Oysa toplum açısından dini ciddiye almak gerekir; onu şimdi görüyorum. Gençken "Tamam din var, ama biz başka bir şey

yapacağız," diyordum. Siyasete girince zaten toplumu etkileyen bir güç olarak dinin nedenini anlıyorsunuz. O bakımdan "Din daha iyi uygulansa" diye aklınızdan geçiyor, ama onu yapacak zamanınız kalmıyor artık...

Dinde reform gibi bir çalışma mı?

Bir çeşit reform gibi olması lazım. Yani bir yorum getirmek lazım. Ama bütün bir hayat isteyen bir iştir o... Pek çok kimse hemen karşı çıkar, insanları öldürmeye kalkarlar. Onları göğüsleyecek zaman ve enerji gerekir. Onu başkası yapabilir. Atatürk'ten beri fiilen reform yapılmış, ama bunun teorisi yapılmamış. Teorisini yapmadan, eylemli olarak yapmak, yani yönetim üzerinde caminin egemenliğini kırmak, ama dini ortadan kaldırmamak, Kuranıkerim'e yorum getirmemek... Bu yeterli değil; sürekli olarak bir irtica tehdidi oradan geliyor. Çünkü Kuran'ın kendisi yönetime de karışıyor. Dolayısıyla siz istediğiniz kadar "Karışmayın," deyin, inanan birisi "Kitap öyle demiyor," diyor. Ona bir yorum getirinceye ve o yorumu kabul ettirinceye kadar o tehlike her zaman olacaktır.

Ama şeriatı, Türkiye için yakın bir tehlike olarak görmüyordunuz anladığım kadarıyla...

Hayır. O zaman görmüyordum. Çünkü hükümette öyle bir şey yoktu, Özal ona dikkat ediyordu.

Bugün bir tehlike hissediyor musunuz?

Bugün durum öyle değil. Bugünkü başbakan (Erdoğan) ve bakanları açıkça "Laiklik başka bir şeydir, yanlış anlaşılıyor," diyorlar. Babamdan da duymuştum: "Laik-

liğe karşı olanlar, ilk olarak 'Canım şunu bir tarif edelim, laiklikten ne anlıyoruz," derler. İşe öyle başlarlar," derdi babam. Şimdi başbakan (Erdoğan) onu yapıyor. O bakımdan aldıkları bazı kararlar, Milli Eğitim Bakanlığı'nın bazı davranışları, tesettürü yaygınlaştırmaları, bunların başka bir havada olduklarını gösteriyor. Özal zamanında böyle bir şey yoktu.

Siz Türkiye'de laikliğin yeterince kökleştiği kanısında mısınız?

Tabii o kanıdayım. O bakımdan Batılı yorumculara katılmıyorum. Onlar "Türkiye bölündü, laiklik tehlikede," diyorlar. Öyle değil bence. Vatandaşın çoğu şimdiki hayatına devam etmek istiyor. Dinci yaklaşımlarla yaşamını değiştirmek istemiyor. Çocuklarına devlet okullarında veya özel okullarda Batılı eğitim verdiriyor, yurtdışına gönderiyor. Laik yaşamı benimsemiş durumda...

Din konusunda vatandaş bazı şeylerin yanlış olduğunu görse de din istismarcıları ölüm korkusundan büyük destek alıyor. Dinin bu korkuyu dindirmekte büyük desteği olduğuna şüphe yok. Ölüm, herkesi korkutan bir şey ve insanlar inançla o korkudan kurtulacağını düşünüyorsa, onun önünde hiçbir şey duramaz. Onun için burada, ölüm korkusuyla baş edebilecek güçlü bir yönetime ihtiyaç var.

İslam dininde devletle dini yönetim aynı merkeze toplanıyor. Onun için böyle bir tehlike hep var. Buna karşı durabilmek için laik yaşamın faydalı bir şey olduğunu yaşayarak görmek lazım ve ondan ayrılmamak için de devamlı destek lazım. İnsanlar bir gün zafiyete düşerse laiklikten ayrılma yolunu seçebilir. O zaman da teorik bir temel gelinceye kadar kuvvetlilerin "Yanlış yapıyorsunuz," demesi lazım.

"Benim çözüm önerim şu: Kürt kökenli vatandaşlarımızın kendilerini evlerinde hissedecekleri bir ortam yaratmak..."

"Bölücülük tehdidi"ne gelelim. Bunu büyük bir tehlike olarak görüyor musunuz?

Tabii, Türkiye'de bir bölücülük tehlikesi olduğunu seziyorum. Bazı Kürt asıllı vatandaşlarımızın geçmişten gelen böyle istekleri var. Ama ben bunun çoğunluk tarafından istenmediği kanaatindeyim. Çünkü yıllardır beraber yaşıyoruz. Özellikle Kurtuluş Savaşı, önemli bir birleştirici unsur olmuştur. Şehirlerde Kürt kökenli vatandaşlar rahat bir şekilde yaşıyorlar. Türkiye Cumhuriyeti'nde rahatlar. Ama "Kürt Cumhuriyetçileri" diye bir şey de var. "Biz ayrı olalım. Kendi dilimizle, kendi kültürümüzle devlet olalım," diyenler de çıkabilir, çıkıyor. Bunu, gezdiğim Güneydoğu illerimizde bazı heyecanlı

partililerimizde görüyordum. O tarafa gitmek isteyenler oluyordu; onlara karşı çıkıyordum. Yaptığım konuşmalarda, birlikteliğimizi bozacak bir istikamete gidilmemesini söylüyordum. Ama özellikle militan gençlerde böyle bir eğilim olduğunu da seziyordum. Onu da normal görüyordum. Çünkü 12 Eylül'de Milli Güvenlik Konseyi, bir yasa çıkararak Kürtçe konuşmayı yasaklamıştı. Bu, saçma bir yasaktı. İnsanların konuşmasını nasıl engelleyeceksin? Nitekim konuşuyorlardı. Ondan evvel, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde böyle bir şey yoktu. Milli Güvenlik Konseyi'nin bu kararına kadar Kürtçe serbestti. Ama Türkçe öğrenmişlerdi; Türkçe konuşuyorduk güzel güzel... Kürtçe konuştular mı sesimizi çıkarmıyorduk. Bunu yasakladığınız zaman daha beter dikkat çekiyorsunuz: "Demek ki bizi birinci sınıf vatandaş görmüyorlar, bizi aşağı görüyorlar. Öyleyse biz ayrı yaşayalım ve birinci sınıf olalım," isteği daha kolaylıkla ortaya çıkıyor. Ben buna karşı olduğumu söylüyordum: "Beraber yaşayacağız biz... Kurtuluş Savaşı bunun başlangıcıdır; o yolda devam edelim. Babalarımız bunu yaptı, biz daha iyi yaparız," diye hep söylüyordum. Ve bunu dinliyorlardı. Buna karşı çıkmıyorlardı. Ama bazılarının başka niyetleri olduğunu da sezmiyor değildim.

Partide de var mıydı "başka niyetliler"?

Aslında ben oradayken mesele olmadı. Ama bir seferinde hatırlıyorum bir arkadaşımız, bunu istismar konusu yapmıştı. Kötü yasak daha kalkmamıştı o zaman... Siirt'e yaptığımız gezideki bir toplantıda, sanıyorum MKYK üyemiz olan Diyarbakırlı Turgut Atalay benden bir konuşma yapmak için izin istedi. Ben de "Peki yap," dedim. Çıktı, "Siz Kürtsünüz. Niye Kürtçe konuşmuyorsunuz. Korkmayın konuşun," diyerek tahrik edici bir konuşma yaptı. "Ayaklanma" demeyeyim ama "Ortaya

çıkın. Bağırıp çağırın," anlamına gelen şeyler söyledi. Herkes şaşırdı. Ben de oradan çıkınca basına "Arkadaşımız kendi başına böyle bir konuşma yaptı. Ben bu sözleri kabul etmiyorum. Yanlış konuştu," dedim. Sonra Ankara'ya geldiğimizde Disiplin Kurulu'na verdik. Disiplin Kurulu da "kesin ihraç" cezası verdi ona... Yani bu tavra karşı çıktık.

Paris'teki Kürt Konferansı'na katılan Kürt kökenli milletvekillerini de partiden atmıştınız. O nasıl olmuştu?

O şöyle oldu: Belediye seçimlerinden bir süre evvel, Paris'teki Kürt Enstitüsü'nün başkanı yazar Kendal Nezan, Fransa'da bir Kürt konferansı düzenledi. O zaman Mitterand cumhurbaşkanıydı. Bayan Mitterand da iyi niyetle dünyanın zor durumdaki azınlıklarına destek olan bir davranış sergiliyordu. Galiba böyle bir derneğin başındaydı. Kürtler ona gidip yakınıyordu; o da onları destekliyordu. Bayan Mitterand Türkiye'ye de geldi, Güneydoğu'ya gitti, benimle de konuştu. Bana bir şey söylemedi, ama Türkiye'deki Kürtlerin durumundan rahatsız göründü. Onu bir şekilde inandırmışlardı. Zannediyorum ondan da güç alarak bir konferans düzenledi ve konferansa bütün dünyadan Kürt kökenli tanınmış insanları ve destekleyen yazarları çağırdı. Beni de çağırdı. Bizim partideki Kürt kökenli insanları da davet etti. Ben gitmeyecektim, benim için anlamsızdı. Partili arkadaşlarımın gitmesi, önce zararsız gibi göründü bana, ama sonra düşündüm, "Gitmeyin," dedim. "Toplantı bir 'kültür konferansı...' Siz orada kültürden bahsedeceksiniz, Türkiye'de rahat ettiğinizi, kültürünüzü genişlettiğinizi söyleyeceksiniz, ama sonunda orada alınacak kararlar, verilecek demeçler sizi de bağlar, altından kalkamazsınız. Türkiye'de ayrılıkçıları desteklediğiniz havası çıkar.

Buna karşı çıkamazsınız. Onun için gitmeyin oraya," dedim. "Peki," dediler.

Ama gittiler.

Evet. Bir akşam biz MKYK'da oturuyorduk. Birisi telefon etti "Şimdi hava meydanında gördüm, sizin Kürt kökenli milletvekilleriniz uçağa binip Paris'e gittiler," dedi. "Eyvah" dedim, "...bütün emekler boşa gitti. Şimdi oraya gittikten sonra ne yapsalar bunun altından kalkamayız."

Nitekim öyle oldu, onlar döndükten sonra "Kürtler mağdur oluyor. Dünyadaki Kürtler birleşsin," türünden demeçler yayınlandı ve bundan bizim partililerimiz, en başta da MKYK rahatsız oldu. Arkadaşları Disiplin Kurulu'na vermek zorunda kaldık. Disiplin Kurulu sert bir karar verdi ve hepsini çıkarttı partiden... Ben çok üzüldüm; öyle bir şey beklemiyordum aslında, ama olmuştu bir defa... Onun üzerine ayrıldılar ve bir müddet sonra ayrı bir parti kurdular.

Sonraları, geri gelsinler istedim. Aslında onlar da istiyorlardı, ama tabii prestij meselesi... Biz "Yaptığımız yanlıştır," diyemiyoruz, Disiplin Kurulu kararı var. Onlar da "Yaptığımız yanlış," diyemiyorlar, Kürtleri desteklemek için gitmişler. Böyle devam etti.

Sonra o partinin 1991 seçimlerine giremeyeceği anlaşıldı.

Evet. O zaman dediler ki:

"Bizi aday gösterin, sizin listenizden seçime girelim."

Aslında dönmelerini ben de istiyordum. Çünkü daha evvel partiden çıkarmamız Güneydoğu'da bizim aleyhimize olmuştu. Ne zaman oraya gitsem "Kürtleri aranızda istemiyorsunuz!" diye bana sitem ediyorlardı.

"Öyle bir şey yok, disiplin cezası verildi onlara... Aramızda yine Kürt kökenli insanlar var. Öyle ayırım yapmıyoruz," diyordum, ama dinlemiyorlardı. Gördüğüm kadarıyla Güneydoğu illerinde eski itibarımız azalmıştı. Onun için yeni bir fırsat bulsak da aramızı düzeltsek istiyordum.

Ayrıca onların hepsi Kürt kökenli de değildi. Fehmi Işıklar, Abdullah Baştürk gibi işçi kökenli insanlar, fikir özgürlüğü dayanışması için ayrılmışlardı bizden. Bize gelmelerini istiyorduk; onlar da istiyordu. Ama bir çare bulunamıyordu.

Bizim listeden seçime girmek istediklerinde onlara dedim ki: "Seçime girmek için bize katılmak olmaz. Partinizi feshedip geliyorsanız kabul ederiz."

"Partiyi feshetmeye gücümüz yetmez. Ama biz gelmek istiyoruz," dediler.

Bunun üzerine konuyu MKYK'da konuştuk. Tereddütler vardı, ama sonunda "Peki," dedik. Onların aramızdan ayrılmasına üzülmüştük. Gelip bize katıldılar. Bir kısmı zaten bizde olan arkadaşlardı. Onlara ek olarak 3-4 kişiyi daha getirmek istediler: Leyla Zana, Orhan Doğan, Hatip Dicle, Selim Sadak'tı sanırım... Ona da "Peki," dedik. Onları da aldık. Ama DEP'in kapanmaması aleyhimize oldu. DEP ile SHP ittifak içindeymiş gibi bir hava ortaya çıktı. Oysa bizim hedefimiz ittifak yapmak değildi; eski arkadaşlarımızı almaktı. Onlara ek olarak yeni arkadaşların gelmesi ve DEP'in kapanmaması yanlış bir izlenim bıraktı. O arkadaşları seçimde aday gösterdik. Bazılarının iyi niyetle geldiği belli oldu, onlar bir daha ayrılmadılar.

Ama onlarla birlikte gelen gruptan bazıları...

Evet, o gençler bize uymadılar. Daha ilk günden ayrı bir havada olduklarını gösterdiler. 1991'de Meclis'teki

yemin töreninde Kürtçe yemin etmeye kalktılar. Meclis başkanı da aslında Kürt kökenliydi. Onları durdurdu. Zorla Türkçe yemin ettirdi. Ama o olay çok aleyhimize oldu.

Meclis'te İnönü ve SHP'li milletvekilleri
"DEP'liler aşırı hareket etmeseydi bir kazanç olurdu"

Orada "Eyvah!" dediniz mi?

Tabii "Eyvah!" dedim. "Bu çok fena oldu," diye düşündüm. Tabii çok çok üzüldüm. Hemen odaya çıktım, orada bir basın toplantısı yaptım.

"Bu arkadaşlarımızı iyi niyetle aday yaptık ve milletvekili oldular. Ama hareketleriyle gösterdiler ki bizden değillermiş; bizim partinin ilkelerine inanmıyorlar. Bunu yapanlar bizim partiden olamaz. Bunları kabul etmiyoruz. Ayrılmalarını bekliyorum," dedim. Yani hemen partiden çıkarma yoluna gitmedim. Daha önce ayırmamız, aleyhimize olmuştu. "Hep Kürtlerin aleyhindesiniz," diyorlardı. Onun için "Sabredelim, kendilerinin ay-

rılmasını bekleyelim," diye düşündüm. Nitekim bir süre dayandılar, sonunda istifa ettiler, ama bir iki ay sürdü. Böyle tatsız bir zaman dilimi geçirdik.

Bazıları ise "Bölücüleri Meclis'e taşıdı," diye eleştirdi sizi...

Tabii biz onlara "Partimize gelin, MKYK'ya girin, sizi aday yapalım," dediğimizde birçok kimse DEP'le ittifak yaptık sandı. Halbuki öyle yapmadık. Bizim kararlarımızda DEP'le ittifak sözü yok. Biz sadece onları partiye aldık ve partiye girdikten sonra da tabii bir kısmını aday yaptık. Onlar eskiden DEP'liydi, ama artık DEP'li değillerdi. Nitekim DEP ayrı olarak devam etti ondan sonra... Onlarla gelen bazı arkadaşlarımız da bizimle kaldı; bakanlık yaptılar. Biz DEP'le ittifak yapmadık, ama bizim adaylarımız arkadaşları olduğu için DEP, seçimde onları destekledi.

Erdal İnönü 1991 seçim kampanyasında...

Ama bu konu, sizin üstünüze yapıştı kaldı.

Siyasette öyle oluyor. Yapmadığın hareketler bazen çok övülüyor. Bazen de sorumlu olmadığın hareketler yergi alıyor. Onu kontrol edemiyorsun.

Gelenlerin siyasi görüşlerini araştırmadan adaylığını kabul etmeniz hata mıydı?

O 2-3 kişinin adaylığını kabul etmesek belki bu iş başımıza gelmezdi; ama o şartlarda kabul etmemeye imkân yoktu. Sonradan olan olaylara bakarak "Hata yapmışım," demenin faydası yok. O günlerde bunun hata olduğunu düşünmedim.

Bugün hatalı olduğunuzu düşünüyor musunuz?

Valla bence hata değildi; iyi niyetle yapılmış bir şeydi. Onlar eğer o aşırı hareketlere girişmeselerdi bir kazanç olurdu. Bizim parti de demokratik istekleri söylemeye devam ederdi.

Mesela daha önce bizim milletvekillerimizden biri "Güneydoğu'daki insanlara haksızlık ediliyor," diye bir demeç vermişti. Epey eleştiri almıştı, ama sonra yatışmıştı ortalık. Ben de "Böyle haksızlıklar yapılmamalıdır. Kimsenin Kürt yahut Türk doğması kendi elinde değildir. Doğduğu yeri seçmek de elinde değildir, ama beraber yaşamak elindedir. Biz, ancak onu yapabiliriz," diye, daha müsamahalı bir şekilde yaklaşmıştım. Meclis de onu kabul etmişti sonunda... Dolayısıyla "O şekilde devam ederiz," diye düşünüyordum.

Onlar bizde kalsalardı, o aşırı hareketleri yapmasalardı, sonunda onlar da biraz yumuşardı, bir partide beraber yaşamanın mümkün olduğunu da göstermiş olurduk.

Hâlâ bu sorun çözülmüş değil, ama umarız ki beraber yaşamak devam edecek. Nasıl devam edecek? Böyle beraber olarak devam edecek. Şimdi buna çok uzağız. Şimdi ayrı ayrı partiler var, "Ayrı partiler olarak devam edelim," deniyor. İnşallah ederiz, bakalım.

Türkiye'nin bir Kürt sorunu olduğunu kabul ediyorsunuz ama değil mi?

Tabii... Kürt kökenli vatandaşlarımızın ağırlıkla Güneydoğu'da yaşamasından kaynaklanan bir sorun olduğuna şüphe yok. Hâlâ da çözülmüş değil... Ama "Kürt sorunu" dediğiniz zaman, sanki sadece Kürt oldukları için bu sorun çıkıyor havası doğuyor. Oysa orada başka kökenli insanlar da var ve bölgede herkesin paylaştığı, tarihten gelen bir sorun var. Onu dikkatli ve duyarlı bir şekilde çözmek lazım. Bu, ancak müsamaha göstererek, birlikte yaşamayı destekleyerek, zaman içinde çözülecek bir şey... Farklılıkları koruyarak beraber yaşamak kolay bir şey değil... Bugün İngiltere'de hâlâ İskoçya'yı ayrı devlet yapmak isteyen bir parti var. Ama artık alışmışlar, onlar seçimde bu taleplerini söylüyorlar, destekleyenlerden oy alıyorlar. Bunu yapmak kolay bir şey değil... Onun için, konunun ciddi olduğunu, zor olduğunu bilmek, ama iyi niyetle, zaman içinde çözülmesine gayret etmek gerekir.

Nasıl bir çözüm öngörürsünüz?

Benim buradaki düşüncem, böyle sorunların müsamahayla, hoşgörüyle çözülebileceği... Aynı ülkede yaşarken birbirimizin doğuştan gelen farklılıklarına saygı göstermeliyiz. Anlamalıyız birbirimizi... Kürtçe konuşuyor diye kötü gözle bakmamalıyız. Herkes, anadilini konuşmakta serbest olmalı. Ama tabii devletin resmi di-

li var; uygarlık dili var; herkes onu konuşmak, öğrenmek zorunda...

1990'da SHP'nin "Kürt Raporu" yayınlandı. Çok önemli açılımlar getiriyordu. Ona siz önayak oldunuz zannediyorum.

Arkadaşlar yazdılar, ben destekledim. Bizim fikrimiz o raporda söylediklerimizdi. Hâlâ da öyle olmaya devam ediyor. Tabii PKK'yı bitirmeye çalışıyorlar. Bitirse iyi de; işte bitmiyor. Zaten o bitse de Kürt kökenli vatandaşlarımızın kendini rahat hissedeceği ortam sağlanmalı.

Cumhuriyet'in ilk dönemlerindeki uygulamaların sorunun büyümesine katkısı olmuş mudur?

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde, kimsenin Kürtçe konuşması yasak değildi. Kürtçe konuşuyorlardı; milletvekili oluyorlardı. Her yüksek makama gelebiliyorlardı. Dolayısıyla bir mesele değildi.

Kürtçe konuşmayı askerler 12 Eylül döneminde yasak ettiler. Sonradan o yasak Özal döneminde, bizim de gayretimizle kalktı. Öyle bir yasak olması işi karıştırıyordu.

Tabii devlet kurulurken Kürtler-Türkler öyle ayrı etnik farklılıkları ortaya çıkarıp "ikisi beraber devlet kurdular" gibi bir yaklaşımda olmamışlar. Kurtuluş Savaşı'nda Türkler öncülük etmiş, Kürtler de katılmış. Katılmayanlar, isyan etmek isteyenler olmuş, onlara imkân verilmemiş. Ve Türkiye Cumhuriyeti kurulmuş. Oradan gelen üniter bir yapı var. Bunu korurken dikkat etmek gerekir. Ama bence bunu koruyarak da Kürt kültürünü yaşatmak mümkündür. Başka ülkeler bunu yapıyorlar. İngiltere'de, Fransa'da olduğu gibi bizde de olabilir diye düşünüyorum. Ama bu da kolay bir şey değil.

Özal "Federasyon bile tartışılabilir," demişti. Sizin bir siyasal model öneriniz var mı?

Özal onu dedi, ama bütün mesele oraya nasıl geçeceksiniz? Oraya bir zıplama ile geçseniz mesele kalmaz, ama o geçiş esnasında büyük sürtüşmeler yaşanacaktır. Onun için ben onu göze almadım. Siyasette de öyle bir şey söylemedim. Ama "Üniter yapımızı koruyarak hoşgörü geliştiririz," demiştim. Tabii yeter mi, yetmez mi bilmiyorum; o zaman yetiyordu, ama çok tahrik edilirse yetmez hale gelir mi bilmiyorum.

Şimdi fazla ilerlemiş değiliz, ama gelişmeler oldu. Kürtçe serbest kaldı, Kürt kültürü serbest, ama PKK terörü hâlâ devam ediyor. Daha hiçbir problem çözülmüş değil...

Bugüne kadar Türkiye'nin sorunu kültürel ya da siyasi değil, askeri boyutuyla görüp çareyi hep orada araması, çözümü askerlere havale etmesi de çözümü geciktirmiş midir?

Tabii karışık, zor bir problem... Çok dikkatle çözülmesi gereken bir problem... Kolay bir çözümü yok. Dediğim gibi birdenbire federasyona geçemeyiz. Sonra güvenlik meselesi de yok değil; çevremize bakıyoruz, güvenliğimizi bozmak isteyen pek çok unsur var. Dolayısıyla Atatürk'ün daha sağlam bir rejim kurmak, güvenliği sağlamak, toplumu üniter bir devlet çatısı altında toplamak istemesi normal... Başka çare yoktu sanırım. O bakımdan benim önerdiğim çözüm oydu:

"Kürt kökenli vatandaşlarımızın kendilerini evlerinde, ülkelerinde hissedecekleri bir ortam yaratmak."

Herkes birinci sınıf vatandaştır, kimse bu ülkede doğduğuna pişman olmamalı... Bunu sağlamak için ne

gerekiyorsa yapmalıyız. Birinin "Keşke ben başka yerde doğsaydım," demesi hoş bir şey değil. Bu, fakirlikten, zenginlikten başka bir şey. Yani kimse, yaşadığı ülkede kendini yabancı hissetmemeli... Veya kendisini öyle görenler olmamalı. O havayı yaratmalıyız. Benim gayretim o doğrultudaydı.

İsmet Paşa'nın Kürt kökenli olduğu söylenir. Öyle mi gerçekten?

Tabii çok geçmişe gidilirse ne çıkacağını bilmiyorum. Babamın babası, Kürümoğullarından... Onlar da Kürt olduklarını söylemiyorlar. Ama Bitlisliler... Bitlis'te de tüm Kürtler birlikte yaşıyorlar. Dolayısıyla çok geriye gidilirse belki ortak cet ortaya çıkar. Ama babam da bu soruna yumuşak yaklaşırdı. Tabii isyan falan kabul etmezdi, askere güvenirdi, ama insanları küçük görmezdi; herkesi birinci sınıf insan olarak görürdü.

Demirel'in Yardımcısı

"Demirel cesaret gösterdi, koalisyon teklif etti, kabul ettik"

1991 sonunda DYP ile koalisyon hükümeti kurdunuz ve Demirel'in Başbakan Yardımcısı oldunuz. Demirel'le nasıldı aranız? Nasıl çalıştınız?

Tam bir ahenk içinde çalıştık. Hatırladığım kadarıyla babam da Demirel'e saygılı, anlayışlı davranırdı. Tabii ki aralarında çekişmeler olmuştur; ama hatırladığım, ondan "iyi bir siyasetçi" diye söz ederdi. Gerçi liderken söylediklerine çok da inanmıyordu, güvenmiyordu, ama düşman gibi de görmüyordu.

Benimle ilişkisi de saygılıydı. Meclis'te de birbirimizin aleyhinde pek öyle kırıcı sözler söylemedik. Saygılıydık. Hatta bir şey hatırlıyorum:

1991 seçimine girerken bizim Yorum Ajans karikatürümsü bir dizi hazırlamıştı. "Diğer partilerin hepsi

birbirine benzer; biz farklıyız," şeklinde... Bir matruşka dizisiydi. Özal ve Demirel'i de karikatürize ederek bir seri yapmışlardı. Bana gösterdiklerinde baktım ki Demirel'i çok korkunç yapmışlar, "Yapmayın! Yine karikatür olsun, ama daha sevimli olsun, dedim. Onu düzelttiler sonra... Bunu söylerken ileride koalisyon yapacağız diye bir fikrim yoktu, ama sonra öyle oldu. Ve sıra koalisyon kurmaya geldiğinde Demirel gayet dürüst davrandı. Gerçi birkaç gün sürdü o pazarlık... Hangi bakanlıkları alacağımız üzerine epey konuştuk arkadaşlarla...

Tereddüt ettiniz mi Demirel'le koalisyona girmekte?

Hayır etmedim. O zamana kadar hep muhalefetteydik. Şimdi iktidar olma şansı doğmuştu. Gerçi sonradan "DYP'ye stepne olmayı kabul ettiniz. Yakışır mı size?" diyenler oldu, ama ne yapalım, seçim sandığı böyle çıktı.

Erdal İnönü Meclis'te...

Aslında Meclis'in açılışında Kürtçe yemin eden arkadaşlar filan tam o koalisyon görüşmeleri sırasında olmuştu. Böyle bir olay olunca ben kendi kendime "Eyvah! Herhalde Demirel bizimle koalisyon kurmaya çekinir," dedim; ama öyle bir şey yapmadı. Cesaret gösterdi, koalisyon teklif etti, biz de kabul ettik. Ondan sonra o koalisyon kuruldu. Hükümette görev yaptık, çok da faydalı görev yaptık düşüncesindeyim. Ben fazla bir şey yapmıyordum, ama 11 bakan arkadaşımın hepsi önemli görevler yaptılar. Milli Eğitim Bakanlığı'nı alamadık, ama onun dışında Dışişleri Bakanlığı'na ben Sayın Hikmet Çetin'i önerdim; o da memnun oldu. Hatırladığım kadarıyla bakanlık önerdiğim bütün arkadaşları memnuniyetle hemen kabul ettiler. Hepsi de iyi çalıştılar. Abdülkadir Ateş Turizm Bakanı, Onur Kumbaracıbaşı Bayındırlık ve İskân Bakanı oldu. Onur Bey Erzincan depreminin yaralarının sarılmasında çok başarılı oldu. Erman Şahin arkadaşımız da öyle... Kültür Bakanlığı'nı Fikri Sağlar almıştı, çok önemli işler yaptı. Sanayi ve Ticaret Bakanı Mehmet Tahir Köse keza... Adalet Bakanı Seyfi Öktay en başarılılardan biriydi; önemli yasalar geçirdi.

Kadından sorumlu Devlet Bakanlığı'na Güler İleri adında bir hanım getirmiştik. Sonra onunla ilgili bir talihsizlik oldu. Yeni bir siyasetçiydi. İyi niyetle çalışıyordu, ama bir acemilik yaptı. Özel bir çiçek parasını Bakanlığa ödettiği ortaya çıktı. Gazeteye yansıdı. Ben de rahatsız oldum. "Sen vazgeç," dedim. O da benim isteğim üzerine ayrıldı bakanlıktan... Türkan Akyol'u getirdik. Ondan da memnun olduk.

Demirel'i başbakanlıkta nasıl gözlediniz?

Tabii önceden başbakanlık tecrübesi vardı. Herkesi iyi yönetiyordu. Herkese fırsat veriyordu. Düzgün dav-

ranıyordu. Bizimle de münasebetleri gayet iyiydi. Her Bakanlar Kurulu'ndan evvel ikimiz bir araya geliyorduk. Biraz konuşuyorduk. Sonra Bakanlar Kurulu'ndaki meseleleri beraber çözüyorduk. Çalışmalarımız her zaman verimli oldu. Bakanlarımıza da saygılı davranıyordu. Mesela Erzincan depremi sırasında Kumbaracıbaşı'yla sık sık konuşuyordu. Erman Şahin'le, Hikmet Çetin'le çok yakın temasları oldu.

Anlaşamadığınız noktalar oldu mu?

Anlaşmadığımız olmuyordu da, bir iki konuyu gündeme getirmedi bir türlü... Mesela bir Denizcilik Bakanlığı meselesi vardı; o bir türlü gelmedi. O işlere Devlet Bakanı İbrahim Tez bakıyordu. Ama denizcilik işleri için bakanlık kurulamadı. Çalışma Bakanı Mehmet Moğoltay'ın istediği bir yasa da gelmedi hatırladığım kadarıyla... Böyle vaat ettiğimiz bir iki yasayı getiremedik. Enflasyon artmadı biz hükümetteyken, ama tam düşüremedik de... Mali ve ekonomik işlere Demirel bakıyordu. Özal'ın bıraktığı mirası, ekonomik ilkelere uydurmaya çalışıyordu.

Cumhurbaşkanı Özal'la ilişkiniz nasıldı?

İyiydi. Gerçi daha evvel "İndireceğiz," falan demiştik, ama hükümet kurulduktan sonra o konu gündeme gelmedi. O da biraz daha dikkatli davrandı. İyi geçiniyorduk. Köşk'te bir iki toplantı oldu hatta... Özellikle Güneydoğu sorunları için bizi toplantıya çağırdı. Demirel'le beraber gittik, konuştuk. Birbirimizle kavga etmedik.

Cumhurbaşkanlığını Düşündüm Ama...

Özal'ın ölümünü nerede öğrendiniz?

Batı Anadolu'da bir ile geziye gidiyorduk. Özal'ın ölümünü yolda öğrendik. Tabii sürpriz oldu. Demirel'le konuştuk. Hemen geziyi yarım bırakıp Ankara'ya döndük.

DYP Demirel'i aday gösterdi. Siz aday olmayı düşündünüz mü?

Tabii ben o zaman düşündüm; benim aday olmam mümkündü. Ama Meclis'te çoğunluk DYP'deydi. Ben aday olursam Demirel'le rakip olacaktık. Yani DYP desteklemeyecekti. Ancak öteki parti gruplarının, ANAP'ın, Refah Partisi'nin desteklemesiyle seçilebilirdim. Fakat o zaman da Refah Partisi'nin desteğiyle seçilmiş olacaktım. Bu hoşuma gitmedi. Onu göze alamadım. Doğru bir şey yapmış olmam, diye karar verdim kendi kendime... Yani kısa sürdü cumhurbaşkanlığını düşünmem...

Demirel'in yerine Tansu Çiller geldi. Onunla nasıl çalıştınız?

Zorlanmadık. O da çok becerikli bir siyasetçiydi. Bakanken bazı önerilerimize "Enflasyon yükselir," diye karşı çıkıyordu. Tuttuğunu koparan bir hanımdı. Demirel'le yürürken hemen yanına gelirdi; ben arkada kalırdım. Hep kendini öne çıkaran bir havası vardı. Başbakan olmayı da istiyormuş demek... DYP kurultayı öncesi iyi bir kampanya yaptı ve seçildi. Ondan sonra ilişkilerimiz normal oldu; ama 3 ay sonra ben bırakmaya karar verdim.

"Tansu Çiller tuttuğunu koparır bir hanımdı"

Ben Başbakan Olsam Sivas'ı Kontrol Ederdim

Haziran'da siyaseti bırakma kararınızı açıkladınız Temmuz'da Sivas katliamı yaşandı.

Tabii o talihsizlik oldu. Çiller'in başbakanlığa başladığı günlerdeydi. Ben başbakan yardımcısı ve devlet bakanıydım. Hatta bir ara Çiller seçilinceye kadar Başbakanlığa ben vekâlet etmiştim. O dönem *Şeytan Ayetleri* meselesinden dolayı cami çıkışı gösteriler oluyordu, ama polis hazırlıklı olduğu için önlüyordu. Aynı şey Sivas'ta olmadı. Yani polisin hazırlığı orada yeterli olmadı. Eğer ben vekâlet etseydim Sivas'ı da kontrol ederdim, ama benim vekâletim bitmişti. "Başbakan var" diye düşünüp İstanbul'a gittim. Araştırma kurumları bana bağlıydı. Epey zamandır gitmek istediğim Çekmece'deki Nükleer Araştırma Merkezi'ni ziyaret ediyordum.

Öğleye kadar nükleer merkezi gezdim. Öğleden sonra saat 2-3 civarında Özel Kalem Müdürüm Uğur Büke geldi; "Sivas'ta bazı olaylar oluyormuş," dedi. Ben de "Sorun bakalım, ne oluyormuş?" dedim. Sonra gezi bitti. Saat 4 oldu. Müdürün odasına gittik. Valiyi aradım.

Kendisini önceden tanıyordum. Başbakan yardımcılığım döneminde bana danışmanlık yapmıştı. Çok iyi niyetli birisiydi, ama iyi niyeti fazla geldi; daha sert olması gerekiyormuş.

Vali, İstanbul'dan gelen sanatçılara tepkiler olduğunu söyledi. "Camiden dağılanlar, onların toplantı yapacakları yere yürümeye kalkıştılar. Mani olduk. Bu defa buraya geldiler, Valiliğin önünde bağırıp çağırıyorlar. Ama kontrol ediyoruz. Sonunda dağılacaklar merak etmeyin," dedi.

Ben bu defa Ankara'yı aradım. Başbakan'la konuştum. O da aynı şeyi söyledi; "Kontrol edeceklermiş," dedi.

Sonra içim rahat etmedi, bir daha aradım Valiliği... Vali, "Uğraşıyoruz, ama kontrol edemiyoruz. Askerden yardım isteyeceğim," dedi.

O arada Aziz Nesin sizi aramış galiba...

Bana bir milletvekili arkadaşım söyledi, "Aziz Nesin oradaymış, kendisiyle konuşun," dedi. Onun üzerine onu kaldığı otelde bulduk.

Dedi ki:

"Otelin önünde toplandılar. Bağırıp çağırıyorlar. Bunlar tehlikeli insanlar... Gerekeni yapın. Askere söyleyin, gelsinler, bunları dağıtsınlar."

Panik halinde miydi?

Pek panik halinde değildi ama acilen önlem alınmasını istiyordu.

Ben tekrar arayıp bunu söyledim Başbakan'a... "Kontrol edemiyorlarmış. Bir şey yapın," dedim.

Onun üzerine İçişleri Bakanı, "Ben oraya gidiyorum. Askerler de yardım edecek" dedi. Baktım Bakan

gidiyor, Başbakan da takip ediyor. Yapacak bir şey yok. Ankara'ya gideyim," dedim.

Yani bu kadar büyüyeceğini tahmin etmediniz?

Hayır. Kontrol ediliyor diye düşündüm. Gerçi gitmeye karar versem herhangi bir şey değişmezdi; ben gidinceye kadar yine olan olacaktı, ama daha değişik hale gelirdi hiç olmazsa...

Neden bizzat devreye girmediniz?

Benim bir görev anlayışım var: Bu işe bakacak olan, İçişleri Bakanı... Başbakan da onu gönderiyor. O zaman benim gitmem bence gereksizdi. Ama siyasette öyle olmuyor işte... Siyasette gereksiz şeyler yapmak, gösteriş bakımından zorunlu oluyor. Ben onu yapmadım, Ankara'ya döndüm.

Ankara'ya döner dönmez meydanda beni karşıladılar. "Felaket, dediler, "Sivas'ta olay oldu. Oteli yaktılar. Birçok kişi öldü."

"Aziz Nesin ne oldu?" diye sordum.

"Kurtuldu," dediler.

Tabii aslında diğerlerinin ölümü de önemli, ama Aziz Nesin'le bizzat konuştuğum için önce onu sordum. Öbürlerini tanımıyordum.

Ondan sonra tabii büyük üzüntü oldu. Bakanlar Kurulu toplandı. Oraya gitmeye karar verildi. Ben gittiğimde yaralananlardan birisi, sanıyorum Metin Altıok henüz hayattaydı, ama çok zor durumdaydı. Hastanede onu gördüm. Ama yapılacak bir şey yoktu. Sonra kurtulamadı. O arkadaşı da kaybettik.

Askerin müdahale etmemesi çok tartışıldı sonradan...

Bir arkadaşım söyledi; "Böyle bir provokasyon olsun da ne yapacaklarını görelim" diye düşünenler olduğu konuşulmuş. Niye zamanında müdahale edilemediği tam anlaşılamadı. Valinin yeteri kadar sert davranmadığı görülüyordu, ama vali de "Ben yardım istedim, asker gelmedi," diyordu. Sonra vali için soruşturma açtılar, bir şey çıkmadı, görevine devam etti.

"Sivas'ta olenlerin cenazesinde aleyhinde bulundular. Duygusal bir davranıştı, anlıyordum. Sesimi çıkarmadım"

Sivas Katliamı, Hükümetin Ortak Sorumluluğuydu

Siz sonradan çözebildiniz mi olayı?

Hayır, çözemedim. Bir ihmal var, ama nereden kaynaklandığını anlayamadım. İnsan düşününce "Orada yeterince güçlü bir komutan ya da vali olsaydı müdahale edip durdururdu," diyor ama öyle olmadı anlaşılan... "Oradakilerin bir zaafı, acıklı sona sebep oldu," sonucu çıkıyor. Konuştuğum deneyimli eski valiler, mesela Cezmi Kartay söylemişti, "Böyle bir şey olunca başından durdurmak gerekir. Kalabalığı serbest bırakmak olmaz. Kalabalık olunca hemen kontrol altına almak gerekir. Ne yapılacaksa yapıp elinden gelen her türlü çareyi kullanarak kalabalığı kontrol etmek zorundasın. Yoksa ne yapacakları belli olmaz," demişti. Sonradan onun dediğinin doğruluğu anlaşıldı. Yani oradaki yerel yönetim, o bakımdan bir zaaf gösterdi.

Cenazede size tepki gösterdiler. Üzüldünüz mü?

Tabii orada aleyhimde bulundular. Cenazeleri taşıyanlar bize dönüp "Hükümet istifa!" diye bağırıyorlardı.

Biz istifa edersek hiç onların lehine olmazdı, hatta daha beter olurdu, ama o duygusal bir davranıştı, anlıyordum. Sesimi çıkarmadım. Sonuna kadar bekledim orada...

Bugün baktığınızda hükümet açısından bir hata görüyor musunuz?

Hükümet acemilik etti. Ama tabii ondan önce oradaki yönetim acemilik etti. Hükümet de belki daha sıkı temas etseydi, İçişleri Bakanı Vali'ye "Ne yap yap, durdur," deseydi, daha farklı olabilirdi belki...

Demirel cumhurbaşkanıydı. O da duydu bu olayları muhakkak... Ankara'daki herkes duydu, ama olacakları önceden fark edemediler. Bu tür olaylarda göstericilerin üstüne yürürseniz, bir olay çıkabilir. Anlaşılan, "Bir olay çıkmasın," diye bir çekinceleri, korkuları vardı. Belki "Biz sorumlu olmayalım, diye çekindiler. Ama birisinin sorumluluğu alıp önde durması gerekirdi; bunu kimse yapmadı. O bakımdan hükümetin ortak sorumluluğu var diye düşünüyorum. Ben de hükümetteydim, o bakımdan benim de sorumluluğum var. Gerçi ben uzaktaydım, bir şey yapmak için en zor durumdaydım, ama sonuçta hükümetteydik hep beraber. Demek ki anlayamadık böyle bir şey olacağını; tahmin edemedik. Zamanında müdahale edemedik. Oradaki durumu engelleyememek, birtakım masum insanların ölümüne sebep oldu; acıklı olan o... Onu affetmedi bizim partililerimiz... Ne zaman bir toplantıya gitsem "Sivas'ta katliamı niye durdurmadınız?" diye suçluyorlar. Ben de bunu anlatıyorum baştan sonuna kadar... Bir şey söylemiyorlar, ama benim gerekeni yapmadığım, hata ettiğim şeklinde bir izlenim hep devam ediyor. Çünkü kendi canları yandı. Sivas'ta zarar görenler, ölenler, zulüm görenler beni se-

ven insanlardı, sosyal demokrat insanlardı. Bir kısmı Alevi idi. Tabii Aleviler, onları seven birisi başbakan yardımcısı iken kendilerine hiçbir kötülük gelmeyeceğini düşünüyorlardı. Öyle bir beklentileri vardı. Onları seven birisi iktidardayken bu iş nasıl oldu, onu bir türlü anlayamıyorlardı. O yüzden de bu talihsiz sonuçtan dolayı beni affetmediler. "Senin bizi koruman gerekirdi, niye korumadın?" dediler hep...

Oysa korumam için olayı önceden bilmem gerekirdi. Bu tartışmaların yapıldığı dönemde oraya gidip toplantı yapacaklarını bana önceden söyleselerdi, elbet bir çaresine bakardım, en baştan önlem alırdım. Valiyle konuşurdum evvelden; "Aman dikkat edelim, böyle bir şey olmasın," derdim.

Hükümetten Çekilme Kararı

Haziran 1993'te siyaseti bırakma kararınızı açıkladınız. Neden?

Zaten eskiden beri siyasette kalmak düşüncesinde değildim. Fırsat doğdu. Demirel ayrıldı, yeni bir düzen kuruluyordu, "Ben de artık bırakabilirim," diye kendi kendime karar verdim.

Demirel ve Çiller ne dediler?

Çiller ayrılmamı istemedi. Demirel de duyunca "Aman ayrılma," dedi. Ama "Benim açımdan bu kadarı yeter. Bırakın eski yaşantıma döneyim," dedim.

Eylül'de kurultay oldu ve genel başkanlığa aday olmadınız.

Evet. Karayalçın seçildi. O zaman CHP tekrar açılmıştı. Baykal yönetiminde bizden ayrı olarak devam ediyordu. Karayalçın bu iki partiyi birleştirmeye çalışıı. SHP, CHP'den büyük olan partiydi. Birleşmek için ara-

larında konuştular. "Kurultay yapalım birleşelim," kararı aldılar.

Orada bir iki dramatik olay oldu: Önce birleşmiş partinin genel başkanı kim olsun tartışması çıktı. Bizim HP ile birleşmemizde genel başkan, doğal demokratik seçimle seçilmişti. Bu birleşmede ise bunun için vakit yoktu. Her iki partinin de genel başkanları vardı. Bunda anlaşamadılar. Önce Baykal'la Karayalçın konuştular. Karayalçın "Biz anlaştık. İkimiz de olmayacağız. Ya siz ya Gürkan olacak," dedi. Ben istemiyordum. Disk kayması nüksetmişti. Evden çıkamıyordum. "Gürkan olsun," dedim. Karayalçın "Yok, biz sizi istiyoruz," deyince güçlük çıkarmadım, ama iş oraya gelmedi. Anlaşıldı ki Baykal böyle bir anlaşmaya razı değil; kendisi adaylığını koymak istiyor. Onun üzerine iş sarpa sardı. Tekrar konuştular. Bu defa da partinin isminde tartışma çıktı. Hatta anlaşamadıkları için kimse kurultaya gitmedi. Böyle gayet garip bir görüntü oldu: kurultay günü televizyon, salonu gösterdi; kimse yok içeride... Oyle bir fiyasko...

Galiba onun üzerine bir araya gelip Hikmet Çetin ismi üzerinde anlaştılar. Ben de partinin ismi için fikrimi sorduklarında "CHP olmalı" dedim. Nedenlerini de söyledim: "Biz başından beri CHP'nin devamı olarak ortaya çıktık, ama ismini alamıyorduk. O zaman yasaktı, şimdi fırsat doğunca CHP ismini almak normaldir," dedim.

"Biliyorum, şimdi CHP'nin başında Baykal var. İki parti CHP adı altında birleşince o tekrar genel başkan yapılacakmış gibi bir hava çıkacak. Ama o, sizin sorununuz. Artık kendiniz bir şekilde çözerseniz. Bu durum CHP ismini almaya engel değil," demeye getirdim.

Ve bu açıklamanın faydası oldu sanıyorum. Kurultay yapıldı ve orada büyük çoğunlukla CHP ismini al-

maya karar verdiler. Ondan sonra da Hikmet Çetin genel başkan oldu.

Siz de bu değişiklikten sonra 1995'te dışişleri bakanı oldunuz. Siyaseti bırakmaya hazırlanırken niye Hariciye'yi üstlendiniz?

Aslında yazmaya ve üniversiteye dönmek istiyordum. Kendi kendime "Artık siyaset yeter" diye karar vermiştim. Önce genel başkanlığı bıraktım; onun sonucu başbakan yardımcılığını bıraktım. Ama milletvekilliğim devam ediyordu. Hikmet Çetin genel başkan ve başbakan yardımcısı olunca dışişleri bakanlığını bana önerdi. Aslında o zamanlar artık kabul etmemem gerekirdi. Ama dedim ki "Madem öneriyor, tamam dışişleri bakanlığı da yapayım."

"Hikmet Çetin Dışişleri Bakanlığı'nı önerdi, 'Tamam onu da yapayım' dedim"

Dışişleri Bakanı Erdal İnönü Slovakya'da...

Dışişleri nasıl bir deneyim sağladı size?

Valla iyi bir deneyimdi. Memnundum. Büyükelçiler, Dışişleri erkânı beni iyi kabul ettiler. Zaten bakan olur olmaz hemen bir dış seyahate çıktım. O günlerde ordumuz Kuzey Irak'a girmişti. Basınımız da PKK'yla mücadelede halkın maneviyatını yükseltmek için o harekâtı çok büyük göstermişti. Sanki Irak'ı işgal ediyormuşuz gibi bir hava doğdu. Tabii o hava Batı Avrupa'yı ve Amerika'yı telaşa düşürdü. "Ne oluyor? Türkiye, Irak'ı işgal mi edecek?" kaygıları başladı. Benim ilk görevim

de, Batı Avrupa'ya, Fransa'ya, Almanya'ya, Belçika'ya, Hollanda'ya gidip oradaki dışişleri bakanlarına bu işin esasını anlatmak oldu. "Bizim yaptığımız, haydutların peşine gitmektir, yoksa toprak almak meselesi değildir," diye uzun uzun anlattım.

Siz o gezideyken bir Ayvaz Gökdemir skandalı yaşanmıştı, hatırlıyor musunuz?

Evet, biz Brüksel'deyken olmuştu. Brüksel'e Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi yetkilileriyle görüşmeye gitmiştim. O zaman Avrupa Parlamentosu'ndaki sosyalist grubun başkanı bir İngiliz hanımdı. Tam onunla görüşmeye giderken tanıdığım bir İngiliz milletvekili geldi ve dedi ki:

"Şimdi okudum ajansta, sizin bir bakanınız, Türkiye'de insan hakları üzerine temas yapan Avrupalı kadın milletvekilleri için 'Bu orospular ne diye Türkiye'nin işine karışıyorlar' demiş.

Bunu söyleyen arkadaşım, "Aman" dedi, "Şimdi mademki sen sosyalist grup başkanıyla konuşacaksın, bunlarla hiç ilgin olmadığını kesin olarak söyle..."

Sonra görüşmede İngiliz hanım önce beni soğuk karşıladı.

"Ben bu konuşmanın tamamıyla aleyhindeyim. Tamamıyla yanlış bir iş... Biz o fikirde değiliz," dedim. "Bir defa, aslı yok söylediğinin," dedim. Çok güldü kadın... Teşekkür etti. Ama tabii ne söylesem yüzünü ekşiterek dinledi. Yani o, oradaki görevimizi tamamıyla sabote eden bir beyanattı. Ona rağmen yine görevimi yaptım, konuştum. Akşam büyükelçilikteki yemeğe de bir kısım davetli gelmedi ve konu o yemekte de gündeme geldi tabii...

O yemekte bulunan bir büyükelçi, orada çok güzel bir konuşma yapıp ortamı rahatlattığınızı anlatmıştı bana...

Şimdi ne söylediğimi unuttum, ama ben daha yumuşak konuşuyordum; daha genel yaklaşım gösteriyordum.

Bakanlığınız döneminde bizim diplomatlarla ilgili nasıl bir izlenim edindiniz?

Dışişleri, en seçkin bürokratlarımızın bulunduğu bir camiadır. Yabancı dil bilirler, yabancı ülkelerde bulunurlar, dünyayı bilirler. Zaten becerileri sayesinde sınav kazanarak camiaya girmiş, değerli insanlardır. Onlarla çalışmak bir zevktir. Büyükelçilerimizin hepsi, Türkiye'de de itibarı yüksek kişilerdir. İşlerini iyi yapıyorlar.

Kısa bakanlık dönemimde oldukça çok sayıda gezi yaptım. İngiltere'ye gittim. Sayın Demirel'le Orta Asya'ya gittik. Türkmenistan'a, Bulgaristan'a, Tunus'a gittim. Kıbrıs'a gittim. Batı Avrupa'daki bakanlar da hep saygılıydılar. Herhalde babamın ismini biliyorlardı. Onun için her yerde itibar gördüm.

Fransa'da Mitterand'la görüştüm. Daha sonra Gonzalez'le konuştum. Eylül'de Birleşmiş Milletler'e gittim. Orada pek çok dışişleri bakanıyla görüşmeler yaptım. Bütün bu ziyaretlerde ne konuşacağımızı büyükelçilerimizle daha evvelden konuşuyorduk. Müsteşarım Onur Öymen de çok yardımcı oluyordu. Onun için o gezilerde çok rahat ettim.

Bakanlığınız ancak Mart'tan Ekim'e kadar sürebildi.

Evet kısa sürdü, çünkü Eylül'de yine kurultay oldu ve Deniz Baykal genel başkan seçildi. Zaten daha evvelden Çetin'e "Siz istiyorsunuz diye Dışişleri'ni kabul et-

tim, ama siz ayrılırken bırakırım," demiştim. Çetin ayrıldı. Baykal dışişleri bakanı oldu. O arada ben de bıraktım.

Erdal İnönü Papa II. Jean Paul ile...

Tahmin etmiş miydiniz kurultayda Baykal'ın kazanacağını?

Evet. Görünüş oydu. Çetin iyi niyetiyle parti içindeki dengelere pek dikkat etmiyordu. Mesela il kongrelerinde Baykal'ı tutanlar seçiliyordu. Öyle birike birike sonunda kurultayda onu seçecek bir çoğunluk ortaya çıkıyordu. Eğer genel başkanlığa devam etmek istiyorsanız kongrelerin başında durmak gerekir; onu yapmıyordu. Onun için anlaşılıyordu durumun ne olacağı...

İlginç bir şekilde siz baştan beri siyaseti istemediniz, ama siyasette çok başarılı bir çizgi izlediniz. Baykal sizin döneminizde kurultay kazanamadı. Seçimlerde de hep iyi sonuçlar aldınız. Nasıl oldu bu?

Demek babamın genlerinden yetenek geçmiş. Siyasete istekli olmak başka mesele, yetenek başka... İnsan ilişkilerini anlayabiliyordum. Siyasette cesaret gerekli; cesaret ve yılmadan uğraşmak... O zaman insanlar da çok iyi niyetle destek oluyorlar.

Devam etseydiniz herhalde CHP çok farklı bir yerde olurdu.

Bilmiyorum. Evet. Ama ben kararlıydım siyaseti bırakmaya... Milletvekilliğim de bitti. Bıraktım. Seçime girmedim.

Girmediğiniz o seçimde Refah Partisi büyük patlama yaptı.

Evet. Sonunda onlar Çiller'le bir koalisyon kurdular. Ve ben tamamen siyasetle ilgimi kestim İstanbul'a döndükten sonra...

Dışişleri Bakanları Atina zirvesi-14 Nisan 1995..

Son çalışmalarını yaptığı Feza Gürsey Enstitüsü önünde...

Ankara siyasetinden sonra nasıl geldi size İstanbul'a dönmek?

Kurtuldum demedim, ama rahat bir yaşama kavuşmuş oldum. Artık görevimi yaptım, diye düşünüyordum. Anılarımı yazmaya başladım. Bir müddet sonra Sabancı Üniversitesi'ne girdim. Siyaset için 12 sene ara vermiştim üniversiteye... Orada bilim tarihi dersleri vermeye başladım. Bir de Feza Gürsey Enstitüsü'ne gitmeye başladım.

Anılarınızı yazdığınız dönemde sizi Meclis kütüphanesinde çalışırken görüyordum. Bir arşiv çalışması yaptınız galiba...

Evet, Meclis'te kütüphaneyi iyi biliyordum. Oradaki gazetelerden her dönemi tek tek inceliyordum. Ve oradan olayları hatırlamaya çalışıyordum.

Aslında babadan kalma, günlük not tutma âdetiniz de var, değil mi?

Evet, not tutarım genellikle, ama o en son dönemle ilgili not tutmamıştım. Yine de zor olmadı yazmak... Masaya oturunca insanın aklına bir çok şey geliyor. Kendimi zorlayarak yazdım.

"Masaya oturunca insanın aklına bir çok şeyler geliyor. Kendimi zorladım, yazdım"

"Şuna haksızlık etmeyeyim. Bunu daha sonra yazarım," dediğiniz oldu mu?

Pek öyle dedikodu zaten bilmiyordum. Kimseye haksızlık etmedim yahut kimseye özel bir ilgi göstermedim;

aklımda kaldığı kadarıyla olayların nasıl geliştiğini yazmaya çalıştım. Sonradan da kimseden "Aleyhimde bulundunuz," diye bir sitem gelmedi.

Gündelik hayattaki mizahi diliniz aynen anılarınızda da var.

Doğru. Bir mizahi bakışım var; olaylara baktığım zaman gülünecek tarafları görebiliyorum. Onu da söylüyorum bir şekilde... Kızdırmamaya çalışarak... Ama eninde sonunda kızıyorlar şüphesiz... İnsanlar kendileriyle alay edilmesinden hoşlanmazlar.

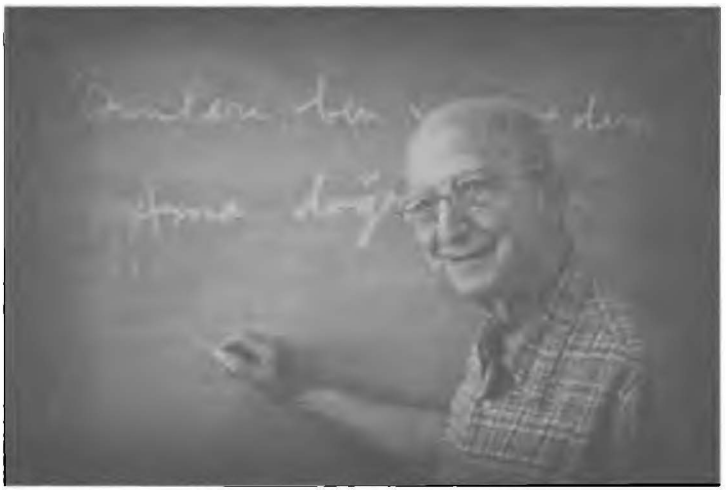

Feza Gürsey Enstitüsü'nde tahta başında.

Yalı Hikâyesi

2000'lerin başında tekrar siyasete girmeye niyetlendiniz ve oturduğunuz yalı haber oldu gazetelerde... Onun aslı neydi?

2001 yılında "Tekrar siyasete gireyim mi?" diye aklımdan geçti. Parti içinde Baykal'ın doğurduğu huzursuzluk üzerine yine bir istek oldu. O ara bir iki yurt gezisi yaptım; Güneydoğu'ya, Hatay'a, Bursa'ya gittim. Orada Türkiye'nin durumu üzerine konuşmalar yaptım. Yeni bir parti ihtiyacından söz ettim.

Ben o konuşmalarda safiyane bir biçimde, biri çıkar o partiyi kurar diye düşünüyordum. Tabii öyle bir şey olmuyor; ben konuşunca benim kurmam bekleniyor. Bunun üzerine ülkede sosyal demokratları toplayacak bir hareket olsun diye Tarhan Erdem gibi birkaç arkadaşıma "Bir parti kursak nasıl bir parti olur, düşünün bakalım. Bir de program, tüzük çalışması yapın," dedim. Onlar da bir şeyler hazırladılar, "Kimler olabilir?" diye konuşuyorduk.

Tabii bundan Baykal rahatsız olacaktı. Çünkü bu parti CHP'ye karşı olacak, ister istemez onun oyunu ala-

caktı. CHP, bunu önlemek için harekete geçti ve aleyhimde haberler çıkmaya başladı.

İşte gazetelere gönderdikleri uydurma haberlerden bir tanesi buydu. "Borç ödememek, hacizden kaçmak için yalıyı vakfa ait gösteriyoruz," diye bir haber...

Yalıyı ne zaman, nasıl almıştınız?

1970'lerin başında Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nden ayrılıp Boğaziçi Üniversitesi'nde çalışmak üzere İstanbul'a geldiğimde görmüştüm bu yalıyı... "Komodor Remzi Bey yalısı" diye biliniyor. Anadolu Hisarı'nda ikinci sınıf tarihi eser niteliğinde eski bir yalıydı. Babamın bize ayırdığı parayla yıllar önce Ankara'da bir ev almıştım. O evi sattım; yetmedi tabii... İstanbul'daki 2 kooperatif dairesini de satıp yalıyı alacak parayı bulabildim.

Eşim yıllarca uğraştı ve satın alışımızdan ancak 20 yıl sonra bu eski bina, kullanılabilir hale geldi. Biz de buraya taşındık.

1996 - Sevinç-Erdal İnönü çifti Kaş'ta...

Ben varlık sahibi olmayı sevmiyorum galiba; nasıl olsa eşimden önce öleceğimi tahmin ettiğim için yalıyı tapuda eşimin mülkü olarak kaydettirmiştim. Yani tapuda yalının sahibi eşim görünüyor.

Ama biz öldükten sonra ne olacaktı? Çocuğumuz da yok; kim bakacak? Bunun üzerine biz dünyadan ayrıldıktan sonra yalının tahrip olmadan varlığını sürdürmesi için de "Sevinç-Erdal İnönü Vakfı" diye bir vakıf kurmaya karar verdik. Yalıyı da vakfa hibe ettik. Bizden sonra yalı, "Sevinç ve Erdal İnönü Müzesi" haline getirilecek, orada bilimsel toplantılar düzenlenecek.

Haberlere yansıyan icra takibi konusu nereden çıktı?

Kayınbiraderlerim gemicilikle uğraşıyor biliyorsunuz. Biz de siyaset yıllarımdan önce, bu aile şirketine küçük ortaklar olarak katılmıştık. Şirketi küçük kayınbiraderim yönetiyordu. Onun başına bir talihsizlik geldi. Gemiler krediyle alınıyor. Borçları da zamanla ödeniyor. O arada uluslararası piyasada navlunlar çok düştü. Gemi nakliyeciliği para kazanamaz hale geldi. Kayınbiraderim kredi borçlarını ödeyemez olunca kardeşine kefil olan eşim de borçlu durumda kaldı. Eve haciz için icra memuru geldi. Ama yalının eşime değil, vakfa ait olduğunu öğrenince işlem yapmadı.

Basında haciz ihtimali karşısında yalıyı vakfa bağışlayıp icradan kaçırdığınız yazıldı.

Evet, CHP'de aleyhimizde olanlar, bu şekilde yayın yaptırdılar. Beni icradan mal kaçırmaya çalışan bir insan gibi göstermek istediler. Böyle bir şey yapmadım. İyi niyetli davranışımın ortaya çıkardığı beklenmedik sonuç-

lara katlanmak zorunda kaldım. "Kaçan bir şey yok. Vakıf kurduk. Kayınbiraderim de borçlarını ödeyecek zamanla," diye de anlattım.

Bir de önceki yıl içinde şirketteki ortaklık payınızın yükseltilmesini kabul etmenizi eleştirdiler.

Tabii aleyhimize bir hava yarattı onlar... "Büyük ortakmış" diye mal-mülk kaçırma isnatlarına gerekçe aradılar. Zor duruma düşmüş bir şirketteki hisselerin artırılmasına razı olmak kişisel çıkar peşinde koşmak değildir ki; tam tersine şirketin çalışıp borçlarını ödeyecek zamanı kazanması için risk almaktır.

5 Kasım 2001'deki konuya ilişkin açıklamanızda bu savunmayı yaparken "Tıpkı demokrasimizin hak etmediği durumlardan kurtulması için uğraşan insanlara yardım etmeyi kabul etmek gibi" diyorsunuz. Yani "Siyasette yaptığımı, ticarette de yaptım" demek istiyorsunuz.

O açıklamanın son 2 cümlesi ayrıca anlamlıydı. Hatırlatalım:

"Ülkenin önde gelen gazeteleri basit gerçekleri bu kadar saptırarak kamuoyunda sürekli yanlış izlenimler yaratmaya çalışıyorsa o ülkede 'çürümüş bir şeyler var' demektir. O zaman da o ülkenin insanları durumu düzeltmek için her çareye başvurarak gereğini yaparlar. Hatta 70 yaşını geçmiş insanlara parti kurdurup hiçbir şeyden çekinmeden arkalarından giderler."

Sonra ben parti kurmaktan vazgeçince o iş de unutuldu. Şimdi kayınbiraderim krediyi ödemeye devam ediyor. Yalı da eşimde...

Bu da siyasetin kirli yüzü galiba, öyle değil mi?

Siyaset mücadele gerektiriyor. O mücadelenin içinde de her türlü yaklaşım ortaya çıkıyor. Onu kabul etmek gerekir. Ona bir itirazım olmadı.

"Ölüm dinlenmektir. N'apalım, dinleniriz bir müddet...
Biraz da başkası uğraşsın artık.. "

Kitabınızda ölümle baş etmek üzerine ilginç saptamalarınız var.

Evet. Ölüm korkusu ciddi bir korku... İnsan genç ken ruhun canlılığı, yeni fikirler üretmesi sayesinde ölüm korkusuyla baş ediyor. Küçükken ben kendi kendime derdim ki: "Ölümden korkmaya gerek yok. Çünkü insan öldüğünü fark etmez. Ancak yaşadığını bilir. Dolayısıyla onun bakımından yaşam sonsuzdur."

O zaman bu beni tatmin etmişti. Ama yaş ilerleyince bu tatmin yetmiyor; o muhakeme yeterli olmuyor. Çünkü fark etmiyorsun ama sonunda öleceğini biliyorsun. "Yani ben de dünyayı anlamayacağım." Bu hoş bir şey değil. Düşününce insanı ter basıyor.

Ama zamanla insan ölümü bu sefer başka türlü kabul ediyor; çünkü vücut yoruluyor; "Ölmek, dinlenmektir" diyorsunuz. "Eh n'apalım, dinleniriz bir müddet böyle... Biraz da başkası uğraşsın artık," diyorsunuz.

Dolayısıyla ölmek korkunç bir şey, ama ölüm korkusu gençken ruhun kuvvetiyle, yaşlıyken de vücudun yorgunluğuyla yenilebiliyor. Çünkü yenemezseniz, aklınızı kaçırırsınız.

Fakat orta yaşta katlanmak zor oluyor.

Evet, en tehlikeli bölge, bu ikisi arasındaki dönem... En önemli etkiyi o dönemde yapıyor. Amerikalı psikolog William James'in *The Varieties of Religious Experience* diye meşhur bir kitabı vardır. Dinsel deneyimlerin çeşitlerini anlatır. Orada peygamberlerin hayatını inceler ve peygamberliği yorumlarken "Onlar, ölüm karşısında çaresiz kalmış, ölüm korkusunu yenmeye çalışan insanları dine ve kendilerine inandırarak bundan kurtarıyorlar," gibi bir şey ima eder.

Dolayısıyla ben de orta yaştayken "Dinler, peygamberler, insanları ölüm korkusundan kurtarmak için çıkıyor," diye düşünmüştüm.

Abinizi kaybetmeniz çok sarstı mı sizi?

Evet, abimi erken kaybettik. Ben ondan daha çok yaşadım. Aramızda 2,5 yaş fark vardır. Önce abim, eşini kanserden kaybetti; ona çok üzüldü. Kendisinde de bir

çeşit kanser vardı, ama oğlunun dediğine bakılırsa eşini kaybettikten sonra almamış ilaçlarını... Oğlu dedi ki: "Çok üzüldü. Artık onu hayata bağlayan bir şey kalmadığı kanaatine vardı ve kendine bakmadı." Onun için de eşinden 2-3 ay sonra kendisi öldü. Ona üzüldük tabii. 1-2 sene sonra da ben kanser hastalığına yakalandım. Lösemi benimki... Kan kanseri...

Nasıl ortaya çıktı?

Tesadüfen ortaya çıktı. Babamın şeker hastalığı vardı biliyorsun; yıllarca çekmişti. O yüzden hep kontrollü, dikkatli yaşardı.

Ben de "Acaba şeker hastalığım var mı?" diye bu işin uzmanı, değerli doktor olan Temel Yılmaz'la konuşmuştum yıllarca evvel... Bir şey çıkmıyordu, ama "Aman dikkat et," diyordu bana...

Sonra bir sefer kan aldığında "Başka bir şey gördüm," dedi. Önce inanmadı, bir daha başkasına kan aldırdık. Ondan sonra eşimle beni hastaneye çağırdı. Gittik. Orada kanser uzmanı bir de patolog hanım vardı. Benim analizi o yapmıştı:

"Sizin kan tahlilinizde akyuvarlar çok düşük çıktı. Kan değerleri bu kadar düşük olunca akyuvarlar mikroplara karşı koruma sağlayamıyor. Yani bağışıklığınız kalmıyor. Böyle yaşayamazsınız. Onun için kemoterapi yapmak gerekir," dedi.

Yani tam olarak "lösemi" demedi, ama sonradan anladım ki o anlam çıkıyor: Bu, lösemi demek...

"Peki yapalım. Nasıl yapılacak?" dedim.

Kemoterapide kuvvetli ilaçlar veriliyor. Bu ilaçlar zararlı hücreleri öldürüyor. Onları öldürürken yararlı hücreleri de öldürüyorlar. Onun için çok mukavemetsiz kalıyorsunuz. Dolayısıyla sizi izole etmek gerekiyor.

Tedavi süresince bir odada yaşıyorsunuz, dışarıyla temasınız olmuyor. Yanınıza gelenler eldivenle geliyorlar vs... Ondan sonra, kandaki akyuvarlar normale dönünce de ilaç tedavisi devam ediyor.

Bunun Amerika'da daha iyi yapıldığını söylediler. Kız kardeşim ve başka birkaç kişi daha aynı şeyi önerdi. Doktora söyledim, o da "Tabii gidin. Orada yeni ilaçlar olabilir. Onların daha çok hastası var," dedi.

Amerika'da bu konunun uzmanlarının bulunduğu 2-3 yer var. Bunlardan bir tanesi Houston Teksas'ta... MD Anderson diye bir hastane var. Kanser araştırma ve tedavi hastanesi... Doktorumuz orayla konuştu. Onlar da "Hemen gelsin," dediler Hemen üç-dört gün içinde gittik.

Orada bir gün Konsolosluk'ta kaldık. Ertesi gün hastaneye gittik. Dedikleri gibi bir odaya koydular beni... Orada ilaç vermeye başladılar.

Üç defa uygulanıyor bu tedavi:

Birinciden sonra dışarıyla temas imkânı oluyor. Ama bu ilk seferde benim kimseyle temasım olmadı.

İkinciden sonra konuşabiliyordum; eşim geliyordu yanıma...

Üç defa yaptılar. Ondan sonra çıktım hastaneden...

Çok az rastlanan bir lösemi türü olduğu yazılmıştı.

Buna "AML" diyorlar; "Akut Miyeloid Lösemi" yani... Daha evvel tedavi imkânı azmış, son yıllarda artmış.

Benim çocukluğumda lösemi öldürücü bir hastalıktı. Şimdi yüzde elli kurtulma şansı var, anladığım kadar...

Tedavi sürecinde moraliniz bozuldu mu?

Hayır, moralime bir şey olmadı, çünkü inandım bu tedavi şekline... Zaten moralden öte o ilaçlar yoruyor insanı... Tedavi bittiğinde kıpırdayacak halim kalmamıştı.

Daha da tam iyileşmemiştim, akyuvarlar hâlâ tam düzelmemişti. Ama doktor, "Bu halinize artık bir şey yapamayız. Türkiye'ye gidebilirsiniz. İyileşirsiniz umarım," dedi; ama tam belli değildi.

Geldikten bir müddet sonra tekrar tahlil yaptık ve baktık ki hakikaten düzeliyor. Meğer ilaçlar sonradan etki gösteriyormuş. Sonunda akyuvarlar normal hale geldi. Dolayısıyla tedavi başarılı oldu.

2007 sonbaharında Houston'da son fotoğraf-Hikmet Çetin, Mustafa Sarıgül ve Onur Kumbaracıbaşı İnönü'nün başucunda...

Yine de devam ediyorsunuz tedaviye?

Tekrarlama durumu var; onun için bir iğne yapıyorlar. Ama o, çok rahatsız etmiyor. O suretle işte 1 sene 2 ay oldu. Şimdilik hayattayım. Bundan sonra ne olacağı belli değil. Tekrar olabilir. Belki gene tedavi yaparlar, hep yapılır mı tedavi, bilmiyorum. Şimdilik iyiyim. Son günlerde akyuvarlar gene biraz düştü; minimum 4 olması gerekiyor, 2 civarında şimdi... Ama "2 de idare eder," diyorlar. Tabii daha düşerse o zaman gene tedavi gerekecek. Bakalım.

6 Haziran 2006 - Erdal İnönü'nün yaş günü...
Houston'daki hastanenin onkoloji bölümündeki stajyer doktor Gökçen Yıldırım'a kitap imzalıyor. (Yıldırım, Erdal İnönü'den 7 ay sonra tatil için geldiği İstanbul'da kalp krizinden öldü.)

Hastalık nasıl etkiledi hayatınızı?..

Doktor, "Kalabalığa girme," dedi. O zamandan beri cenazelere gitmiyorum. Mesela Ufuk Güldemir'e gitmek isterdim, ama enfeksiyon alırsanız, mücadeleniz zor oluyor, hatta olamıyor bile... Mesela geçenlerde kaybettiğimiz Dışişleri Bakanımız İsmail Cem bu şekilde enfeksiyondan öldü zannediyorum. Eğer akyuvarlar çok düşükse tedavi olmuyor.

Bir de "Üniversitede ders verme," dedi doktor... Ben de ders vermedim bu sene... Ama kitap yazmaya devam ediyorum. Osman Bahadır'la beraber *Türkiye'de Temel Bilimlerde İlk Araştırmacılar* diye bir kitap çıkardık.

Bir de 1923-1966 dönemi *Kimya Araştırmaları Bibliyografyası* hazırladım, bazı gözlemlerle... Şimdi astronomi için de bir bibliyografya hazırlıyorum. İstiyorum ki Cumhuriyet döneminde temel bilimlerde yapılan araştırmaları bir şekilde tanıtayım. Büyük bir keşif olursa onu herkes biliyor; hiçbir şey olmazsa onu da biliyorlar; ama çok önemli olmayan birtakım buluşlar yapılıyor, onları ancak uzmanları duyuyor. Araştırma da böy-

Etiler'deki evinde - "Doktor 'Kalabalığa girme' dedi, o zamandan beri cenazelere bile gitmiyorum"

le ilerliyor; sonunda önemli bir keşif yapılıyor. İşte bu yapılanları anlatmak istiyorum. Bunun yolu da, yayınlanan araştırmaları göstermek... Tabii hepsini yazmakla da başa çıkılmaz, ama bir dönem aldım; başlangıçtan 1966'ya kadarki tüm temel bilim araştırmalarını topladım. Onları yayınlıyorum. Yayınlarken de ondan sonraki döneme ait birtakım gözlemler yapıyorum. Uzman arkadaşlarımdan rica ediyorum. Onlar da değerlendirmeler yapıyorlar. Bu şekilde umuyorum ki Cumhuriyet döneminde 6 temel bilimdeki, kimya, fizik, matematik, yer bilimleri, jeoloji, biyolojideki araştırmaları tanıtan bir seri kitap olacak. Her bilim dalı için bir kitap... Araştırmaların listeleri var elimde; ama birtakım gözlemler yapmak gerekiyor. Onları yapmak için uğraşıyorum. Eğer çabuk ölmezsem, onları bitirmek istiyorum.

Bir gününüz nasıl geçiyor şimdi?

Çok erken kalkmam. Yedi buçuk, sekizde kalkıyorum. Eşimle beraber kahvaltı ediyoruz. Kahvaltıdan son-

ra ya Feza Gürsey Enstitüsü'ne yahut üniversiteye gidiyorum. Bugünlerde daha çok Feza Gürsey Enstitüsü'ndeyim, çünkü üniversitede ders veremiyorum sağlığım açısından... Ve Enstitü'de kitapları yazmak daha kolay oluyor.

Ayrıca şuradan buradan, kulüplerden, üniversitelerden konuşma yapmaya çağırıyorlar. En son Muğla Üniversitesi'nde, İzmir'de Yüksek Teknoloji Üniversitesi'nde konuşma yaptım.

Gün boyu Enstitü'de mi çalışıyorsunuz hep?

Evet eğer hasta değilsem...

Öğlen şekerlemeleri?

Onu yapıyorum. Enstitü'deki odamda, olduğum yerde kestiriyorum öğleden sonra...

Enstitü'nün önü ormanlık... Yürüyüş yapabiliyor musunuz?

Fırsat buldukça yürümek istiyorum, ama pek yürüdüğüm yok. Çok az...

Televizyonla aranız nasıl?

Akşam yemekten sonra televizyon seyrediyoruz eşimle beraber... Tabii iyi program nadir oluyor. Ancak çok ilgimi çeken bir program veya film olursa uyanık seyredebiliyorum; onun dışında daha çok uyuyorum televizyon seyrederken...

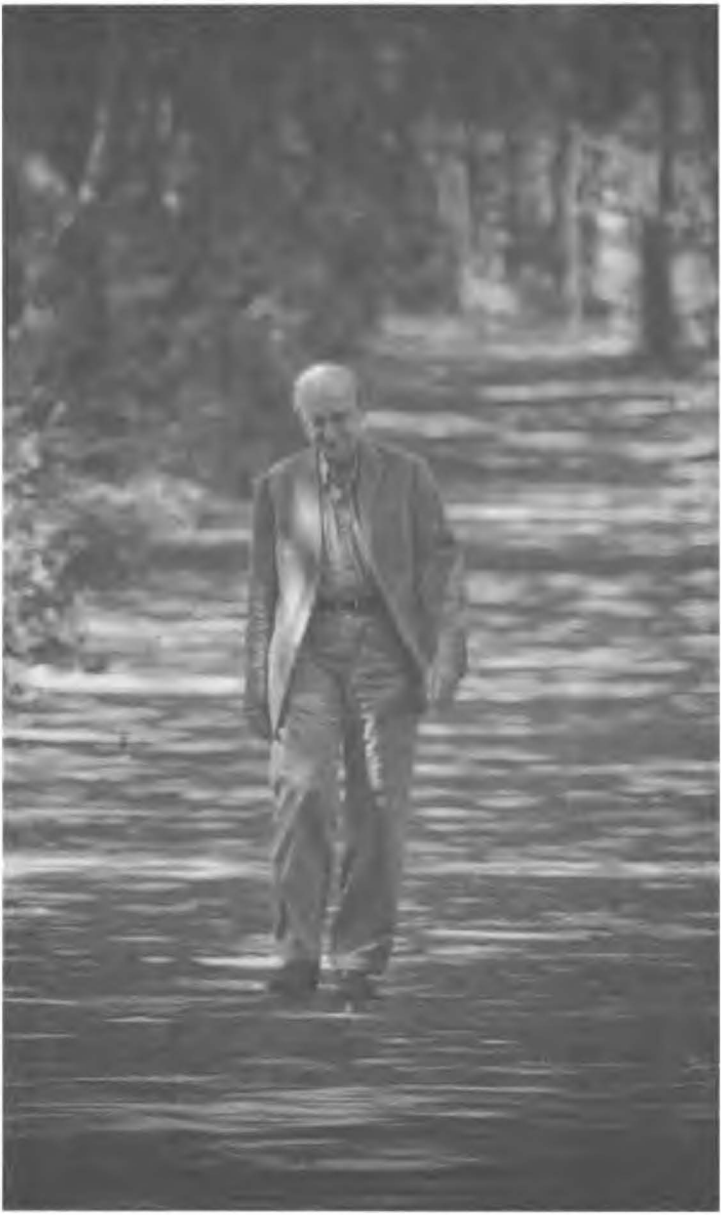

"Bilim ödülü alanları ben göremem ama, sen görürsün kuşkusuz..."

Ben Görmem Ama...

Bitirirken bir muhasebe yapsak... Ömrünüzü verdiğiniz iki uğraşta, bilim ve siyasette Türkiye'nin durumunu değerlendirmenizi istesem... Önce bilim...

Bilim açısından oldukça iyi bir yere geldik. Bundan sonra yapılacak şey daha da belli... Üniversitelerde, araştırma kurumlarında, araştırma yapmaya ağırlık vereceksiniz. Sadece öğretimin değil, araştırmanın da gerekli olduğunu, zorunlu olduğunu kabul edeceksiniz. Ve öğretim üyelerine fırsat vereceksiniz, zaman vereceksiniz, para vereceksiniz. Geçim sıkıntıları olmayacak. İstedikleri gibi öğretim, araştırma yapacaklar. Dünyayla temaslarını kuracaksınız. Devamlı buluşlar yapsınlar diye bekleyeceksiniz.

Bu noktaya büyük ölçüde geldik. Gerçi hâlâ üniversitelerimizde araştırma yapmayan insanlar var. Ama yapanlar da var. Araştırma yapılan iyi üniversitelerimiz var. Ve gittikçe artıyor verimleri... Batı'yla temasları da iyi durumda... Onun için inanıyorum ki gittikçe artacak araştırma birimlerimiz...

Ödül alanları ben görür müyüm bilmiyorum, ama sen görürsün kuşkusuz... Edebiyatta oldu, bilimde de

olacaktır. Çünkü bilimde ilerleme yolundayız. Tabii daha çabuk olsa iyi olurdu; ama kamuoyunda bu anlayış yok. Çünkü hâlâ Türkiye'de yapılan bir buluşun faydalarını görmüş değiliz. Bizim şimdiye kadar faydalarını gördüğümüz buluşlar, Batı ülkelerinde yapılmış buluşlardır. O zaman da vatandaş benimsemiyor. Halbuki burada, tanıdığı birisinin yaptığı bir buluştan yararlanırsa o zaman bilime daha çok saygı gösterecektir. Mesela televizyonlardaki mucit yarışmaları, bu anlayışın ilerlediğini gösteriyor. Desteklemek şart onları... Bunlar da bana gösteriyor ki biz artık bu yoldayız ve geri dönüşü yok.

Bir yandan da beyin göçü var ama...

Her zaman olacaktır; bunun çaresi yok... Batı Avrupa ülkelerinden de daha Batı'ya beyin göçü oluyor. Ondan korkmaya gerek yok. Yapılacak şey, Türkiye'de kalanların çalışmalarını daha verimli hale getirecek işler yapmak.'. Para vermek, zaman vermek... Öğretimi öne çıkararak araştırmayı köreltmemek... Yapılacak şey bu... Bunu artık öğrendik sanıyorum.

Siyaset?

Siyasette de mesafe aldık. Demokrasiye alıştık. Demokrasinin getirdiği zorlukları yenmek için uğraşıyoruz. Tabii ülkenin yapısı önemli... Ülkede homojen bir dayanışma olması gerekiyor. Demokrasinin rahat yürümesi için çoğunluğun önemli bir kısmının "Biz ayrılıp aşiret kuralım," hevesinde olmaması gerekir. O zaman alıştırarak daha iyi bir noktaya geliriz.

Tabii siyasetçilerin halk dalkavukluğu yapmak, demagoji yapmak gibi bir hastalığı var. Demokrasinin her

zaman en iyi insanları göreve getirmemek gibi zorlukları var; ama bunlar da aşılabiliyor zamanla... Buna karşılık demokratik düzenin büyük çoğunluğun eksikliğini görmek gibi bir gücü de var. Tehlike anlarında herkesi bir araya getirmek gibi bir kuvveti de var. O yüzden ben, demokrasimizin gittikçe ilerleyeceğine ve gelişeceğine inanıyorum. Bugünlerdeki sıkıntıları da bir şekilde atlatacağız diye bekliyorum.

Partiler sisteminde bir tıkanma yok mu?

Tabii yanlış yola giren partiler yok değil... Parti yönetimi kısır bir döngüye girerse, partiyi ufak bir grupla yönetmeye devam edip yeni insanlar almazsa o partiden hayır olmuyor. Ondan kurtulmak çok zor. Yönetimin ancak bir kurultayla, kongrede değişmesi gerekiyor. O da zaman istiyor. O arada başka partiler öne geçiyorlar. Özgürlük, serbestlik olduğu için hatalar kolay düzeltilemiyor. Ama öyledir diye rejimi bozmak da yanlış; çünkü o zaman da gene başka yerden çıkıyorlar. Oysa demokrasi içinde birisinin hatasını başkası düzeltebiliyor.

Avrupa Birliği perspektifine inanıyor musunuz? Cumhuriyet'in 100. yılında, 2023'te AB üyeliğine ne kadar yaklaşırız?

Avrupa uygarlığı içindeyiz; ben öyle görüyorum. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğundan beri, Osmanlı'dan başlayan havayı ileri götürerek Avrupa uygarlığı içinde yer almıştır. Avrupa Topluluğu değilse bile Avrupa uygarlığı... Okullarımızda okuttuğumuz dersler, sanatımız, tekniğimiz, bilimimiz, mimarlığımız, hepsi Batı'da geliştirilmiş olan teknik ve bilime dayalı olan faaliyetler... O yüzden bizim yerimiz Avrupa Birliği içindedir. Ha, biz

geç kaldık, onlar bu birlikteliği daha erken kurdular, biraz kulüp havası oldu, bizi almakta tereddüt ediyorlar. Bu, geçici bir olay bence... Biz o medeniyette devam etikçe en sonunda AB'ye gireceğiz. Nasıl gireceğiz bilmiyorum, ama eninde sonunda gireceğiz. Yerimiz orası...

Bana Verilen Görevleri Yaptım

Bugün kariyerinize dönüp baktığınızda "Şunu da yapsaydım" ya da "Bunu yapmasaydım" dediğiniz şeyler var mı?

Belki daha önceden yazı yazmaya başlasaydım iyi olurdu, diye düşünüyorum. Yazı yazmaktan hoşlanıyorum. Az yazdım belki...

Onun dışında bana verilen görevleri yaptım. Babamın, annemin bize verdiği eğitim oydu. İnsan görevini yapar; sonuna kadar yapar... Küçükken babam bir konuşmada bana "Sonuna kadar görevimi yapacağım," dedirtmişti. Ben de o zaman bunu bir hitabet sözü diye algılamıştım. Halbuki doğruymuş söylediği; bu söylediği bizim içimize işlemiş: Okulda başladık. Ondan sonra siyasete çağırdılar gittim, görev yaptım, üniversitelerde görevler yaptım. O açıdan pişman olduğum bir şey yok.

Galiba siz kendi insiyatifinizle iş seçmekten çok, gelen davetlere cevap vermişsiniz, görevlendirilmişsiniz hep... Öyle mi?

Evet öyle oluyor insan... Bir dönem bir görev yaparsa, başka bir görev veriyorlar.

Size kalsa, baştan yazılsa nasıl bir hayat olurdu?

Sadece bilimle ve yazmakla uğraşırdım. Ben bilimle uğraşmaktan zevk aldım. Yazmaktan da zevk aldım. Belki uğraştığım işlerin hiçbirinde büyük bir şey yapmadım, ama hepsinde azar azar bir şeyler yaptım. Öyle olunca insan hiçbir yerde sivrilmiyor. Birçok yerde iz bırakıyor, ama hiçbirinde çok büyük bir şey yapmamış oluyor.

Siyasette sivrildiniz ama?..

Bilmiyorum.

Çok teşekkür ederim.

Ben teşekkür ederim. Sen güzel güzel yazarsın, ben de zevkle okurum.

"Pişman olduğum bir şey yok.
Ama daha önceden yazı yazmaya başlasaydım iyi olurdu"

4 Kasım 2007- Erdal İnönü'ye veda.

Resim Dizini

Agustos 2009 Bodrum - Kitabın taslağı üzerinde yaz mesaisi... 15
İsmet-Erdal İnönü - "Erdal ismini babam yarattı" 18
Erdal İnönü ve M. Kemal Atatürk 25
Erdal İnönü - "Çocukken hırsız polis oynar, birbirimize 'Eller yukarı' derdik" ... 26
Erdal-Ömer İnönü - "Küçükken çok kavga ederdik" 29
Erdal İnönü Erciyes'te - "Doruğa kadar çıktım" 35
Erdal-İsmet-Ömer İnönü satranç masasında - "Babam babasından öğrenmiş, iyi oynardı" ... 38
Erdal-Ömer-Mevhibe-İsmet İnönü - Asık suratlı bir çocukluk anısı ... 42
Erdal-Mevhibe İnönü - "Annenin yeri başka" 47
İnönüler - "Abi kardeş aynı giyinirdik" 51
Bahriye üniforması içinde ... 52
Paşa oğullarıyla - "Bir kez ciddi azar işittik" 56
Babaanne ve torun ... 62
Ömer-Özden-Erdal babalarıyla ... 65
İnönü ailesi Erdal-Ömer kardeşlerin sünnetinde - (soldan) Mevhibe İnönü (önünde) Özden İnönü, İsmet İnönü (yanında) Hayri Temelli, (en sağda) Rıza Temelli, (en önde) Cevriye Temelli 73

1937 - Kültürpark'tan bir aile hatırası 76
Atatürk-İnönü - "'Niye kavga ettiler' diye değil, 'Nasıl bu kadar uzun zaman beraber çalışabildiler' diye sormak gerek" 81
Ömer-Erdal İnönü - Bir düğün töreninde Atatürk'ün dizi dibinde 82
1930 - Serbest Fırka'nın kurulduğu günlerde İsmet Paşa, oğullarıyla kendi büstünü inceliyor 89
İsmet İnönü oğullarıyla stadyum girişinde - Küslük döneminde bir Pazar günü 95
Cumhurbaşkanı ve çocukları - "Çankaya Köşkü, büyük bir devlet dairesi gibiydi" 105
1939'da bir Heybeliada hatırası ... 110
(Sağdan) Ömer İnönü, Erdal İnönü ve amcaoğulları Reşit Temelli ... 125
Erdal ile Ömer - "İkimiz de gözlük takıtığımız için babam asker olmamız hevesinden vazgeçti" 133
Churchill-İnönü - Adana buluşması 135
5 Temmuz 1939 - Erdal İnönü, annesi ve babasıyla Gazi Lisesi kamp ziyaretinde ... 138
Erdal-Ömer İnönü - Tenis kortunda 140
"Savaşta okullar tatil edilince hep tenis oynadım" 141
Erdal İnönü-Reşit Temelli-Ömer İnönü 144
Bir gemi hatırası-Erdal, İsmet, Özden, Mevhibe, Ömer İnönü ... 151
1942 Ekiminden bir Zonguldak maden hatırası 152
Milli Şef teftişte, oğulları çekimde - "Önceden haber verilerek teftiş olur mu?" 157
1941 yazı-Milli Şef sofrada, oğulları yanında 159
İnönüler - "Babam ticareti bilmezdi, ticaret yapanlara karşı da biraz kuşku duyardı" 166
Ömer-Erdal İnönü - Güverteden bir tatbikatı izliyorlar 178
İnönü ailesi - "Babam çocuklarının üniversite öğrenimini Türkiye'de yapmasını isterdi. Yurtdışına gidip Türkiye'yi unutmalarından çekinirdi" 191
Erdal-Ömer İnönü - "Abim haberlere çok üzüldü, zayıfladı, ama dayandı" 193
Abi kardeş İnönüler Amerika'da 204
Erdal İnönü'nün 1940'ların sonunda Amerika'da kaldığı ev ... 211
Erdal İnönü (en sağda) Amerika'da arkadaşlarıyla 212

"Babam çok üzüldü evlilik haberine, böyle bir şey olmadığını söyle!" 213
Erdal İnönü'nün Amerika'dan babasına yolladığı 16 Mayıs 1950 tarihli mektubu 217
Princeton Üniversitesi'nde - En ön sırada soldan üçüncü Erdal İnönü... Hemen yanında oturan (soldan ikinci) hocası Wigner 222
Fen Fakültesi'nde asistan olduğu dönemde 225
Çocuklar ve anneleri 236
Asker Erdal İnönü siperde 237
Mamak Muharebe Okulu'nda 238
"Rahattım askerlikte... Pek bir şey de yapmıyorduk doğrusu..." 240
Erdal İnönü, Meral Serdaroğlu, Feza Gürsey 241
Forum Dergisi'nin ilk sayısı ve Erdal İnönü'nün imzasıyla yayımlanan "Fen Fakültesi'ndeki kollokiumda çıkan hadise" başlıklı yazısı 246
Sohtorik'lerin Heybeliada'daki evlerinde nişan - Kız ve oğlan aileleri birarada 251
İstanbul Tünel'deki nikah salonunda-3 Ekim 1957 253
Babalarla-İsmet İnönü ve Ali Sohtorik 255
Eylül 1960-Yeni evliler Amerika'da 261
Babaanne-torun 265
İsmet İnönü annesi Cevriye Temelli ile... 266
Erdal İnönü Amerika yıllarında 268
Amerika hatırası-3 Eylül 1960 273
ODTÜ Fen Fakültesi'nde (sağdan ikinci) - "Teorik Fizik bölümünün başına geçirdiler beni... ve ilk iş olarak bölüme öğretim üyesi aramaya başladım" 275
Erdal İnönü Fen Fakültesi önünde (en solda) "Kuruluş dönemi ODTÜ'nün çok dağdağalı bir dönemiydi" 284
TÜBİTAK'ın kuruluş döneminde 287
Erdal İnönü Rus fizikçilerle-En solda Feza Gürsey, sağdan ikinci Meral Serdaroğlu 294
Bir aile hatırası-(Üstte soldan) Metin Toker, Özden Toker, Ömer İnönü, Engin İnönü, Erdal İnönü, Sevinç İnönü, Leziz Berker, (oturanlar soldan) Saime Hanım, Gülsün Toker, Mevhibe İnönü, İsmet İnönü, (kucağında) Güçlü Toker, Nurperi Toker, Naime Sohtorik, Ali Sohtorik 303

İnönü, ODTÜ'de ağaç dikme töreninde... 315
Kandilli Rasathanesi 1971-Rasathane Müdürü Muammer Dizer ile... 332
"Babam yatıyordu. Birdenbire gözlerini açtı. Bir şey söyleyecek gibi oldu. Sonra tekrar kapattı" 341
Sevinç (en solda)-Erdal (en sağda) İnönü-Havaalanında... 343
Boğaziçi Üniversitesi'nde - "Daha iyi okuyorlar, ama içe kapanıklar" 346
UNESCO toplantısında-16 Mayıs 1979... Erdal İnönü heykelin hemen altında... 349
Mart 1980-Üçüncü Fizik Kongresi'nde konuşma yapıyor... 352
Ekim 1980-Paris'te UNESCO Genel Konferansı'nda delegasyondan Sumru Noyan ile büyükelçi Pertev Subaşı arasında... 353
1982 Boğaziçi Üniversitesi... 376
Erdal İnönü ve SODEP yöneticileri ANAP Genel Merkezi'nde Turgut Özal'ı ziyarette... 395
Seçim kampanyasının açılışında Malatya'da büyükbabası Hacı Reşit Bey ve kardeşi İzzet'in kabri başında... 416
Mart 1984-Seçim kampanyasında Urfa'da film afişleri önünde... 418
"Konunun uzmanları var; onlara sormak lazım..." 424
"Aman kurban olma bana; bir oy, bir oydur..." 426
"Çocukken de espriler yapıp herkesi güldürürdüm" 427
"Yere yatınca omza alamıyorlardı" 430
"Babam da insanları çağırır gibi selam verirdi" 431
Malatya'da bir aile yakını ile-Bebeğin kulağına ismini fısıldarken... 438
İlk Kurultay'da - "Birleşme tabanda büyük heyecan yarattı" 454
Meclis sıralarında Kamer Genç'le birlikte... 457
Bir Anadolu gezisinde halkın içinde - "Eğlenceli mitingler yaptık, ama büyük başarı sağlamadık; 2. olduk" 459
"'Bakın' diyordum, 'bir ufacık limon, Özal'ın tüm propaganda makinesini yere serdi'" 461
1990'da Baykal'la SHP Parti Meclisi toplantısında "Anladım ki, elimden çıkıyor parti..." 463
Olağanüstü Kurultay'dan sonra Anıtkabir'de... 465
Deniz Baykal'la - "Ameliyattan başka çare yok..." 466
Kayseri'den selam - "Büyük zaferle çok mutlu olduk" 467

Gonzalez, Sosyalist Enternasyonal'in merakla beklenen konuğuydu 469
Hayatta cami önemli yer tutuyor. Biz geçmişten kalan bir yaklaşım olarak toplu olarak gitmiyorduk. Eksiklik... ama dikkatli yapmamız lazım" 472
Erdal-Ömer İnönü cenaze namazında..... 474
"Benim çözüm önerim şu: Kürt kökenli vatandaşlarımızın kendilerini evlerinde hissedecekleri bir ortam yaratmak..." 478
Meclis'te İnönü ve SHP'li milletvekilleri - "DEP'liler aşırı hareket etmeseydi bir kazanç olurdu" 483
Erdal İnönü 1991 seçim kampanyasında... 484
"Demirel cesaret gösterdi, koalisyon teklif etti, kabul ettik" 490
Erdal İnönü Meclis'te..... 491
"Tansu Çiller tutuğunu koparır bir hanımdı" 495
"Sivas'ta ölenlerin cenazesinde aleyhimde bulundular. Duygusal bir davranıştı, anlıyordum. Sesimi çıkarmadım" 499
"Hikmet Çetin Dışişleri Bakanlığı'nı önerdi, 'Tamam onu da yapayım' dedim" 505
Dışişleri Bakanı Erdal İnönü Slovakya'da..... 506
Erdal İnönü Papa II. Jean Paul ile..... 509
Dışişleri Bakanları Atina zirvesi-14 Nisan 1995... 510
Son çalışmalarını yaptığı Feza Gürsey Enstitüsü önünde... 511
"Masaya oturunca insanın aklına bir çok şeyler geliyor. Kendimi zorladım, yazdım" 512
Feza Gürsey Enstitüsü'nde tahta başında..... 513
1996 - Sevinç-Erdal İnönü çiftі Kaş'ta..... 515
"Ölüm dinlenmektir. N'apalım, dinleniriz bir müddet... Biraz da başkası uğraşsın artık..." 519
2007 sonbaharında Houston'da son fotoğraf-Hikmet Çetin, Mustafa Sarıgül ve Onur Kumbaracıbaşı İnönü'nün başucunda..... 523
6 Haziran 2006 - Erdal İnönü'nün yaş günü... Houston'daki hastanenin onkoloji bölümündeki stajyer doktor Gökçen Yıldırım'a kitap imzalıyor. (Yıldırım, Erdal İnönü'den 7 ay sonra tatil için geldiği İstanbul'da kalp krizinden öldü.)..... 524
Etiler'deki evinde - "Doktor 'Kalabalığa girme' dedi, o zamandan beri cenazelere bile gitmiyorum" 526

"Bilim ödülü alanları ben göremem ama, sen görürsün kuşkusuz..." 528
"Pişman olduğum bir şey yok. Ama daha önceden yazı yazmaya başlasaydım iyi olurdu" 534
4 Kasım 2007- Erdal İnönü'ye veda..... 535

Ad Dizini

II. Jean Paul, 509

A

Abdullah Baştürk, 482
Abdullah Kuran, 343
Abdullah Temelli, 143
Abdülhalik Renda, 50, 79, 105
Abdülkadir Ateş, 492
Adalet Ağaoğlu, 126, 127
Adnan Keskin, 453
Adnan Saygun, 74
Adnan Şaplakoğlu, 258, 275, 321
Afet Hanım, 107
Ahmet Durakoğlu, 397, 398
Ahmet Gürkan, 194
Ahmet İsvan, 356
Ahmet Tandoğan, 90
Ali İhsan Göğüş, 188
Ali Özcan, 370
Ali Sohtorik, 249, 255, 303, 366
Ali Topuz, 382
Alparslan Türkeş, 167, 168, 169, 271
Amadou-Mahtar M'Bow, 353
Anderson (fizik hocası), 206, 522
Armağan Bigat, 125
Arthur, 314
Artun Ünsal, 375
Atatürk, 24, 25, 50, 53, 54, 60, 61, 73, 74, 76, 77, 81, 82, 83, 84, 88, 89, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 98, 101, 103, 104, 106, 108, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 129, 130, 139, 159, 174, 182, 187, 231, 359, 392, 400, 476, 488
Atıf Esenbel, 90, 91, 106
Atilla Sav, 377, 384, 385, 398, 405, 410, 411, 413, 447
Avni Refik Bekman, 109, 153
Aydın Güven Gürkan, 440, 445, 448
Aydın Yalçın, 244, 245, 247, 307

Aytekin Kotil, 382, 420
Ayvaz Gökdemir, 507
Aziz Nesin, 497, 498

B

Bahattin Baysal, 150, 227, 258, 261, 275, 288, 315
Baki, 149
Bargman (matematik prof.), 224
Bayan Menderes, 282
Bayan Mitterand, 480
Bedri Rahmi, 243
Behice Boran, 167, 356
Behram Kurşunoğlu, 241
Besim Tanyel, 227, 257, 262
Bettino Craxi, 453, 470
Burhan Cahit Ünal, 279
Bülent Arel, 243, 307
Bülent Nuri Esen, 189
Bülent Tanla, 420

C

Cahit Apayık, 108
Cahit Arf, 256, 289, 302, 303
Cahit Karakaş, 370
Camille Bergio, 131
Carl Helstrom, 207
Cavit Erginsoy, 242, 302
Celal Bayar, 171, 181, 182, 183, 187
Celal Saraç, 198
Celal Üner, 108
Cemal Gürsel, 270
Cengiz Uluçay, 275, 288, 300
Cevat Açıkalın, 139, 201
Cevdet Özgen, 26
Cevdet Sunay, 317, 340
Cevdet Tolgay, 108, 400
Cevriye Temelli, 73, 266
Cezmi Bey, 453
Cezmi Kartay, 373, 381, 384, 397, 398, 400, 403, 409, 412, 413, 422, 443, 447, 500
Churchill, 135, 142, 216, 218, 219
Coşkun Kırca, 244
Cüneyt Arcayürek, 396

D

Deniz Baykal, 413, 414, 463, 465, 466, 508
Deniz Gezmiş, 324, 325, 326, 327, 328, 330, 339
Doğan Araslı, 414
Doğan Kuban, 144
Dündar Özey, 270, 271, 283

E

Ecevit, 243, 248, 337, 338, 340, 344, 345, 349, 355, 362, 363, 364, 370, 371, 379, 382, 383, 411, 442, 444, 452, 460, 467, 470
Edip Öymen, 126
Einstein, 148, 206, 207, 208
Ekrem Alican, 292
Ekrem Muhittin Yeğen, 260
Engin İnönü, 303
Enver Behnan Şapolyo, 129
Ephraim Catsiff, 261
Erdal İnönü, 18, 25, 26, 29, 35, 38, 42, 47, 65, 73, 82, 125, 133, 138, 140, 144, 151, 178, 193, 211, 212, 222, 237, 241, 268, 284, 294,

303, 315, 338, 343, 349, 395, 416, 474, 484, 491, 506, 509, 515, 524, 535
Erdoğan Bigat, 123, 125
Erdoğan Konuk, 145
Erdoğan Tekin, 324
Eren Eyüboğlu, 243
Erman Şahin, 492, 493
Erol Çevikçe, 414
Ersin Salman, 461
Ertuğrul Günay, 473
Eugen Wigner, 221
Eugene Northrop, 300

F

Fahrettin Kerim, 186, 236
Fakir Baykurt, 323
Farabi, 155
Faruk Güvenç, 244
Fatin Hoca (rasathane müdürü), 241
Fatin Rüştü Zorlu, 262
Fehmi Işıklar, 482
Ferit Öktem, 279
Fethi Okyar, 116
Feza Gürsey, 241, 257, 278, 279, 286, 294, 297, 302, 305, 348, 511, 527
Fikret Yüzatlı, 90, 91
Fikri Sağlar, 460, 470, 492
Fuat Ağralı, 23

G

Galip Usta (aşçı), 78
Gonzalez, 469, 470, 508
Gökçen Yıldırım, 524
Güçlü Toker, 303
Güler İleri, 492
Gülsün Bilgehan, 17
Gülsün Toker, 303
Gülten Kazgan, 379
Gündüz Pamuk, 413
Güneş Gürseler, 17

H

Hakkı Pamir, 80, 190
Haldun Tandoğan, 90
Halil Tunç, 382
Halim Ağaoğlu, 124, 126, 144
Hamdi Arpağ, 23
Hamdullah Suphi Tanrıöver, 23
Hasan Âli Yücel, 31, 124, 139, 148, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 162, 167, 168, 189, 196, 241
Hasan Topçuoğlu, 106
Hatip Dicle, 482
Hayri Dener, 109, 150, 153, 154, 226, 227
Hayri Temelli, 73
Hicri Fişek, 447
Hikmet Çetin, 370, 492, 493, 504, 505, 508, 509, 523
Hikmet Onat, 112
Hitler, 66, 139, 140, 221
Hüsamettin (hala oğlu), 72
Hüsrev Gerede, 139

İ

İbni Sina, 155
İbrahim Bey (matematik hocası), 126, 135
İbrahim Cevahir, 362, 363, 384
İbrahim Tez, 493
İhsan Alyanak, 420, 434, 439

İlhan Tekeli, 381
İrfan Özaydınlı, 370
İsmail Cem, 378, 525
İsmail Dümbültü, 57
İsmail Hakkı Birler, 381, 398
İsmail Hakkı Tonguç, 159
İsmail Sakarya, 239, 240
İsmet İnönü, 18, 38, 42, 51, 61, 67, 73, 77, 81, 83, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 103, 116, 120, 135, 138, 151, 168, 170, 171, 196, 231, 255, 266, 269, 303, 312, 316, 337, 339, 386, 489
İsmet Ordemir, 310, 311, 315
İsmet Özgen, 26
İzidor Ruby (fizikçi), 307
İzzet (terzi), 51

J

Johnson, 293

K

Kamer Genç, 457
Kazım Karabekir, 114, 115, 116
Kazım Özalp, 50, 77, 96
Kazım Yenice, 374
Kemal (terzi), 51
Kemal Demir, 340
Kemal Gedeleç, 145
Kemal Güven, 370
Kemal İnan, 378
Kemal Karhan, 310
Kemal Kurdaş, 279, 285
Kenan Artun, 125
Kenan Evren, 358, 384, 385, 386, 399, 404, 405, 444
Kendal Nezan, 480
Kerim Erim, 154
Kıymet Burian, 188
Korel Göymen, 420, 439
Korkut Özal, 289
Krizantem, 75
Kruşçev, 296
Kut'un (hala oğlu), 20

L

Lacoste, 140
Lancelot, 314
Latife Hanım, 54, 101, 102
Lemi İpekçi, 204
Lenin, 296
Leyla Zana, 482
Leziz Berker, 303
Louis De Broglie, 147

M

Madanoğlu, 271
Mahmut Dikerdem, 34, 190
Marguerite Villaume, 21, 64, 126
Mary Catsiff, 261
Mazhar Tomur, 126
Mehmet Kıcıman, 378
Mehmet Moğoltay, 493
Mehmet Tahir Köse, 492
Mehmet Ural, 17
Menderes, 229, 230, 244, 257, 282, 285
Mengü Ertel, 385
Meral Serdaroğlu, 17, 241, 294
Metin Altıok, 498
Metin Toker, 54, 107, 213, 231, 235, 303, 370, 386, 389, 393, 401, 435

Mevhibe İnönü, 42, 47, 48, 54, 73, 151, 303, 342
Mihri Pektaş, 50
Mitterand, 480, 508
Molotof, 176, 177
Mr. Baker (ing. hocası), 85
Muammer Dizer, 332
Muhtar Ataman, 126
Murat C. Özcan, 13
Murat, Karayalçın, 503, 504
Mustafa İstemi, 13
Mustafa Parlar, 212, 284, 285, 310
Mustafa Sarıgül, 523
Mustafa Üstündağ, 363, 370
Mutlu İlmen, 235
Muzaffer Kayalıbay, 193
Muzaffer Saraç, 374, 413, 447, 449
Müşerref Hekimoğlu, 440

N

Naime Sohtorik, 303
Namık Zeki Aral, 248
Napolyon, 86
Nazan Gezer, 13
Nazlı Ilıcak, 401
Necati Aksu, 123
Neccar, 425
Necdet Calp, 360, 361, 374, 382, 440
Necdet Ugur, 340, 364, 366, 370, 372, 381
Necmettin Sahir Sılan, 90
Nevzat Tandoğan, 90, 96
Nihal Atsız, 167, 168
Nihat Berker, 279
Nihat Erim, 234, 333, 336
Nilüfer Yalçın, 244
Nimet Özdaş, 458
Niyazi Berkes, 167, 356
Norma Shearer, 28
Numan Menemencioğlu, 34, 132, 139
Nurettin Sözen, 468
Nuri Demirağ, 170
Nurperi Toker, 303
Nurullah Ataç, 149
Nurullah Esat Sümer, 64
Nusret Hızır, 168
Nusret Kürkçüoğlu, 198
Nüvit Yetkin, 230

O

Oktay Ekşi, 378
Oktay Taşkın, 10
Onur Kumbaracıbaşı, 492, 523
Onur Öymen, 508
Orhan (okul arkadaşı), 126
Orhan Alisbah, 198
Orhan Burian, 188
Orhan Doğan, 482
Orhan Yazıcı, 125
Oya Araslı, 414

Ö

Ömer İnönü, 29, 38, 42, 65, 73, 82, 125, 133, 140, 144, 151, 178, 193, 194, 303, 389, 474
Özden İnönü Toker, 12, 17, 20, 64, 65, 73, 100, 151, 235, 303
Özdem Sanberk, 15
Özsoy, 74
Öztin Akgüç, 379

P

Pauli (fizikçi), 278
Perihan Tolun, 321
Pertev Naili Boratav, 167, 356
Pertev Subaşı, 353
Pierre Maurois, 470
Profesör Christy, 223
Profesör Fischer, 226, 227
Profesör Strang, 198

R

Rabia Çapa, 385
Rahşan Ecevit, 446
Rasim Akın, 33
Rasin Arsebük, 243
Ratip Berker, 279
Rauf Nasuhoğlu, 335, 378
Rauf Orbay, 115, 116
Recep Peker, 186, 187
Recep Tayyip Erdoğan, 476
Refet Belen Paşa, 115, 116
Refet Paşa, 115
Refet Tüzün, 374
Refik Saydam, 92, 93, 94
Reha Tarman, 124, 144
Reşit Temelli, 26, 57, 58, 125, 144
Rıza Temelli, 73
Rousseau, 189
Rüştü Saracoğlu, 165

S

Saddam Hüseyin, 428
Sadi Konuk, 145
Sadrettin Alpan, 313
Saffet Arıkan, 159
Saim Kendir, 397
Saime Hanım, 303
Sait Akpınar, 262, 294
Salih Bozok, 94, 97
Salih Murat Uzdilek, 155
Sami Küçük, 280, 288
Sandage (arkadaşı), 207
Seha Meray, 285, 286
Sekreter Masigli, 66
Selahattin Çetiner, 391
Selim Sadak, 482
Selim Serper, 176
Selim Sohtorik, 389
Semih Sohtorik, 389
Sevinç İnönü, 12, 15, 16, 17, 250, 252, 254, 303, 343, 366, 515, 516
Seyfi Oktay, 492
Sırrı Atalay, 366, 370
Sumru Noyan, 353
Sumru Sanberk, 15
Suna (Şerif Mardin'in eşi), 307
Süha (Feza Gürsey'in nişanlısı), 242
Süleyman Demirel, 340, 460, 473, 490, 491, 492, 493, 494, 495, 501, 503, 508
Süleyman Sarıalioğlu, 384
Süleyman Sencer, 126
Süreyya Anderiman, 37, 108

Ş

Şahap Kocatopçu, 313, 315
Şefik Erensü, 336
Şefik Fenmen, 34
Şekip Engineri, 85
Şemsettin Günaltay, 253
Şerif Mardin, 307, 380, 429
Şule Bucak, 470
Şükran Nasuhoğlu, 378

Şükrü Balantekin, 144
Şükrü Bey (Atatürk'ün yaveri), 108
Şükrü Kaya, 23, 93, 120
Şükrü Kurgan, 134
Şükrü Saracoğlu, 23, 50, 59, 97, 110, 132, 164, 168, 177
Şükrü Yanardağ, 35, 239, 240

T

Talat Aydemir, 292
Talat Bey (fizik hocası), 126
Talat Erben, 262
Tanıl Bora, 131
Tansu Çiller, 495
Tarhan Erdem, 414, 514
Taylan Özgür, 309
Temel Yılmaz, 521
Teoman Özalp, 96
Tevfik Karabağ, 373
Tevfik Okyay Kabakçıoğlu, 198
Tevfik Rüştü Aras, 91, 92, 120
Tevfik Temelli, 143, 172
Timur, 245
Tolga Yarman, 400
Tolstoy, 86, 237
Tosun Terzioğlu, 302
Tsung-Dao Lee (fizikçi), 305
Tuna (Şerif Mardin'in eşi Suna Hanım'ın kardeşi), 307
Turgut Atalay, 479
Turgut Özal, 287, 289, 363, 395, 461
Turgut Sunalp, 363, 385, 394
Turhan Feyzioğlu, 244, 245, 277, 279, 280, 292
Türkan Akyol, 377, 393, 413, 447, 492

U

Ufuk Güldemir, 525
Uğur Batmaz, 413
Uğur Büke, 17, 496
Uğur Mumcu, 389
Ulvi Tekeş, 59, 108

Ü

Ülkü (Atatürk'ün evlatlığı), 24
Ümit Aslanbay, 425
Ünal ve Mutlu (amca çocukları), 20

V

Vahit Halefoğlu, 378
Vecdi Çapa, 378
Vecih Bereketoğlu, 112
Vedat Çuhadar, 13
Vedat Dalokay, 420, 439
Vedat Enüstün, 258
Vedit Uzgören, 21, 36, 50, 70, 90
Vehbi Koç, 210
Von Papen, 33

W

Walter Winchell, 213
Wigner (hocası), 222
William James, 520
Willy Brant, 469

Y

Yalçın Bozkurt, 443
Yaşar Gürbüz, 310, 311, 325
Yaşar Özey, 270

Yiğit Gülöksüz, 12, 17, 378, 381, 422, 435, 442, 470

Z

Zafer Paykoç, 280, 303
Zekai Apaydın, 23
Zeki Hakkı, 80
Zihni Betil, 194

can dündar anka kuşu

erdal inönü anlatıyor

"Küçükken babam bir konuşmada bana 'Sonuna kadar görevimi yapacağım,' dedirtmişti. Bu söz, içime işlemiş. Okulda başladım. Üniversitede görevler yaptım. Ondan sonra siyasete çağırdılar, gittim. Bir yerde görev yaparsanız, başka bir görev veriyorlar. Ben de hep bana verilen görevleri yaptım.

Uğraştığım işlerin hiçbirinde büyük bir şey yapmadım; ama hepsinde azar azar bir şeyler yaptım. Öyle olunca insan birçok yerde iz bırakıyor, ama hiçbirinde çok büyük bir şey yapmamış oluyor.

Pişman olduğum bir şey yok, ama hayatım baştan yazılsa sadece bilimle ve yazmakla uğraşırdım."

Erdal İnönü'nün "son söyleşi"si...

Tarihin kucağında büyümüş ve kucağında tarih büyütmüş bir filozof, yürüdüğü uzun yolu, yolun sonunda bütün içtenliği ve bilgeliğiyle anlatıyor.

Kapaktaki Fotoğraflar: C. Murat Özcan

KİTAP

İMGE kitabevi

imge·com·tr
internet kitabevi

ISBN 978-975-533-645-9
9 789755 336459